V. DUBAS
Lietuvos Universiteto docentas

CHATEAUBRIAND'AS

Kursas, skaitytas L. Universitete
per 1924 m. rudens semestrą.

„DIRVOS" B-VĖS LEIDINYS
KAUNAS 1925 MARIAMPOLĖ

„Dirvos“ B-vės Spaustuvė Mariampolėj

Motinos atminčiai

PRATARMĖ.

Ši monografija yra kiek sistematizuotas kursas mano paskaitų, skaitytų L. Universitete per 1924 m. rudens semestrą. Norėčiau čia tarti vieną kitą žodį šito veikalo klausimu. Pirmiausia del priekaištų, kurių galima būtų man padaryti.

Kam reikalingas spausdinimas lietuvių kalba kūrinio, paskirto kažkokiam prancūzų rašytojui Chateaubriand'ui? Nėra reikalo čionai kalbėti apie „prancūzų romantizmo tėvo" reikšmę literatūros istorijoj (vienam šito darbo skyriuj plačiai toji reikšmė analizuojama). Bet taip statant klausimą, konsekventiškai reikėtų pastatyti ir visa eilė kitų: kam skaitoma Lietuvos Universitete prancūzų literatūra? Kam jame skaitomi specialūs svetimšalių literatūros kursai? Kam reikalingas Humanitarinių mokslų fakultetas? etc.

Antras galimas priekaištas: kam rašyti orginali monografija, jei yra prancūzų kalba, tur būt, geresnių veikalų, t.y. ar ne geriau būtų išversti į lietuvių kalbą kurią nors prancūziską monografiją? Į šį priekaištą galima būtų atsakyti taip: 1) Prancūziškų monografijų, paskirtų „visam" Chateaubriand'ui, jo viso gyvenimo ir kūrybos aprašymui, po 1912 m. nepasirodė. Tuo tarpu šatobrianistikos srity nuo 1912 m. mes turime visą eilę atskirų darbų, duodančių naujos medžiagos.

Turiu pasakyti, kad aš panaudojau kaip tik visą naujausią medžiagą — kelias dešimtis veikalų. Tuo būdu, mano darbas yra mūsų dienų šatobrianistikos au courant.

2) Aš nemanau, kad Lietuvos Universiteto profesoriai ir docentai neturėtų teisės tarti kartais ir savo „žodį" kitų tautų dvasinio, idejinio gyvenimo srity. Dažnai tasai žodis turi reikšmės jau vien del to, kad nustato tam tikrą, jei taip galima būtų pasakyti, etnografišką perspektyvą. Atskiras žmogus, atskira tauta linkę žiūrėti į save įsimylėjėlio akimis, linkę perdėti savo ypatumus, savo bendražmonišką reikšmę. Čia dažnai reikalingas objektyvesnis svetimšalio korektyvas.

3) Trečias daug rimtesnis galimas priekaištas — „lietuviškos dvasios" stoka stiliuje. Čia, žinoma, aš turėčiau pasakyti: mea culpa. Labai galimas daiktas, kad tos „dvasios" stinga. Mane kiek ramina tuo atveju vienas dalykas: Ar mes turim susiformavusį „lietuviškos dvasios" stilių? Ar, apskritai, mes turim (tegul atleidžia man tą skepticizmą!) stilių—tiek mokslišką, tiek net dailiosios prozos? Žinoma, mes rasim laimingų stilistinių bandymų vieno kito kalbos žinovo ar šiaip rašytojų. Bet bandymai, kad ir laimingi, tėra bandymai.

Reikia neužmiršti, kad stiliaus susiformavimas, jo „dvasios" kristalizacija yra vaisius ilgų darbų ir nevieno amžiaus. Kiek reikalavo triūso ir laiko, sakysim, prancūzų stiliaus išdirbimas, to stiliaus „dvasios" fiksavimas (ce qui n'est pas clair, n'est pas français)! Kiek privargino tasai stilius Akademiją ir visą filologų, rašytojų minią!

Mano įsitikinimu (gal klystu?), tuo tarpu mes neturim originalaus „lietuviškos dvasios“ stiliaus, tasai stilius priklauso dar, deja, prie pia desideria. Ypačiai trūksta mums moksliško stiliaus, to moksliško, tobulai išdirbto „žargono“, kurs yra kitose vakarų Europos kalbose.

Aš norėčiau dar šį tą pasakyti metodologijos klausimu. Kaip visi žino, literatūros kritikos sritis yra visokių, ir neretai labai „elastiškų“, galimumų sritis. Dažnai lengvas impresionistiškas pasikalbėjimas, ar— vadinant dalyką tikru vardu — plepėjimas, eina literatūros kritikos vardu. Kiek galėdamas, aš vengiau tos vad. „pasivaikščiojimo tarp knygų“ manieros, kuri ypač charakteringa prancūzų beletristams - kritikams. Jei kartais įsiskverbs į mano raštą šis tas iš tos manieros, tai bus senos tradicijos nesąmoningi likučiai. Tiesa, toks mūsų laikų garsus prancūzų istorikas, kaip Lansonas, mano, kad literatūros etiūduose visada yra fatali ir teisėta impresionizmo dalis.[1]) Tai būtų lyg malum necessarium.

Ypatingo dėmesio kreipiau šitam veikale į bibliografiją, į šaltinių kritiką. Toji kritiška bibliografija eina stambiu šriftu šalia teksto, kaip vienas pagrindinių literatūros mokslo elementų. Visada aš turėjau galvoje puikius akad. Brunetière'o žodžius: „Qui scit ubi scientia sit, ille est proximus habenti: tai sena patarlė, kuri ypačiai pritaikintina literatūros istorijos žinijai . . .“[2]).

---

[1]) Lanson, Méthodes de l'histoire littéraire, éd. les Belles Lettres, 1925, p. 29.

[2]) Brunetière. Manuel de l'hist. de la litt. franç, 8-e éd. Delagrave, 1921, p. VI—VII.

Geras susipažinimas su šaltiniais, savaime aišku, yra reikalingas pirmiausia pačiam autoriui — nėra reikalo kelintą sykį atradinėti Amerikos, nėra reikalo sakyti tai, kas jau pasakyta ir dažnai daug geriau. Antra vertus, bibliografijos kritika naudinga skaitytojams: jie gal orientuotis aibėj šaltinių. Juk paprasta veikalų litanija maža tesako nespecialistui. Be kita ko, mano norėta, kad šis darbas būtų naudingas ir prieinamas mūsų plačiai visuomenei.

Šiaip, aš stengiausi prisilaikyti kritiško faktų išdėstymo. Kur-ne-kur yra spėliojimų ar, teisingiau sakant, niuansų. Aš negalėjau pamiršti mūsų laikų garsaus medievisto akad. Bédier atsargios ir drauge labai rafinuotos minties kalbamu klausimu — „literatūros tiesa turi vertės tik del savo niuansų“[1]).

[1]) Bédier. Les légendes épiques, éd. Champion, 1921, t. IV, p. 473.

I.

Vaikystė ir jaunystė.

1768 — 1790.

Svarbesniųjų šaltinių kritika. — Chateaubriand'o tėvai.—Namų niauri atmosfera. — Sesuo Lucilė. — Mokslas kolegijose. — Sugrįžimas į Combourgo pilį. — Melancholiškos vaikštynės po miškus. — Pasikėsinimas nusižudyti.—Išvažiavimas karo tarnybon.

Chateaubriand'as Paryžiuje. — Dvaro karjeros bandymas. — Pažintys. — Prisiskaitymo klausimas. — Revoliucija ir būsimasis rašytojas. — Chateaubriand'as — kojinių pardavėjas. — Kelionės į Ameriką svarbiausieji motyvai.

Giraud psichologiška analizė ir jos kritika. — Išvados.

Kritiškas susipažinimas su Chateaubriand'o biografija — šiuo atveju su jo vaikystės ir jaunystės periodu — pirmiausia reikalauja svarbesniųjų šaltinių analizės. Vienas pagrindinių šaltinių — autoriaus autobiografija „Užkarstiniai užrašai": *Mémoires d'outre-tombe, éd. Biré.* Į tąjį šaltinį reikia žiūrėti labai atsargiai. Šie Chateaubriand'o memuarai buvo parašyti daug metų po tų įvykių, kurie juose aprašomi. Aprašinėdamas įvairias savo gyvenimo epochas — kalbamu atveju savo gyvenimo rytą — jis turėjo didelę laiko perspektyvą. Jei tokia perspektyva labai naudinga istorikui, ji labai pavojinga autobiografui. Kodel? Pirmiausia, autorius, aprašinėdamas savo gyve-

nimo įvykius po daugelio metų, visai natūraliai gali daug ką iškreipti, o jau geriausiu atveju — duoti netikrą chronologiją. Toliau, kas čia svarbu, pagyvenusio ar seno žmogaus gyvenimo prityrimas, visa jo praeitoji psichologiškoji evoliucija turi pakeisti, parodyti visai kitoj šviesoj, uždėti kitą antspalvį (dažnai nesąmoningai) tolimos praeities atsiminimams. O jei tuos atsiminimus rašo žmogus, apdovanotas galinga vaizduote, nepaprasta emocija, dideliu dailingu temperamentu, ryškia aktoriška prigimtimi, nepergalimu palinkimu, mandagiai sakant, prie fikcijos, prasimanymų — jų (tų atsiminimų) objektyvi vertė ne perdaug didelė. Mes tikrai žinome, susipažinę su puikiu Bédier veikalu (apie jį bus kalbama vėliau, II skyriuje), kad, pav., kelionė į Ameriką, papasakota Chateaubriand'o autobiografijoj ir atskiram kūriny „Voyage en Amérique" yra pilna daugybės fikcijų, prasimanymų. Daug prasimanymų ir jo „Kelionėj į Rytus". Yra dar ir daugiau faktų, sakysim, iš jo gyvenimo Paryžiuje prieš emigravimą, iš gyvenimo Anglijoj etc. Taigi, autobiografija autoriaus, žiūrinčio į savo gyvenimą taip „poetiškai" ar „romantiškai", kartoju, negali būti visai rimtas, patikimas šaltinis. O kaip tik „Užkarstiniai užrašai" yra svarbiausias, beveik vienintelis šaltinis rašytojo vaikystei ir jaunystei pažinti.

Tiesa, kai kurie šatobrianistų, turį jam simpatijos, linkę optimistiškai vertinti „Memuarus". Gaila... Dauguma šatobrianistų užmiršta senąjį principą — sine ira et studio: vieni kritikai dažnai vertina rašytoją pasiremdami savo simpatija, kiti — antipatija. Paimkime kad ir E. Biré. Jis linkęs „Užkarstinius užrašus" ir „Kelionę į Ameriką" laikyti visai objekty-

viais šaltiniais. V. Giraud irgi priešingas didesniam skepticizmui. „Užrašai" jam, apsritai imant, labai rimtas šaltinis. Bet aš žiūriu į tą šaltinį labai skeptiškai, labai įtariamai ir atsargiai, lygiai kaip tie šatobrianistai, kurie laiko „Memuarus" tik autobiografiniu romanu.

Antras šaltinis, lyg ir „Užrašų" papildymas, taip pat autobiografinis, yra ištrauka iš „Užrašų", žinoma vardu: *Esquisse d'un maître. Souvenirs d' enfance et de jeunesse de Chateaubriand* ar trumpai: 1826 m. rankraštis. Išleido tą dalyką Lenormant'as 1874 m. Faktinai tai yra ankstybesnė pirmų „Memuarų" dalių redakcija. Palyginimas „1826 m. rankraščio" (pirmykštė redakcija) su „Memuarų", pirmomis dalimis (galutinoji redakcija) gan reikšmingas dalykas. Skirtumas tuojau krinta akysna. „1826 m. rankraštis", apsritai imant, yra mažiau dailingas, t.y. mažiau fiktyvus, pramanytas, kaip „Užrašai".

Toliau, šaltinis gan senas, bet pilnai objektyvus yra Cunat darbas — rezultatas jo archyviškų ieškojimų, padarytų Saint - Malo (kur gimė Chateaubriand'as). Nedidelis to tyrėjo darbas pasirodė 1850 m., t.y. greit po rašytojo mirties, antrašte: *Recherches sur plusieurs circonstances relatives aux origines, à la naissance et à l' enfance de M. de Chateaubriand (dans Grand Bey, hommage de la Bretagne à M. le vicomte de Chateaubriand).* Šio šaltinio antraštė pilnai parodo Cunat tyrinėjimo sritį.

1911 m. pasirodė spaudoj didelės vertės nežinomų lig šiolei Chateaubriand'o laiškų rinkinys iš jo jaunystės, jo gyvenimo Paryžiuje prieš emigravimą. Tuos naujus svarbius dokumentus išleido G. de Sur-

gères antrašte: *Une gerbe de lettres inédites de Chateaubriand*, Paris, éd. Leclerc. Toji nauja medžiąga davė progos susipažinti su labai įdomiu, puikaus vikonto gyvenimo epizodu. Pasirodo, kad išdidus kryžiuočių ainis kurį laiką buvo komivojažierium ir pardavinėjo ... kojines. Sic transit gloria mundi. Aiškus dalykas, kad rašytojas savo autobiografijoj tą epizodą visai nutyli. Taigi samprotaukime po to „su psichologišku ir morališku tikrumu", rašydami biografiją tokio žmogaus, kaip Chateaubriand'as!

Turint reikalo su Chateaubriand'o biografija — šiuo atveju su jo vaikystės ir jaunystės periodu—reikia pažymėti šie tyrėjai, priklausą naujoj šatobrianistikoj prie dii maiores.

Pirmiausia V. *Giraud*. Jo veikalai: 1) *Atala. Reproduction de l' édition originale avec une étude sur jeunesse de Chateaubriand, éd. Fontemoing, 1906.* 2) *Chateaubriand. Études littéraires, Hachette, 1904.* 3) *Nouvelles études sur Chateaubriand, Hachette, 1912; 2e ed., 1920.* Šie šatobrianisto paskelbti nauji dokumentai, liečią Chateaubriand'o kelionę į Ameriką, turi labai didelės vertės (jie bus nagrinėjami tolimesniam skyriuje). Įdomūs ir kiti faktai, jo tinkamai nušviesti. Bet, kaipo šaltinis Chateaubriand'o jaunųjų metų biografijai, Giraud yra nevisai objektyvus, kaip kad atrodo trumpai pažvelgus į jo veikalus. Jis net pavojingas tasai kritikas — jis pavojingas tuo, kad turi puikaus psichologo dailininko ir rafinuoto analitiko plunksną, moka tiesiog „užburti", sugestijuoti skaitytoją, nepastebimai pašalinti ribas tarp faktų ir galimos tikrovės, galimos psichologiškos tikrovės. Reikia taip pat priskirti prie jo minusų perdaug aiškią, perdaug

pastebimą simpatiją Chateaubriand'ui. Toji perdidelė simpatija (mokslo darbe neleistina), be kita ko, paaiškina tokį nuostabų naivumą (tur būt, tai quasi naivumas), kurs verčia kritiką laikyti „Memuarus" visai rimtu šaltiniu pirmiausia todel, kad „Chateaubriand'o biografija, net materialinė, turi savy labai maža faktų" (Nouv. études... p. 45). Reikia tik įsigilinti į tą motyvą: Chateaubriand'o biografija (t.y. tikra faktiška, grynai objektyvi) negalinti būt maža, taigi mes turime priimti „en gros" autobiografijos žinių tikrumą (?!) „Jeigu tikroji tiesa, sako Giraud (Ibid., p. 45), gali iš mūsų pasprukti, psichologiškas ir morališkas tikrumas turi savo vertę". Bet tada mes atsidursim dailingos ir romantiškos kritikos karalijoj, psichologiškų portretų à la Sainte-Beuve ir visų lydinčių tokią kritiką reiškinių.

Puikus prancūzų impresionistinės kritikos atstovas, rašytojas, geriausias lektorius, nepalyginimas stilistas (prancūzų akyse — didžiausia vertybė), akademikas *Lemaitre'as* (mirė 1914 m) davė 1912 m. Chateabriand'o monografiją: *Chateaubriand, éd. Calmann—Lévy, s. d. (1912)*. Tai 10 jo lekcijų, skaitytų Société des Conférences. Lemaitre'o metodas — laisvas psichologiškas komentavimas „Memuarų" (kur kritikas kalba apie rašytojo biografiją) su trumpu objektyvios dokumentacijos paminėjimu, tiesa, ne perdaug žymiu. Akademiko metodas — tai sąmojingas, lengvas, įdomus pasikalbėjimas „literatūriškas pasivaikščiojimas", su pasirinkimu efektingų vietų, gražių citatų. Visi Lemaitre'o ypatumai, kaipo malonaus kritiko - „causeuro", spindinčio esprit français pilnumu, čia aiškiai matomi. Akademikas labai gabiai moka ištirti ribas

tarp faktiško Chateaubriand'o biografijos menkumo ir turtingumo galimos, psichologiškos (dailingos) rašytojo gyvenimo istorijos. Jis daro tai savotiškų sąmojingų intermedijų pagalba, kurios juokina ar verčia šypsotis. Lemaitre'o knyga — prancūzų impresionistinės kritikos šedevras, bet kaipo objektyvus šaltinis — ne pirmos rūšies dalykas.

Labai nusisekęs, kaipo kritiškas balansas visų šatobrianistikos žinių iki 1912 m., yra *A. Beaunier* dviejų tomų darbas, išėjęs 1912 m. labai kuklia antrašte: *Chateaubriand. Textes choisis et commentés par A. Beaunier. Paris, Plon, s. d.* (1912). Beaunier ne tik kritikas, jis ir lengvas beletristas. Toji aplinkybė paaiškina kai kuriuos trūkumus jo, bendrai imant, puikaus darbo, kad ir kiek populiaraus. Kartais jis piktam naudoja sąmojingumą (paprastoji prancūzų „nuodėmė") ir nereikalingą beletristišką metodą asmenių atsiminimų.

Kiti ne tiek žymūs darbai šatobrianistikos srity (o jų gan daug) bus paminėti tekste. Po šio gal kiek nuobodaus, bet labai reikalingo bibliografijos įvado, mes susipažinsim su Chateaubriand'o vaikystės ir jaunystės metais. Dar sykį kartoju: rašytojo autobiografija yra mums veik vienatinis šaltinis tam jo gyvenimo periodui pažinti. Tuo būdu, mes turėsim čia reikalo su spėjama, „apytikria" biografijos dalimi, o ne su objektyvia, tikra to žodžio prasme, gyvenimo istorija. Tai reikia visuomet turėti galvoje.

Akademikas Lemaitre'as, pradėdamas Chateaubriand'o monografiją, duoda vaizdžią didžiojo rašytojo gyvenimo schemą:

„Chateaubriand'as! Kokių vaizdų sukelia tuojau tasai skambusis vardas?... Vaikas svajotojas miglose, senos pilies apylinkėj... Jaunas prancūzų karininkas pas raudonodžius Amerikoj, tarp malonių pavojų, kirvio neliestame miške... Knygos, kurios privertė bažnyčias atsidaryti ir procesijas pasirodyti.. Mėnulio pašvaistė, begalinė miškų erdvė, krokodilų ambros kvapas... Rašytojas — Napoleono šlovės pavyduolis. Rojalistas, tarnaująs karaliui su niekinančia ištikimybe... Kurčias senis paliai kedę senos ponios, gražios ir aklos... Kapas marių uoloje..."[1])

Chateaubriand'as gimė 1768 m. Bretanijos provincijos miestely Saint - Malo, pajūry. Jis priklausė prie vienos seniausių Prancūzijos šeimų. Rašytojo giminė jo gimimo metu buvo nusigyvenusi. Svarbiausia tó nusigyvenimo prežastis — nepaprastas Chateaubriand'ų vaisingumas, lyg ir nearistokratiškas. Tasai vaisingumas ilgainiui privedė prie nusmukimo, ypačiai del tam tikrų tradicinių, grynai feodališkų papročių, išlikusių Bretanijos provincijoj. Vyresnysis sūnus gaudavo du trečdaliu tėvo turtų ir grafo titulą (Chateaubriand'ai buvo grafai); jaunesniems šeimos nariams likdavo trečdalis, kurį jie turėdavo lygiai tarp savęs pasidalinti. Taigi nėra nieko nuostabaus, kad rašytojas Bernardin de Saint - Pierre'as sakó vienoj vietoj: „Aš mačiau Bretanijoj bajorų, kilusių iš se-

---

[1]) Lemaitre, Chateaubriand, Paris, Calmann—Lévy. s. d. (1912), p. 1.

niausių provincijos giminių, kurie gyvybei palaikyti parsisamdydavo piauti šieną pas ūkininkus“[1]).

Panašus likimas gal būtų tekęs ir rašytojo tėvui, jei jis savo energija ir darbštumu nebūtų pakėlęs buvusios Chateaubriand'ų gerovės. Tasai tėvas, likęs 15 metų našlaičiu, praleido gan audringą jaunystę, pilną visokių nuotykių. Jis tarnavo laivyne, dalyvavo jūrų mūšyje, buvo sužeistas. Paskum jis pradėjo dirbti jūros prekybos srity (vienintėlė industrijos rūšis, leista tais laikais bajorams) — ji reikalaudavo dažnai ginklų vortojimo, buvo sujungta su daugybe pavojų del piratų ir bekariaujančių jūrų valstybių užpuolimų. Ta prekyba jis pataisė savo medžiaginę būklę. Turėdamas 35 metus jis vedė nelabai jauną merginą (apie 30 m. amžiaus), kilusią taip pat iš senos aristokratiškos šeimos (de Bédée). Santuoka nebuvo laiminga del vyro ir žmonos būdo skirtumų. Bet, matyti, jie mokėjo slėpti santuokos disharmoniją prisilaikydami įprasto aristokratiško etiketo. Grafas Chateaubriand'as turėjo viso labo 10 vaikų.

Uždėjęs šeimos pagrindus, grafas nutarė „prisirišti“ prie žemės ir atsisakyti nuo kareivio ir jūrų negocianto gyvenimo. Jis paliko vad. „armatorium“, t. y. savininku kelių užjūrinių laivų, nedidelio prekybos laivyno. Toji flotilija nuo 1756-1776 m. turėjo 6 laivus, keliavusius į tolimus egzotiškus kraštus.

Energija, griežtumas, narsumas jaunatvėje, šiurkštumas, niauri melancholija ir mizantropizmas senatvėje — charakteringiausi rašytojo tėvo bruožai.

[1]) Cituoju pagal de Lescure'ą: Chateaubriand, Paris, Hachette, s. d., 6 éd., p. 10. Pirmasis de Lescure'o monografijos leidimas išėjo 1892 m. Veikalas kiek pasenęs, mažai kritiškas, bet gražiai ir sklandžiai parašytas.

Jūrų prekyba davė grafui galimumo vėl įsigyti dalį žemės ir Combourgo pilį, nuo senų laikų priklausančią Chateaubriand'ų giminei.

Tėvas sukeldavo vaikuose vien baimę. Štai kaip rašytojas apibūdina savo tėvą: „Jo nuolatinis būvis buvo gilus liūdesys, didėjąs su metais, ir tylėjimas, kurį jis nutraukdavo tik įpykęs... Tai, ką mes jautėmė jį pamatę, buvo baimė..." [1]).

Rašytojo motina, iš prigimimo apdovanota nemaža vaizduote ir sąmojingumu, jauna būdama buvo labai gyva ir linksma. Ilgainiui, begyvenant su savo niauriu vyru, jos būdas pakito: ji surimtėjo ir tapo kraštutiniausia davatka. Pradėjus senti grafienė pasižymėjo piktumu ir šykštumu. Su vaikais jinai elgdavosi, išskyrus vyriausiąjį sūnų, formališkai, be tikros motiniškos meilės, be širdingumo, be intimiškumo.

Tėvų namuose, kur rašytojas praleido savo vaikystės ir pirmosios jaunystės metus, Saint-Malo, paskum Combourgo pily, kaip matom, viešpatavo niauri atmosfera. Ji galejo uždėti sunkias žymes būsimam prancūzų romantizmo vadovui. Jis buvo paskutinis, jauniausias, dešimtasis vaikas šeimoj. Iš devyneto vaikų teišliko gyvi tik vyriausiasis brolis ir keturios seserys. Viena seserų, Lucilė, vyresnė keturiais metais už Pranciškų-Renę (rašytojo vardai), matyti, suvaidino svarbią rolę savo brolio intelektualiniam ūgyje. Jo vaikystė būtų buvusi daug sunkesnė, daug liūdnesnė, nežiūrint gausios šeimos, jei jis nebūtų turėjęs intimiško draugo savo žaidimuose, jei jis nebūtų turėjęs sesers Lucilės.

---

[1]) Mémoires d'outre-tombe. ed. Biré. I

Toji mergaitė, poetiška ir isteriška, neabejojamai talentinga, aukšta, laiba, skaistaus fantastiško žvilgsnio, išblyškusio veido, baili ir drąsi, — ji turėjo savy kažką fantomiško. Nemylima šeimoj, turėjusi baigti dėvėti senas savo seserų sukneles, ji liūdėjo ir kankinosi namuose, jautėsi niekam nereikalinga, visų apleista [1]).

Sesuo ir brolis, tėvų nemylimi, nustoję tėvų glamonėjimų, šilumos, jausdami švelnumo reikalą ir jo stoką, del savo nepaprasto įspūdingumo, emocionalumo, susiartino, pamilo vienas antrą giliai ir jautriai.

Vienatvė, nuošalumas, be abejo, gali suartinti žmones ir vaikystės metais. Jos meilė broliui pasireikšdavo daugiau „protekcionališkai" — ji stengėsi, kad ir naiviai, jį globoti, atstoti jam motiną, duoti jam nors panašumą motiniškos meilės. Jo meilė seseriai pasireikšdavo daugiau instinktyviu žavėjimusi, savotiška ištikimybe.

Mažo Pranciškaus mokslas ėjo gan netvarkingai. Būsimas rašytojas buvo, jo romantiškais žodžiais betariant, „bangų ir vėjų draugas" (compagnon des flots et des vents) [2]). Kai vaikas turėjo apie 10 metų, jis apsigyveno su tėvais Combourgo pily. Gyvenimas toj pily buvo dar liūdnesnis nekaip Saint-Malo. Pranciškus vaikštinėjo, dažnai su Lucile, po pilies apylinkes, pasinėręs į svajojimus, su egzaltuota fantazija ir širdimi. „Kas išliko iš šių vaikiškų svajonių jo dvasioje? klausia žinomas šatobrianistas kritikas Beaunier... Sunku apie tai pasakyti: mes esame čia dva-

---

1) Anatole France aprašo ją savo gražiam etiūde „Lucile de Chateaubriand, sa vie et ses oeuvres, Paris, 1879. Pažymėtinas, dar vienas darbas, paskirtas Lucilei — Saulnier „Lucile de Chateaubriand", Nantes, 1885.

2) Mémoires I, t. 1, p. 47.

siško formavimosi šviesoj ir šešėly, kur neapibrėžti jausmai juda, kaip atbundančioj lygumoj rytmetiniai rūkai.."[1]).

Kai mažą Chateaubriand'ą atiduoda mokytis į Dolo kolegiją, jis jaučiasi ten kaip gurbely. Pamažu jis pripranta dirbti. Jo vaizduotė, jo protas reikalauja maisto. Jo nepaprasta atmintis yra puikiausia priemonė žinioms įgyti. Vaikas parodo didelio gabumo kalboms ir neužsileidžia kitiems matematikoj. Mokykloj bebūdamas, Pranciškus pasižymi nepriklausomu charakteriu, neįveikiamu išdidumu, egzaltuotu garbės jausmu. Dolo kolegijoj Chateaubriand'as kiek susipažįsta su romėnų ir prancūzų literatūromis. Be kita ko, jis skaito nepaprastai susijaudinęs šv. Augustiną, Vergilijaus ketvirtą „Eneidos" dainą (Enejaus ir Didonos meilės istoriją). Jis skaito Horacijų ir mėgsta Tibullą, kuriame mato švelnią ir savotišką melancholiją. Iš prancūzų rašytojų jį ypatingai sužavi Fénelonas savo „Telemaku" ir Massillonas, dabar mažai težinomas pamokslų autorius, silpnas Bossuet atspindys. Reikia pažymėti, kad vaike, bebūnant jam Dolo kolegijoj, pasireiškia laikina religinė egzaltacija—iš dalies gal tradicinio jo šeimos religingumo atgarsys.

Chateaubriand'ui teko būti kurį laiką dar kitoj kolegijoj Rennes'o mieste. Matyti, jo tėvas manė padaryti iš jo jūrininką. Pranciškus išlaikys ateity atatinkamus egzaminus Breste ir pradės plaukioti po marias. Iš pradžių jūrininko karjera gal ir viliojo jauną svajotoją — juk ji buvo sujungta su aibe naujų, nepaprastų

---

[1]) Beaunier, Chateaubriand, éd. Plon, s. d. (1912), t. 1, p. 11.

įspūdžių, su tolimais plaukiojimais, su egzotiškų šalių lankymais, su visu tuo, ko taip trokšta jaunos, karštos galvos. Bet paskiau, matyti, kaip ir kiekviena profesija, jūrininko profesija jo nebeviliojo. Išbuvęs dvejus metus Rennes'e, Chateaubriand'as atvyksta kuriam laikui į tėvų pilį Combourgą, dalyvauti vienos savo seserų sutuoktuvėse. Iš čia jis važiuoja į Brestą laikyti jūrų egzamino. Breste jaunuolis gyvena labai nuošaliai, atsiskyręs, belaukdamas valdžios įsakymo priimti jį į aspirantų skaičių. Kadangi tasai įsakymas kažin kodel ilgai nebuvo išleidžiamas, Chateaubriandas grįžta į Combourgą. Jis turėjo tada 16 metų amžiaus (1784). Jaunuolis nori panaudoti savo religinį uolumą, nori tapti kunigu. Jis dar įstojo mokslui užbaigti į Dinano kolegiją. Matyti, jis dažnai viešėdavo Combourge, o paskui visai apsigyveno pily, pamiršęs savo dievobaimingą tikslą.

Galimas daiktas, kad tie jo amžiaus metai, nuo 16 iki 18 (1784—1786) turėjo didelės reikšmės jo būdo, jo ateities, jo talento susiformavimui. Štai kaip slinkdavo jo gyvenimas tuo metu. Po pietų tėvas paprastai eidavo medžioti ar žuvauti. Motina skubindavosi į savo kambarį melstis. Lucilė dažnai taip pat užsidarydavo pas save. Jaunuolis kartais pasitraukdavo į savo kambarį, kurio langai išeidavo į tuščią ir liūdną kiemą. Dažnai jis eidavo klajoti po miškus ir laukus, pėsčias ar raitas, su medžioklės šautuvu ant pečių. Baisus nuobodulys kankindavo jo širdį. Tose vaikštynėse jis visgi negalėdavo nusiraminti. „Mane jaudino, pasakoja rašytojas, laimės noras, kurio aš nemokėjau nei apibrėžti, nei suprasti. Mano protas ir mano širdis sudarė ne-

lyginant dvi tuščias šventoves, be aukurų ir be aukų nebuvo žinoma dar, kokį Dievą čia garbins“...[1]).

Brolio ir sesers meilė tame rašytojo gyvenimo laikotarpy nė kiek nesumažėjo. Juodu dažnai vaikštinėdavo drauge. Jų šnekesiai buvo jiems vienintelė pramoga. Jie gėrėdavosi, gardžiuodavosi tais šnekesiais ir vakarais, kai pasitraukdavo į savo kambarį tėvas. Mat, vakarais visa šeima po vakarienės kurį laiką sėdėdavo drauge. Tėvas, tylus ir niaurus, kaip visuomet, vaikštinėdavo automatiškai po salę, išblyškęs ir liūdnas, kaip praeities fantomas. Kai laikrodis pradėdavo mušti dešimtą valandą, grafas imdavo sidabrinę žvakidę ir eidavo į savo kambarį. Jo žingsniams nutilus, likusieji šeimos narlai kiek atgydavo. Prasidėdavo Pranciškaus kalbos su Lucile.

Kartais su seserimi jis vaikštinėdavo po miškus, abu egzaltuoti, abu melancholiški, abu svajotojai, abu iešką nežinomo, abu kupini nuobodumo. Toks gyvenimas, pasyvus, monotoniškas, „fantomiškas“ greit turėjo parodyti liūdną rezultatą. Besaikiškas gardžiavimasis melancholija, nuoboduliu, vis didėjančios abipusio pesimizmo ugnies kurstymas buvo labai pavojingas. Bet nei brolis, nei sesuo to negalėjo numatyti, suprasti. Jis turėjo tada 17 metų, ji—21. Abiem jau nusibodo gyventi dar visai negyvenus. Nuobodulys juos ėste ėdė. Tiesa, kartais jie lyg rasdavo sau pramogėlę, pasilinksmindavo: sesuo skaitydavo broliui savo poetiškus bandymus (ji turėjo, kaip aukščiau buvo minėta, poetišką talentą) ar vertė su juo pasimistiškiausias Lukrecijaus vietas. Pranciškus, savo ruožtu, pasa-

[1]) Mémoires, t. I, p. 139.

kodavo jai savo svajones. Sesuo kartą jam aiškiai nurodė į jo „literatūrinę“ prievolę: „Tu turėtum nupiešti visa tai“ (Tu devrais peindre tout cela) [1]). Be to, jaunuolis, galingos vaizduotės ir įsigalėjusio erotizmo įtakoje, sukūrė sau „silfidę“, idealią moteriškę, „jauną karalaitę, papuoštą deimantais ir gėlėmis“ [2]).

Nežiūrint literatūrinių pramogėlių, nežiūrint „silfidės“ meilės, nuobodulys, pesimizmas, pavargimas iš gyvenimo neišnyko. Jaunas žmogus net pradeda manyti apie nusižudymą. Kaip jis, turėdamas paliai save mylimą ir mylinčią seserį, priėjo prie tokio padėjimo? Jis tepasako apie tai tik tiek: „Viskas maitindavo mano palinkimų kartumą: Lucilė buvo nelaiminga, mano motina nepaguosdavo manęs, mano tėvas versdavo mane biaurėtis gyvenimu...“ [3]).

Jis turėjo medžioklės šautuvą ir nutarė jį padaryti savižudybės įrankiu. „Aš užtaisiau tą šautuvą, pasakoja Chateaubriand'as, trimis kulkomis... įsikišau šautuvo vamzdį į burną, atrėmiau šautuvo buožę į žemę; kelis kartus bandžiau šauti: šautuvas nešovė... Aš pamaniau, kad mano valanda dar neatėjo, ir atidėjau iki kitos dienos savo projekto vykdymą“ [4]).

Galimas daiktas, kad jis per silpnai paspaudęs šautuvo gaiduką. Galimas daiktas, kad jis iškreipęs tikrovę (o juk jis labai mėgdavo tai daryti, kaip mes pamatysim toliau, galėdami jį kontroliuoti). Šiaip ar taip jis liko gyvas.

Laimei, egzaltuoto jauno svajotojo gyvenimas, jo vienatvė, melancholija, gamtos jausmas, visa tai, kas

[1]) Mémoires, t, I, p. 142.
[2]) Ibid., t. I, p. 151.
[3]) Ibid., t. I, p. 159.
[4]) Ibid., t. I, p. 160.

privedė jį prie noro nusižudyti, rado išėjimą poetiškose emocijose, pirmuose literatūriniuose planuose. Kaip jau žinome, sesuo Lucilė ragino jį užsiimti literatūra, poezijos kūryba, lyg nujausdama jo genijų.

Reikia pažymėti, kad egzaltuotas brolio ir sesers jausmas, radęs paskiau savo išreiškimą garsiajam „Renėj", davė kai kuriems kritikams progos įtariamai žiūrėti į rašytojo ir Lucilės santykius. Nurodoma į tai, kad Lucilė gal buvo įsimylėjusi savo brolį, kad tasai priešgamtiškas sesers prisirišimas turėjęs padidinti jaunojo Chateaubriand'o pesimizmą ir priversti jį prie noro nusižudyti. Sunku, tiesą pasakius, ką nors tikro pasakyti del šio dalyko. Iš tokios isteriškos Lucilės galima buvo laukti visko. Bet nereikia taip pat užmiršti, kad negalima, apskritai imant, Chateaubriand'o kūriniuose ieškoti tikro jo gyvenimo atvaizdavimo—juk rašytojas ir ypač romantikas, pirmiausia ir daugiausia, lieka dailininkas, laisvai besinaudojąs savo fantazija ir savo meno priemonėmis.

18 metų Chateaubriand'as pagaliau pakeitė savo gyvatą. Jo tėvas, pasinaudojęs vyriausiojo, Paryžiuje apsigyvenusio sūnaus pagalba, parūpino Pranciškui karininko vietą karališkoj armijoj. Seno tėvo nutarimas buvo griežtas ir nepermaldaujamas. Sūnus noroms nenoroms turėjo sutikti. Prieš išvažiavimą grafas pakvietė sūnų į savo kabinetą ir pasakė jam taip: „Pone kavalieriau, mesk savo nesąmones. Tavo brolis parūpino tau jaunesnio leitenanto vietą Navaros pulke. Tu keliausi tuojau į Rennes'ą, o iš ten į Cambrai. Štai šimtas luidorų, sunaudok juos. Aš senas ir liguistas; man neilgai teks gyventi. Elkis, kaip pridera padoriam

žmogui ir niekuomet nepažemink savo vardo.“[1]). Po to grafas pabučiavo sūnų, kurs tiek buvo sujaudintas, kad ėmė verkti ir bučiuoti tėvo rankas. Senis pajuosė sūnui savo kalaviją, išvedė į prieangį, kur jau laukė vežimas. Jis pats privedė Pranciškų prie vežimo, neleisdamas arčiau atsisveikinti su Lucile ir motina. Rūstus tėvas vengė nereikalingų ąšarų. Liucilė ir motina stovėjo prieangy, verkė ir mosavo rankomis.

Jaunas leitenantas, išbuvęs trumpą laiką Paryžiuje pas seserį, nuvyko į savo paskyrimo vietą, į Navaros kavalerijos pulką, stovėjusį tuo metu Cambrai. Jo belaikis rimtumas, jo būdo energingumas, pavyzdingas ėjimas savo pareigų, visa tai vertė kitus karininkus jį gerbti. (Neužmirškim, kad jis pats apie tai pasakoja). Jis buvo jau kiek apsipratęs su savo nauja profesija, kai staiga gavo žinią iš Combourgo, kad jo tėvas mirė apopleksija. Chateaubriand'as vyksta į pilį, kur susirinko visi šeimos nariai. Po laidotuvių, pasidalinę palaikus, visi išsiskirstė. Vyriausias brolis grįžo Paryžiun; motina apsigyveno Saint-Malo; Lucilė pas vieną savo seserų. Chateaubriand'as kurį laiką paeiliui viešėjo pas gimines, medžiodamas ir tinginiaudamas. Kartą atėjęs laiškas iš brolio pašaukė jį sostinėn. Brolis norėjo įvesti jį į karališkąjį dvarą, pasinaudodamas vieno maršalo protekcija.

Jaunas karininkas atsidūrė Paryžiuje, kiek susirūpinęs savo ateitimi. Buvo manoma, jei pavyktų, parūpinti jam kokią nors vietą prie karališkojo dvaro. Bijąs žmonių svajotojas, pripratęs prie jūros kranto, laukų ir miškų, neramiai laukė dienos, kai jam rei-

---

[1]). Mémoires, t. I, p. 164—165.

kės susipažinti su karalium. Pagaliau toji baisi diena atėjo. Jis perėjo per visą eilę gražių karališkų salių ir atsidūrė kambary, kur buvo Liudvikas XVI. Jaunas leitenantas turėjo garbės matyti galą karališko rytmetinio tualeto. Aplink Liudviką buvo minia dvariškių. Maršalas pristatė jauną žmogų karaliui, paminėjęs jo vardą, kai Liudvikas ėmė iš vieno dvariškio rankų savo skrybėlę. Chateaubriand'as nusilenkė, karalius irgi. Valandėlę Liudvikas žiūrėjo į jaunuolį, bet neturėdamas ką pasakyti, tyliai praėjo šalia jo. Paskiau Chateaubriand'as matė karalienę. Matyti, Marijai Antuanetai jis nepadarė jokio įspūdžio — gal jam trūko reikalingų manierų ar ko kito, bet debiutas buvo menkas. Tiesa, buvo dar kartą bandyta atkreipti karaliaus akį į jauną žmogų per karališką medžioklę — šis bandymas, tur būt, irgi nelabai pavyko. Ne, Chateaubriand'as netiko dvariškio karjerai. Jis turėjo grįžti į Navaros pulką.

Po kiek laiko jis vėl atvyksta į Paryžių. Kodel? Jauną leitenantą traukia į sostinę ne Versalio dvaras, ne noras patekti į dvariškius. Labiausiai jis nori įdėti, tuo tarpu anonimiškai, savo pirmąjį poetišką bandymą, savo idiliją „L'amour de la Campagne" į vieną Paryžiaus žurnalą (Almanach des Muses). Be to, jo sesuo Lucilė atvažiavo į sostinę ir apsigyveno pas savo ištekėjusią seserį — jis norėjo ją pamatyti.

Palengvėle jis užmezga literatūrinius santykius su kai kuriais žymiais tų laikų literatūros atstovais, kaip Parny, Chamfort, La Harpe, Fontane (su kuriuo jis susidraugavo paskiau Anglijoj) etc. Tos pažintys, matyti, neturėjo jam reikšmės, bet apie tai sunku ką nors tikra pasakyti.

Akademikas Faguet vadina Chateaubriand'ą neišmanėliu[1]). Tai, be abejo, per daug ir per griežtai pasakyta. Giraud, priešingai, mano, kad jaunas žmogus tuo metu daug skaitęs, kad jis galėjęs susipažinti su enciklopedistais (Diderot, Voltaire'u ir k.), su Ossianu, su Goethes „Verteriu", su Richardsonu, su Shakespeare'u, Youngu, Gessneriu ir t.t. Daugiausia jis, matyti, skaitė Rousseau ir Bernardin de Saint-Pierre'ą, ypačiai Rousseau. Rousseau buvo jau tada tikras jo minčių valdovas[2]). Čia vėl lyg perdidelis prisiskaitymas. Jei mes neužmirsime, kad Chateaubriand'as turėjo 1790 m. nemaža „garbės skolų" (5.000 livrų), galima abejoti del jauno žmogaus ypatingo prisirišimo prie kabineto stalo. Gal jį traukė savęsp „žaliasis staliukas". Reikia visgi manyti, kad Rousseau buvo jo mylimiausias rašytojas, apie kurį jis galėjo pasakyti: tu duca, tu signore, e tu maestro.

Chateaubriand'as susidraugauja su vienu seneliu, savo tolimu giminaičiu, — Malesherbe'u. Tai buvo diletantas, ypatingas geografijos ir botanikos mėgėjas. Besilankydamas Malesherbe'o namuose, jaunas žmogus kalbėdavosi su seniu apie visokius dalykus, bet daugiausia apie geografiją ir botaniką. Tuodu mokslai buvo ypatingoj madoj 80-tais metais Paryžiuje — Rousseau, Barnadin de S. Pierre'as, Buffonas (garsus gamtininkas), keliauninkų ekspedicijos etc. prisidėjo prie tos mados. Ir senis ir jaunuolis su nepaprasta aistra kalbėdavosi apie geografiškus atradimus. Abu pasirodė, esą didžiausi kelionių mėgėjai. Palengvėle Chateaubriand'o galvoje galėjo kilti mintis apie kelionę

---

[1]) Faguet, XIX s. Études littér., éd. Boivin et Cnie, p. 3.
[2]) Giraud, Nouv. études sur Chat., éd. Hachette, p. 52—54.

į tolimus kraštus. 80-tais metais, del Amerikos kovos už nepriklausomybę, madniausia tolima šalis, aišku, buvo Amerika. Būsimasis rašytojas gal ieškojo patenkinimo savo egzotiško jausmo, gal nesąmoningai troško vaizdų, reikalingų jo ateities kūrybai. Jaunas žmogus svajoja tapti garsiu keliauninku, geografu, kaip koks Cookas, surasti ką nors nežinoma, duoti tam savo vardą ir įgyti amžinos šlovės. Žódžiu, daug jaunų fantastiškų, net naivių svajonių.

Šiaip jo nuotaika tuo metu buvo nekokia, sprendžiant iš jo dviejų laiškų. Vieno laiško fragmentas gana charakteringas būsimajam „Renės" autoriui (laiškas rašytas vienam draugui 28—V—1789, t. y. kaip tik prieš revoliuciją):. . . „Tūkstančiai dalykų, tūkstančiai jausmų, kartumo pilnų, apsupa mane. Tavo melancholijos palinkimas yra ir mano, del to aš leidžiu sau papasakoti tau apie savo skausmus . . ."[1]).

Tuo tarpu artinosi revoliucija. Chateaubriand'ui teko matyti daug kruvinų scenų Paryžiuje ir provincijoje. Kai kurie rašytojo biografai, sakysim, de Lescure'as[2]) tvirtina, kad Chateaubriand'as iš pradžių į revoliuciją žiūrėjęs kritiškai. Bastilijos paėmimas sukėlęs jame tik ironiją, o ne entuziazmą. Ta ironija greit virtusi jame pasipiktinimu, kai jis pamatęs prieš savo langus procesiją, kurią sudarė kruvinos galvos kai kurių senojo režimo valdininkų, minios nužudytų. Būdamas kilimo aristokratas, jis turėjo dvigubai pasipiktinti tuo reginiu.

---

[1]) Giraud, Atala. Reproduction de l'édition orig. avec une étude sur Jeunesse de Chat. éd. Fontemoing, p. XII.

[2]) de Lescure, Chateaubriand, éd. Hachette, p. 33.

Giraud mano, kad Chateaubriand'as iš pradžių buvęs palankus revoliucijai ir tik paskum kruvinos scenos pakeitusios jo simpatijas[1]).

Reikia pasakyti, kad rašytojas nepaisant to, kad vėliau jis stovėjo revoliucijos priešų pusėj, visuomet buvo revoliucijos apakintas. Jau vien del to „maisto", kurio teikdavo revoliucija teatrališkai Chateaubriand'o vaizduotei, jis turėjo ją vertinti. Be to, rašytojas, kad ir kilimo aristokratas, galėjo užsikrėsti bendru entuziazmu, rodos įvykstančiais gyvenime švietimo epochos idealais, idealais enciklopedistų, visų švietimo pranašų, viliojančių ir žavinčių ausį, ypačiai jauno žmogaus. Ir jam galėjo skambėti, kaip ypatinga muzika, naujos žmonijos ugningi žodžiai: Liberté, Égalité, Fraternité.

Salonuose, atidarytuose dar 1790 m., kur lankydavosi išmokslintoji ir iš dalies aristokratiškoji visuomenė, viešpatavo taip pat nuosaikus revoliucinis ūpas, revoliucinis drugys. Tad gal nebuvo nieko nuostabaus, kad Chateaubriand'as, besilankydamas tuose salonuose, galėjo užsikrėsti ta bendra atmosfera. Nors ir daug jam teko matyti revoliucijos žiaurumų, tačiau negalima manyti, kad jo „ironiškos" pažiūros į revoliuciją, kaip kad tvirtina de Lescure'as, virtusios greit pasipiktinimu ir neapykanta. Reikia spėti, kad Chateaubriand'as tuo savo gyvenimo metu buvęs artimas ateizmui, bent deizmui à la Voltaire ir à la Rousseau — apie jo ironiją revoliucijos pradžioje, tur būt, nėra reikalo kulbėti. Net teroro metu jis, kaipo aktyvus revoliucijos priešininkas, kaipo rojalistinės, kontrre-

[1]) Giraud, Nouv. études sur Chat., Hachette, p. 49.

voliucinės armijos karys visgi, lyg prieš savo valią buvo sužavėtas naujos Prancūzijos narsios kariuomenės žygių. Jis niekuomet negalėjo ramiai kalbėti apie audringo entuziazmo epochą, apie marselietės traukimo epochą. Praslinkus daugeliui metų, senatvėj, Chateaubriand'as, buvęs rojalistinis ministeris ir ambasadorius, katalikybės šulas, visgi mėgsta kartoti „apie žmonių giminės atnaujinimą, kuriai (giminei) Bastilijos paėmimas atidengė erą".

Tuo atžvilgiu Chateaubriand'as nėra išimtis. Buvo nemaža veikėjų pirmoj XIX amžiaus pusėj, net tarp oficialių, taip sakant, reakcijos atstovų, oficialių, taip sakant, revoliucijos priešų, kurie „teoretiškai" žiūrėjo į revoliuciją ne tik palankiai, bet su simpatija. Paprastas tvirtinimas, kad XIX a. pradžioj, reakcijos epochai charakteringas pilniausias nusivylimas prancūzų visuomenės (ir Europos) revoliucija, jos tikslingumu, jos prestižu, reikalauja didelių rezervų. Į tą nusivylimą nurodoma (bendra, banališka vieta), kaipo į vieną svarbiausių Weltschmerzo priežasčių. Tačiau, kaip ir kiekvienas platus apibendrinimas, jis gan elestiškas ir kiek abejotinas. Mes drąsiai galim dabar sakyt, turėdami atatinkamą laiko perspektyvą, kad tikras nusivylimas revoliucija, kad revoliucija be prestižo, apnuogintoji, prozišką pasirodė tik antros XIX a. pusės istorikams. Pirmoj gi XIX a. pusėj, ypač to amžiaus pradžioje, revoliucijos aureolė, nežiūrint jos išorinio napasisekimo, daugeliui prancūzų (ir europiečių) buvo neabejotina.

Galimas daiktas, kad revoliucijos pradžioje Chateaubriand'ui kilo mintis apleisti Prancūziją. Bet revoliucija tikriausia vaidino tik akstino rolę. Jam teko laukti neilgai. Įvykiai ėjo greitai. Navaros pulkas,

kaip ir kiti pulkai, padarė paprastą „mažą revoliuciją“, ir ponai karininkai turėjo bėgti. Chateaubriand'as atsidūrė nei pakartas nei paleistas. Kurį laiką jis, matyti, svyravo — emigruoti ar pasilikti Prancūzijoj.

Reikia pažymėti vienas gan charakteringas ir reikšmingas epizodas iš 1790 m. Atsidūręs sunkiam materialiniam padėjime, turėdamas kažkokią „garbės skolą“, ir tai didelę skolą (5.000 livrų), Chateaubriand'as kuriam laikui tapo komivojažierum, pardavinėjo en gros... kojines[1]). Pasirodo, kad būsimasis garsus rašytojas, ministeris, ambasadorius, kurį laiką pardavinėjo kojines įvairių spalvų. Savo laiškuose, netikėtai atrastuose 1911 m., jis parodo puikiai nusimanąs visose kojinių ypatybėse. Galimas daiktas, kad žymią jų dalį jis pardavęs net savo buvusiojo Navaros pulko kareiviams. Chateaubriand'as iš viso pardavė 160 tuzinų porų kojinių, t. y. apie 2.000 porų. Aiškus dalykas, kad savo puikioj autobiografijoj „Mémoires d'outre—tombe“ jis nė žodžio nesako apie savo komercijos gabumus, apie tą „kompromituojantį“ jį epizodą.

Po kai kurių svyravimų Chateaubriand'as pasiryžo palikti Paryžių ir vykti Amerikon, į Jungtines Valstybes. Svarbiausi tos kelionės Amerikon motyvai galėjo būt toki: 1) Malherbes'as, rūpindamasis jauno žmogaus likimu, bijodamas revoliucijos eigos, galėjęs jį pakurstyti važiuoti už okeano. 2) Chateaubriand'as patsai svajojo (galėjo svajoti) dar prieš revoliuciją keliauti Amerikon, norėdamas patekti į egzotiškus kraš-

[1]) de Surgères, Une gerbe de lettres inédites de Chateaubriand, Paris, Leclers, 1911. Giraud, Nouv. études sur Chat., p. 147—155.

tus. 3) Jis tuo laiku daug skaitė Rousseau ir Bernardin de S. Pierre'ą. Iš čia suprantamas jo rusoistiškas noras „vykti už jūrų-marių pažiūrėti didžiausio reginio, koks tik gali iškilti prieš filosofo akis; mąstyti apie laisvą gamtos žmogų ir laisvą visuomenės žmogų, gyvenančius vienas šalia kito, vienoj ir toj pat žemėj"[1]). 4) Revoliucija, per greit žingsniavusi pirmyn, nors „principai, kuriais ji rėmėsi, tvirtina rašytojas, buvo mano, bet aš buvau smurto priešas". 5) Pagaliau jis neturėjo ką veikti savo tėvynėj po savo komercijos bandymo.

Vadinasi, Chateaubriand'as nuvyko į Ameriką, kaipo Rousseau ir Bernardin de R Pierre'o mokinys, kaipo jaunuolis, svajojąs apie keliones ir atradimus, kaipo „liūdnas, melancholiškas, jaunas žmogus, kurio širdis pilna nusivylimo be priežasties".

Giraud, tyrinėdamas Chateaubriand'o jaunų metų periodą, kreipia ypatingo dėmesio į išaiškinimą jo psichikos. Tasai mokslininkas pradeda dalyką ab ovo. Jis analizuoja pirmiausia gimtojo rašytojo krašto geografišką aplinkumą, to krašto ypatingą „psichologiją", ypatingą melancholiją. „Melancholija, sako jisai, Bretanijoj sklinda iš visur, iš šių krantų, be paliovos jūros graužiamų, iš šios granito dirvos, seniausios mūsų Prancūzijoj, vėjų ir lietų sunaikintos, išlygintos, iš šių žiaurių miglų, iš šių monotoniškų dykumų... Ir prieš valią ateina galvon teisingas Renano žodis: „net patsai džiaugsmas ten kiek liūdnas[2])".

Toliau Giraud nurodo į bretonų (senos keltų tautelės) ypatingą psichologiją: į jos idealizmą ir liūd-

1) Introduction à l' Essai sur les révolutions.
2) Giraud, Nouv. études sur Chat., Hachette, 1920, p.4—5.

numą. Bretonai pasižymį pasitikėjimu savimi, išdidumu, išdidumu „niauriu, smarkiu, aistringu“. Jie pasižymį tradicijų laikymu ir individualizmu. Koncentracija savy gaminanti liūdesį. „Bretonų dvasia neįveikiamai liūdna“. Jų dainose, jų poemose, jų romanuose, jų legendose, jų šventėse, jų tikėjime, visame kame yra mišrus išreiškimas jų paslaptingiausių jausmų ir skleidžia savo kvapą melancholija...[1]). Bretanija — mirties šalis, mirties, svarbiausio melancholijos akstino. Bretonų rasė, Renano žodžiais, geidžianti begalybės. Šis idealizmas pagimdęs savotišką keltų rasės poeziją. Bretonai radę naują meilės manierą, meilės misteringos, pašėlusios, egzaltuotos, ekstazingos. Bretonai religingi, krikščionys nepaprasti—jų misteringas idealizmas, jų liūdnumas, jų begalybės noras, jų nemirtingumo geismas daro juos tokius. Visos tos bretonų, keltų ypatybės susikoncentravusios Chateaubriand'e — „didžiausiam keltų rasės poete“ [2]).

Be geografiškos aplinkumos, be bretonų rasės psichologijos, Giraud dar pabrėžia trečią momentą Chateaubriand'o psichikai paaiškinti — jo betarpišką paveldėjimą, jo aristokratišką kilmę (ainis kryžuočių, daugelio riterių ir pasižymėjusių pirmtakų). Iš čia jo nepaprastas garbės jausmas, „riteriškumas“, energija, kovos ieškojimas, audringumas etc. Giraud nurodo į Chateaubriand'o psichikos pagrindą — į jos liūdnumą ir geidimą. Tasai jo psichikos pagrindas; susidaręs dar jaunystės metais, išliko jame per visą jo gyvenimą (nekalbant apie jo išdidumą). „Chateau-

---

1) Giraud. Nouv. études..., p. 10.
2) Ibid., p. 18.

briand'as gimė liūdnas ir jo liūdesys — tikra liga"[1]). Kartu jis geidžia visko gyvenime — meilės, bičiulystės, literato, politiko šlovės, jis geidžia išgerti visą gvvenimo pilnybę visais jo pavidalais.

Giraud pastangos išaiškinti nuodugniai jaunojo Chateaubriand'o psichikos pagrindą atrodo lyg įtikinamos, jei mums neateitų galvon garsiojo akademiko Brunetière'o žodžiai: „Jo (Chateaubriand'o) kilimas, jo auklėjimas, jo jaunystė; — ir kaip maža jie paaiškina jame—jei Lesage'as ir Duclos buvo bretonai, kaip jis; Maupertius ir Lamennais iš Saint-Malo, kaip jis; ir Bonaldas ar Maistre'as — bajorai, kaip jis. . ."[2]).

Tikrai, kas gal būt bendra, sakysim, tarp dviejų bretonų—Chateaubriand'o ir Lesage'o, autoriaus linksmo „klasikinio" nuotykių romano „Gil Blas"? Geografiška aplinkuma, keltų rasės psichologija, paveldėjimas — labai elestiški faktoriai, kad į juos galima būtų žiūrėti kaipo į dėsningus objektyvius kriteriumus. Deja, tai tik galimi faktoriai, bet nieku būdu ne būtini, ne dėsningi. Čia mes esame tik spėliojimų srity.

Išvados: 1) Chateaubriand'as gimė 1768 m. Saint-Malo miestely, pajūry, Bretanijos provincijoj. Jis buvo dešimtas, paskutinis vaikas ipochondriško tėvo.

2) Šeimos santykiai, jo vaikystės vienatvė galėjo padidinti jo įgimtą melancholijos palinkimą.

---

1) Giraud, Nouv. études sur Chat., p. 25.
2) Brunetière, Manuel de l' histoire de la litt. franç. éd. Delagrave, 1921, p. 389.

3) Sesuo Lucilė, isteriška ir poetiška natūra, galėjusi jam turėti nemažos įtakos.

4) Jo mokslas kolegijose buvo, matyt, ne per geriausias.

5) Ankstybos jaunystės melancholijos sustiprėjimas yra, tur būt, atbudusio erotizmo ir neribotos fantazijos rezultatas.

6) Chateaubriand'o jaunuolio gyvenimas Paryžiuje reikia laikyti betvarkišku — jis galėjęs nemaža skaityti (enciklopedistus; Rousseau ir Bernardin de Saint-Pierre'ą neabejojamai), dalyvauti salonų gyvenime, suktis literatų rateliuose. Jis bando rašyti ir spausdina žurnale vieną savo poezijos dalykėlį.

7) Jis simpatizuoja revoliucijai daugiausia teorijoj.

8) Kurį laiką Chateaubriand'as yra kojinių pardavėjas (commis voyageur); matyti, jis neturi kitų šaltinių „garbės skolai" užmokėti.

9) Jo pasiryžimas keliauti į Ameriką yra tiek jo dailingos natūros reikalavimas, tiek rezultatas jo nežinojimo, kas daryti (o gal ir vilties rasti anapus okeano kur nors naują Eldorado).

II.

Kelionė į Ameriką.

1791.

Kelionės tikslas. — Jos chronologija.—Svarbiausieji etapai pagal Chateaubriand'ą. — Audiencija pas Washingtoną. — Chateaubriand'as neliestam miške indijonišku kostiumu.— Nelaimė prie Niagaros. — Chateaubriand'as salelėj prie Ohio upės su dviem floridietėm.—Ferma ir angliškas žurnalas.—Sugrįžimo motyvai.

Chateaubriand'o kelionė XX amž. kritikos šviesoj.—Rašytojas meluoja, visuomet meluoja (Bédier, Dickas) - Chateaubriand'as ne melagis (Bertrinas, Stathersas). — Chinard'as. — Villiers'as.

Epizodas iš Chateaubriand'o kelionės, Giraud paskelbtas 1906 m.

Išvados.

Chateaubriand'as, kaip aukščiau buvo sakyta, nutarė vykti į Ameriką. Vėliau, aprašinėdamas kelionę savo veikaluose (*Le voyage en Amérique, Mémoires d'outre-tombe, livre VI*), jis nurodo jos tikslą. Mat, jam reikėjo atrasti Amerikos šiaurėse naujas jūros kelias tarp Atlantiko ir Ramiojo vandenynų. Galima sau įsivaizduoti visą to pasiryžimo fantastiškumą ir juokingumą, turint galvoj jaunojo žmogaus medžiagines ir mokslo priemones, lygias... veik nuliui.

Reikia pažymėti, kad Chateaubriand'as paprastai nemėgsta davinėti savo kelionės datų. Veikale „Le Voyage en Amérique" jis sakosi, kad iškeliavęs iš

Saint-Malo balandžio mėn. 1791 m.[1]). Iš „Memuarų" galima spėti, kad jis pradėjęs kelionę balandžio 8 d.[2]). Kada Chateaubriand'as atvyko į Ameriką, apie tai jis nieko nesako. „Memuarų" VI kn. gale nurodoma kaipo į sugrįžimo datą — sausio 2 d. 1792 m. [3]).

Be reikalo mūsų laikų šatobrianistas Beaunier užmiršta tą datą (gal nori užmiršti?[4]).

Pažymėsime svarbiausius Chateaubriand'o kelionės etapus, kaip jis pats apie tai pasakoja. Pirmiausia jis atvyksta į Baltimorę. Iš čia jis važiuoja į Philadelphią. Šiame mieste jam davė audienciją pats Washingtonas. Keliauninkui teko jo laukti 15 dienų [5]) (prezidentas buvo išvažiavęs). Pagaliau generolas sugrįžo. Chateaubriand'ą įvedė į Washington'o kambarį jauna tarnaitė, be jokių ceremonijų. „Generolas buvo aukšto ūgio, ramaus veido. . ." Jaunas žmogus išdėstė jam savo kelionės priežastis. „Jis klausė manęs kiek nustebęs", sako autorius. Buvo kuo nusistebėti! Bet kai Chateaubriand'as pasakė, kad jo būsimieji atradimai nesunkesni už amerikonų tautos įkūrimą, Washigton'as apsidžiaugė: „Well, well, youngman!" sušuko jis, ištiesdamas savo jaunam svečiui ranką.

Po to Chateaubriand'as išvyko diližanu (paprastas susiekimo būdas Amerikoj anais laikais) į New-Yorką. Iš New-Yorko į Bostoną, iš Bostono atgal į New-Yorką. Toliau jis keliavo Hudzono upe iki Albany ir Niagaros. Jis pasisamdė olandą, kalbantį keliomis indijonų tarmėmis. Jam teko keliauti po šalį, gan dar

---

1) Le Voyage en Amérique, introduction.
2) Mém. d'O.-T., t. I., p. 311.
3) Ibid, p. 439.
4) Beaunier, Chateaubriand, éd. Plon, s. d. (1912), t.I,p. 32.
5) Le Voyage, p. 20; p. 356, jis sako ne 15 dienų, bet 8.

laukinę, šiek-tiek apgyventą. Įsitikinęs vietoje, greit po atvykimo Amerikon, kad jo ekspedicija naujiems poliariniams jūrų keliams rasti turi iširti, jis pasiryžo užsiimti bent tyrinėjimu miškų ir jų gyventojų-indijonų. Jam nebuvo lemta rasti fantastiškų „naujų jūrų kelių", bet kirvio neliestam Amerikos miške jis sutiko savo būsimos šlovės Mūzą, dar niekeno nesudrumsto įkvėpimo apimtą, apginkluotą dar neliestų varsų teptukais—Natchezų, Atalos, Renės Mūzą.

Jis įžengė į neliestą mišką. Čia jam teko susidurti su indijonais, matyti irokezų karingų šokių. Iš indijonų jaunas karininkas nusiperka ypatingus kariškus rūbus—lokio kailį, indijonišką diržą, ragą ir t.t. Nuo to laiko jis keliauja po miškus naujais rūbais. „Aš nešiojau ilgą barzdą, sako jis: aš atrodžiau lyg mišinys laukinio, medžiotojo ir misionieriaus". Jis medžioja, jis jaučiasi lyg patenkintas tuo savo gyvenimu gamtos prieglobsty.

Chateaubriand'as atsidūrė prie Onondagos ežero, apgyvento irokezų tautelės. Čia jis susipažįsta su vad. „sašemu", t.y. indijoniškos kilties vadu, kurs kalbėjo anglų kalba ir suprato prancūziškai. Sašemas parodė baltam svečiui didelio vaišingumo. Jaunas tyrinėtojas keliauja toliau, užtikdamas pakeliui fermas. Pagaliau jis ties Niagara. Norėdamas prisiartinti prie krioklio keliauninkas nelaimingai puola ir nusilaužia ranką. Dvylika dienų po to išbūna Chateaubriand'as pas svetingus indijonus. Jo palydovas olandas niekšiškai jį palieka.

Pasveikęs jis prisideda prie pirklių partijos, plaukiančios Ohio upe. Prieš tą savo naują kelionę jaunas „tyrinėtojas" „meta bendrą žvilgsnį į Kanados

ežerus", (vieta įsidėmėtina: jis meta bendrą žvilgsnį į milžiniškus Kanados ežerus, kaip į kokią balą).

Chateaubriand'as atvyksta į Pittsbourgą, kur prisideda prie kitos pirklių partijos, keliaujančios į pietus, į Floridą, į griksų šalį pirkti arklių. Jiems tenka keliauti nepereinamomis vietomis. Po kiek laiko jaunas karininkas nežinia kuriuo būdu atsiduria prie Ohio, o paskum prie Missisipi. Tarp kita ko, keleiviai apsistoja trumpam laikui prie vienos salelės, vidury ežero, kurį sudaro Ohio upė, tarp žydinčių lelijų ir kitų nepaprastai gražių gėlių. Čia Chateaubriand'as linksminasi su dviem jaunom floridietėm, kurių kraująs buvo mišinys indijonų ir kastilėnų (ispanų) kraujo. Reikia manyti, kad šisai jaunų floridiečių kraujo mišinys garantavo jų temperamento aistringumą.

Atlankęs Floridą ir Luiziana, keliauninkas vėl pasuka į šiaures. Juo toliau Chateaubriand'as pasakoja savo kelionę, juo daugiau darosi neaiškūs jo aprašymai. Jų netikslumas, prieštaravimas, bendrų vietų charakteris krinta į akis. „Aš pasiskubinau apleisti dykumą, sako jis gale savo aprašymo... Mes perėjome Mėlynuosius kalnus ir prisiartinom... prie Chillicothi... Aš pamačiau upelio krante amerikoniškus namus... Aš įėjau paprašyti maisto ir buvau gerai priimtas"... [1]).

Autorius nič nieko nesako, kur buvo tas upelis, kur buvo tie amerikoniški namai. Reikia manyti, kad ir patsai Chateaubrand'as žinojo apie tai ne daugiau už mus. Fermoj, kurią jis staiga užtinka pakeliui, jo laukia tikrai teatrališka naujiena. Jis randa čia angliską žur-

---

1) Mém. d' O. - T., t.I, p. 414—415.

nalą, iš kurio sužino apie Liudviko XVI bėgimą, apie karaliaus suėmimą, apie sudarymą armijos (rojalistinės, kontrrevoliucinės). Sužinojęs tai Chateaubriand'as nutaria staiga pakeisti savo kelionės maršrutą: jis turįs kuo veikiausiai grįžti Prancūzijon. Jis grįžta į Philadelphią, sėdasi į laivą gruodžio 10 d. 1791 m.[1]) ir atvyksta į Havre'ą sausio 2 d. 1792 m.[2]).

Kodel jis paliko Ameriką? Jis tvirtina, kad tai jam liepusi padaryti prievolė karaliaus atžvilgiu, jis turėjęs padėti karaliui, įstodamas į princų armiją. Bet jis prisipažįsta taip pat, kad toji prievolė nebuvusi jam tiek svarbi. Aiškus prieštaravimas. Be ne bus tikriausia, kad jam Amerika įgriso, įgriso jos miškai, jos indijonai; jam įgriso jo „ilga barzda", gal ir gražuolės, panašios į floridietes, su indijoniško ir ispaniško kraujo mišiniu. Tai buvo neramus žmogus, žmogus, kuriam greit viskas įkirėdavo. Pirmiau jam galėjo įkirėti Prancūzija, ir jis nuvyko į Ameriką; dabar jam įgriso Amerika, ir jis sugrįžo į Prancūziją. Beaunier mano, kad pinigų stoka galėjo jį priversti apleisti Ameriką[3]). Vadinasi, Cheteaubriand'as išbuvo kelionėj nuo balandžio 1791 m. ligi sausio 1792 m., t. y. apie 9 mėnesius.

Iki XX amž. Chateaubriand'o kelionės į Ameriką tikrumas beveik nebuvo kritikų liečiamas. Pirmas iškėlė tos kelionės tikrumo problemą visam jos sudėtinume garsus medievistas, dabar akademikas ir Col-

---

1) Mém. d'O.-T., t. I., p. 434.
2) Ibid., p. 439.
3) Beaunier, Chateaubriand, t. I., p. 96.

lège de France profesorius J. Bédier. Tasai mokslininkas pernešė savo pedantišką, mažiausių smulkmenų analizės metodą į Chateaubriand'o kelionės nušvietimą. Pasiremdamas faktais, kruopščia dokumentacija jis seka kiekvieną rašytojo žingsnį Amerikoj. Bédier studija pasirodė jo *Études critiques, Paris, A. Colin, 1903, p. 127 — 294* (prieš tai žurnale *Revue d'histoire litéraire de France VI, 1899 ir VII, 1900* antrašte: *Chateaubriand en Amérique, vérité et fiction*). Bédier darbas sukėlė karštą polemiką šatobrianistų tarpe. Pasirodė visa eilė naujų tyrinėjimų, skirtų „prancūzų romantizmo tėvo" kelionei anapus okeano. Ligi mūsų dienų problema nenustojo savo aktualumo, nors nėr abejojimo, kad ji išspręsta Chateaubriand'o nenaudai, jei taip galima pasakyti. Susipažinkime pirmiausia bendrais bruožais su Bédier tyrinėjimu.

Tasai mokslininkas tvirtina, kad Chateaubriand'as niekados nematęs nei Luizianos, nei Floridos, nei Missisipi, nei daugelio kitų vietų, kurias jis aprašė „Voyage en Amérique", „Mémoires d'outre-tombe" VI kn. ir kituose savo kūriniuose. Bédier nuomone, rašytojas meluojąs, beveik visuomet meluojąs visuose savo veikaluose, visuose savo straipsniuose, visuose savo laiškuose, kai jis aprašo ir prisimena savo gyvenimą pas gerus Luizianos indijonus. Daugiausia, ką jis galėjęs matyti — tai Niagaros krioklį. Jo kelionės aprašymas iki Niagaros pasižymi šiokiu tokiu tikrumu. O toliau eina fantazija, kompiliacija iš kitų knygų.

Bédier, be kita ko, nurodo, kad dar Chateaubriand'ui gyvam esant buvo žmonių, abejojusių ap-

rašomų daiktų tikrumu. Vienas prancūzų emigrantas Amerikoj 1832 m. parašė straipsnį, kuriame įrodo, kad „Atalos", „Renės", „Natchezų" autorius, t. y. veikalų iš quasi Amerikos primityvaus gyvenimo, negalėjęs matyti jo aprašomų vietų. Amerikoniški Chateaubriand'o peizažai esą melagingi, prasimanyti nuo pradžios iki galo. Autorius, apgyvendinęs Missisipi krantus papūgomis, bezdžionėmis ir panašiais gyvūnais niekuomet nėra matęs Missisipi. Niagaros krioklio aprašymas taip pat neatsakąs tikrenybei etc.[1]).

Bédier, norėdamas atskirti melą nuo tiesos kelionės į Ameriką aprašyme, imasi tokio pagrindinio metodo. Chateaubriand'as duoda dvi datas—savo išvykimo Amerikon ir sugrįžimo Prancūzijon. Laikas tarp tų datų, kaip jau sakyta, lygus maždaug 9 mėnesiams. Kritikas rodo, kad į Baltimorę Chateaubriad'as atvyko liepos 10 d. 1791 m., t. y. jūrų kelionėj sugaišo 2 mėn.; tiek pat ir atgal į Prancūziją. Amerikoj jis buvo viso labo 5 mėnesius. Ar galėjo jis per tuos 5 mėnesius būti ir matyti viską, ką jis aprašinėja? Bédier labai pedantiškai kontroliuoja visus Chateaubriand'o kelionės etapus žemėlapy, išskaičiuodamas atstumus nuo vienos vietos iki kitos. Kritikas parodo be galo įtikinamai, kad tokiu trumpu laiku (5 mėn.), tokiomis anų laikų susisiekimo priemonėmis (arkliai ar valtys) nieku būdu negalima buvo padaryti tūkstančių ir šimtų kilometrų kelio. Iš pietų, iš Luizianos, iš načezų šalies į Philadelphią yra apie 3.000 kilometrų. Jis padaręs tą kelią į 76 dienas; Bédier išskaičiavimu į 63 dienas. Išeina, kad jaunas

1) Bédier, Études critiques, éd. A. Colin, 1903, p. 132.

keliauninkas be jokių pertraukų darė į dieną po 50 kilometrų. Ir tai arkliais ar valtimi, su sustojimais, su „etnografijos tyrinėjimais“!

Chateaubriand'o geografija pasižymi didelėmis keistybėmis. Jis suklysta kiekvienam žingsny, nurodydamas miestų ir sodžių vardus, ar visai neduoda jokių vietų pavadinimų, vien pasitenkindamas neaaiškiomis, ūkanotomis, nieko nesakančiomis bendromis vietomis. Kartais jisai lyg labai rūpestingai žiūri į aprašomąją topografiją, lyg turėdamas prieš akis Jungtinių Valstybių žemėlapį, bet dažnai toji topografija yra labai laisva ir net fantastiška. Jis daro, aprašydamas savo kelionę, tokius neįtikimus vingius, kokių nedaro joks anų laikų keliauninkas. Matyti, čia autoriui trūksta topografiškos medžiagos, topografiškų informacijų, t. y. trūksta tų geografijos knygų ir kelionių aprašymų, kuriomis jis naudojosi, aprašydamas savo kelionę.

Iš daugybės pavyzdžių Bédier argumentacijos Chateaubriand'o kelionės netikrumui įrodyti paimsiu vieną kitą. 1. Chateaubriand'as aprašo Ohio upės sudarytą salelę. Čia pilna lelijų, azalijų ir kitų gėlių. Čia jaunas keliauninkas linksminasi su dviem maišyto kraujo floridietėm. Jeigu paimsim apytikrį laiką jo buvimo saloj, pasirodys, kad tai buvo gilus ruduo, lapkričio mėnuo. Argi galimas daiktas, kad rudenį, lapkričio mėn., Jungtinių Valstybėse, salelėj, Ohio upės sudarytoj, žydėtų lelijos, azalijos ir kitos gėlės? „Lygiai taip pat, sąmojingai pastebi Bédier, Panurge'as (Rabelais fantastiško romano „Gargantua et Pantagruel“ didvyris V. D.) keliavęs ieškodamas „silfidžių“, atrado kartą „salą, gražesnę ir malonesnę už kitas salas, kuri vadinosi Drobės sala. Šioj saloj buvo

Satinos kraštas, kur medžiai ir žolės niekuomet nenustodavo savo lapų ir žiedų, ir buvo jie damasko ir aksomo"[1]).

2. Kaip Chateaubriand'as galėjo apsistoti salelėj, Ohio upės sudarytoj, kai tikrai yra žinoma iš geografijos, kad toji upė nesudaro jokios salelės.

3. Kuriuo būdu salelė, Ohio upės sudaryta, pirmutinėj teksto redakcijoj pasirodo sudaryta Missisipi upės?

4. Kaip toji salelė Ohio ar Missisipi sudaryta, tolesniam aprašyme pasirodė esanti Floridos vidury?

5. Kodel Chateaubriand'ui toj salelėj, esančioj Ohio upėje, ar Missisipi, ar Floridoj, teko pergyventi visus tuos nuotykius, kuriuos prieš 25 metus pergyveno Floridoj ir smulkiai aprašė amerikietis keliauninkas Williamas Bartramas? Floridos „silfidės" pasirodo nė kiek nepasikeitė per tuos 25 metus, ir jų indijoniškai ispaniškas temperamentas pasirodo nemažiau palankus prancūzui, kaip amerikiečiui.

6. Chateaubriand'as pasakoja, kad jis tuo laiku keliavęs su pirkliais, norėjusiais pirkti arklių griksų šaly. Kokiu būdu tie pirkliai atsidūrė kartu su Chateaubriand'u už daug šimtų kilometrų nuo griksų šalies, visiškai nepakeliui į tą šalį? Tų „kokiu būdu" gali surasti labai ir labai daug. Bédier nuomone, atspėjimas lengvas. Reikia tik paimti kūrinį, anksčiau minėto amerikiečio keliauninko Bartramo, jo „Kelionių" („Voyages" prancūzų vertime) II tomą. Čia, pradedant 292 puslapiu, yra aprašymas pirklių kelionės ir

---

[1]) Bédier, Études critiques, p. 193.

visų smulkmenų, kurios kartojasi, kiek poetiškiau perdirbtos, pas Chateaubriand'ą.

Be kita ko, Bédier yra tos nuomonės, kad Chateaubriand'o audiencijos aprašymas pas Washingtoną— vien grynas prasimanymas: jis niekuomet nematęs garsiojo prezidento. Tiesa, prof. Chinard'as (apie šį šatobrianistą bus tuojau kalbėta) nesutinka šiuo klausimu su Bédier. Chinard'as nurodo į vieną labai svarbų faktą: 1907 m. miss Armstrong rado Washingtono archyve pulkininko Armand'o rekomendacinį laišką, duotą Chateaubriand'ui. Tuo būdu, Chateaubriand'as galėjo matyti prezidentą; žinoma, kitas klausimas del audiencijos aprašymo — jis, tur būt, labai ir labai... padailintas.

Nesigilinant į kitus klausimus, pažymėsime, kad Bédier, įrodydamas Chateaubriand'o kelionės į Ameriką aprašymo netikrumą, duoda tuos šaltinius, tas knygas, kuriais naudojosi rašytojas. Palygindamas atskirus puslapius, Bédier priėjo išvados, kad „Kelionės į Ameriką" autorius naudojosi kūriniais Charlevoix, labai daug Bartramo, Carvero, du Pratzo ir k. Įdomu, kad tik kelius keliauninkus po Ameriką (Charlevoix, Bartramą, Carverą) mini Chateaubriand'as ir tai labai trumpai, kad, kaip jis sako, „ištaisytų ir papildytų savo pirmatakų netikslumus Amerikos tyrinėjime". Bartramo sekimų ir perdirbimų, Bédier nuomone, galima sutikti net „Ataloj" ir „Krikščionybės genijuj".

Kaip buvo minėta anksčiau, Bédier tyrinėjimas sukėlė gyvą polemiką tarp šatobrianistų. Vieni jų nuėjo toliau Bédier pėdomis, kiti gi nepaprastai aistringai gynė Chateaubriand'ą. Vienas griežčiausių

Chateaubriand'o kritikų anglų eruditas *Dickas* stačiai kaltina garsųjį rašytoją plagiatu, literatūros vagyste. Kritikas nurodo, kad kai kuriems savo „Kelionės" skyriams Chateaubriand'as apvogęs vieno italo keliauninko po Ameriką Beltrami kūrinį. Chateaubriand'o aprašymai Kanados ežerų, Missisipi, Ohio tiesiog esą paimti, Dicko nuomone, iš Beltrami. Dicko monografija turi labai griežtą, šiurkštų vardą: *Plagiats de Chateaubriand, Berne, 1905.*

Abatas *Bertrinas*, katalikiškojo Paryžiaus instituto profesorius, prisiekusis Chateaubriand'o gynėjas, stengėsi „reabilituoti" prancūzų romantizmo tėvo „gerą vardą". Savo straipsny *Le voyage de Chateaubriand est - il une vérité ou une fiction* (*Correspondant, VII, 1900*) ir knygos daly *Sainte-Beuve et Chateaubriand, 1906*, mokytas abatas visokiais būdais mėgina įrodyti Chateaubriand'o kelionės aprašymų tikrumą. Reikia pasakyti, kad šio kritiko įrodymai labai silpni, labai dirbtiniai. Galimas Chateaubriand'o maršrutas, net du (taip nori Bertrinas)—neįtikimi: Chateaubriand'ui tektų tūkstančiai pavojų, karingų indijonų užpuolimai, tiesiog neįveikiama dykuma, reikalas dažnai daryti į dieną per 150 kilometrų etc.

Palaiko Bertriną labai karingai, bet toli gražu nesėkmingai, *Stathersas* savo veikale *Chateaubriand et l'Amérique, Grenoble, 1905.*

Prof. Martino straipsny *A propos du voyage en Amérique de Chateaubriand* (Rev. d'hist. litt. de la France XVI, 1909), stengiasi sine ira et studio išnagrinėti problemą. Jis įrodinėja Dicko subjektyvumą ir pagrindo stoką, kaltinant Chateaubriand'ą vien plagiatu. (Be kita ko, Martino duoda plačią bibliografiją

visų šatobrianistų darbų, surištų su Chateaubriand'o kelione ir išėjusių iki 1909 m.).

Beaunier, aukščiau minėtas autorius Chateaubriand'o monografijos, laikosi „nepalankaus neitraliteto" kalbamu klausimu.

Kiek palankesnis Chateaubriand'ui *Souriau* savo veikale *Les idées morales de Chateaubriand, Paris, 1909.* Bet ir jis laiko galimu, kad Chateaubriand'as tikrai tebuvęs tik kiek toliau Niagaros. Tasai kritiko nuolaidumas, tiesą pasakius, labai neesminis.

Naujausi tyrinėjimai šioj srity yra atlikti *Chinard'o ir Villiers'o.* Chinard'as, Kalifornijos universiteto profesorius, autorius visos eilės darbų, paskirtų Chateaubriand'o amerikoniškai egzotikai, mūsų laikais, galima sakyti, yra autoritetas kalbama problema. Savo gražioj monografijoj *L'exotisme américain dans l'oeuvre de Chateaubriand, éd. Hachette, 1918*, tasai kritikas duoda nemaža vietos rašytojo kelionės į Ameriką analizei (p. 30—100). Chinard'as, neslėpdamas savo simpatijų Chateaubriand'ui, sugriaudamas kai kurias Bédier vietas (sakysim, del audiencijos pas Washingtoną tikrumo), atmesdamas Dicko argumentaciją, visgi negali nesutikti, kad Chateaubriand'as daug dalykų prasimanęs. Jis nurodo iš savo pusės į tuos šaltinius, į tuos Amerikos keliauninkų aprašymus, kuriais pasinaudojęs rašytojas. Jis nurodo į ypatingą įtaką Chateaubriand'ui Amerikos geografo Implay[1]). Implay ir Carveras, Chinard'o nuomone, svarbiausi šaltiniai Chateaubriand'o aprašymų. Rašytojas niekuomet nebuvęs, mano Chinard'as, Jungtinių Valstybių pietuose,

[1]) Chinard, L'exotisme américain dans l'oeuvre de Chateaubriand, 1918, p. 87.

Luizianoj, Floridoj, kurias jis taip iškalbingai paskiau aprašė savo kūriniuose. Jis niekuomet nematęs Missisipi, tur būt, ir Ohio. Tuo būdu, Chinard'o išvados en gros sutampa su Bedier pagrindinėmis tezėmis.

Villiers'as savo nedideliam darbe *La Louisiane de Chateaubriand, 1924* (Extrait du Journal de la Société des Américanistes de Paris t. XVI. 1924), rodos, galutinai parodo dalyką Chateaubriand'o nenaudai. Tasai kritikas, tarp kita ko, duoda šaltinius, knygas, iš kur rašytojas paėmęs visą indijonišką koloritą, vardus, mitologiją, lingvistiką. Išvada: Chataeubriand'as niekuomet nebuvęs Luizianoj (Jungtinių Valstybių pietuose), šaly, kurią jis taip romantiškai aprašo.

Man rodos, po viso pasakyto aukščiau, mes taip pat negalim abejoti del Chateaubriand'o kelionės į Ameriką aprašymo vertės, del jo stambių prasimanymų, del jo, geriausiu atveju, poetiškų įterpimų.

Pažymėtinas yra vienas su kelione surištas epizodas. Jis gan ryškiai nušviečia rašytojo savo gyvenimo faktų atpasakojimą, jo palinkimą „poetizuoti". Laivu, kuriuo plaukė į Ameriką Chateaubriand'as, keliavo taip pat į Baltimorę vienas abatas Nagot su seminaristais. Apie tai pasakoja ir Chateaubriand'as. Vienas tų seminaristų, praslinkus 50 metų, 1842 m., jau senas kunigas *Mondésiras* parašė savo atsiminimus. Jo rankraštis 130 puslapių laimingai pateko į rankas žinomo mums šatobrianisto Giraud XX amž. pradžioj. Giraud įdėjo ištraukas, liečiančias Chateaubriand'ą, į įvadą savo „Atalos" 1906 m. leidimo.

Vienoj vietoj Mondésiras rašo taip: „Jaunas vikontas, Maltos kavalierius... daug skaitęs ir daug mastęs, nežinojo kaip leisti laiką laive. Jis su mielu

noru dalyvaudavo mūsų praktikose, neturėdamas ką veikti ir nuobodžiaudamas...[1]). Kartą, audros metu, ponas Chateaubriand'as, prisiskaitęs graikų autorių ir kaipo didysis Homero herojų imitatorius, liepė pririšti save prie vidurinio stiebo, kur jis buvo jūros vilnių plakamas ir vėjų pučiamas. Bet nežiūrint vėjo ir vandens, jis drąsino save šaukdamas: „O audra, tu ne tokia daili, kokią kad tave padarė Homeras.."[2]).

„Sykį riteris, aš pasakyčiau veik Don Kichotas, kurs mėgdavo dažnai daryti beprotiškų žygių, panoro išsimaudyti pačiam okeane. Jūreiviai paklausė jį, ar jis jau yra maudęsis mariose. Sužinoję, kad ne, jie norėjo jį atkalbėti nuo pavojingo sumanymo, bet turėjo jam nusileisti... Chateaubriand'as visai nusirengė. Apjuosė jį po pažastimi juostomis, virvėmis ir nuleido į vandens paviršių. Bet vos jo kojos palietė vandenį, kaip herojus apalpo, ir jis reikėjo pasiskubinti pakelt į laivą...[3]).

Atskleiskime „Memuarus". Čia mes rasime puslapį[4]), kur Chateaubriand'as aprašo tą savo maudymąsi:... „Karštis mus slėgė... įkaitęs ir pavargęs aš panorėjau išsimaudyti ir, nors mes neturėjome valties, aš šokau nuo priešakinio stiebo į jūrą... Aš plaukiojau, nežiūrėdamas laivo; bet kai man teko pasukti galva, aš pastebėjau, kad srovė mane nunešė toli... Rykliai pasirodė laivo apylinkėj, ir į juos pradėjo šaudyti iš šautuvų, kad jie išsisklaidytų... Aš turėjau bedugnę po savim, ir rykliai galėjo kiekvieną valan-

---

1) Giraud, Indroduction à son éd. Atala, 1906, p. XXIX.
2) Ibid., p. XXXII.
3) Ibid., p. XXXII—XXXIII.
4) Mémoires, t. I., p. 350—351.

dėlę atplėšti man ranką ar kojį... Mane įtraukė į laivą pusgyvį..." Tai, vadinasi, autobiografiškas gyvenimo epizodo atpasakojimas. Komentarai nereikalingi.

Kokių išvadų mes galim padaryti, turėdami aukščiau išdėstytą medžiagą? 1. Literatūros kritikoj — čia turime omeny tik tą kritiką—faktų stoka, objektyvių davinių stoka praturtina nepaprastai monografinę literatūrą. 2. Kritikas, net žymus eruditas, profesorius dažniausiai būna visų pirma „žmogus" ,t. y. būtybė, turinti tam tikrą credo, tam tikrų simpatijų, ir antipatijų, tam tikro partiškumo. Kritikas toli gražu nevisuomet—kaip reikėtų laukti ir kaip reikėtų iš jo reikalauti bešališko mokslo vardu—eina savo tyrinėjimuose be iš anksto numatytų idejų, be apriorinių tezių. Chateaubriand'as per 100 metų, del savo krikščionybės ir katalikybės apologijos, yra aistringas simpatijų ir antipatijų objektas. Ateistai ir laisvamaniai jo be galo neapkenčia; abatai ir katalikai jį gina.

3. Šatobrianistika, t. y. literatūrinė apie Chateaubriand'ą kritika, yra pamokinanti ir turi metodologinės svarbos ta prasme, kad ji dažnai yra ryškus pavyzdys to, ko reikia vengti kritikoj.

Nežiūrint nuomonių skirtingumo ir kritikos prieštaravimų, galima padaryti šios išvados, betarpiškai liečiančios Chateaubriand'ą: 1. Chateaubriand'as išbuvo Amerikoj viso labo 5 mėnesius. 2. Jis nebuvo tose vietose (Luizianoj), kurias jis aprašo savo „Kelionėj" ir kituose veikaluose. 3. Jo svarbiausieji šaltiniai: Bartramas, Implay, Carveras.

4. Chateaubriand'o palinkimas perdirbinėti svetimus raštus (tasai palinkimas pastebimas įvairiuose jo kūriniuose) rodo į jo dailingos kūrybos ypatybes. Rašydamas jis lyg turi būt įtakoj to ar kito puslapio, kieno nors parašyto. Jis gali rašyti tik prie stalo, turėdamas rankoj plunksną, o prieš akis tą ar kitą knygą (Chinard'as mano, kad daugiausia jo vaizduotei turėję įtakos knygų paveikslai, iliustracijos). Jo vaizduotė perdirbinėja ne tik kitus; jis nuolatos perdirbinėja, kontaminuoja kiekvieną savo kada nors parašytą eilutę. Jam visuomet trūksta kūrybinės iniciatyvos, kūrybinio élan. Jis yra genialus imitatorius. Visuomet jam tur būt duotas kūrybinis akstinas. Nuolat jo kūrybinė natūra turi būt apvaisinta.

5. Chateaubriand'o kelionė į Ameriką turėjo didelės reikšmės jo būsimai kūrybai. Amerikos gamta, neatsižvelgiant į tai, ką jis matė ir ko jis nematė, padidino, pagilino jo gamtos jausmą, praturtino jo dailingą jausmą. Didysis gamtos menininkas, koks jis greit pasirodė, gal nebūtų davęs visos savo politros galybės, jei jam būtų netekę būti užjūrinėj šaly. Jūrų kraštovaizdis, jūrų audra, kurie rado jo veikaluose tokį puikų atvaizdavimą, be abejo, surišti su ta jo kelione. Apskritai, visas Chateaubriand'o egzotizmas, amerikoniškas egzotizmas, tiek charakteringas jo kūrybai, galėjo surasti sau medžiagos ar, tikriau sakant, išbujoti, jo kelionės į Ameriką dėka. Iš čia jo egzotiški veikalai — „Natchezai", „Atala", „Renė", VI knyga „Mémoires d'outre-tombe", „Voyage en Amérique", paskutinis skyrius „Essai sur révolutions" ir daugybe vaizdų kituose kūriniuose.

III.

Emigranto gyvenimas.

1792 — 1800.

Chateaubriand'as veda 1792 m. su išrokavimu našlaitę de Lavigne.— Pikta jo sutuoktuvių legenda.—Emigravimas.—Sužeidimas ir liga.—Chateaubriand'as Anglijoj.—Badavimas.—Chateaubriand'as — „pirmos rūšies mokslininkas." — Idiliška meilė su Šarlota Ives. — „Revoliucijų tyrimas" (Essai sur les révolutions). — „Natchezų" rankraštis 2.383 puslapių! — Krikščionybės genijaus (Génie du christianisme) užgimimas. — Sugrįžimas į Prancūziją 1800 m.

Kritikos nušvietimas. — A. Le Brazas. —Sainte-Beuve'as. — Massonas. — Giraud. — Sainte-Beuve'as ir Bertrinas. — Lemaitre'as. — Ar buvo Chateaubriand'as religinis veidmainys? Išvados.

„Memuaruose", VI—IX kn. I daly, Chateaubriand'as pasakoja apie savo emigranto gyvenimo periodą. Pačioj 1792 m. pradžoj, sugrįžęs iš Amerikos, jis atsidūrė Prancūzijoj. Giminės sutiko jį švelniai, bet kartu ir liūdnai. Revoliucija artinosi prie savo kulminacijos. Pavojus likusiems Prancūzijoj aristokratams labai padidėjo. Giminės patarė Chateaubriand'ui emigruoti; vienas jų (rašytojo dėdė de Bédée) pasiryžo duoti jam pavyzdį. Bet emigravimui ir prisidėjimui prie rojalistinės kariuomenės reikėjo lėšų. Pinigų sugrįžęs iš Amerikos jaunas keliauninkas visiškai netu-

rėjo. Jis net skolon sugrįžo į tėviškę: motina turėjo sumokėti jo kelionės išlaidas. Giminės, norėdami pagerinti jo sunkų padėjimą, jį apvesdino, kad jo žodžiais betariant, „jis turėtų progos duoti save nukauti del to reikalo, kurio jis visiškai nemylėjo". Tuo būdu, jis „ekspromtu" vien su išrokavimais vedė vieną turtingą našlaitę de Lavigne, mergelę „baltą, švelnią, laibą ir gan gražią". Ji turėjo labai viliojantį kraitį — 600.000 frankų. Bet visa suma buvo paskolinta, o išgauti pinigus iš skolininkų tais laikais buvo lygiai toks pats galimumas, kaip ir mūsų laikais. Pasirodė, kad sutuoktuvės su išrokavimu buvo sutuoktuvės su blogu, bent su lengvabūdišku išrokavimu. Vargais negalais pavyko Chateaubriand'ui gauti iš savo žmonos 10.000 frankų. Su tais pinigais jis nutarė emigruoti ir prisidėti prie rojalistų armijos. Prieš išvažiuojant, matyti, norėdamas padidinti savo pinigus, jis pabandė laimės prie žaliojo stalelio. Del to bandymo jaunam keliauninkui ir vyrui teko išvažiuoti ne su 10.000 frankų, o tik su 1.500 frankų: likusieji 8.500 fr. buvo pralošti. Argi verta buvo vesti del 1.500 frankų?

Apie Chateaubriand'o sutuoktuves yra pikta ir labai negraži istorija. Toj istorijoj mato paprastai tik legendą. Būkim ir mes geros valios žmonės ir netikėkim ja. Chateaubriand'as, sako, apgaulingu būdu norėjęs „vesti" netikro kunigo pagalba (asmens apsirengusio kunigu ir vaidinusio jo rolę). Buvusi neva netikra sutuoktuvių ceremonija, po kurios jaunas vyras su pinigais norėjęs pasprukti. Bet turtingos našlaitės dėdė sužinojęs komediją, su pištalietu rankoje, tikro kunigo lydimas, staiga atsirado Chateaubriand'o namuose. Buvęs Navaros pulko kari-

ninkas kaip tik rengęsis laimingai emigruoti. Pištalietas ir tikras kunigas padarė reikiamo įspūdžio. Chateaubriand'as šį kartą turėjęs jau tikrai vesti, pagal visas katalikų bažnyčios taisykles.

Daugelis kritikų laiko tą versiją nieku nepagrįsta legenda, paleista į platųjį pasaulį rašytojo priešininko, garsaus kritiko Sainte-Beuve'o jo žinomam kūriny: Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'empire. (Apie Sainte-Beuve'ą ir jo tą monografiją bus kalba vėliau[1]).

Galimas daiktas, kad Chateaubriand'o pasiryžimui emigruoti padėjo jo išdidumas, jo nenoras bendrauti su minia, jo troškimas naujų įspūdžių. Nei religiško tikėjimo, nei monarchistiško entuziazmo jame tuomet nebuvo (ir klausimas dar, ar buvo tie dalykai jame kada nors paskiau).

1792 m. liepos mėn. jis išvyko iš Paryžiaus. Po mėnesio ar kiek daugiau Chateaubriand'as pasiekė rojalistų kariuomenę. Veikiai princų armija pradėjo žygį į Thionville'io miestą. Apie tai, kas Cheteaubriand'ui teko matyti aukštos prancūzų emigracijos tarpe, jis atsiliepia ironiškai, veik sarkastiškai. Tikrai, jis neturėjo nieko bendro su tais buduarų kunigais, su tais parado karininkais, su tais buvusiais dvariškiais, puikiai apsidariusiais, su tais intriganais ir išdidžiais markyzais, kurie nekantriai laukė kariuomenės užpakaly rojalistų armijos pergalės ir sugrįžimo Paryžiun. Chateaubriand'as vadina tuos emigrantus „pliuškių emigracija" (l'emigration fate)[2]).

---

[1]) Sainte-Beuve, Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'empire. t. II. p. 405.

[1]) Mém. d'O.-T., t. II, p. 51.

Jis aiškiai matė visas rojalistų kariuomenės ydas. Jis ironiškai ir linksmai sako apie Thionville'io žygį: „Mes, kaip pergalėtojai, įžengėme į Thionville'į rugsėjo 1 d., nes pakeliui nesutikome nieko“ [1]).

Vienam mūšy (1792 m. spalio 6 d. prie Longwy) Chateaubriand'as buvo sužeistas į koją. Jo sužeidimą lydėjo dezinterija, drugys. Vargais negalais ligoniui pavyko išsigelbėti (rojalistų kariuomenė buvo sumušta) ir pasiekti nepavojingos vietos. Keturius mėnesius sunkiai sirgdamas išbuvo jis pas savo dėdę de Bédée, kurs gyveno Jersey. Apie aukščiau išdėstytą, neužmirškime, pasakoja pats autorius, mums nėra objektyvesnių šaltinių.

Pasveikęs Chateaubriand'as sėda į laivą ir vyksta į Angliją. Jis pasiekė Anglijos krantus gegužės 17 d. 1793 m. Chateaubriand'as atvykęs į Londoną teturėjo 25 m. amžiaus. Kad ir palyginti mažai gyvenęs, jis jau daug buvo pergyvenęs, turėjo nemaža gyvenimo prityrimo. Kai jis išsėdo iš laivo anglų uoste, jis tur būt nė manyti nemanė, kad jam teks gyventi tame krašte septynerius metus labai sunkiomis sąlygomis.

Chateaubriand'as apsigyveno Londone su labai maža suma pinigų. Greitu laiku jo nuotaika pasidarė be galo niauri. Jis serga, kosti, krūtinė jį labai kankina. Keli draugai, apsigyvenę taip pat Londone, verčia jį vaikščioti pas gydytojus. Garbingi eskulapai kalba jam apie jo padėjimo beviltiškumą, sako jam, kad jei jis nedirbsiąs, jis gal gyvensiąs metus—kitus. Jis turėjęs mokėti gydytojams po vieną ginėją (t. y. po vieną svarą sterlingų) už vizitą [2]). Jei Chateau-

[1]) Mém. d' O.-T., t. II, p. 63.
[2]) Ibid, p. 109.

briand'as galėjo mokėti už vieną vizitą gydytojui po ginėją (45 litus) jo materialinis būvis, reikia manyti, buvo lyg ne toks desperatiškas. Tuo tarpu jis po kelių puslapių nurodo, kad buvo pradėjęs badauti. Išeina lyg „mažas" prieštaravimas.

Tokiomis liūdnomis sąlygomis Chateaubriand'as— taip tvirtina jis pats—laukdamas mirties, nutaria prieš mirdamas parašyti kūrinį apie revoliucijas. Šiame veikale jis išreikš savo mintis, savo pažiūras į istoriją ir gyvenimą—tai jo būsimas „Senovės ir naujųjų revoliucijų tyrimas" (Essai sur les révolutions anciennes et modernes).

Tuo tarpu reikėjo pelnytis duona. Reikėjo dirbti. Visi emigrantai, apsigyvenę Anglijoj, dirbo: vieni jų užsiėmė anglių prekyba, kiti su savo žmonomis, buvusiomis markyzėmis, pynė šiaudines skrybėles, treti mokė prancūzų kalbos, buvo ir tokių, kurie atidarė šokių mokyklas. Chateaubriand'ui pavyko susipažinti su vienu prancūzų žurnalo redaktorium ir leidėju Londone. Tasai leidėjas duoda jaunam emigrantui versti iš lotynų ir anglų kalbų į prancūzų kalbą. Chateaubriand'as dieną verčia, naktimis rašo savo „Revoliucijų tyrimą". Atliekamu laiku jis vaikštinėja vienas, vengdamas susitikti su turtingais emigrantais.

Kartą jam teko penkias dienas badauti—jo šefas redaktorius užmiršo jam atiduoti laiku prideramą honorarą. „Badas mane ėste ėdė; aš čiulpiau baltinių skutelius, kuriuos mirkiau vandeny; aš kramčiau žolę ir popierių; kai aš praeidavau šalia kepyklų, mano kąnčia buvo begalinė" [1]). Jis jau pradėjo manyti apie

---

[1]) Mém. d'O. - T., t. II, p. 120.

nusižudymą (vienas jo draugas emigrantas kaip tik tuo metu bandė nusižudyti).

Chateaubriand'as, matyt, kiek perdėjo dalyką. Jam nereikėjo badauti tas penkias dienas — jis visgi turėjo pasiturinčių pažįstamų, iš kurių pasiskolinti jam nebūtų buvęs perdaug pažeminąs reikalas. Be to, jis tuo metu gavo iš savo dėdės de Bédée kiek pinigų.

Greit po to badavimo Chateaubriand'o šefas atsiminęs jį, pavedė jam — taip tvirtina mūsų rašytojas—vykti į nedidelį Beccleso miestelį, netoli Londono, išversti senų prancūziškų rankraščių iš XII amž. vienai antikvarinei draugijai už 200 ginėjų (= svarų sterlingų). Vienas anglų knygininkas rekomendavo Chateaubriand'ą, kaipo „pirmos rūšies mokslininką" (comme un savant du premier ordre) [1]).

Pakeitęs savo pavardę „de Combourgu", jis nuvyko, „kaipo pirmos rūšies mokslininkas", versti senų rankraščių [2]).

Gyvenimas provincijoj buvo jam sveikas. Veikiai jis atsigavo, liovėsi kosėjęs, rados linksmesnis. Kai, rodėsi, likimas jam kiek nusišypsojo, jis sužinojo staiga baisią naujieną — jo vyriausias brolis grafas Chateaubriand'as, brolio žmona, senas Malesherbes'as, su kuriuo jis fantazijuodavo apie atradimą naujų jūros kelių Amerikoj, ir dar vienas artimas jam asmuo — visi žuvo vieną dieną po giliotina. Motina jo buvo suimta ir atsidūrė Paryžiaus kalėjime. Lygiai ir mūsų emigranto sesuo Lucilė ir jo žmona buvo suimtos ir

---

[1]) Mém. d' O.-T. t. II, p. 127.

[2]) Pažymėsim, kad Beaunier savo veikale „Chateaubriand", t. I, p. 99 kalba kaž kodel apie „XVII amž. rankraščius". Nežinia, kam tas iškreipimas.

kalėjo Rennes'o mieste, laukdamos baisaus likimo. Toji žinia, aišku, turėjo labai paveikti Chateaubriand'ą ir vėl padidinti jo pesimizmą.

Toj savo gyvenimo epochoj jis susipažino su provincijos pastoriaus Iveso šeimyna. Patsai pastorius buvo geras išmokslintas žmogus. Jis turėjo žmoną ir jaunutę 15 metų dukterį Šarlotą, labai gerą muzikantę. Jaunas, gražus ir nelaimingas, su „likimo žyme" emigrantas turėjo, matyti, pirmiausia sukelti susidomėjimą, toliau užuojautą, o paskum—tai, kas paprastai būna panašiais atsitikimais romanuose ir gyvenime—meilę. Šarlota, susipažino su Chateaubriand'u, klausinėdavo jį apie Prancūziją, apie literatūrą, prašydavo jo nurodymų savo darbuose. Paskum juodu kartu vertė Dantę ir Tasso. Toliau ji skambino jam, specialiai jam.

Kartą Chateaubriand'as bejodinėdamas nelaimingai nupuolė nuo arklio. Toji aplinkybė privertė jį ilgiau pasilikti Ivesų namuose, ir... ir... abipusis jausmas turėjo eiti ypačiai greit pirmyn. Tai buvo labai jautrus ir idiliškas romanas. Naujas Saint-Preux rado savo Juliją, naujas Verteris rado savo Šarlotą. Visa aplinka, visos to romano smulkmenos labai primena Goldsmitho romaną „Vekfildo kunigas".

Matydama savo dukrelės meilę, jos motina, ponia Ives, vieną gražią dieną, labai širdingai ir labai jautriais žodžiais pasiūlo Chateaubriand'ui savo dukters ranką. Tasai pasaūlymas privertė jauną žmogų nepaprastai kankintis—jis jautėsi esąs kaltas: nereikėjo naudoti piktam jaunutės mergaitės pasitikėjimą ir „šventą jausmą". „Aš puoliau prieš ponią Ives ant kelių, pasakoja apie tą sunkų momentą autorius, aš

bučiavau jos rankas verkdamas. Ji manė, kad aš verkiu iš laimės, ir ji pati pradėjo verkti iš džiaugsmo... Ji norėjo pašaukti savo vyrą ir dukterį. Sustokite, sušukau aš, aš vedęs!" [1]). Naujas Saint-Preux turėjo apleisti savo Šarlotą.

Reikia pasakyti, kad Šarlota vėliau ištekėjo už vieno jūros karininko (Suetton). Po 25 metų, kai Chateaubriand'as gyveno Londone, kaipo ambasadorius ir įgaliotas Prancūzijos ministeris, savo šlovės aukštumoj, kartą pas jį atėjo lady Suetton. Ji įėjo į jo kabinėtą su žodžiais: „Mylord, do you remember me?" [2]). Juodu atsiminė savo jauną meilę labai švelniu melancholišku jausmu. Tiesa, gale savo vizito Šarlota paprašė Chateaubriand'ą padaryti protekciją jos vyresniajam sūnui. Matyti, melancholiški jaunos meilės atsiminimai kartais nesipriešina gyvenimo prozos reikalams.

Sugrįžęs į Londoną, po savo liūdnai pasibaigusios idilijos su Šarlota, nusiminęs, nepatenkintas savimi, Chateaubriand'as imasi darbo. Darbas ne tik jį šiek tiek patenkina, bet ir nuramina. Visgi, matyt, svarbiausi jo rašymo motyvai buvo įgimtas palinkimas prie plunksnos ir šlovės troškimas, nežiūrint jo amžinos dainelės—vanitas vanitatum. Jis rašė apie revoliucijas — toj savo gyvenimo epochoj jis negalėjo rašyti apie nieką kitą. Revoliucija suvaidino jo gyvenime fatumo rolę, ji iškreipė visą jo gyvenimą, uždėjo jo psichikai tragizmo žymes, pripildė jį niaurios egzaltacijos. Jo galva — kupina stiprių vaizdų, jo širdis— kupina stiprių emocijų. Jį persekiojančios nelaimės,

[1]) Mém. d'O. - T.. t. II, p. 136—137.
[2]) Ibid., p. 142

chaotiškumas ir regimas absurdiškumas visko, kas įvykdavo aplink jį, turėjo paskatinti jauną žmogų parodyti žmonijos istorijos beprasmiškumą. Pirmas Chateaubriand'o kūrinys „Revoliucijų tyrimas" yra lyg išvada viso pergyvento jo gyvenime, visa jo galvos ir širdies istorija.

Svajotojas melancholikas nuo pat vaikystės, Paryžiaus salonų lankytojas senojo režimo metu, revoliucijos liudytojas, keliauninkas po Ameriką, piliečių karo dalyvis, pavargęs emigrantas Anglijoj, žmogus patyręs ligų, fizinių kančių, skurdo, bado, patyręs besiartinančią mirtį ir neįvykdytą meilę — toks būklės įvairumas, tokia pergyventų įspūdžių daugybė reikalavo iš Chateaubriand'o instinktyvaus pasisakymo plunksnos pagalba, turėjo išsilieti ant popieriaus, juo labiau, kad iš prigimimo jis turėjo visus rašytojo davinius. Nieko nuostabaus, kad savo pirmąjį veikalą „Revoliucijų tyrimą" jis rašo nepaprastai uoliai, skirdamas tam darbui nuo 12 iki 14 valandų į parą (tur būt nuo 1794 — 1796 m. gyvendamas anglų provincijoj — Beccles ir Bungay).

Reikia pasakyti, kad tuo Chateaubriand'o gyvenimo periodu jo galvoje pastebimas tikras prieštaraujančių idejų chaosas. Jis lyg neapkenčia revoliucijos, kuri buvo priežastis daugybės jo asmenių nelaimių, kuri pražudė daug jam artimų žmonių. Jis neapkenčia kruvino, žiauraus režimo, įvesto respublikos viduje. Jis neapkenčia jakobinų, kuriuose mato vien nusikaltėlius ir niekšus. Ir tuo pat laiku revoliucija apakina jį savo išorine puse, savo heroiškomis koalicijos pergalėmis, savo marselietės batalionais, kaip viesulas naikinančiais visa kely. Jame, toj jo gyve-

nimo epochoj, lyg du žmonės: vienas neva rojalistas, kitas — respublikonas, net anarchistas, niekinąs senąjį režimą, jo galėjimą prisikelti.

Jo pažiūros į religiją taip pat prieštaraujančios. Kaipo fanatiškas Rousseau mokinys, jis linksta jausmingo deizmo ir spiritualizmo pusėn; kaip švietėjų, enciklopedistų auklėtinis — į materializmą ir ateizmą. Jis pats nežino tuo laiku, ką jis tiki, ko jis netiki. Bet visgi tame chaose, matyti, viršija laisvamanio mintys. Į bažnyčią ir krikščionybę jis žiūri neigiamai, net priešingai. Pažymėtina, kad vienas skyrius jo „Revoliucijų tyrimų" pavadintas: „Krikščionybės nykimas artinasi". Charakteringas taip pat jo abejojimas del Kristaus egzistavimo . . . „Visai dar neįrodyta, sako autorius, kad kada nors gyvenęs žmogus, vardu Jėzus, kurs vertė save nukryžuoti Jeruzalėj . . .[1]).

Chateaubriand'o „Essai sur les révolutions" išėjo Londone 1797 m. Pilna to veikalo antraštė yra: „*Essai historique, politique et moral sur les révolutions anciennes et modernes, considérées dans leurs rapports avec la révolution française*". Tasai kūrinys padarė jį gan žinomą žmogų prancūzų emigracijos tarpe. Keli anglų žurnalai palankiai atsiliepė apie jauną rašytoją. Chateaubriand'as galėjo dabar užmegzti ryšius su keliais aukštais emigrantais Londone. Bet tai ir visa. Paryžiuje jo „Essai" neturėjo pasisekimo. Pirmas rašytojo veikalas nesuteikė jam šlovės, kurios jis taip karštai troško. Chateaubriand'ą, matyt, labai įžeidė tas silpnas literatiškas pasisekmas. Jis atsisako tęsti savo kūrinį: mat, jis pažadėjo pa-

[1]) Essai, II. 45; III, 223.

rašyti dar tris tomus savo „Tyrimo". Argi verta buvo rašyti tokios rūšies veikalai, aikvoti tiek laiko, energijos, ir pasilikti beveik be nieko?

Chateaubriand'as pereina prie kito literatūrinės kūrybos tipo. Jis nutaria sunaudoti savo rankraštį, atsivežtą iš Amerikos, kuriame buvo daug dailingos medžiagos. Toji medžiaga buvo jo Amerikos įspūdžių atspindys. Rankraštis turėjo per 2.000 puslapių (2383) in-folio. Rankraščio antraštė buvo: „Tableaux de la nature"[1]). Chateaubriand'as sudoroja atsivežtą medžiagą ir gauna labai didelį romaną, ar tikriau, „gamtos žmogaus epopeją", pavadintą paskiau „Natchezais" (Načezai—vienos Amerikos Luizianos indijonų kilties pavadinimas, kur vyksta veikalo eiga). Į tą epopeją įėjo, kaipo epizodiški pasakojimai, novelės „Atala" ir „Renė".

Pereisim prie paskutinių Chateaubriand'o gyvenimo Londone metų. Jis apdirbinėjo, pasak jo žodžių, savo „gamtos žmogaus epopejos" rankraštį, kai kartą (tai įvyko liepos 1 d. 1798 m.) jis gavo laišką iš savo sesers ponios de Farcy. Tasai laiškas pranešė jam apie motinos mirtį ir buvo lyg testamento pobūdžio. „Mano drauge, rašė sesuo, mes ką tik netekom visų geriausios motinos (deja, mes žinome, grafienė buvo toli gražu „ne visų geriausia motina" ypač savo jaunesniajam sūnui) ... Jeigu tu tik žinotum, kiek ašarų išlieti privertė mūsų gerbiamą motiną tavo paklydimai ... jei tu tai žinotum, gal tai padėtų tau praregėti, atsisakyti nuo rašinėjimo ... (matyt, čia turimas galvoj jo „Revoliucijų tyrimas", kur nemaža antikrikščioniško elemento[2]).

[1]) Mém. d'O.-T., III, p. 56.
[2]) Ibid., t. II, p. 178.

Chateaubriand'as, pacitavęstą laišką, tuojau šaukia patetiškai: „Ach, kodel aš nepaklausiau sesers patarimo! Kodel aš nenustojau rašęs?

Ką gi jis padarė, gavęs tą laišką, sukėlusį jame tikrą revoliuciją? [1]) „Aš, sako jisai, trenkiau į ugnį su baisybės jausmu „Tyrimo" egzempliorius, kaipo mano nusikaltimo įrankius... Aš atsipeikėjau nuo to sukrėtimo tik tuomet, kai mano galvoj kilo mintis nuplauti savo pirmojo kūrinio kaltę, naujojo religingo veikalo pagalba. Tokia buvo pradžia „Krikščionybės genijaus" (*Génie du christianisme*) [2]).

Pirmoj „Krikščionybės genijaus" pratarmėj Chateaubriand'as sako tokius žodžius: „Mano motina, 72 metų senelė, įmesta į kalėjimą, matė žūstančius kai kuriuos savo vaikus ir pati mirė nusikaltėlių suole. Mano paklydimų atsiminimai padarė karčiais jos paskutines dienas: ji pavedė, mirdama, vienai mano seserų sugrąžinti mane tai religijai, kurioj aš buvau išauklėtas. Mano sesuo perdavė man paskutinį mano motinos norą. Kai laiškas pasiekė mane už jūrų marių (au delà des mers, t. y., paprastai kalbant, iš anapus Lamanšo; įsidėmėkit „romantišką" pasakymo būdą), mano sesuo pati buvo nebegyva (laiškas gautas liepos 1 d. 1798 m.). Ji taip pat mirė... *Tuodu balsai, išėję iš kapo* (mano pabraukta V. D.) (ces deux voix sorties du tombeau), toji mirtis, kuri buvo mirties tarpininkė, mane prislėgė... aš tapau krikščionis. Aš nenusileidau, prisipažįstu, didelei antgamtinei malonei: mano įsitikinimas išėjo iš širdies: aš verkiau ir įtikėjau (j'ai pleuré et j'ai cru)... [3]).

1) Mém. d' O - T., t. II, p. 179.
2) Ibid., p. 179.
3) Mém. d'O.-T., t. II., p. 179—180.

„Krikščionybės genijus“ buvo pradėtas 1798 m. (kai kurie kritikai mano, kad 1799 m.) ir įgavo savo galutinę formą 1802 m., t. y. buvo parašytas, apskritai imant, per ketverius ar trejus metus. Yra pagrindo manyti, kad pirmas to veikalo leidimas (tur būt netobulas) pasirodė Londone 1799—1800, o kitas Paryžiuje 1800 — 1801 m. Tie leidimai buvo sunaikinti. Visgi kritikai pavyko atstatyti kai kurie fragmentai [1]). Kurie buvo autoriaus tikslai, kai jis pradėjo rašyti tą veikalą, galima spręsti iš pirmykštės kūrinio antraštės: „*Des beautés poétiques et morales de la religion chrétienne et de la supériorité sur tous les autres cultes de la terre*“.

1800 m. pavasarį Chateaubriand'as jau galėjo grįžti Prancūzijon. Bonapartui tapus pirmuoju konsulu, prasidėjo emigrantų grįžimas tėvynėn. Tiesa, ne visi galėjo grįžti į Prancūziją. Kai kurie emigrantai turėjo važiuoti incognito, tikriau, su padirbtais dokumentais, laukdami legališko įnešimo į atatinkamus sąrašus. 1800 m. geguž. mėn. Chateaubriand'as išvyko į Prancūziją su suklastotu pasu, duotu piliečio Neufchâtelio vardu, su pirmojo leidimo „Krikščionybės genijaus“ egzemplioriais, su „Atalos“ ir „Renės“ rankraščiais. Jo emigranto gyvenimo periodas pasibaigė.

Šatobrianistai įnešė kai kurių objektyvių faktų į tą sklandžią rašytojo autobiografijos dalį. Tos pataisos, tie faktai labai įdomūs.

Vienas prancūzų kritikas *A. Le Brazas* parašė monografiją, paskirtą Chateaubriand'o gyvenimui Anglijoj,

[1]) Giraud, Chateaubriand, p. 141—163.

vardu: *Au pays d'exil de Chateaubriand, éd. Champion, 1909.* Čia nemaža faktiškos medžiagos rašytojo emigranto gyvenimui išaiškinti. Pasirodo, kad porą metų Chateaubriand'as anglų provincijoj nevertė „senų rankraščių XII amžiaus", „kaip pirmos rūšies mokslininkas", bet tik... mokė mokyklose (pav., Brightley School nuo 1794 m. Beccleso mieste). Jis buvo, be to, keliaująs prancūzų kalbos mokytojas, atsilankydamas pas turtingesnius apylinkės žmones. Tą „french teacher'ą" jo mokiniai pravardžiuodavo: „Monsieur Shatterbrain", kas apytikriai reiškia: „Ponas Paikšas"[1]).

Štai koks anekdotas išliko apie Chateaubriand'ą jo mokymo vietose. Kartą, bejojantį į savo „keliaujamas pamokas" (teaching expeditions) „poną Chatterbrainą" numetė arklys. Kurį laiką „french teacher" laikėsi už arklio karčių, šaukdamas pagalbos kiek galėdamas. Nemokėdamas dar kaip reikiant anglų kalbos, jis rėkė visai priešingai tam, ko jam reikėjo: „I will be killed! Nobody shall save me!". Tai maždaug reiškia: „Aš nusisuksiu tuoj sprandą! Lai nieks nedrįsta manęs gelbėti!" [2]). Matyti, Chateaubriand'o toli gražu nebūta puikaus raitelio sans peur et reproche.

Pasirodo, kad jis be mokymo, atliekamu laiku, provincijoj užsiimdinėdavo... grafologija, spėdavo iš rašysenos žmogaus būdą. Štai jo grafologijos pavyzdys: „Jauna moteris, labai graži. Turi savy nimfiško lengvabūdiškumo ir elegantiškumo. Sąmojinga, mėgstanti pasaulio malonumus, kiek kaprizinga... Gali

---

[1]) Anatole Le Braz, Au pays d'exil de Chateaubriand, 1909, p. 72.

[2]) Ibid., p. 81.

neapkęsti ir mylėti... Gera ir kilni... mažai kalba...[1]). Ko jis nedarė tasai „ponas Shatterbrainas"!

Reikia prie progos pažymėti, kad Le Brazas savo monografijoj per daug mėgsta, ypač veikalo gale, „laisvą pasivaikščiojimą kritikoj". Jis nepamatuotai teikia per didelės reikšmės Chateaubriand'o meilės istorijai anglų provincijoj. Le Brazas mano, kad vaizdas švelniausių rašytojo moterų jo veikaluose esą idealizacija Šarlotos Ives, pastoriaus dukters. „Aš tikiuosi, sako kritikas, pakankamai įrodęs (?!), kad Atala — tai Šarlota. Tai dar Šarlota, kuri „Natchezuose" mums pasirodo Seliutos bruožais..."

„Tai ji, pagaliau, trečias ir aukščiausias įsikūnijimas, atsikelia po graikų dangumi (Cymodocée)..."[2]). Paprasta klaida tyrinėtojų, manančių, kad jų aprėžtas studijų objektas — svarbiausias, esmingiausias, visa paaiškinąs.

Kodel Chateaubriand'as nutyli savo mokymą anglų provincijoj ir parodo save tik, „kaipo pirmos rūšies mokslininką"? Matyt, čia bus kaltas paprastas jo išdidumas—kaip gi jis, prancūzų vikontas, galėjo būti menku provincijos mokytojėliu! Ne, tai buvo per daug. Iš mokytojo jis virto paleografu — tas skamba gražiau, kilniau. Jūs matote dar vieną pavyzdį, kaip atsargiai reikia žiūrėti i autobiografiją ir tikėti autoriaus žodžiais.

Sainte-Beuve'as, garsus prancūzų kritikas, „psichologiškų portretų" išradėjas, autorius daugybės veikalų, neblogas Chateaubriand'o žinovas, skaitęs apie jį atskirą kursą 1848—1849 m. (tasai paskaitų kursas

[1]) Le Braz, Au pays d'exil de Chateaubriand, 1909, p. 45.
[2]) Ibid., p. 217.

išėjo 1860 m. àntrašte: *Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'empire)*, rado „Essai sur les révolutions" egzempliorių su paties autoriaus pastabomis. Tasai egzempliorius su rašytojo pastabomis, padarytomis, tur būt, 1798 m., t. y. kada Chateaubriand'as gyveno Londone, yra žinomas kritikoj vardu: *Exemplaire confidentiel.* Pastabos labai įdomios. Jos neleidžia nė kiek abejoti del Chateaubriand'o religiškos nuotaikos tuo jo gyvenimo periodu.

Kai tekste yra duodama stoikų nuomonė: „Dievas, materija ir likimas — vis viena", autorius čia pat šalia pastebi: „Štai mano sistema, štai ką aš tikiu... Šiame pasauly viskas yra tik pasisekimas, atsitikimas, fatališkumas: reputacija, garbė, turtai ir net dorybės... Kaip tikėti, kad protingas Dievas veda mus... Gal ir yra Dievas, bet tai Epikūro Dievas: jis perdaug didelis, jis perdaug laimingas, kad rūpintųsi mūsų reikalais... mes palikti šioj planetoj ėsti viens kitą..." Kitoj vietoj yra vėl tokia pastaba: „Kartais aš esu linkęs tikėti sielos nemirštamumu, bet tuč tuojau protas man kliudo... Kam gi trokšti nemirštamumo? Jei siela kankinasi pati savy, nepriklausomai nuo kūno, galima tikėti, kad ji kankinasi taip pat ir kitam gyvenime, vadinasi, kitas pasaulis negali turėti didesnės vertės kaip mūsų... Nenorėkime pergyventi mūsų pelenų: mirkime visi, nėr reikalo mums kankintis. Tasai gyvenimas turi išgydyti mus iš „manijos būti" — (Cette vie-ci doit corriger de la manie d'être)..."[1]). Šiose pastabose Chateaubriand'as neigia Dievo buvimą, sielos nemirštamumą etc.

---

[1]) Cit. pagal Lemaitre'ą, Chateaubriand, p. 59 — 60.

Pierre-Maurice Massonas, trečiam tome savo be galo rimto veikalo apie Rousseau — *Rousseau et la Restauration religieuse, 2e éd. Hachette, 1916,* duoda neblogą analizę Chateaubriand'o galvos ir širdies chaoso, pastebimo jo „Essai sur les révolutions". Tasai kritikas laiko rašytojo ateistiškus „šposus" vien „pesimisto kaprizais", kurs niekina žmones, kurs randa aštrų malonumą prieštarauti didiems socialiniams principams ..."[1]).

Giraud, ne kartą minėtas garsus mūsų laikų šatobrianistas, duoda nuodugnią analizę rašytojo psichikos iš jo „Essai" ir „Exemplaire confidentiel." Kritikas linkęs manyti, kad religijos klausimas pasiliko Chateaubriand'ui tuo metu „atviru klausimu[2]), kad autorius buvęs „prieš religinį krizį"[3]).

Nežiūrint tų kompetentiškų kritikų nuomonių, galima visgi abejoti del rašytojo „kaprizų", del jo religinio krizio artumo. Galvos, intelektualinis Chateaubriand'o chaosas tuo metu paaiškinamas, mano nuomone, jo filosofiškos minties menkumu, jo nemokėjimu sistematiškai išdėstyti savo mintis (sistemos, tvarkos jam visuomet trūksta ir paskiau). Jis nemokėjo, kaip reikiant, suviršinti nei enciklopedistų, nei Rousseau. Chateaubriand'o širdies chaosas, kaipo religinio krizio prisiartinimo žymė — ne per daug įtikinamas. Rašytojo natūra, kap pamatysim toliau, nebuvo religinga, kad čia galima būtų kalbėti apie krizius tikra to žodžio prasme. Mes žinom, Cha-

---

[1]) P. - M. Masson, Rousseau et la Restauration religieuse, 1916, p. 322.
[2]) Giraud, Nouv. études sur Chateaubriand, 1912, p. 86.
[3]) Ibid., p. 87.

teaubriand'as — svarbiausia Rousseau mokinys, bet... be savo mokytojo gilios religinės natūros. To nevertėtų užmiršti kritikams, norintiems būtinai primesti rašytojui gilią *religinę natūrą.*

Iki mūsų laikų slėpiningas yra klausimas del „Natchezų" rankraščio istorijos. Yra čia įvairių spėliojimų: *A. Feugère, Les indiennes de Chateaubriand d'après des fragments inédits des „Mémoires d'outretombe"* (Mercure de France, 15—VII—1908); *Giraud, Nouv. études sur Chateaubriand, 1912, p. 64—67* ir kitų kritikų.

Autorius sako, kad jis iš Amerikos atsivežęs rankraštį 2383 puslapių in-folio. Kad jis galėjo turėti su savim užrašus, atsivežtus iš Amerikos — tai gan įtikimas dalykas. Galima taip pat tikėti ir tais autoriaus žodžiais: „Aš buvau labai dar jaunas, kai man kilo ideja parašyti gamtos žmogaus epopeją (l'epopée de l'homme de la nature) ir atvaizduoti laukinių žmonių papročius, surišus juos su kokiu nors žinomu įvykiu"[1]). Chateaubriand'as, kaipo uolus Rousseau mokinys, galėjo turėti galvoje tokių idejų. Bet visai negalimas dalykas, kad iš Amerikos jis būtų atsivežęs rankraštį 2383 puslapių in-folio. Est modus in rebus! Tik pamanykit: žmogus per 5 mėnesius išvaikščioja, išvažinėja tūkstančius kilometrų po Amerikos miškus ir tuo pat metu rašo tokią daugybę puslapių. Jei mes valandėlei imsimės aritmetikos, mes gausim, kad vidutiniškai į dieną, būdamas Amerikoj, jis rašė 2383 : 150 = 16 didelių puslapių. Net paprasčiausias perrašinėjimas 16 puslapių reikalautų mažiausia 5 valandų laiko. Bet ten gi buvo kūryba

1) Préface d'Atala.

o ne perrašinėjimas! Be to, mes žinome, kad Chateaubriand'as nebuvo improvizatorius, kad jis nemokėjo rašyti, kaip koks Diderot, kad jis rašė labai iš lėto. Tokiomis sąlygomis, jei Chateaubriand'as tikrai atsivežė iš Amerikos savo užrašus, jie galėjo būti ne daugiau kaip kelių šimtų puslapių.

Ta istorija su neįtikimu puslapių skaičium, paviršutiniai pažvelgus, neatrodytų verta tokio susidomėjimo, jei ji nebūtų surišta su tokios rūšies „romantišku šposu" (tiesą pasakius, visai à la Chateaubriand). Mat, rašytojas grįždamas į Prancūziją 1800 m., neva nenorėjęs imtis su savim „sunkaus bagažo" ir palikęs „Natchezų" rankraštį Londone. (Tasai rankraštis dabar, jam grįžtant į tėvynę, pasirodė esąs per sunkus; kada jis bėgo iš tėvynės, rankraštis buvo labai lengvas). Iš to „sunkaus bagažo", iš to milžiniško rankraščio jis tepaėmęs su savim ištraukas — du epizodiškus pasakojimus „Atalą" ir „Renę" (be to, kelis mažus Amerikos aprašymus). Vadinasi, autoriaus žodžiais, „Natchezų" rankraštis liko Londone. Kas atsitiko su tais 2383 puslapiais (kiek mažiau, atėmus „Atalą", „Renę" ir Amerikos aprašymus; visgi per 2000 puslapių)? Duosim autoriui žodį: „Praslinko 14 metų kol susisiekimas su Didžiąja Britanija buvo atstatytas. Aš nemaniau apie savo raštus pirmu Restauracijos momentu ir, be to, kaip čia juos suradus? Aš palikau juos užrakintus pas vieną anglę, iš kurios nuomojau mažą butą Londone. Aš pamiršau tos moteries pavardę; gatvės pavadinimas ir namų numeris, kur gyvenau, taip pat išdilo iš mano atminties..."[1]) Aišku, čia galima pasakyti apie išsiblaš-

[1]) Mém. d'O - T., III, p. 56.

kymą, užsimiršimą. Bet, kad rašytojas, palikęs savo brangų rankraštį, pamirštų ir gatvę, ir namų numerį, ir net šeimininkės pavardę — tai jau būtų per daug. Be to, visuomet, kai jam reikėjo, Chateaubriand'as turėjo puikiausią atmintį. Rankraštis tuo būdu žuvo?.. Kur tau — po 20 metų rankraštis staiga atsirado tokiu pat stebuklingu būdu — ir namų numeris, ir gatvės pavadinimas, ir šeimininkės pavardė staiga iškilo rašytojo atminty.

Kurio gi ypatingo tikslo galėjo turėti ta mistifikacija, be įprasto Chateaubriand'ui noro nušviesti „romantiškai" savo gyvenimo, savo literatūrinės kūrybos istoriją? Sunku kas nors tikra pasakyti, išskyrus viena: paties šaltinio romantiškumą. Negalima taip pat abejoti del „Natchezų" ankstyvo sukūrimo. Nežiūrint vėlesnio autoriaus perdirbimo, tasai veikalas, matyt, buvo parašytas Amerikos įspūdžių, o dar daugiau įvairių Amerikos keliauninkų aprašymų įtakoje. Rusoistiški motyvai pradžioje, tur būt, nustatė jo charakterį. Šiaip pirmykštis „Natchezų" rankraštis, matyt, buvo margas betvarkis mišinys kelionės įspūdžių, įvairių skaitymų pastabų, visokios „dailingos medžiagos", dienyno užrašų.

Mums belieka kritiškai išnagrinėti paskutinė problema iš Chteaubriand'o emigranto gyvenimo: jo religiško atsivertimo problema. Del rašytojo dvasios revoliucijos, del jo staigaus religiško atsivertimo ir įstojimo į krikščionybės (katalikybės) gynėjų eiles, yra įvairių nuomonių, nuomonių dažnai labai aistringų. Nieko nuostabaus. Sužinoti tikrus motyvus, paragi-

nusius Chateaubriand'ą parašyti dailingą krikščionybės apologiją — reiškia parodyti autorių tikroj šviesoj, reiškia atsakyti į klausimą: ar buvo rašytojas per visą savo gyvenimą tikįs krikščionis, katalikas, ar garbėtroška ir Tartiufas, nešiojąs tik patogią sau kaukę, Tartiufas atgimęs 19 amž. pirmoj pusėj. Jo literatūrinė kūryba, surišta su bažnyčios garbinimu, aukštinimu, turi būti, pagal tą ar kitą problemos sprendimą, teisingai įvertinta.

Sainte - Beuve'as, aukščiau minėtas garsusis kritikas, be kita ko, autorius monografijos *Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'empire, 2 vol., 1860; 2-e éd. 1889*, stengiasi parodyti netikrumą, melagingumą rašytojo religiškų prisipažinimų. Sainte-Beuve'as kaltina „Krikščionybės genijaus" ir „Kankinių" autorių religišku veidmainiškumu. Chateaubriand'as, jo nuomone, buvęs gyvenime aktorius, didelio talento komedijantas. Rašytojas nuo jo „Revoliucijų tyrimo" išėjimo — tik didelis aktorius, ieškąs, kaip ir visi aktoriai, priemonių savo talentui tinkamai sunaudoti[1]).

Garsusis kritikas stengiasi įrodyti savo tezę, besiremdamas įvairiomis Chateaubriand'o kūrinių vietomis. Jis parodo, kad rašytojas savo minčių išreiškime, savo jausmų nušvietime visuomet ieškojęs progos sukurti gražias frazes, puikius efektus (su tuo sunku nesutikti). Kritikas nurodo į tai, kad Chateaubriand'as, apskritai, nemėgęs gyvenimo, „buvimo manija" (manie d'être) buvusi jam svetima, net neapkenčiama, kad visa jo dvasios konstrukcija priešinusis ortodoksiškam religingumui. Jam gyvenimas, ge-

[1]) Sainte - Beuve, Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'empire, 1889, t. I, p. 124.

riausiu atveju, galįs būt dailingas kūrinys, teatro pjese, dažnai penktojo akto scena. Chateaubriand'as, Sainte-Beuve'o nuomone, prisitaikydavęs prie laiko mados ir panaudodavęs ją su didžiausia sau nauda.

Po keturiasdešimt metų šoko ginti Chateaubriand'o abatas *Bertrinas*, katalikiško Paryžiaus instituto profesorius. Savo iškalbingai ir aistringai parašytam veikale *La sincérité religieuse de Chateaubriand, éd. Lecoffre, 1900*, abatas įrodinėja tikrą, neabejojamą rašytojo religingumą. Jei Sainte-Beuve'as vaidina Chateaubriand'o atžvilgiu prokuroro rolę, Bertrinas yra jo advokatas. Kiekviena besiginčijančių pusių, kaip tai paprastai būna tokiais atsitikimais, kur iš anksto reikalaujamos įrodyti tam tikros tezės, kur a priori reikia ar apjuodinti ar išbaltinti kritikos objektas, aišku, turi savo silpnų pusių.

Reikia tik perskaityti pirmi Bertrino 72 puslapiai, kur tasai aistringas kritikas su nepaprastu įnirtimu stengiasi diskredituoti Sainte-Beuve'ą, kaipo žmogų ir kaipo mokslininką, — kad imtume labai atsargiai žiūrėti į visą tolesnę jo polemiką. Vietomis abatas imasi tiesiog kuriozišKos argumentacijos. Sainte-Beuve'as neapkentęs Chateaubriand'o, įrodinėja Bertrinas, kadangi jis buvęs ištvirkęs epikurietis, šlykštaus veido žmogus, pavydėjęs vyrams jau del to vieno, kad jie buvo gražūs, kad jie naudojosi ponių pasisekimu salonuose (Chateaubriand'as buvo gražus vyras)[1]).

Toliau įrodinėja Bertrinas, Sainte-Beuve'as buvęs bedievis, krikščionybės ir katalikybės priešas, atvirai neigęs sielos nemarumą prieš akademikus, tyčiojęsis

[1]). Bertrin, La sincérité religieuse de Chateaubriand, 1900, p. 54-55.

iš tikėjimo. Kartą, pabaigoj pietų literatų tarpe, pradėjo kalbėti apie sielos nemirštamumą. „Keistas dalykas, pasakęs vienas literatų, prie deserto visuomet kalbama apie pomirtinį gyvenimą". „Tai visai natūralu, atsakęs Sainte-Beuve'as, nes jau nežino apie ką kalbėti"[1]). Nemaža panašių dalykų galima sutikti pas Bertriną Sainte-Beuve'ui diskredituoti ir savo tezėms sustiprinti.

Bertrino darbas visgi įdomus ir vertingas, nežiūrint jo per didelio subjektyvumo, kiek gali būt įdomi ir vertinga advokato prakalba. Abatas, tarp kita ko, įrodinėja religišką Chateaubriand'o nuoširdumą, atvirumą, pasiremiant rašytojo charakteriu, jo atvirais be jokių vingių pasielgimais, jo nepaprastu garbės jausmu, jo drąsumu žurnalistikoj ir politikoj, jo pinigų, materialinės gerovės niekinimu.

Kiti kompetentiški šatobrianistai (Lemaitre'as, Giraud) linkę manyti, kad religiškas Chateaubriand'o atsivertimas neturįs sąmoningos veidmanybės pobūdžio, kad jo religingumas esąs daugiau išviršinis reiškinys, o ne betarpis jo širdies reikalavimų padaras. Rašytojo religingumas — tai lyg savotiška dailinga koncepcija, savotiškas artistiškas fonas. Kaltinti jis aktoriavimu, komedijos vaidinimu būtų perdaug drąsus dalykas. Tiesa, jo religiškuose atsivertimo prisipažinimuose yra šiek tiek falsifikacijos, bet toji falsifikacija, apskritai, yra charakteringa jo prisipažinimams, jo romantiškiems šposams, jo nuolatiniam efektingumo ieškojimui. Giraud yra nurodoma viena smulkmena, kurią visgi be reikalo kritikas sušvelnina[2]). Mat, pa-

---

1). Bertrin, La sincér. rel. de Chat. p. 66.,
2). Giraud, Nouv. étud. sur Chat., p. 107.

sirodo, kad Chateaubriand'as gavo iš savo sesers laišką, pranešantį jam apie motinos mirtį kur kas anksčiau už žinią apie tos pat sesers mirtį. Iš tikrųjų, kai jis gavo žinią apie sesers mirtį, jis jau buvo gerokai parašęs savo „Krikščionybės genijaus". Kaip žiūrėti todel į aukščiau minėtą autoriaus prisipažinimą jo pirmo „Génie du christianisme" leidimo pratarmėj: „Mano sesuo perdavė man paskutinį mano motinos norą; kai laiškas pasiekė mane už jūrų marių, mano sesuo pati buvo nebegyva. Ji taip pat mirė... *Tuodu balsai, išėję iš kapo* (mano pabraukta V. D.), toji mirtis, kuri buvo mirties tarpininkė, mane prislėgė... aš tapau krikščionis etc[1]). Laiškas gautas liepos 1 d. 1798 m., o iš tikrųjų Chateaubriand'o sesuo, ponia de Farcy, mirė metams praslinkus po to, kai parašė broliui laišką (ji mirė liepos 26 d. 1799 m.). Vadinasi, tik „vienas balsas, išėjęs iš kapo", galėjo paraginti autorių tapti krikščioniu ir permaldauti savo bedievybės nuodėmę „Krikščionybės genijaus" sukūrimu. Kas bus su „antruoju balsu", išėjusiu, geriausiu atveju, iš rašytojo fantazijos? Sakau „geriausiu atveju", nes kitaip galima būtų spėlioti apie sąmoningą faktų iškreipimą, apie melą, ergo, ergo...

Prisilaikysim šiuo klausimu daugumos kritikų nuomonės, paaiškinsim faktų iškreipimą autoriaus ieškojimu efektingumo, efektingumo ir efektingumo. Du balsai, kartu išėję iš kapo ir pasiekę rašytoją, be abejo, efektingesni negu vienas balsas, išėjęs iš karsto.

Reikia manyti, kad Chateaubriand'as nebuvo Tartiufas, nebuvo religinis veidmainys, bet nebuvo

---

[1]) Mém. d'O - T., t. II, p. 179—180.

taip pat toksai krikščionis ir katalikas, kaip tai nori kai kurie įrodyti. Jis buvo veikiausiai „išorinis katalikas", jis galėjo būti toks katalikas jau del to vieno, kad išorinė katalikybės forma daugiausia galėjo patenkinti jo estetizmą. Katalikybė, be abejo, estetingiausia, dekoratyviškiausia iš visų krikščioniškų religijų. Esteto (Chateaubriand'as pirmiausia estetas) perėjimas nuo religinės laisvamanybės (tiesą pasakius, labai netvarkingos, chaotiškos, kaip mes matėm aukščiau) į estetingą krikščionybę (katalikybę) ne taip jau negalimas. Kartais, jo bedievystės periodu, pastebimos sentimentalaus, estetiško religingumo srovės. Kaipo emigrantas, Chateaubriand'as galėjęs sugrįžti į krikščionybę ne tik del šiokių ar tokių religinių motyvų, bet taip pat del savotiško garbės jausmo, solidarumo jausmo su kitais emigrantais[1]). Religingumas, ypaciai porevoliucinėj epochoj, kurį laiką buvo emigrantų lyg emblema. Nereikia užmiršti, kad Chateaubriand'o vaikystė ir jaunystė Combourgo pily religinėj šeimoj, kur motina buvo tikra davatka, galėjo taip pat turėti daug įtakos jo atsivertimui.

Chateaubriand'o religingumas, vieno kritiko pasakymu[2]) — tai „dievobaimingumas be tikėjimo" (la piété sans la foi). Toksai religingumo tipas pirmais XIX amž. dešimtmečiais buvo labai paplitęs, buvo didelėj madoj prancūzų aukštesnėj visuomenėj. Kas per „dievobaimingumas" be tikėjimo? Jis yra toksai, kad žmogus gerbia ir gina tikėjimą, turint omeny jo rezultatų gerumą. Jis myli tą tikėjimą del estetingų, plastingų dogmų išdėstymo, dogmų, kurių jis netiki. Ta-

[1]) Lemaitre, Chateaubriand, 1912, p. 137.
[2]) Ibid., p. 147.

sai „dievobaimingumas“ neturi savy nei melo, nei veidmainystės. Žmogus myli dorybes ir svajones, kurias sukelia tikėjimas „milionuose galvų ir širdžių“. Jam patinka liturginių giesmių poezija ir švelnumas, pilnas vilties. Jam patinka simboliška pusė kai kurių religijos paslapčių. Žodžiu, jam patinka ta idealizmo banga, kuri apima tikinčiojo širdį, kuri teikia psichikai kilnumo[1]).

Žinoma, Chateaubriand'o tikėjimas nėra tikro krikščionies tikėjimas, kurs vadovauja žmogaus poelgiams, kurs turi įtakos jo jausmams, kurs visuomet gyvena jo sieloje. Ta prasme, teisingu Lemaitre'o pastebėjimu, „kiekvienas Pascalio „Minčių“ puslapis turi savy daugiau tikėjimo, nekaip visas Chateauarbiand'o „Krikščionybės genijus“[2]). Chateaubriand'o tikėjimas, toji jo sociologiškai politiška credo forma, jo poetiškoji emocija, jo iliuzijos troškimas, niekuomet jam nevadovavo jo gyvenime, niekuomet jo nė kiek nevaržė. Tasai tikėjimas nekliudė jam turėti nemaža meilužių, nežiūrint to, kad jam buvo žmona. Tasai tikėjimas nevaržė jo savo kūriniuose išreikšti nepaprasto gašlumo ir elegantiško skepticizmo. Skepticizmas pastebimas jo korespondencijoj „Krikščionybės genijaus“ pasirodymo metu. Charakteringas ta prasme vienas Chateaubriand'o laiškas 1803 m., parašytas po jo meilužės, grafienės de Beaumont, mirties Romoj. Rašytojas „teisinasi“ del religiškų laidotuvių ceremonijų: „Jei netikėtai kai kurie... jų (tų ceremonijų) nepagirtų, aš juos maldauju turėt galvoje, kad ir kažin kokia būtų mūsų nuomonė del tų dalykų, kapų religija yra ger-

[1]) Lemaitre, Chateaubriand, p. 147—148.
[2]) Ibid., p. 149.

btina visų tautų akyse, ir nebūdamas krikščionis (sans être chrétien) gali pritarti krikščionių ceremonijoms .." etc.[1]). Matyti, ir Chateaubriand'as priklausęs prie tos rūšies žmonių, kurie gali „pritarti krikščionių ceremonijoms" „sans être chrétiens".

Išvados: 1. Chateaubriand'as 1792 m. vedė „netikėtai" iš išrokavimo ir emigravo, tur būt, gerai nesuvokdamas, kas daryti revoliucijai besiplečiant.

2. Jo sužeidimas, liga, gal ir nusivylimas rojalistų reikalu, o svarbiausia materialinis būvis, vertė jį ieškoti prieglaudos Anglijoj.

3. Gyvenimas Anglijoj, apskritai, buvo jam sunkus ir kūno ir dvasios atžvilgiu.

4. Per dvejus metus, tur būt, nuo 1794—1796, jis mokė anglų provincijoj—Beccles, Bungay. Jis buvo taip pat „keliaująs mokytojas". Prie to jo gyvenimo periodo priklauso idiliška meilė su Šarlota Ives. Tur būt, provincijoj jis daugiausia rašė savo „Revoliucijų tyrimą".

5. Jo „Natchezų" rankraščio istorija reikia laikyti žymiai padailinta. Iš Amerikos jis galėjęs atsivežti kelionės užrašus. Pirmykštis „Natchezų" rankraštis, matyt, buvęs chaotiškas mišinys kelionės įspūdžių, dienyno užrašų, visokių keliauninkų po Ameriką ištraukų ir šiaip skaitymų atgarsių. Toji žalia medžiaga galėjusi tapti paskiau šaltiniu vėlesniems jo kūriniams.

---

[1]) Correspondance générale de Chateaubriand par L. Thomas, 1912—1913, t. I, p. 137.

6. Chateaubriand'o intelekto chaosas jo „Revoliucijų tyrimo“ rašymo metu gal bus jo filosofiškos minties menkumo rezultatas. Jo rusoistiškas deizmas paviršutinis del jo natūros nereligingumo. Jam nebuvo reikalo pergyventi sunkų religinį krizį, jei jis per savo gyvenimą pasižymėjo „la piété sans la foi“

7. „Krikščionybės genijaus“ užgimimo istorija reikia laikyti Chateaubriand'o efektingumo ieškojimo padaru.

IV.

Literatūrinė šlovė.

1800 — 1814.

Svarbiausių šaltinių apžvalga. — Chateaubriand'o sugrįžimas iš Anglijos. — Fontanes'o ir Joubert'o pagalba. — Grafienė de Beaumont. — „Atalos" novelės pasirodymo istorija. — Chateaubriand'as—garsus ir madnas rašytojas. — Melancholiškas dievaitis. — „Krikščionybės genijaus" parašymo istorija. — Svarbiausieji milžiniško pasisekimo faktoriai.—„Renė".— Markizė de Custine. — Chateaubriand'as—diplomatas. — Ponios de Beaumont mirtis. — Atsisakymas nuo diplomatinės karjeros. — Susipykimas su Napoleonu. — Kelionė į Rytus. — Jos aprašymų charakteris. — Nauja meilė Ispanijoj ir novelė „Paskutinio Abenseražo nuotykiai". — „Kankiniai".—Armand'o Chateaubriand'o sušaudymas. — „Kelionės iš Paryžiaus į Jeruzalę" išleidimas 1811 m. — Literatūrinės karjeros užbaigimas.—Išrinkimas į Akademiją ir naujas konfliktas su Napoleonu. — Chateaubriand'as laukia Imperijos žlugimo.

Išvados.

Chateaubriand'o gyvenimo laikotarpis, surištas su jo literatūrine šlove, mums yra geriau žinomas negu ankstesnieji laikotarpiai. Mat, be „Memuarų" (II dal.; III dal. III—IV kn.), mes turim gan gausią rašytojo korespondenciją, išleistą *L. Thomas: Correspondance générale de Chateaubriand, éd. Champion, 4 vol., 1912 — 1913.* Pirmieji du šios koresponden-

cijos rinkinio tomai duoda apsčiai medžiagos Chateaubriand'o charakteriui paaiškinti tuo jo gyvenimo periodu.

Mes turim gražią *Levaillant'o* knygą: *Splendeurs et misères de M. de Chateaubriand, éd. Ollendorf, s. d. (1922)*, kur yra įdomių laiškų, neįėjusių į Thomas rinkinį (jie įeis į bendros korespondencijos V tomą, kurs išeis 1925 m.). Levaillant'as moka labai gyvai, tiesa, kiek beletristikai—jis pats literatas, poetas—komentuoti intimišką Chateaubriand'ą. Prancūzų romantizmo tėvas iškyla prieš mūsų akis visam savo spindėjime, bet, deja, kartu ir visam savo menkume.

Susipažinti kaip reikiant su politiškąja Chateaubriand'o veikla—šiuo atveju su jo darbuote Napoleono laikais — daug padeda labai rimtai ir gražiai parašyta *Cassagne'io* monografija: *La vie politique de F. de Chateaubriand. Consulat, Empire, première Restauration. 1911.* Reikia pasakyti, kad Cassagne'is labai objektyvus kritikas ir ne kartą nuvainikuoja neva kilnius motyvus mūsų rašytojo, jo romantiškas pozas. Chateaubriand'o politikos veikla mums tėra tiek svarbi, kiek ji padeda suprasti jo psichiką, jo moralę.

Įdomiausias darbas, paskirtas Chateaubriand'o meilės istorijoms, yra, be abejo, *Beaunier* monografija (autorius bendro veikalo apie Chateaubriand'ą, minėtas I skyriuje). Beaunier knygos antraštė tokia: *Trois amies de Chateaubriand, 1912.* Iš šių trijų „draugių" ypačiai nuodugniai aprašyta grafienė de Beaumont.

Norint susipažint, kaip tikrai rašytojas keliavo į Rytus, nepakanka jo paties aprašymo — *Itinéraire de Paris à Jérusalem* ir jo tarno užrašų: *Itinéraire de*

Paris à Jérusalem par Julien, domestique de M. de Chateaubriand, éd. Champion, 1904. Vienas kritikas mūsų laikais pasistengė pritaikinti Bédier metodą Chateaubriand'o kelionei į Rytus: *Garabed der Sahaghian—Chateaubriand en Orient, Paris et Venise, 1914.* Metodas pasirodė labai naudingas ir davė gerų vaisių: aprašinėdamas savo kelionę į Rytus rašytojas, kaip ir Amerikos kelionei, remiasi daugiau savo turtinga vaizduote, nekaip tikrove, trumpai kalbant, įneša fikcijos, melo.

Prie šių svarbiausių šaltinių priskirtinos, kaip ir kitiems Chateaubriand'o periodams, Lemaitre'o ir Beaunier monografijos, apie kurias buvo kalbėta I skyriuje.

Chateaubriand'as po aštuonerių emigracijos metų vėl išvydo Prancūziją. Kokiam padėjime jis rado savo gimines? Motina, kaip jis žinojo, buvo pasimirus jau 1798 m. Brolis, jo žmona ir dar keli giminaičiai žuvo nuo giliotinos peilio. Sesuo Lucilė, buvusi kurį laiką kalėjime kartu su jo žmona ir kita seserimi, ponia de Farcy, ištekėjo ir greit paliko našlė. Ponia de Farcy, tasai vienas, kaip mes žinome, „balsų, išėjusių iš kapo", taip pat pasimirė.

Kada Chateaubriand'as atvyko į Prancūziją, Lucilė ir žmona gyveno pas vyresnę, ištekėjusią jo seserį, provincijoj, labai sunkiomis materialinėmis sąlygomis. Kaip matome, iš giminių pagalbos Chateaubriand'as negalėjo laukti. Gyventi su žmona jis irgi tuo tarpu nemanė (tiesą sakant, jis ir paskiau ne per daug norėjo to šeimyniško gyvenimo). Jis vedė taip greit, kad žmonos buvimas atrodė jam lyg ir netikras. Taigi, jis galėjo pasikliauti tik savim. Tiesa, jis turėjo ištikimų draugų, su kuriais susibičiuliavo Londone (de

Fontanes'ą, Joubert'ą). Tie draugai tapo įtakingais žmonėmis Paryžiuje. Jie galėjo padėti Chateaubriand'ui, ir tikrai jam padėjo tiek morališkai ir literatūros dirvoje, tiek materiališkai. Jie susirūpino grįžusio emigranto likimu, davė jam visa, ką tik galėjo, lyg nujausdami melancholiško „Revoliucijų tyrimo" autoriaus genijų.

Chateaubriand'o draugai įveda jį į Paryžiaus visuomenę, supažindina jį su grafiene de Beaumont, pirmąja rašytojo genijaus garbintoja, pirmąja jo globėja ir meiluže.

Chateaubriand'as, grįžęs iš Anglijos, buvo šiek tiek suanglėjęs—septyneri metai gyvenimo tarp anglų turėjo palikti savo žymių. Suanglėjimas pasireiškė jo kalboj, jo manierose, gal net jo savotiškam mizantropizme. Tasai mizantropizmas įgijo nemalonių šiurkščių formų. Chateaubriand'ą reikėjo šiek tiek nušlifuoti, „sušvelninti" jį rinktinės moterų draugijos pagalba, salonų moterų pagalba. De Fontanes'as, Joubert'as, kaip savotiškos auklės, įveda jį į vieną tų laikų saloną, į grafienės de Beaumont saloną. Nepaprastai švelni, subtelinga, aukštai išmokslinta, protinga ir nuolatos nusiminusi moteriškė (jos visa šeima žuvo per revoliuciją), ji galėjo ir mokėjo pritraukti prie savęs tokį melancholišką mizantropą, koksai buvo tuo metu Chateaubriand'as. Jis, pačios grafienės prisipažinimu, padaręs jai nepaprasto įspūdžio. Ji pajutusi staiga, kad visa jos būtybė nuo to laiko bus surišta su fataliu žmogum. Iš pradžių, kaip tai paprastai būna, juodu susidraugavo, o paskum, kaip tai irgi dažniausiai būna...

Tuojau po Chateaubriand'o pasirodymo ponios de Beaumont salone, ji pradėjo jį globoti, rūpinosi vi-

sais jo reikalais, uoliai dalyvavo jo literatūros darbe. Ponios de Beaumont salonas buvo pirmas Chateaubriand'o veiklos ir įtakos centras, pirmas centras, kur palengvėle susigrupavo jo literatūriniai sekėjai. Tos grupės rolė literatūrinėj Chateaubriand'o istorijoj toli gražu ne mažareikšmė: ji (toji grupė) palaikydavo rašytojo pasitikėjimą savimi, savo literatūriniu genijum. Vieno talento dar maža pragarsėti: reikia dar turėti savo grupė, savo partija, savo mokykla, savo atsirėmimo vietų ir ryšių[1]).

Kai Chateaubriand'as susipažino su grafiene, jis turėjo 32 metus. Jis buvo gražus vyras, vidutinio ūgio, „fatalios veido išraiškos", del kurios pirmos XIX amž. pusės ponios nustodavo proto. Jis turėjo labai malonią šypseną, retai tepasirodančią jo lūpose, bet užtat stačiai nuveikiančią moterų širdį. Ponia de Beaumont nepajėgė atsispirti tokioms grožybėms, po kuriomis dar slėpėsi, betaisydamas savo poetiškus sparnus, aras.

Chateaubriand'as patekęs į Paryžių, norėdamas kuo veikiausiai padaryti sau literatūrinę karjerą, norėdamas paruošti publiką savo būsimajam kūriniui, ėmėsi spaudoj polemikos ir kritikos. Kartą, jo draugas de Fontanes'as—anais laikais žymus literatas žurnalistas—labai griežtai sukritikavo ponios de Staël kūrinį „De la littérature". Chateaubriand'as įsikiša į tą literatūrinį ginčą ir nepaprastu uolumu imasi ginti ponią de Staël. Be kita ko, savo straipsny jis nurodo, kad krikščionybė padėjusi mums geriau susipažinti su žmogaus geiduliais. Straipsnio gale Chateaubriand'as labai gudriai pažymi, kad jo samprotavimai esą paimti

1) Sainte-Beuve, Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'empire, t. I, p. 190.

iš jo būsimojo veikalo, paskirto tajam klausimui, t. y. tiesiog reklamuoja savo „Krikščionybės genijų“, turintį neužilgo pasirodyti.

Galimas daiktas, kad de Fontanes'as suprovokavęs savo kritika Chateaubriand'ą, norėdamas atkreipti į savo draugą plačios publikos akį. Pažymėtina, kad Chateaubriand'o straipsnis pasirodė žurnale „Mercure de France“ antrašte: „Lettre à M. de Fontanes sur la deuxième édition de l'ouvrage de M-me de Staël“. Po straipsniu buvo padėtas toks parašas: „Krikščionybės genijaus autorius“. Sunku pasakyti del to fakto kas nors tikra, bet labai įtikimas dalykas, kad čia būta gudrios reklamos.

Kritikos vaisiai buvo autoriui naudingi: ponia de Staël, atsidėkodama, parūpino panaikinti Chateaubriand'o vardą emigrantų sąrašuose. Jis tapo vėl pilnateisiu piliečiu. Chateaubriand'o straipsnis atkreipė taip pat į jį kritikų ir publikos akis: originali literatūros prekė buvo iš kalno vykusiai paskelbta.

Chateaubriand'ui pavyko iškart pragarsėti, įgyti šlovės, metams praslinkus po savo atvykimo Paryžiun. 1801 m. balandžio mėn. pasirodė jo *Atala*, mažas romanas, tikriau novelė, epizodiškas pasakojimas, Chateaubriand'o tvirtinimu, paimtas iš „Natchezų“, atsivežtas iš Londono (tasai tvirtinimas vėlybesnio charakterio). Iš pradžių jis rodo į „Atalą“, kaipo į ištrauką iš „Krikščionybės genijaus“. Tikrai tasai pasakojimas įėjo kitais metais (1802) į „Génie du christianisme“.

Tikriausi tos novėlės šaltiniai be ne bus sie: 1. Chateaubriand'o užrašai, kilę iš paruošiamo skaitymo kelionei į Ameriką aprašyti. 2. Jo egzotiški įspūdžiai,

gal taip pat kelionės užrašai. 3. Medžiaga, surinkta iš skaitymų Londone. 4. Gal viena egzotiška apysaka „Odérahi". Tai bus svarbiausi šaltiniai ne vien tik „Atalai", bet žymiam laipsny ir kitai jo egzotiškai kūrybai.

Egzotiškos „Atalos" novelės išleidimas taip pat turėjo kiek reklamos pobūdžio. Reikia pasakyti, kad, grįžus jam iš Anglijos, su jo veikalų pasirodymu yra surišta savotiška literatūros reklama. Ypačiai Chateaubriand'o draugai, de Fontanes'as ir Joubert'as, nemaža prisidėjo prie tos reklamos. Prieš „Atalos" pasirodymą Paryžiaus žurnaluose išėjo atatinkamas autoriaus laiškas. Sprendžiant iš to laiško[1]), novelė turėjusi būt įvedamoji iliustracija jo būsimajam jau baigiamam kūriniui, jo „Génie du christianisme".

Pati novelė buvo labai vykusi reklama „Krikščionybės genijui". Kodel? Labai nesunku atsakyti į tai. Novelėj buvo atvaizduojama karšta, aistringa meilė dviejų jaunų žmonių — indijono ir indijonės, Amerikos neliestos gamtos prieglobsty. Melancholiška istorija — pilna erzinančių gašlių vaizdų, nežiūrint svarbiausios didvyrės skaistumo, o gal kaip tik del to: meilės gašlūs vaizdai, supainioti su mirtimi — visa tai turėjo būt epizodas iš religijos apologijos! Jei toksai epizodas, kokia bus visuma? Skaitytojų, ypač moterų įsivaizdavimu, „Krikščionybės genijus" turėjo būt puikus romanas, kupinas poezijos, gamtos ir geidulių poezijos. Jei krikščionybės apologija remiasi tokia gamtos ir aistros poezija — duokit kuo daugiau tos rūšies apologijų! Štai kodel „Atala" pati savaime tapo puikiausia „Génie du christianisme" reklama.

1) Préface d'Atala ir Mém. d'O—T., t. II, p. 245.

„Atalos“ pasisekimas buvo negirdėtas. Visi ją skaitė, verkė, žavėjosi, įpuolė į melancholiją. Novelės didvyrius piešė visur, kur tik galima buvo piešti. Net smuklėse pasirodė vaizdeliai su iliustracijomis iš „Atalos“.

Chateaubriand'as iškart tapo garsiu ir madnu rašytoju. Pradžioj jis buvo apsvaigęs nuo tos šlovės, pasisekimo: „Aš mylėjau šlovę, prisipažįsta autorius, kaip moterį, kaip pirmąją meilę“[1]). Jo ieškojo, jį kvietėsi pas save, ypačiai poniutės, stačiai iš varžytinių. Moterys stengėsi visokiais būdais išgauti iš jo nors vieną žodelį, parašytą jojo paties ranka. Ir slėpė paskiau tą jo rašytą žodį, kaip kokią relikviją. O kiek jam atsiųsdavo laiškų, kvepiančių laiškelių—ištisas krūvas![2]).

Kur-ne-kur pasirodė žurnaluose kritika. Vienas „laisvas“ kritikas, abatas Morellet, parašė net knygelę pamfletą vardu: „Observations critiques sur le roman intitulé „Atala“. Be kita ko, mokytas abatas nurodė į fizišką negalėjimą laikant novelės didvyriui merginą ant kelių, šildyti savo rankomis jos „nuogas gražias kojeles“[3]).

Kritika visgi turėjo greit nutilti tarp bendro publikos susižavėjimo. Chateaubriand'o draugas de Fontanes'as, kurs kaip tik tuo metu darė sau gerą politinę karjerą, įėjęs į artimesnius santykius su Bonapartų šeima, pasiryžo panaudoti literatūrinę „Atalos“ autoriaus šlovę. De Fontanes'as supažindino pirmiausia rašytoją su pirmojo konsulo broliu ir seserimi.

---

[1]) Mém. d'O—T., t. II, p. 249.
[2]) Ibid., p. 251.
[3]) Beaunier, Chateaubriand, t. I, p. 148.

Kai Chateaubriand'as kiek atsipeikėjo nuo šlovės svaigulio, nuo visuotinio moterų kulto, jis, visai natūralu, norėjo nurimti nuo stiprių emocijų. Jis norėjo kuriam laikui atsitolinti nuo miesto dulkių ir triukšmo, gėrėtis laukų ramumu, jų žalumu, kvėpuoti sodžiaus tyru oru. Gal taip pat jam buvo ne pro šalį vienam, nuošalume, pasigėrėti, pasidžiaugti savo pirmos pergalės jausmu, pergalės, įvedusios jį į nemirtingumo panteoną. Jis pats nurodo, kaipo į svarbiausią motyvą savo noro apsigyventi kuriam laikui sodžiaus nuošalume, į reikalą veikiau užbaigti savo „Krikščionybės genijų"[1]). Jis, aišku, negalėjo nežinoti to, kad geriausia garantija kiekvieno kūrinio pasisekimo glūdi ne tiek jo vertybėse, kiek jo pasirodyme tinkamu laiku, reikalaujamu momentu, kai turi būti patenkintas visuotinis dvasios troškulys. Be to, žinoma, reikėjo panaudoti negirdėtai pavykusią reklamą, išėjus „Atalai".

1801 m. gegužės gale rašytojas vyksta į sodžių (Savigny). Jis apsigyvena namuose, kuriuos išnuomuoja jam jo meilužė ir literatūrinės veiklos pradžios angelas globėjas, grafienė de Beaumont. Čia jis išgyveno šešius mėnesius ne tik su grafiene, bet ir su savo draugu Joubert'u. Čia jis nepaprastu greitumu užbaigia ir perdirba savo kūrinį. Ponia de Beaumont, kad ir kurį laiką serganti, padeda jam, perrašinėdama reikalingas citatas. Jai, matyt, Chateaubriand'as skaitė galutinę redakciją užbaigtų teksto vietų. Tuo būdu, jo meilužė, nors ir nežymiai, prisidėjo prie krikščionybės apologijos. Nemaža, matyti, jam padėjo ir Joubert'as, duodamas didelio skonio patarimų[2]).

---

[1]) Mém. d'O.—T. t. II, p. 266.
[2]) Beaunier, Chateaubriaand, t. I, p. 217.

Pavasarį 1802 m. „*Génie du christianisme*“ pasirodė spaudoj. Dar kartą pabrėžkime momentus, ėjusius prieš to garsiojo kūrinio išspausdinimą. Chateaubriand'o veikalo pasirodymą paruošė savotiška reklama per dvejetą metų: 1. Chateaubriand'o straipsnis žurnale „Mercure de France“ 1800 m., besibaigiąs sumaniu nurodymu į būsimąjį kūrinį. 2. Chateaubriand'o laiškas žurnaluose „Journal des Débats“ ir „Le Publiciste“ 1800 m. Tame laiške autorius išdėsto motyvus, vertusius jį pirmiau išspausdinti novelę „Atala“. 3. Pasirodymas „epizodinės novelės“ iš būsimojo kūrinio 1801 m. ir jos kolosalus pasisekimas. 4. Saloninė reklama jo draugų, platinančių palankiausias rašytojui žinias apie jo veikalą. 5. Jojo draugo de Fontanes'o straipsnis žurnale „Mercure de France“ 1802 m., paruošęs, savo ruožtu, publiką nematyto šedevro pasirodymui. 6. Dar naujas panegirikas to paties de Fontanes'o žurnale „Le Moniteur“ 1802 m., kaip tik prieš pat „Krikščionybės genijaus“ pasirodymo dieną ir kartu konkordato paskelbimo — pirmą Velykų dieną (18 balandžio 1802 m.). Savo straipsny kritikas nesigailėjo varsų, iškeldamas į padanges „Génie du christianisme“, nurodydamas į tą veikalą, kaipo nepaprastą politikos ir literatūros paminklą, kur autorius, pasinaudojęs visais naujos dailės būdais, visu stiliaus originalumu, turėdamas vyriausiąjį savo tikslą — apdainuoti krikščionybės didybę ir poeziją.

„Krikščionybės genijus“ pasirodė ne tik po labai vykusios reklamos, jis pasirodė — ir tai visų svarbiausia — tinkamiausiu momentu. Pirmasis konsulas pasiryžo sutaikinti Respubliką ir Bažnyčią. Tasai

jo žygis buvo surištas su visuotiniu troškimu — plačioji publika norėjo bažnyčių atsidarymo, oficialiai uždarytų per 12 metų. Proto deivės kultui atėjo galas. Pastebima religinė reakcija. Reikia neužmiršti, kad per 12 metų bažnyčios buvo uždarytos ir paverstos įvairiomis pasaulinėmis įstaigomis, ypač revoliucijos metu: klūbais, prekių sandėliais, kalėjimais, etc. Iki 1802 m. balandžio mėn. tylėjo vargonai, tylėjo varpai. Suprantamas tasai religinis entuziazmas, ypač moterų, kurs lydėjo konkordato paskelbimą, bažnyčių atidarymą ir sugrįžimą senojo krikščioniškojo Dievo. Balandžio 18 d. 1802 m., pirmą Velykų dieną, konkordatas buvo viešai iškilmingai paskelbtas, muzikai griežiant, bažnyčių varpams gaudžiant.

Kaip tik tokiu patogiu laiku pasirodė de Fontanes'o staripsnis, kaip anksčiau sakyta, ir knygynų languose buvo išstatytas ilgai lauktas Chateaubriand'o kūrinys „Génie du christianisme". Nė viena pasauly knyga, tur būt, nepasirodė tinkamesniu, palankesniu momentu, kaip Chateaubriand'o knyga. „Krikščionybės genijaus" pasisekimas neturi sau lygaus visoj prancūzų literatūros istorijoj, jei net atkreiptum akį į laiko ypatybes, skaitančios publikos skaičių, veikalo kainą (gan aukštą). Tasai pasisekimas vertė autorių išdidžiai vadinti save taip pat krikščionybės atstatytoju. Nuo to laiko jisai galėjo sakyti: „Bonapartas ir aš"[1]).

„Krikščionybės genijus" išvydo pasaulį balandžio 14 d. 1802 m., keturios dienos prieš konkordato ceremonijas Notre - Dame bazilikoj, penkiuose tomuose in - 8, Migneret leidykloje. Pirmam kiek-

[1]) Lemaitre, Chateaubriand, p. 146.

vieno tomo puslapy buvo toksai epigrafas iš Montesquieu (kituose leidimuose jis buvo autoriaus panaikintas): „Nuostabus dalykas! Krikščioniškoji religija, kurios objektas, rodos, tėra tik kito gyvenimo laimė, duoda dar mums laimę ir šiame gyvenime.“[1]). Reikia pažymėti, kad į šį veikalą buvo įdėta nedidelė novelė „Renė“, kuri ypačiai pragarsėjo nuo 1805 m., išėjusi atskiram leidiny su „Atala“. Nuo tų metų (1805) „Renė“ pradėjo savo triumfalią procesiją po Europą. „Renė“ ir „Atala“, ne be pagrindo, laikomi prancūzų literatūros šedevrais. Malancholiškas nuobodulys, „amžiaus liga“ niekur nebuvo išreikšti taip pilnai ir tobulai, kaip „Renėj“.

Jei „Atalai“ pasirodžius Chateaubriand'as turėjo tikrą embarras de succès, po „Krikščionybės genijaus“ rašytojas virto tikru salonų dievaičiu. „Génie du christianisme“, išdidžiu autoriaus tvirtinimu, atidaręs bažnyčių duris; galima būtų pridurti, kad tasai veikalas atidaręs rašytojui ir moterų širdis. Veikiai po kūrinio pasirodymo jis susipažįsta ir užmezga meilės santykius su markize de Custine. Kurį laiką jis gyvena jos pily, nepaprastai lepinamas, besinaudodamas „dievaičio“ teisėmis, užmiršęs grafienę de Beaumont. Markizė taip pat laimingai išvengė mirties revoliucijos metu. Tai buvo labai graži moteriškė, impulsyvi, nepaprastai pavydi, „paveldėtoja ilgų plaukų Margaritės Provansalietės“[2]). Jos laiškai Chateaubriand'ui rodo į jos meilę, temperamentą, pavydumą. Visų laiškų tema veik viena ir ta pati: aš jį myliu kaip niekuomet, aš negaliu išreikšti, kokia aš nelaiminga.

---

[1]) Lescure, Chateaubriand, p. 71.
[2]) Mém. d'O—T., t. II, p. 297.

Ji gyvena atsiminimais apie Chateaubriand'ą. Kartą jos pilį atlankė vienas senas draugas. „Štai kabinetas, kuriame aš jį (Chateaubriand'ą) priiminėdavau", pasakė markizė svečiui, rodydama jam kambarį. „Tai čia, paklausė svečias, jis būdavo prie jūsų kelių?" Ji atsakė naiviai: „Gal būt aš būdavau ant jo kelių."[1])

Chateaubriand'as, aišku, negalėjo pasitenkinti vien markize. Galėdamas taip lengvai pavergti moterų širdis, jis neturėjo reikalo būti šykštus kitų ponių atžvilgiu. Tarp kita ko, tuojau po „Krikčionybės genijaus" išėjimo, jo žmona pareiškė noro sugrįžti pas jį ir pradėti padorų šeimos gyvenimą. Išsigandęs krikščionybės atnaujintojas (buvo ko išsigąsti!), norėdamas išvengti tokios perspektyvos (tik pamanykit: grafienės, markizės aplink jį, o čia nei iš šio, nei iš to, atvažiuos žmona provincialė su savo teisėmis—gink Dieve nuo tokio „kazuso"!), jis skuba į Bretaniją. Čia jis daro trumpą vizitą savo žmonai, daug jai žada ateity, pataria jai dar lukterti su atnaujinimu šeimos gyvenimo (tiesą sakant, juodu niekuomet kartu negyveno ir prieš tai) ir sugrįžta į Paryžių pas savo meilužes. Reikia pažymėti tačiau, kad paskiau jis visgi priėmė pas save žmoną. Žmona pasirodė ne tokia bloga ta prasme, kad žiūrėdavo pro pirštus į „melancholiško dievaičio" meilės intrigas.

Nežiūrint milžiniško literatiško pasisekimo, nežiūrint visos šlovės ir gražių moterų meilės, Chateaubriand'as nebūtų Chateaubriand'u, jei jis galėtų ilsėtis ant panašių laurų. Ne, jam viso to maža. Jis norėjo patirti visą gyvenimo pilnatį, jis norėjo patirti

---

[1]) Lemaitre, Chateaubriand. p. 313.

visa, ką tik galėjo duoti garbėtroška. Jis ieško naujų emocijų, surištų su garbėtroškos pergalėmis. Jis pasiryžęs padaryti puikią politinę karjerą (jo draugo de Fontanes'o pavyzdys galėjo būt tam akstinas).

Chateaubriand'as žūt būt nori įsigyti pirmojo konsulo simpatijų, kad galėtų praskinti sau kelią į aukštą politinę karjerą. Įtakingi rašytojo draugai duoda jam progos susipažinti su Bonapartu per vienas iškilmes. Pirmasis konsulas, jau skaitęs „Krikščionybės genijų", malonėjo gan palankiai pasikalbėti su garsiuoju autorium. Tiesa, tasai „pasikalbėjimas" buvo bonapartiško tipo, t.y. iš esmės buvo tik diktatoriaus monologas, kuris reikėjo išklausyti. Chateaubriand'as taip ir padarė: kukliai tylėjo ir klausė. Matyt, Bonapartas liko patenkintas rašytoju, tikriau, jo tylėjimu, o dar tikriau, savo manologu. Kol kas jis nieko nepasiūlė Chateaubriand'ui. Matyt, pirmasis konsulas norėjo gauti viešą duoklę iš autoriaus, duoklę, kuri būtų žinoma urbi et orbi. Rašytojas suprato, ko iš jo reikalaujama. Antram „Krikščionybės genijaus" leidime, išėjusiam 1803 m. pavasarį, Chateaubriand'as įdeda puikų paskyrimą pirmam konsului. Specialius knygų egzempliorius jis siunčia Bonapartui ir visiems jo giminaičiams. Nieko nepadarysi — politinė karjera visuomet daroma panašiais būdais. Po kelių dienų Chateaubriand'as, pirmojo konsulo įsakymu, buvo paskirtas pirmu sekretorium į prancūzų pasiuntinybę Romoj (pasiuntiniu buvo Bonaparto dėdė, kardinolas Fechas).

1803 m. vasarą rašytojas pradeda diplomato karjerą. Chateaubriand'as paaiškina savo paskyrimo į Romą priėmimą tuo, kad jam esą reikėjo pasirūpinti

grafiene de Beaumont, kuri labai sirgo ir kuriai buvo reikalinga Italija[1]). Bet, žinoma, „enchanteur" turėjo išlaikyti savo melancholiško dievaičio pozą. Iš pradžių jis buvo labai patenkintas savo vieta Jis rašo savo draugui Joubert'ui, savo draugei poniai de Beaumont laiškus, pilnus Romos įspūdžių. Jis aprašo savo audienciją pas popiežių Pijų VII. Popiežius priėmęs ji labai meiliai, pasodinęs šalia savęs, laikydamas ant stalo atidengtą „Krikščionybės genijaus" tomą. Tarp kita ko, savo laiškus, rašytus poniai de Beaumont, jai mirus, jis vėliau panaudojo, kaipo medžiagą, savo „Memuarams". „Literatūra—baisus dalykas", teisingai pastebi Beaunier[2]).

Veikiai prasideda pirmojo pasiuntinybės sekretoriaus nesusipratimai su jo šefu — kardinolu Fechu. Nieko nuostabaus: nesusipratimai buvo neišvengiami tarp pavydaus garbėtroškos, siauro žmogaus, ir garsaus, išdidaus rašytojo. Šefas ir sekretorius visiškai neatatiko viens kito — greit jie tapo priešininkais.

Tų pat metų (1803) rudenį į Romą atvyko ponia de Beaumont. Italija jau nebegalėjo padėti—ji turėjo mirti. Chateaubriand'o garbei reikia pažymėti, kad jis rūpinosi savo mirštančia meiluže kiek išgalėdamas. Bet nei jis, nei ji neturėjo pakankamai pinigų. Chateaubriand'as kreipėsi į savo antrą meilužę, turtirgą markizę de Custine, prašydamas paskolinti pinigų. Pavydi markizė, žinodama, kad pinigai reikalingi jos konkurentei, griežtai atsisakė padėti. Chateaubriand'ą tas

[1]) Mém. d' O.—T., t. II, p. 334.
[2]) Beaunier, Chateaubriand, t. I, p. 302.

labai nustebino—ne veltui rašytojo draugas Joubert'as vadindavo jį „geru vaikinu“ (un bon garçon)[1]).

Prieš mirdama ponia de Beaumont prašė, maldavo savo meilužį pasikviesti pas save žmoną ir gyventi su ja. Kodel ji to prašė—sunku pasakyti. Gal del to, kad norėjo apsaugoti jį nuo naujų meilužių? Gal del to, kad norėjo padaryti nemalonumo savo konkurentei (de Custine). Reikia pasakyti, kad Chateaubriand'as išpildė tą savo meilužės norą ir, jai mirus, tuojau pradėjo gyventi su žmona, pasilikęs sau, žinoma, carte blanche meilės intrigų srity.

1803 m. lapkričio mėn. rašytojas nustojo ponios de Beaumont. Jis pagerbė jos atminimą pastatydindamas jai gražų paminklą, pasiskolinęs tam reikalui nemaža pinigų. Kartais jis mokėjo būti kilnus. Maža to: rašytojas pagerbė meilužės atminimą gražiam laiške, pasiųstam de Fontanes'ui (1804 m.).

1804 m. pradžioj jis apleido Romą, paskirtas įgaliotu ministeriu į Valais. Kurį laiką rašytojas gyveno Paryžiuje, nesiskubindamas vykti į naują vietą. Tiesą sakant, jis neturėjo noro ten važiuoti. Tuo laiku pas jį atvyksta žmona. Kovo 21 d. (1804 m.), pasakoja Chateaubriand'as, vaikščiodamas Paryžiaus gatvėmis jis sužinojęs baisią naujieną: specialios karo komisijos teismas, sušauktas Vincennes'e, pasmerkė nužudyti kunigaikštį d'Enghieną (Liudviką Burboną), kurs tuč tuojau buvo sušaudytas[2]). Chateaubriand'as, lyg griausmo trenktas (pasakoja jis), grįžta namo, sėda prie stalo ir rašo savo atsistatydinimo pareiš-

---

[1]) Lemaitre, Chateaubriand, p. 173.
[2]) Mém. d'O.—T., t. II, p. 401.

kimą. Erzinti diktatorių, žengiantį į imperatoriaus sostą, buvo labai pavojingas dalykas.

Paprastai „senos kartos" biografai tame Chateaubriand'o žingsny mato jo nepaprastą drąsumą, ypatingą prakilnumą, riteriškumą. Naujų laikų kritika (kad ir Cassagne'is, autorius skyriaus pradžioj minėtos monografijos „La vie politique de Chateaubriand"), deja, nuvainikuoja rašytojo didvyriškumą. Pasirodo, kad Chateaubriand'o atsistatydinimo pareiškimą iššaukė gan prozaiški motyvai. Rašytojas nenorėjęs vykti į kažkokią Valais, į vietą, kurią jis patsai vadinęs „baisia skyle". Jis laukė tinkamos progos atsisakyti nuo to paskyrimo. Kunigaikščio d'Enghieno sušaudymas galėjęs būti puikia ir tinkama proga. Jo atsistatydinimas turėjęs būt trukšmingas, efektingas. Mes žinome, kaip visados Chateaubriand'ui buvo svarbus efektingumas. Šiaip ar taip, rašytojas turėjo ilgesniam laikui atsisakyti nuo diplomatinės ir politinės veiklos. Bonapartas negalėjo jam dovanoti jo demonstratyvaus išsišokimo. Jie ilgam susipyko.

Nuo 1804 m. iki 1811 m., t. y., iki pasirodymo jo „Kankinių" (Les Martyrs, 1809) ir „Kelionės iš Paryžiaus į Jeruzalę" (L'Itinéraire de Paris à Jérusalem), Chateaubriand'as gyvena privataus žmogaus gyvenimą. Jis vieši pas savo draugus, kartais rodydamas linksmumo ir vaikiškumo, tuos „bon garçono" bruožus, kurie, rodos, maža tiko „Renės" autoriui — amžinos melancholijos, nusivylimo, nuobodulio garsintojui.

Jis vyksta kuriam laikui į Šveicariją, kopia į kalnus. Atsilanko pas ponią de Staël, gyvenančią savo pily Coppet. Čia jis gauna žinią apie mirti savo sesers Lucilės, jo vaikystės ir jaunystės draugės, glo-

bėjos jo pirmos mūzos (1804 m.) Isteriška moteriškė, savo gyvenimo pabaigoj veik beprotė, ji mirė 38 metų, ant savo seno tarno rankų. Kodel Chateaubriand'as tiek maža domėjosi savo sesers likimu? Kodel jis nė kiek nesirūpino nelaimingos apleistos moteriškės gyvenimu? Todel, tur būt, kad paprastai be savo antžmoniško „aš" jis neturėjęs laiko ir noro domėtis kitais, ypač žmonėmis, išėjusiais, taip sakant, iš jo betarpės, gyvenimo orbitos.

Netrukus Chateaubriand'as vėl imasi plunksnos. Napoleono šlovė neduoda jam ramybės: pirmasis konsulas tapo imperatorium; „Krikščionybės genijaus" autorius tuo tarpu lyg nepadarė atatinkamo avanso. Reikia pažymėti, kad rašytojas visados žiūrėjęs į Napoleoną, kaipo į savo konkurentą. Chateaubriand'as plunksnos pagalba pasiryžta, matyti, rungtis su fortunos numylėtiniu.

Savo naujai kūrybai impulsą rašytojas paaiškina noru praplėsti „Krikščionynės genijaus" idejų įrodymą. Jis norįs parodyti, demonstruoti, kad stebūklų elementas krikščionybėj stovi kur kas aukščiau, nekaip antikinėj mitologijoj. Jis manąs tat įrodyti personažų mišinio pagalba, paimtų iš krikščionybės ir iš antikinių mitų[1]). „Aš pradėjau, sako autorius, „Kankinius"... nuo 1802 m., keli mėnesiai po „Krikščionybės genijaus" pasirodymo. Nuo to laiko aš nesilioviau juos dirbęs... Aš atsisėdau ant laivo, ir aš mačiau visas vietas, kurias norėjau nupiešti" [2]).

---

1) Préface de la première édit. des „Martyrs", éd. Flammarion, s. d., p. 7.
2) Ibid., p. 14.

Tur būt, Chateaubriand'as pradėjo „Kankinius“ tik atsisakęs nuo diplomatinės karjeros, t. y. 1804 m.

Chateaubriand'as pasiryžo parašyti naują veikalą epopejos forma. Mat, jis visados laikė heroinę poemą aukščiausiu poetišku žanru, idealiu žanru. Keistas anachronizmas, kurs galima paaiškinti rašytojo nepaprastu Tasso, Miltono, Klopstocko garbinimu. Tiesa, XIX amž. pradžioj būta ir kitų rašytojų — senų epopejų mėgėjų. Jis pradeda rašyti savo krikščioniškąją epopeją proza, bet proza ritminga, koloritinga. Autoriui reikia susipažinti su savo poemos dekoracijomis (poema turėjo atvaizduoti krikščionybės ir stabmeldybės kovą), jam reikia pačiam matyti Graikijos ir Rytų peizažai — iš čia reikalas rašytojui keliauti į Graikiją, į Palestiną, apskritai, į Rytus. Čia jis pats susipažinsiąs su Homero ir evangelijos peizažais. Tos vietos turėsiančios įkvėpti jį, piešiant jam savo poemoj krikščionybę ir stabmeldybę, evangelijos ir Homero tradicijų atstovus.

Kad 1806 m. jis nutarė keliauti į Rytus ieškoti „vaizdų“ savo krikščioniškai epopejai „Les Martyrs“, apie tai pasakoja jis pats. Ir tai iš dalies atatinka tikrovei. Sakau iš dalies, nes jam įvairiose vietose įvairūs motyvai. Sakysim, „Memuaruose“ jis nurodo, kaip į kelionės motyvą, į Lucilės mirtį: „Aš skubėjau keliauti norėdamas sumaišyti savo nusivylimą su Atenų griuvėsiais, savo ašaras su Magdalenos ašaromis“[1]). Lucilė mirė 1804 m., jis pradėjo kelionę 1806 m. — „skubotumas“ bus, tur būt, švelniai tariant, literatūriškos kilmės. Savo „Souvenirs d'enfance“,

[1]) Mém. d'O.—T., t. II, p. 506.

jis nurodo į nuolatinę savo svajonę vykti Jeruzalėn kaipo piligrimas[1]). Bet tasai dievobaimingas piligrimas, palikęs Paryžiuje savo meilužę ponią de Custine, pakely, Ispanijoj, tikėjosi pasimatysiąs su nauja „pasija" — ponia de Noailles. Savo veikale „Itinéraire de Paris à Jérusalem" jis didingai praneša: „Kada 1806 m. aš sumaniau užjūrinę kelionę, Jeruzalė buvo veik užmiršta; antireliginis amžius vertė užmiršti religijos lopšį: kaip nebebuvo riterių, taip lygiai nebebuvo ir Palestinos etc."[2]). Vienu žodžiu, Chateaubriand'as atradęs savo amžininkams Palestiną, ir jai „atrasti" jis sumanęs savo kelionę. Sumanymas, kiek panašus, kaip mes atsimenam, į „naujų jūrų kelių atradimą Amerikos šiaurėse". Jei mes bona fide priimtume kiekvieną rašytojo motyvą, kurį jis pats duoda — koks išeitų kaleidoskopas! Be to, kuriuo motyvu tikėti? Štai dar įrodymas objektyvios vertės autobiografiškų pasakojimų. Lemaitre'as mano, kad Chateaubriand'ą ypač traukusi savęsp „vakarinė žvaigždė", apie ką jis prisipažįsta „Memuaruose", paprastai kalbant, Ispanijos krantai. Tuos krantus rašytojas turėjęs atlankyti grįždamas iš Rytų. Kodel? O todel, kad Ispanijoj, Grenadoj, jo laukė sugrįžtant ponia de Noailles, kurią jis buvo tais laikais įsimylėjęs[3]). Kiek visokių galimų ir abejojamų motyvų!

Tur būt, mes nesuklysim pasakę, kad Chateaubriand'ą ragino keliauti svarbiausia noras naujų įspūdžių, nuotykių, noras išsprukti iš įkirėjusių kasdieni-

---

[1]) Souv. d'enfance, p. 53.
[2]) Préface pour l'édit. de 1827 de l'Itinéraire de Paris à Jérusalem, éd. Didot, t. I, p 1.
[3]) Lemaitre, Chateaubriand, p. 209.

nio gyvenimo sąlygų. Aišku, kad jis gerai žinojo, kad tie nauji įspūdžiai, kad tasai betarpiškas susipažinimas su Rytais praturtins jo poetišką politrą, reikalingą „Kankiniams". Keliauninkas, rašytojas, meilužis Chateaubriand'e reikalavo tos kelionės, ir jis išvyko.

Kelionę į Rytus rašytojas paskiau aprašė savo veikale: *L'ltinéraire de Paris à Jérusalem*, 1811 m., pasinaudojęs, tur būt, savo betarpiais užrašais, kitų kūriniais ir ypač savo fantazija.

Iš Paryžiaus jis išvyko 1806 m. liepos mėn., sugrįžo birželio pradžioj 1807 m., išbuvęs kelionėj, tuo būdu, apie 11 mėnesių. Mes jau žinome, ką jis matė Amerikoj, pasak jo žodžių, ir ką jis tikrai galėjo matyti. Jau vien iš analogijos mes turime įtariamai žiūrėti į jo pasakojimą. Po darbo, pasirodžiusio 1914 m. (jis minėtas skyriaus pradžioj: Sahaghian — „Chateaubriand en Orient"), mes turim faktiškus rašytojo prasimanymus, fikcijų davinius. Apleisdami jų nagrinėjimą, pažymėsim tos kelionės aprašymo bendrą toną.

Kiekvienai progai pasitaikius Chateaubriand'as pabrėžia, kad jis didysis keliauninkas, kad jis buvęs Kanadoj, kad jis matęs nepaprastų daiktų. Jis geria vandenį visų garsių upių (juk jis jau Amerikoj gėręs Missisipi vandenį?!). Nesuklysime pasakę, kad kai kurių tų upių vandens skonis buvo žinomas tik rašytojo fantazijai. Lankydamas Graikiją, autorius, kupinas antikinių atsiminimų, piktinasi liūdna Elados vergija. Jis dedasi archeologu ir giriasi atradęs Spartos griuvėsius. Jis dedasi lingvistu - elenistu ir aiškina visokius graikų vietų žodžius. Kartais jis pa-

sirodo pirmos rūšies, mes pasakytum, boksierius (Jeruzalėj). O kiek visokių nereikalingų istorijos reminiscencijų! Kiek juokingų pretenzijų! Jis vaikščioja Euroto upės krantais ir laiko tą savo pasivaikščiojimą istorišku įvykiu („dievaitis", niekuomet neužmiršta savo didybės): „Po ilgų užmiršimo amžių, epiškai pasakoja rašytojas, ši upė, kuri matė ant savo krantų Plutarcho apdainuotus klajojančius lakedemoniečius, ši upė, kartoju, gal būt apsidžiaugė savo vienatvėje, išgirdus ant savo krantų nežinomo svetimšalio žingsnius. Tai buvo rugpiūčio 18 d. 1806 m., devintą valandą ryto, kai aš vaikščiojau vienas Euroto krantu. Tasai pasivaikščiojimas niekuomet neišdils iš mano atminties. Jei aš neapkenčiu spartiatų įpročių, aš negaliu nepripažinti laisvos tautos didybės... Vienui vieno įvykio pakaktų tos tautos šlovei: kada Neronas aplankė Graikiją, jis nedrįso važiuoti į Lakedemoną..."[1]). Bet kokia, reikia suprasti, garbė Lakedemonui ir Euroto upei, praslinkus daugeliui amžių, kada čia malonėjo pasirodyti „nežinomas svetimšalis". Istorija negalėsianti užmiršti to nepaprasto įvykio: istorijai autorius maloniai padeda, nurodydamas tikslią savo apsilankymo datą — „tai buvo rugpiūčio 18 d. 1806 m., devintą valandą ryto"...

Istorija privalanti taip pat žinoti smulkiausias jo kelionės išlaidas. Jis duoda ištisas sąskaitas, kaip savotišką relikviją, išlaikydamas jų kalbą (Palestinoje, italų). Jis teisinasi, kad tos sąskaitos esą „tikriausi liūdytojai jo pasakojimo nuoširdumo"[2]). Štai sąskaitos pavyzdys, autoriui sustojus Jaffoj:

---

1) Itinéraire de Paris à Jérusalem, éd. Didot, s. d., t. I, p. 176.

2) Ibid., t. II, p. 81.

	Piast.	Par.
„Per un messo a Gerusalemme . . .	7	20
Altro messo a Rama	3	
Altro per avisare agli Aravi	1	20
Orso in Rama per gli cavalli	2	20
Per il cavallo del servitore di Giaffa in...	2	20
Gaffaro alli Aravi	2	36
Al cavaliero che adato il gov^{re} di Rama	15	
Per il cavalle che porto Sua Ecc^{a} a Gerus..	15	
Regallo alli servitorj de gli cavalli . . .	3	
Regallo al Mucaro Menum	5	
Tutto ps.	57	16[1]).

Įdomu kartais palyginti Chateaubriand'o pasakojimas su jo tarno Julieno aprašymu (skyriaus pradžioj buvo sakyta, kad Julienas irgi parašė savo nedidelę „Kelionę". Rašytojo „romantiški fejerverkai" išeina tada aikštėn, ypačiai jo pasigyrimas. Paimsim iš daugelio kad ir trumpesnį pavyzdį. Laivas, kuriuo Chateaubriand'as keliauja, klajoja kurį laiką jūrose, netoli Kipro salos. „Kapitonas, pasakoja rašytojas, manė, kad reikėjo plaukti į šiaures... Paklausė mano nuomonės... Aš patariau sukti į rytus... Ši nuomonė pasirodė geriausia... mes buvom tikram kely į Jaffą .."[2]). Ką tai reiškia? Tai reiškia, kad Chateaubriand'as, be visų savo specialybių, yra dar pirmos rūšies jūreivis...

Julieno „Kelionėj" tasai įvykis aprašytas taip: „...Tik po dviejų dienų pono Chateaubriand'o irklininkas, kurs visą laiką žiūrėjo iš stiebo viršūnės, pažino Jaffos žemę. Kapitonas tada įsakė pastatyti bures

---

[1]) Itinér. de Paris à Jérus.. t. II, p. 81.
[2]) Ibid., t. I, p. 309.

ton linkmėn, į kurią nurodė irklininkas... Dienos metu mes buvom ties Jaffa....[1])

Vaizdingi Graikijos ir Rytų peizažai negalėjo nerasti savo atspindžio rašytojo sieloje. Jis duoda puikių romantiškų aprašymų, pilnų koloritingumo, oro, šviesos. Reikia pažymėti, kad geriausius peizažų aprašymus, tiek Elados, tiek Rytų, jis įdėjo į „Kankinius".

Galiausiai kur jis buvo? Jo žodžiais, jis buvęs Graikijoj, Archipelage, Mažojoj Azijoj, Palestinoj, Egipte, Tunise etc. Grįždamas namo, jis neužmiršta poniutės, belaukiančios jo Ispanijoj. *Kurį laiką jis ilsisi šalia ponios de Noailles.* Sugrįžęs į Paryžių jis rašo gražią meilės novelę, paskirtą atsiminimams iš Ispanijos, iš Grenados: *Les aventures du dernier Abencérage.* Toji apysaka buvo išspausdinta pirmą kartą tik 1827 m. jo pilnam kūrinių rinkiny. Nėr abejojimo, kad novelėj po maurų, senųjų ispanų dekoracijomis ir vardais, aprašyta gašli ir „melancholiška" (kaip visados) meilė grįžtančio iš svetimos šalies „piligrimo" ir gražiosios Natalijos (la belle Nathalie — ponia de Noailles).

Chateaubriand'as atsirado Paryžiuj vasarą 1807 m. Veikiai jis imasi publicisto darbo. Jis tampa žurnalo „Mercure de France" redaktorium ir leidėju. Čia rašytojas pradeda kovoti, pradžioje labai atsargiai, su imperijos režimu. Bet kartą, pamiršęs atsargumą, jis įdeda į žurnalą gan drąsų straipsnį: „Le Voyage en Espagne". Tasai straipsnis, aiškiai priešingas imperatoriškai valdžiai, nepaprastai patiko opozicijai, prispau-

[1]) Itinéraire de Julien, éd. Champion, 1904, p. 73.

stai prie žemės Napoleono botfortu. Straipsnio autorius palygina, tarp kita ko, Napoleoną su Neronu, o save su... Tacitu. Toks Chateaubriand'o išsišokimas negalėjo būti nenubaustas. Žurnalas tuč tuojau buvo uždraustas leisti. Rašytojas galėjo džiaugtis, kad nepateko į kalėjimą: jam padėjo de Fontanes'o protekcija.

Po to įvykio Chateaubriand'as kuriam laikui atsisako nuo publicistikos ir apsigyvena provincijoj. Čia jis nusiperka mažą dvariuką (Vallée-aux-Loups). Rašytojas gyvena šioj vietoj keletą metų gan ramiai, tedirbdamas literatūros darbą. Čia jis galutinai parašo savo „Kankinius". Čia taip pat jis rašo „Kelionę iš Paryžiaus į Jeruzalę" ir apdirba „Paskutinio Abenseražo nuotykius". Chateaubriand'as 1811 m. pradeda rašyti provincijoj savo gyvenimo atsiminimus, savo memuarus (būsimus „Mémoires d'Outre-tombe"). Mintis parašyti atsiminimus kilo jam gal dar 1803 m. (Lemaitre'as mano, kad jis jau tada, 1803 m., galėjęs rašyti savo memuarus). Laisvu laiku rašytojas skaito savo draugams ištraukas, klausydamas jų kritikos, ypačiai kuriant „Kankinius". Jis daug kartų perdirbinėja parašytą, nuolat taiso, šlifuoja.

1809 m. išėjo jo krikščioniškas romanas, tikriau epopeja „Kankiniai" (*Les Martyrs*). Tasai veikalas su pertraukomis buvo rašomas apie septynerius metus, jei jį tikrai autorius pradėjo 1802 m. (del datos reikia abejoti). Kūrinys buvo sutiktas ir kritikos, ir publikos gan šaltai. Kritika net sukilo prieš „Kankinius".

„Les Martyrs", be abejo, veikalas daugiausia ir geriausia apdirbtas visais atžvilgiais, bet jis buvo savo laikams visgi anachronizmas. Kaip sau norit, bet apdainuoti XIX amž., kad ir jo pradžioj, žemę, pragarą

ir dangų epiškais tonais, buvo gan keista, net jei tai darė ir nesulyginamoji Chateaubriand'o plunksna, net jei tai buvo religinės reakcijos metu. Tiesą sakant, jau praėjo religinių entuziastų, ypač moterų, „medaus mėnesis“: 1809 metai nebuvo 1802 metai — konkordato paskelbimo metai. Napoleono pergalės, jo nuolatiniai triumfai spindėjo apakinančia šviesa, slopino, temdė visus.

Be to, nemalonė, kurion pateko Chateaubriand'as, vertė kai kuriuos vad. oficialios kritikos atstovus užpuldinėti autorių, taip sakant, ex officio, norint padaryti imperatoriui malonumo. Sakysim, vienas kritikų (Hoffmannas, žurnale „Le Journal des Débats“) įdėjo labai samojingų epigramų, pajuokiančių Chateaubriand'o kūrinį. Veltui de Fontanes'as, ištikimas rašytojo draugas, karštai gynė „Kankinius“ nuo priešingos jiems kritikos. Šįkart ginti nesisekė. Autorių galėjo kiek nuraminti toji aplinkybė, kad jis pardavė savo romaną - epopeją už didelę sumą pinigų — už 80.000 frankų (24 000 fr. jis gavo avanso). Tiesa, Chateaubriand'as visados žiūrėjo į pinigus, į finansinę savo literatūrinės veiklos pusę kiek su panieka — čia jis norėjo elgtis en grand seigneur.

„Kankinių“ pasirodymas supuolė, pasak rašytojo, su vienu tragišku įvykiu. Vienas jo giminaičių, Armand'as Chateaubriand'as, aktyvus rojalistų agentas, gyvenęs Anglijoj ir pernešinėjęs Prancūzijon Burbonų depešas, buvo suimtas ir pasmerktas nužudyti. Giminaičiui išgelbėti rasytojas turėjo tik energingiau ir veikliau pasinaudoti savo protekcijomis. Jei jis nenorėjo pažeminti savęs audiencijos prašymu (mes žinom, kokie buvo jo santykiai su imperatorium), visgi jis ga-

lėjo parašyti Napoleonui laišką. Jis rašo laišką, bet kokį! Jo žmonos žodžiais, tame laiške buvę imperatorių stačiai įžeidžiančių posakių. Kas gi čia: patarnavimas giminaičiui ar savo paties garbėtroškos patenkinimas? Armand'as Chateaubriand'as buvo sušaudytas.

Yra kiek pagrindo manyti, kad po ilgų svyravimų rašytojas buvo pasiryžęs prašyti Napoleoną audiencijos, bet buvo jau per vėlu. Chateaubriand'as „Memuaruose" stengiasi, matyt, nuraminti savo sąžinės išmėtinėjimus tokia vieta: „Egzekucijos dieną aš norėjau palydėti savo draugą į jo paskutinį karo lauką; aš neradau nei vieno vežimo ir turėjau bėgti į Grenelle'o lauką. Aš atvykau apsipylęs prakaitu, pasivėlavęs vienai valandėlei: Armand'as buvo sušaudytas prie sienos, apsupančios Paryžių. Jo galva buvo sudaužyta: mėsininko šuo laižė jo kraują ir jo smagenis"[1]). Cassagne'is parodo visą šią istoriją labai nepalankioj Chateaubriand'ui šviesoj (minėtoj aukščiau monografijoj: „La vie politique de Chateaubriand"). Faktinai rašytojas sėdėjo namie Armand'o sušaudymo rytą. Tuo būdu, cituota aukščiau efektinga vieta tik ... grynas prasimanymas: ir kraujas, ir smagenys, ir mėsininko šuo etc. Bet est modus in rebus! Ką gali sakyti toksai melas apie moralią Chateaubriand'o asmenybę? Ar nebuvo tasai „bon garçon" kai kada labai „méchant garçon"?

Jei „Kankiniai" nepatenkino autoriaus garbėtroškos 1809 m., jo „Kelionė iš Paryžiaus į Jeruzalę", išėjusi 1811 m., turėjo didelio pasisekimo. Publika ža-

---

[1]) Mém. d'O.—T., t. III., p. 24.

vėjosi egzotiškomis aprašymų varsomis, užmiršdama blogą autoriaus erudiciją, manieringumą, didybės maniją, ko taip daug yra veikale. Galimas daiktas, kad kūrinio pasisekimui padėjo iš dalies visos kritikos prielankumas. Šiaip ar taip, tai buvo paskutinis grynai literatiškas Chateaubriand'o pasisekimas. „Mano poezijos ir erudicijos gyvenimas, sako autorius, tikrai buvo užbaigtas išleidimu trijų mano dideliu kūrinių, „Krikščionybės genijaus", „Kankinių" ir „Kelionės". Mano politiški raštai prasidėjo restauracijos metu; su tais raštais prasidėjo ir mano politinė veikli egzistencija. O čia baigiasi mano literatūrinė karjera tikra žodžio prasme"[1]).

Po daugelio metų rašytojas dar spausdins kai ką, daugiausia perdirbinėdamas iki 1811 m. parašytus dalykus. Jis rašys su dideliais tarpais savo plačią išpažintį, savo „Užkarstinius užrašus, memuarus", bet su poezijos Mūza jis jau atsisveikino visai. Jis turėjo kiek pagrindo užbaigti savo „Kelionę iš Paryžiaus į Jeruzalę" žodžiais: „Aš atsisveikinau su Mūzomis „Kankiniuose", ir aš vėl atsisveikinu su jomis šiuose užrašuose, kurie yra tęsinys ir komentaras pirmojo veikalo („Kankinių"). Jei Apveizda suteiks man ramybės, kurios aš niekados nesu turėjęs, aš pasistengsiu tyloje pastatyti savo tėvynei paminklą... Aš nebejaunas; triukšmo aš daugiau nebemėgstu... šiaip ar taip, aš gana prirašiau, jei mano vardas turi gyventi: per daug—jei reikės mirti"[2]).

Tiesa, po trejų metų jis pradėjo kelti labai didelį triukšmą ir nesiliovė jį kėlęs per 15 metų — bet tai

[1]) Mém. d'O.—T., t. III, p. 59.
[2]) Itinér. de Paris à Jérus., t. II, p. 203.

buvo politika. Susidarius patogioms sąlygoms, reikėjo atsisakyti ir nuo rezignacijos „Kelionės“ gale, ir nuo sumanymo „pastatyti tėvynei paminklą“ (parašyti Prancūzijos istoriją). Politiniai įvykiai, surišti su Napoleono žlugimu, įtraukė Chateaubriand'ą savo sūkurin— jis galėjo pagaliau tapti žymiu politikos veikėju, apie ką jis senai svajojo.

Kodel Chateaubriand'as atsisveikino su savo Mūza 1811m.? Daugiausia todel, kad jis iš esmės buvo, vykusiu Lemaitre'o pasakymu, „savo rolės belaisvis, savo šlovės belaisvis“[1]). Jis turėjo pasirodyti poetiško krikščionybės grožybių gynėjo rolėj, jo šlovė buvo susijusi su tų grožybių apologija. Visa, ką galėjo duoti jo turtinga vaizduotė, jis jau davė savo kūriniuose iki 1811 m. Naudoti fantaziją tolimesniems krikščioniškų grožybių įrodymams jis niekaip negalėjo. Iš esmės, jo „Krikščionybės genijus“, „Kankiniai“ ir „Kelionė iš Paryžiaus į Jeruzalę“ yra savotiška trilogija, kurios objektas—krikščionybės išgyrimas. Kiekvienas tų veikalų organiškai surištas su kitu.

1811 m., kai literatūrinė Chateaubriand'o karjera, kaip jis sako, buvo užbaigta, rašytojas dar labiau susipyko su Napoleonu del savo išrinkimo į akademiją. Reikia pasakyti, kad imperatorius, „Kelionės“ pasirodymo metu, lyg buvo pakeitęs savo nusistatymą autoriaus atžvilgiu. Mat, kurį laiką Chateaubriand'as neužpuldinėjo Napoleono. Be to, imperatorius buvo patenkintas rašytojo žmona, kuri buvo uoli bonapartistė, nepaprasta Napoleono genijaus garbintoja. Gal ir Chateaubriand'o draugai padėjo įsigyti rašytojui imperatoriaus palankumo. Napoleonas visados laikė Cha-

1) Lemaitre, Chateaubriand, p. 237.

teaubriand'ą didžiuoju rašytoju, vienatiniu originaliu rašytoju. Kada mirus akademikui Chénier 1811 m., buvo išrinktas į akademiją Chateaubriand'as, imperatorius nieko prieš tai neturėjo.

Nustatyta tvarka, kiekvienas naujai išrinktas akademijos narys turi pasakyti ar perskaityti įžengiamąją kalbą. Chateaubriand'as parašė savo akademišką kalbą, kurią turėjo pirmiausia percenzūruoti patsai Napoleonas. Kalba buvo pilna labai nemalonių imperatoriui užmetimų. Joj buvo giriama laisvė, politinės laisvės būtinumas mokslų, dailės, litaratūros klestėjimui. Napoleonas išbraukė daug tos kalbos vietų. Autorius turėjo ar perdirbti ją, ar atsisakyti nuo akademijos. Chateaubriand'as parinko antrą. Ir imperatorius ir rašytojas nuo to laiko tapo didžiausiais priešais.

Neužilgio po tos „akademiškos" istorijos, Chateaubriand'as gavo labai mandagų, bet drauge griežtą policijos pasiūlymą apleisti Paryžių. Sveikas provincijos oras tapo rašytojui būtinas. Jis gyvena porą metų provincijos nuošalume, Vallée-aux-Loups, retkarčiais atsilankydamas kai kuriuose salonuose. Jis nekantriai laukė imperijos žlugimo. Napoleono rašytojas neapkentė, slėpdamas tai dažnai po paniekos kauke. Tais laikais Chateaubriand'as skiria daug laiko (o laiko jis tada turėjo daug) savo „Memuarams", rasdamas rašyme laikiną pramogą. Gyventi vien literatūra, tik literatūrai—ne, to buvo jam per maža. Jis visados, kaip mes žinom, norėjo gyventi visa gyvenimo pilnatim — jis norėjo būti ir „pirmos rūšies" mokslininku, ir keliauninku, ir literatu, bet daugiausia, tur būt, veiksmo žmogumi—politiku. Jis bevelija daryti istoriją, o ne rašyti istoriją. Paskutiniais Napo-

Leono viešpatavimo metais (1813—1814) jam pavyko sugrįžti į Paryžių. Imperijos galas artinasi. Po Leipcigo mūšio imperijos dienos suskaitytos. Chateaubriand'o politiko „medaus mėnesis" veikiai prasidės.

Suglaudžiant kas pasakyta šiame skyriuje, galima padaryti šių svarbiausių išvadų:

1) Chateaubriand'o draugai, de Fontanes'as ir Joubert'as, daug jam padėjo sugrįžus iš Anglijos.

2) Grafienė de Beaumont, jos salonas ir draugai, turėjo nemažos reiksmės rašytojo literatūriniam debiutui.

3) Pirmos novelės „Atalos" nepaprastas pasisekimas 1801 m., surištas su tam tikra reklama, su siužeto egzotiškumu, o daugiausia su ypatingu fabulos gašlumu ir melancholija.

4) „Krikščionybės genijaus" milžiniškas pasisekimas 1802 m. priklauso nuo literatūrinės reklamos, nuo visuotinės religinės reakcijos, nuo pasirodymo tinkamiausiu momentu, nuo kūrinio originalių dailingų ypatumų. Į šį veikalą įdėta maža novelė „Renė" pragarsėjo Europoj ypač nuo 1805 m., išleista atskirai su „Atala".

5) Pirmas Chateaubriand'o politinės karjeros bandymas pasibaigė 1804 m. nevykusiai — rašytojas, matyt, susyk norėjo pasiekti „viršūnę", jis neturėjo kantrybės „avansuoti".

6) Kelionės į Rytus svarbiausias motyvas, tur būt, bus Chateaubriand'o noras naujų įspūdžių ir naujų vaizdų dailingiems tikslams. Tos jo kelionės aprašymas „Itinéraire de Paris à Jérusalem" (1811 m.) la-

bai primena „Kelionę į Ameriką“. Jo meilės istorija pakeliui į Ispaniją rado savo atgarsį novelėj „Les aventures du dernier Abencérage“, išleistoj 1827 m.

7) Moralinė rašytojo asmenybė tuo jo gyvenimo periodu pasirodo nekokioj šviesoj (istorija su Armand'u Chateaubriand'u).

8) „Kankiniai“, pasirodę 1809 m., neturėjo pasisekimo — epopejos forma buvo anachronizmas, laiko dvasia jau nebebuvo 1802 m. dvasia, be to, kritika buvo perdaug priešinga veikalui.

9) 1811 m. žymiam laipsny baigiasi literatūrinė Chateaubriand'o karjera del temų išsėmimo (krikščioniškų grožybių apdainavimo).

10) Chateaubriand'as nekenčia Napoleono del „konkurencijos“ jausmo, del negalėjimo pačiam kultivuoti plačią ir aukštą politiką.

V.

Politinė veikla ir senatvė.

(1814—1830) **(1830—1848).**

Šaltiniai. — Pamfletas „De Buonaparte et des Bourbons“. — Hercogienė de Duras. — Chateaubriand'as— ministeris ir Prancūzijos peras.— Chateaubriand'as — ambasadorius Berlyne ir Londone.—Chateaubriand'as— užsienio reikalų ministeris. — Ispanų karas. — Žvaigždės, kryžiai, ordenai visos legitimistinės Europos kabo ant Chateaubriand'o krūtinės. — Buvęs ministeris — opozicijoj. — Politinės veiklos galas. — Pirmą kartą pilnam Chateaubriand'o raštų rinkiny, Ladvocat išleistam 1826—1831 m., pasirodo „Les Natchez“, „Le dernier Abencérage“, „Le Voyage en Amérique“.

Chateaubriand'o senatvė. — Jo nepasitenkinimas, — Medžiaginis būvis. — Moterys, visados moterys. — Meilės aistra. — „Occitanienne“. — Ponia de Récamier. — „La vie de Rancé“1844 m.—„Memuarai“ laikraščio feljetonuose, prieš rašytojo norą. — Mirtis. — Kapas jūrų uoloj netoli Saint - Malo. — Paskutinė romantiška poza.

Išvados.

Chateaubriand'as savo politinei veiklai paskyrė didesnę pusę „Memuarų“. Matyt, jis teikė ypatingos svarbos savo politikai, matyt, jis laikė save politiku par excellence. Mažiau, bet visgi pakankamai, pasakoja rašytojas apie savo senatvės metus veikalo gale.

Daug padeda nušviesti Chateaubriand'o asmenybę tuo jo gyvenimo periodu rašytojo korespondencija *L. Thomas* išleista (minėta pirmesniam skyriuj: *Correspondance générale de Chateaubriand, 4 vol., éd. Champion, 1912—1913).* Taip pat svarbi yra *Levaillant'o* knyga (irgi minėta: *Splendeurs et misères de M. de Chateaubriand, éd. Ollendorf, s. d. (1922),* kur paskelbti nežinomi iki šiol Chateaubriand'o laiškai lig 1830 m. (jie įeis į *Thomas* V tomą 1925 m.). Su politinės Chateaubriand'o veiklos pradžia pirmosios restauracijos metu galima gerai susipažinti iš *Cassagne'io* veikalo, kelis kartus nurodyto aukščiau: *La vie politique de Chateaubriand, 1911.*

Rašytojo senatvės korespondencijos rinkinys rūpestingai išleistas *Biré* antrašte: *Les dernières années de Chateaubriand (1830—1848) éd. Garnier, s. d.* Jis maža naudingas, pasenęs, turint galvoj Thomas „Correspondance générale". Be to, Biré priklauso prie tų „senos kartos" šatobrianistų, kurie dievina rašytoją ir negali nė prasižioti apie jį be „dievotumo" jausmo, be perdėto nusilenkimo. Iš čia šališkas komentavimas, iš čia beveik nepaslėptas savotiškos apologijos tonas.

Meilės istorijos (jų būta ištisa litanija), surištos su Chateaubriand'o kalbamuoju gyvenimo periodu, yra nušviestos eilėj monografijų. Iš naujausių darbų, paskirtų tam klausimui, pažymėtini šie:

E. Herriot (rodos, mūsų laikų prancūzų garsus politikas) — *Madame Récamier et ses amis, 2 vol., 1904. G. Pailhès — La duchesse de Duras et Chateaubriand, 1910. G. Faure—Chateaubriand et l'Occitanienne, 1920; Les amours de Chateaubriand et de madame de Vichet, 1921; Pèlerinages passionnés, 1922.*

Giraud, gerai mums žinomas šių laikų šatobrianistas, išleido 1922 m. įdomų veikalą su daugybe rašytojo autografų tokiu vardu: *Chateaubriand. Amour et Vieillesse.* Reproduction en phototypie du manuscrit autographe de la Bibliothèque Nationale avec une Introduction, des Notes critiques et une Étude sur *Chateaubriand romanesque et amoureux*, éd. Champion, 1922. Čia Giraud duoda maža žinomų senojo rašytojo (amžinai jaunos sielos ir dar „jaunesnio" temperamento) meilės laiškų, rašytų vienai slėpiningai jaunai moteriškei. Giraud duoda smulkią teksto kritiką, kuri kartais yra labai įdomi ir pamokanti: rodo, kaip yra svarbu nustatyti tikras, žodis žodin, rašytojo tekstas. Vieno teksto žodžio skaitymas gali visai savotiškai nušviesti autoriaus mintį (Chateaubriand'o rašysena be galo neaiški). Iš daugelio pavyzdžių: vieno teksto žodžio yra trys įvairūs skaitymai—purété, pensée, poésie (skaistumas, mintis, poezija). Savaime aišku, kaip turi, pareinamai nuo žodžio skaitymo, pakitėti frazės prasmė (Giraud, „Chat. Amour et Vieillesse", p. 17).

Šiaip, tasai Chateaubriand'o gyvenimo periodas mums neturi didelės reikšmės: jis maža surištas su rašytojo intelektualine istorija, su jo grynai literatūrine istorija. Todel mes tepasitenkinsim schematišku pabrėžimu charakteringiausių Chateaubriand'o politinės veiklos ir senatvės momentų.

1814 m. sąjungininkų kariuomenė Paryžiuje. Artinasi restauracija. Rojalistai triumfuoja. Chateaubriand'o plunksna skubina užduoti smūgį nuvainikuotam Napoleonui. Jis rašo pamfletą – „De Buonaparte

et des Bourbons“ prieš pat sąjungininkų įėjimą į Paryžių. Momentas pasirinktas labai tinkamas. Napoleonas nustojo, bent taip atrodė, savo prestižo. Burbonai atrodė vienatiniai sosto įpediniai. Chateaubriand'as puikiausiai nuvokia situaciją: jis stengiasi kuo daugiau pažeminti savo priešininką imperatorių, kuo daugiau prisimeilinti prie būsimojo karaliaus Liudviko XVIII. Jis stengiasi triukšmingai reklamuoti plačios publikos akyse sosto pretendentą, norėdamas, aišku, paruošti sau politinę karjerą.

Chateaubriand'o neapykanta imperatoriui jo pamflete tiesiog kuriozinga. Teisingai pastebi del to pamfleto tono akad. Lemaitre'as: „Jis (Chateaubriand'as) šoka skalpų šokį, Šakto šokį (jo amerikoniškų veikalų indijonas) aplink Karo puodą..“ [1]). Ko tik tame pamflete nėra pasakyta apie Napoleoną! „Jis daugiau iššudė žmonių, netverdamas piktumu įrodinėja rašytojas, daugiau padarė žalos žmonijai per trumpą dešimties metų tarpą, kaip visi Romos tironai paimti kartu, pradedant Neronu ir baigiant paskutiniu krikščionių persekiotoju. Dar kiek tokio viešpatavimo — ir Prancūzija taptų žmogžudžių lizdu...“[2]). Napoleonas iššudęs per 11 savo viešpatavimo metų daugiau kaip 5 milijonus prancūzų, kas viršija skaičių žuvusiųjų per trijų simtmečių savitarpio karus ir t. t.

Jei Bonapartas — toks baisus tironas, toks baisus žmonių žudytojas, toks „juodas“ žmogus, pažiūrėkit koks malonus, patriarchalus, „baltas“ naujas sosto pretendentas — Burbonas. Chateaubriand'as

---

[1]) Lemaitre, Chateaubriand, p. 241.
[2]) Ibid., p. 241 — 242.

nesigaili varsų girdamas savo „prekę“. Kas toks Liudvikas XVIII? Pirmiausia tai — Liudviko šventojo ir Henriko IV ainis. Toliau — tai žmogus kilnus, ramus, protingas, labiausiai tinkąs užimti Prancūzijos sostą. Net jo eisena, nors ir sunki, „kilni ir jaudinanti“, rodanti į tikrojo tautos tėvo ypatumus. „Kai jis sėdi savo kedėj, su savo getromis à l'antique, laikydamas lazdą tarp kojų, rodos, kad prieš jus sėdi Liudvikas XIV penkiasdešimt metų..“[1]). Štai, kaip Chateaubriand'as „Memuaruose“ vertina savo pamfleto reikšmę: „Liudvikas XVIII yra pareiškęs, aš keletą kartų tą minėjau, kad mano brošiūra buvo jam naudingesnė nekaip šimto tūkstančių kariuomenė; jis galėtų pridurti, kad ji (toji brošiūra) buvo jam gyvenimo liudymas...“[2]). Be abejo, rašytojo brošiūra galėjo būti Burbonams labai ir labai naudinga 1814 m.

Be pamfleto Chateaubriand'as savo būsimai politinei karjerai pasirūpino vienos labai įtakingos rojalistės protekciją. Toji dama vadinosi hercogienė de Duras. Aiškus dalykas, kad ji beprotiškai įsimylėjo garsųjį moteriškų širdžių pavergėją ir buvo ilgą laiką (ji mirė 1829 m.) jo vad. „sesuo“. Jai teko nemaža iškentėti — ji buvo negraži, o „melancholiškas dievaitis“ visados turėjo „embarras de femmes“.

Reikia pasakyti, kad Liudvikas XVIII, tapęs karaliumi, niekados nejautė Chateaubriand'ui simpatijos. Žinoma, karalius turėjo atsimokėti už naudingą patarnavimą. Jam viešpataujant, Chateaubriand'as užimdavo labai aukštas vietas — ambasadoriaus, ministe-

---

[1]) Lemaitre, p. 247.
[2]) Mém. d'O. - T., t. III, p. 396 — 397.

rio. Bet karalius visados žiūrėjo į rašytoją su antipatija, o rašytojas į karalių su panieka.

Savo viešpatavimo pradžioj Liudvikas XVIII paskyrė Chateaubriand'ą (ne be įtakos ponios de Duras) ministeriu ir Prancūzijos peru. Veikiai už vieną savo politinę brošiūrą, nepatikusią karaliui („De la monarchie selon la Charte", 1816), Chateaubriand'as buvo „garbingai" paskirtas į Švediją pasiuntiniu — tuo paskyrimu Liudvikas norėjo atitolinti rašytoją nuo savęs. Chateaubriand'as pasijuto nuskriaustas ir įžeistas; kiek paguosdavo jį tuo laiku, matyt, „sesers", ponios de Duras meilė.

Savo politinės veiklos laikotarpy Chateaubriand'as atliekamu laiku rašo toliau „Memuarus". Iš svarbesnių jo politinės veiklos momentų pažymėtini jo paskyrimas įgaliotiniu ministeriu į Berlyną 1821 m., o 1822 m. taip pat ambasadorium į Londoną. Jo tuštumui, garbėtroškos triumfui nėra ribų, kai jis atvažiuoja į Londoną. Štai kaip iškalbingai pasakoja jisai apie tą savo atvykimą: „Trisdešimt vieneri metai po to kai aš, paprastas jaunesnis leitenantas, laivu nuvykau Amerikon, aš vykau į Londoną su pasu, kuriame buvo šie žodžiai: „Leiskit vykti, buvo pasakyta pase, leiskit vykti jo senjorystei (perų titulas) vikontui de Chateaubriand'ui, Prancūzijos perui, karališkajam ambasadoriui prie Jo didenybės Britanijos karaliaus etc..." Laivas, specialiai man paruoštas, nuvežė mane iš Calais į Douvres'ą. Kai aš paliečiau savo koja anglų žemę, buvo balandžio 5 d. 1822 m. (istorija juk privalo žinoti tikslią datą tokių nepaprastų įvykių — mes tai jau pažymėjom savo vietoj), mane sutiko forto armotų saliutas. Komendantui įsakius, atėjo karininkas, kaipo

garbės palydovas“ ir t. t.[1]) ... „Mano politinė reikšmė, sako rašytojas kiek toliau, užtemdė mano literatūrinę šlovę (o, kaip jis klydo!); nebuvo trijose karalijose nė vieno kvailio (sic!), kurs aukščiau statytų „Krikščionybės genijaus“ autorių už Liudviko XVIII ambasadorių“ ...[2]). Kaip be galo maloniai skamba Chateaubriand'o ausiai ta titulavimo muzika, kurią jis išgirsta atvykęs pasiuntinybėn iš savo valdinių minios: „Monseigneur, Mylord, Votre Excellence, Monsieur l'Ambassadeur ...“[3]).

Chateaubriand'as, kaipo įgaliotas ministeris Londone, dalyvauja „linksmam“ Veronos kongrese 1822 m. Vėliau tą kongresą jis aprašė atskiram veikale „Le congrès de Vérone“, 1838.

Savo politinės karjeros viršūnę Chateaubriand'as pasiekė 1823 m., kada jis, kaip užsienio reikalų ministeris, vaidina svarbią rolę Prancūzijoj ir nemaža prisideda prie karo paskelbimo Ispanijai. Tą karą jis paskiau vadindavo „mano karas“. „Mano Ispanijos karas, sako jis vienoj vietoj, didysis mano gyvenimo politinis įvykis, buvo milžiniškas sumanymas (aiškus dalykas, kitoks jis negalėjo būti). Legitimistinė tvarka ėjo pirmusyk degti parako po baltąja vėliava ... Užgrobti vienu akimirksniu Ispaniją, laimėti ten, kur nesenai toj pačioj vietoj užkariautojo (Napoleono) armijos turėjo nepasisekimą, padaryti į šešius mėnesius tai, ko jis (Napoleonas) nepadarė per septynerius metus — kas galėtų didžiuotis tokiu stebuklu? Tačiau aš esu tai padaręs ...“ (suprask: ar galima lyginti mane,

---

1) Mém. d' O.-T., t. I, p. 316.
2) Ibid., p. 319—320.
3) Ibid., p. 322.

Chateaubriand'ą, su kažkokiu Napoleonu politikos srity[1]).

Žinoma, mūsų „didysis" politikas labai išmintingai nutyli tuos faktus, kad karas Ispanijoj pavyko užbaigti puse metų del ispanų liaudies ir dvasininkų prielankumo prancūzams, o dar svarbiau, del papirkimo visų žymesnių ispanų revoliucijos vadų. Tuo „mano karu" Chateaubriand'as didžiuojasi ligi savo mirties, labiau kaip savo literatūrinių kūrinių šlove.

Už savo užsienio politiką, svarbiausia už Veronos kongresą, Chateaubriand'as gavo iš kitų valstybių valdovų daug įvairių žvaigždžių ir ordenų (o jis taip mėgo visokius blizgančius ženklus ant savo krūtinės). Tik pamanykit, kas per žvaigždės ir ordenai: prūsų karalius davė jam „Juodą erelį", Sardinijos karalius — „Annunciatą", Ispanijos karalius — „Aukso galvą", Portugalijos karalius — „Didįjį Kristaus kryžių", Rusijos imperatorius — „Andrių"... Vienas nedėkingas Liudvikas XVIII nesiskubino papuošti savo ministerio krūtinę kokia nors ypatinga žvaigžde. Liudvikas lyg demonstratyviai protegavo savo favoritus — Chateaubriand'o priešininkus. Po kiek laiko Chateaubriand'as turėjo palikti užsienio reikalų ministerio vietą su savo ordenais, kryžiais, žvaigždėmis visos legitimistinės Europos, šventosios sąjungos Europos.

Buvęs ministeris, kaip tai visados ir visur būna, netekęs vietos, stoja į griežtą vyriausybei opoziciją (1824 m.). Jis tampa jos priešininku ir pradeda karštą polemiką žurnaluose. Savo straipsniais jis nemaža prisidėjo — tai reikia pripažinti — restauracijos mo-

---

[1]) Mém. d'O.-T., t, IV. p. 284—285.

narchijos autoritetui sumažinti. Pats jis, kaip visados, perdeda be jokio saiko savo politinės ir publicistinės veiklos reikšmę: „Aš pergalėjau visas priešingas partijas, kaip aš pergalėjau visus Prancūzijos priešininkus . . .“

Karalius Karolis X (pradėjęs viešpatauti Liudvikui XVIII mirus 1825 m.) nori nuraminti buvusį ministerį ir įtakingą publicistą ir skiria jį prancūzų ambasadorium į Romą 1827 m. Svarbiausias visgi motyvas to paskyrimo, tur būt, bus karaliaus noras pašalinti Chateaubriand'ą iš Paryžiaus. Jis išbūva toj vietoj dvejus metus ir atsistatydina 1829 m., susidarius jam priešingai Polignaco ministerijai. Faktiškai čia baigiasi Chateaubriand'o politinė karjera: su Renės (savo garsiojo melancholiško personažo) siela jis įėjo į politiką, su Renės siela jis iš jos išėjo; neramus, audringas, liūdnas, išdidus, tuščias, garbės godus, egzaltuotas, nuobodžiaująs, ieškąs pozų ir stiprių emocijų. Po liepos revoliucijos (1830) jis galutinai meta politiką ir gyvena vien privatų gyvenimą. Nenorėdamas turėti nieko bendra su valdžia ir politika, jis net atsisako nuo savo pensijos. Del to materialinis jo būvis kurį laiką buvo labai nepavydėtinas.

Prasideda paskutinis jo gyvenimo laikotarpis (1830—1848), senatvė, kada jis daugiausia rašo ir redaguoja savo „Memuarus“, istoriškus kūrinius ir kitus mažesnės vertės raštus. Reikia pasakyti, kad per penkerius metus (1826—1831), jis išleidžia rinkinį savo raštų, jau išspausdintų ir buvusių dar rankraščiuose. Pirmusyk spaudoje, *Ladvocat* leidiny, pasirodo jo „Les aventures du dernier Abencérage“, „Les Natchez“, „Le Voyage en Amérique“.

Senatvėj Chateaubriand'ui teliko, rodos, ilsėtis ant nusipelnytų laurų. Napoleono epochos „dievaitis" išlaiko visą savo vardo spindesį. Katalikai negali jo negerbti už „Krikščionybės genijų". Poetai romantikai, literatai negali jo užmiršti už Renę. Rojalistai, nežiūrint jo minčių laisvumo, geriau sakant, savarankiškumo, ir restauracijos monarchijos užpuolimų, aukštai jį vertina—jie negali užmiršti jo politinės rolės Napoleonui žlugus. Net liberalai ir respublikonai jį gerbia—jie randa jame daug giminingų bruožų. Jis lieka lyg didvyriu beveik visoj XIX amžiaus pirmoj pusėj.

Ir visgi, nežiūrint to visko, Chateaubriand'as senatvėje jaučiasi nepergeriausiai. Jame buvo, kaip minėta aukščiau, per daug Renės melancholijos ir nuobodulio. Jis per daug kultivavo politiką, o politika, kaip žinoma, palieka žmogaus psichikoj visam amžiui žymes, jei ne piktumo ir kerštingumo, tai mažiausia nepasitenkinimo ir apmaudingumo. Žmogus, paragavęs politikos, niekad neturės pageidaujamos pusiausviros ir ramybės.

Senatvėje Chateaubriand'as buvo nepatenkintas ir tų laikų politika, ir literatūra (ji pradėjo pamažu krypti į realizmą), ir garsiais rašytojais, kurio lyg nuslopindavo jo šlovę prancūzų romantizmo tėvo, galingo literatūros karaliaus. Jo materialinis būvis 30-tų metų pradžioje taip pat suteikia jam nemaža rūpesnių. Štai ką jis rašo apie pinigus 1831 m.: „O, pinigai, kuriuos aš taip niekinau, aš turiu tačiau pripažint jūsų reikšmę: laisvės šaltinis, jūs keičiate tūkstančius dalykų mūsų gyvenime, kur viskas sunku be jūsų, išskyrus tik šlovę, kurios jūs negalite duoti! Su jumis žmogus gražus, jaunas, mylimas; žmogus turi pagalbą,

garbės ženklus, vertybes, dorybes... Kai nėra pinigų, žmogus priklauso nuo visų daiktų ir nuo visų žmonių..."[1]). Charakteringa vieta, rodanti be jokių komentarų materialinį Chateaubriand'o būvį ir surištą su tuo depresiją. Tiesa, nuo to laiko, kai jis pardavė iš anksto savo „Memuarus" 1836 m., kurie turėjo pasirodyti po jo mirties, jo finansai buvo aprūpinti iki pat mirties, ir „laisvės šaltinis", kaip vadina rašytojas pinigus, buvo jau, rodos, jo rankose. Už savo „Memuarus" Chateaubriand'as gavo 250.000 frankų; be to, jam leidėjai mokėjo po 12.000 frankų pensijos — ir visa tai už teisę išleisti juos po jo mirties.

Kaip per visą gyvenimą, Chateaubriand'as ir senatvėj negali gyventi be moterų, be meilės. Jis visados turi būt tarp moterų, naudotis jų draugyste ir meile. Žiloj senatvėj jis negali atsisakyti nuo moterų, jis tebevaro meilės intrigas, kiek galėdamas. Jis ir senatvėj buvo dar gana gražus vyras — óO su viršum metų senis turėjo visus dantis, jo plaukai atkakliai išlaikė juodą spalvą (gal jis juos dažė), jis buvo visados elegantiškai apsitaisęs, su gėlele prie švarko, su lazdele rankoj.

Giraud duoda eilę jo meilės laiškų, meilės prisipažinimų, kada senis turėjo jau apie 60 metų. „Atalos" autorius senatvėje nenustojo to meilės karščio, kurs buvo tiek jam charakteringas kadaise (tiesa, su didele melancholijos doza).

„Jei tu man pasakysi, rašo senis vienai mums nežinomai jaunai moteriškei, vad. kritikoj „Occitanienne", kad tu mane mylėsi kaip tėvą, tu priversi mane pa-

---

[1]). Mém. d'O.—T. t. V., p. 443.

sibaisėti; jei tu manai mane mylėti kaip meilužį, aš tavim nepasitikėsiu. Kiekvienam jaunuoly aš matysiu konkurentą. Tavo pagarba privers mane pajusti mano metus; tavo glamonėjimai sukels many dar didesnį pavydumą. Ar žinai tu, kad turi šypseną, kuri gali parodyti man mano nelaimės gelmes, kaip saulės spindulys, apšviečiąs bedugnę? Mano žavingoji, aš tave dievinu, bet aš tavęs neimu. Eik ieškot jauno žmogaus... bet nesakyk man to. O, ne, ne, neik daugiau manęs gundyti. Pamanyk, kad tu turi mane pergyventi, kad tu dar ilgai būsi jauna, kai manęs nebebus. Vakar, kai tu atsisėdai su manim ant akmens,... aš tariau sau: „Ar pakankamai lengva mano ranka glamonėti tuos šviesius plaukus? Ką gali ji mylėti many? Chimerą, kurią greit tikrovė sugriaus". Ir visgi, kada tu palenkei savo žavingą galvelę prie mano peties, kai tavo svaiginantieji žodžiai išėjo iš tavo lūpų, kai aš pamačiau tave, pasiruošusią apsupti mane savo glamonėjimais, kaip gėlių vainiku, man reikėjo viso mano metų išdidumo gašlumo pagundai nugalėti... Atsimink tik aistringus prisipažinimus, kurių aš verčiau tave klausyti. Kai tu vieną dieną mylėsi jauną gražų vyrą, pasiklausk savęs, ar kalba jis tau taip, kaip kad aš tau kalbėjau, ir ar jo meilės galia buvo kada nors kaip mano. Ak, tai nesvarbu! Tu užmigsi jo glėby, lūpos prie lūpų, krūtinė prie krūtinės, ir jūs pabusite apsvaigę nuo malonumų: ar turi tau kiek reikšmės žodžiai ūkanose... Klausyk, melskime Dangų: gal jis padarys stebūklą. Gal jis duos man jaunystę ir grožį..."[1]).

[1]) Giraud, Chateaubriand. Amour et Vieillesse, éd. Champion, 1922, p. 9—12.

Paskutiniais savo gyvenimo metais Chateaubriand'as prisirišo prie savo senos draugės ir meilužės, ponios de Récamier. Jos role rašytojo gyvenimo gale primena ponios de Beaumont rolę „Atalos" autoriaus literatūrinės karjeros pradžioje. Ponia de Récamier buvo tikras jo angelas sargas. Per paskutinius dvejus Chateaubriand'o gyvenimo metus ji naudojosi beveik išimtiniu prieraišumu liguisto ir vystančio senelio liūto. Ponia de Récamier buvo labai protinga ir talentinga moteris, o jaunatvėj — nesulyginamoji gražuolė. Kiekvieną dieną Chateabriand'as iš ryto nusiųsdavo jai laiškelį. Dieną, lygiai trečią valandą, jis visados užeidavo pas ją. Rašytojo punktualumas buvo nuostabus: Sévres'o gatvės gyventojai, kuria ėjo Chateaubriand'as pas ponią de Récamier, matydami jį beeinant, nustatydavę savo laikrodžius (čta, tur būt, bus anekdotas). Ponia de Récamier laukdavo jo, dažniausia viena, ir drauge su juo užkąsdavo. Kartais kai kuriems artimiems draugams buvo leidžiama atsilankyti tomis „šventomis" valandomis. Šeimininkė visgi buvo pripratusi prie literatūrinės draugijos — XIX amž. dvidešimtais metais ji turėjo Paryžiuje literatūros ir politikos saloną. Savo senos draugės namuose Chateaubriand'as galėjo kartais pasikalbėti su literatais; čia jis kada-ne-kada skaitydavo ištraukas iš savo „Memuarų". Tokiais atsitikimais ponia de Récamier stengdavosi padaryti tas valandas kuo iškilmingesnes ir žymiai praplėsdavo privilegijuotų klausytojų ratelį. Ji buvo moteris, dievinanti „dievaitį", paskutinė ištikima vaidilutė jo šlovės šventovėj. 1846 m. ponią de Récamier ištiko didelė nelaimė: ji tapo neregė. Netrukus po to Cha-

teaubriand'as nulūžo koją. Dabar Sévres'o gatvės gyventojai nebegalėjo reguliuoti savo laikrodžių trečią valandą. Be to, nuo kurio laiko jis neprigirdėdavo, apkurto. Du draugai tapo invalidais.

Chateaubriand'as nuo to laiko buvo priverstas gulėti namie, nekantriai laukdamas tos valandos, kada atveš pas jį ponią de Récamier (kaip minėta, ji apako), ar kada jį nuveš pas ją. Senio prieraišumas tampa nepaprastai švelnus, jautrus. Mirus jo žmonai 1847 m., rašytojas dar labiau pasijuto vienas, apleistas ligonis—jis terasdavo paguodos, nusiraminimo pas ponią de Récamier. Liūdni buvo tie tylūs susitikimai: jis nieko nekalbėjo visiškai apkurtęs ir tik žiūrėjo į ją; ji gi net negalėjo jo matyti. Taip slinko valandos, o juodu tyliai sėdėjo vienas priešais kitą — ji, buvusi kadaise gražiausia moteris, kurią beprotiškai įsimylėdavo princai ir poetai, jis—gestąs literatūros karalius ir „melancholiškas dievaitis".

Iš literatūros įvykių paskutiniais rašytojo gyvenimo metais pažymėtinas pasirodymas spaudoje 1844 m. naujo jo kūrinio: *La vie de Rancé.* Sunku priskirti „Ransės" gyvenimas" (tiesa, kaip ir dauguma Chateaubriand'o dailingų raštų) prie kurio nors apriboto literatūros žanro. Tikriausia, tai — padailintoji, romantiškoji biografija (kiek panaši į istorišką romaną) vieno XVII amž. abato su atatinkamais aplinkumos vaizdais. Veikalas pasisekimo neturėjo ir liko visai užmirštas XIX amž. antroj pusėj. Mūsų laikų kritika yra palankesnė „Ransės gyvenimui". Sakysim, prof. Hazard'as aukštai vertina tą kūrinį, pilną tragiškojo akcento"[1]).

[1]) Hazard, Chateaubriand dans l'Histoire de la litt. franç. sous la direction de J. Bédier et Hazard, éd. Larousse, 1923—1924, t. II. p. 176.

Neužilgio prieš savo mirtį Chateaubriand'as sužinojo—ir tai jam buvo labai skaudu — kad leidėjai, be jo žinios ir sutikimo, pradėjo spausdinti (ir dar laikraščio feljetonuose!), „Užkarstinius memuarus". Pagal sutartį tie „Memuarai" turėjo pasirodyti tik rašytojui mirus. Neveltui ir jų antraštė turėjo būt: Užkarstiniai, pomirtiniai užrašai, memuarai nebegyvenančio žmogaus—Mémoires d'Outre - tombe. Tuo būdu, tie garsūs „Memuarai" pasirodė autoriui dar gyvam esant, tiesa, prieš pat jo mirtį. Kodel leidėjai pasiskubino išleisti tą ilgą kūrinį? Naujos revoliucijos audra (1848 m.), ateities neaiškumas, tinkamas momentas, tikriausia, buvo svarbiausi motyvai sutarties sulaužymo.

Iš anksto prieš mirdamas Chateaubriand'as pasirūpino sutvarkyti savo reikalus ir pasirinkti sau amžino poilsio vietą. Jis nusipirko mažą uolotą salelę, netoli jūros kranto, ties Saint-Malo, gimtojo rašytojo miesto. Toj apleistoj jūros salukėj jis liepė palaidoti save. Ant jo kapo turėjo būt pastatytas, pagal jo norą, kryžius be jokio parašo. Kaip matome, efektingumo reikalavimų nepamiršo Chateaubriand'as net tokios rūšies dalykuose. „Krikščionybės atstatytojo" garbėtroška turėjo lydėti jį ir po mirties.

Chateaubriand'as mirė liepos 4 d. 1848 m. Su didelėmis iškilmėmis palaidojo jį jo paruoštam kape jūrų uoloj. Jo laidotuvėse dalyvavo apie 50.000 žmonių. Minia buvo nepaprastai sugraudinta, kada pačioj patetingoj iškilmių vietoj tautiškos Saint-Malo gvardijos muzika sugriežė populiarios jausmingos dainos motyvą: „Combien j'ai douce souvenance!"[1]).

---

[1]) Lescure. Chateaubriand, p. 142.

Vėliau, vienas Chateaubriand'o nedraugų (Veuillot), tarp kita ko, taip sako apie rašytojo kapą uoloje: „Aš mačiau Saint - Malo Chateaubriand'o kapą uoloje, kuris kyšo iš tolo... Chateaubriand'as panaudojo savo mirtį, kaip ir savo talentą: jis padarė kape paskutinę pozą, jis padarė iš to kapo paskutinę frazę; frazę, kurią galima būtų išgirsti tarp jūrų; pozą, kurią galima būtų pamatyti ūkanose ir ateity..."[1]). Rašytojas per visą savo gyvenimą buvo pirmiausia ir svarbiausia romantikas, romantikas, taip sakant, iš savo profesijos — jis turėjo palikti romantiku ir savo jūrų uolos kape. Matyt, tokia poza jam labai tiko „prie veido".

Aukščiau išdėstyta medžiaga galima būtų suglausti maždaug į šiuos punktus:

1) Svarbiausi faktoriai Chateaubriand'o politinės karjeros restauracijos metu, be jo aristokratiško kilimo ir „krikščionybės gynėjo" rolės, bus pamfletas „De Buonaparte et des Bourbons" ir protekcija įsimylėjusios jį ponios de Duras.

2) Chateaubriand'o veikla politiko, diplomato ir ministerio, rodo jo didžiausią tuštumą, garbės troškimą, jo apsvaigimą savuoju „as". Jo politinės veiklos charakteris išeina aikštėn tuose žodžiuose: „mano ispanų karas".

3) Chateaubriand'o politinės darbuotės paskutinieji metai rodo taip pat, kad jis vadovavosi visados pirmiausia ir daugiausia savojo „antžmoniško aš" rei-

---

[1]) Lemaitre, Chateaubriand. p. 329.

kalais. Šiaip, jis vidutiniškas politikas, nors pats laikė save Napoleono laimingu konkurentu.

4) 1826—1831 m. pas Ladvocat rašytojas leidžia savo visų raštų rinkinį, kursai pažymėtinas svarbiausia del to, kad jame pirmą kartą pasirodė spaudoj „Les Natchez", „Le dernier Abencérage", „Le Voyage en Amérique".

5) Senatvėje Chateaubriand'as nepatenkintas visa kuo—jo politinė veikla paliko jo psichikoj karčių žymių. Į savo materialinį būvį jis žiūri lyg su panieka, bet visgi pasirūpina parduoti „avansu" turinčius išeiti po jo mirties „Memuarus".

6) Senis negali gyventi be moterų, be „meilės", be erotiškos korespondencijos—per daug jis visą savo gyvenimą garbino Venerą. Senio meilės karštis kartais nuostabus, ypač laiškuose kažkokiai „Occitanienne".

7) Senatvėje Chateaubriand'as baigia rašyti ir redaguoti „Pomirtinius memuarus". „Ransės gyvenimas" (Vie de Rancé), išėjęs 1844 m., toji romantiška biografija ar romanas, neturėjo pasisekimo, nežiūrint veikalo „tragiškų akcentų". Labai suerzina senį per ankstyvas spausdinimas „Memuarų" prieš jo norą laikraščio skiltyse.

8) Palaidotas, pagal savo norą, jūrų uoloj, netoli gimtojo miesto Saint - Malo, rašytojas, matyt, norėjo išlaikyti paskutinę romantišką pozą.

VI.

Načezai (Les Natchez).

Literatūra. — „Essai sur les révolutions“ ir amerikoniškas Chateaubriand'o egzotizmas. — Jo egzotizmo faktoriai. — „Načezų“ žanrinės ypatybės.

Siužetas. — Renė (René), vyriausias veikalo personažas, atvyksta pas načezus. — Indijonė Seliuta (Céluta). — Sašemas Šaktas (Chactas). — Rozalijos fortas. — Manevrai. — Šėtono įsikišimas. — Indijonas Ondurė (Ondouré) — Renės priešas. — Dangaus intervencija. — Šakto pasakojimas. — Karas. — Ondurės intrigos. — Načezų sąmokslas nužudyti prancūzus. — Renės mirtis. — Seliuta, Renės žmona, baigia savižudybe.

Kūrinio baisenybės. — Gamtos žmogaus apologija. — Epiška mašinerija. — Romano istoriškas branduolys. — Egzotizmas. — Indijonų vardai. — Renės „Weltschmerzas“ ir gili melancholija. — Renės laiškas. — „Načezų“ vertė.

Išvados.

Chateaubriand'o egzotiškosios kūrybos vyriausias žinovas mūsų laikais yra, be abejo, Kalifornijos universiteto prof. *Chinard'as*. Jo svarbiausias veikalas, minėtas aukščiau, II skyriuje, — *L'exotisme américain dans l'oeuvre de Chateaubriand, éd. Hachette, 1918.* Ištisi du šio veikalo skyriai, VI ir VII (pusl. 161-241), paskirti išimtinai „Načezams“. Skyrių antraštės aiškiai rodo Chinard'o tyrinėjimo charakterį: Skyrius

VI: *La couleur locale et la documentation dans les Natchez*; skyrius VII: *L'exotisme sentimental dans les Natchez*. Nėra reikalo kalbėti apie Chinard'o erudicijos ir dokumentacijos pilnumą. Po jo išsemiamos analizės maža kas belieka pasakyti, neturint kurių nors naujų dokumentų.

Ką tik pasirodė labai įdomus *Villiers'o* veikalėlis, taip pat minėtas aukščiau, II skyriuje: *La Louisiane de Chateaubriand, 1924*. Autorius žymią dalį savo darbo skiria klausimui istorijos elementų „Načezuose". Jis duoda, be to, įdomių davinių, liečiančių „Načezų" mitologiją ir lingvistiką.

Iš kitų „Načezų" analizių pažymėtina *Lemaitre'o* jo „Chateaubriand'e" (pusl. 65-87). Akademikas duoda labai vykusią siužeto santrauką (turint galvoj „Načezų" nepaprastą painumą ir formos netvarką, mokėti trumpai atpasakoti to veikalo turinį — toli gražu nelengvas dalykas). Galima būtų prikišti Lemaitre'ui jo pernelig volterišką toną. Be reikalo jis, sakysim, nekreipia jokio dėmesio į I „Načezų" knygą, kur tiek gražaus rusoizmo, tiek puikiausios poezijos, tiek žavinčio didžiojo dailininko gamtos jausmo.

Pirmykščio „Načezų" rankraščio klausimu kalba mažam skyrely *Giraud* mums žinomam veikale — „Nouv. études sur Chateaubriand": Le Manuscrit primitif des Natchez (pusl. 64-67).

Kitų kritikų darbai (straipsniai) neturi didesnės reikšmės: tai daugiausia samprotavimai iš antrų rankų. Jei tie samprotavimai yra antraeilių kritikų, ypač iš beletristų ir poetų „luomo", — jie virsta dažniausiai vien plepėjimu, žaidimu estetikos ir psichologijos bendromis vietomis.

Mums dabar teks susipažinti su svarbiausiais Chateaubriand'o kūrybos veikalais. Pirmoj eilėj eis jo egzotiška kūryba, jo amerikoniška egzotika. Pirmykštis ir plačiausias tos egzotikos šaltinis yra, be abejo, „Načezai".

Reikia pažymėti, kad Chateaubriand'o rašte „Essai sur les révolutions" yra ryškių amerikoniško egzotizmo žymių. Paskutinis to veikalo skyrius turi labai simptomatišką antraštę (ir turinį): „Naktis pas Amerikos laukinius" (Nuit chez les sauvages de l'Amérique). Chinard'as visai teisingai nurodo, kad rašytojo psichologija jo emigracijos periodu turėjusi rasti, bent iš dalies, išėjimą jo egzotizme. Chateaubriand'o emigranto antivisuomeniškumas, jo antikrikščioniškumas, jo asmenės nelaimės, „Essai" nepasisekimas — visa tai turėjo sudaryti palankias sąlygas egzotizmui, t.y. ypatingai simpatijai, ypatingai idealizacijai svetimų kraštų. Rusoistiškas gamtos žmogus, asmeniai įspūdžiai iš Amerikos kelionės, egzotiškų dalykų skaitymai duodavo Chateaubriand'ui kiek nusiraminti, rasti paguodos aprašyme Amerikos indijonų, Amerikos didingos gamtos, neliestų miškų, savanų begalinės erdvės.

Laisvas ir geras gamtos žmogus à la Rousseau neduoda, matyt, Chateaubriand'ui ramybės dar jo ankstyboj jaunystėj. Iš čia gal lyg naturalus perėjimas nuo quasiabstraktiško „Essai" prie amerikoniško romano-epopejos, prie „Načezų".

Mes nesigilinsim čia į „Načezų" problemos kritiką: į tos gamtos epopejos parašymo laiką, į jos rašymą kartu su „Atala" ir „Rene", ar prieš tas amerikoniškas noveles. Mes čia neliesim taip pat „ro-

mantiškos istorijos" „Načezų" rankraščio, 2383 puslapių in-folio, žuvimo ir keisto atsiradimo (tasai klausimas analizuojamas aukščiau, III skyr.). Mes turim tepažymėti vieną gan tikrą dalyką: šioj epopejoj, šiame netvarkingam amerikoniškam romane vyrauja rusoistiško gamtos žmogaus kultas, bent pirmoj daly, egzotiškoj aplinkumoj. Nors „Načezai" pirmą kartą pasirodė spaudoj 1826 m., pilnam Chateaubriand'o kūrinių rinkiny, išleistam Ladvocat 1826-1831 m.[1]); nors pusė to veikalo „epiškai" rašytojo perdirbta, tur būt, pradžioj dvidešimtų XIX amž. metų, t.y. daug metų praslinkus po jo pirmykščio sukūrimo—„Načezai" priklauso prie Chateaubriand'o literatūrinės veiklos periodo pradžios ir organiškai labai glaudžiai susiję su jo šedevrais: „Atala" ir „Rene". Mes turim dabar susipažinti su tuo keistu veikalu, su „Načezais".

Kas tai yra „Načezai"? Tai viskas, ko tik norite. Tai—ir epopeja, epiška poema, parašyta be galo skambia proza. Tai—ir istoriškas romanas. Tai—ir egzotiškas romanas. Tai ir filosofiškas romanas. Tai—ir romantiškoji laukinių istorija, madna XVIII amž. Tai—ir poema Miltono ir Klopstocko dvasioj. Tai ir sentimentališkas romanas „Naujosios Eloizos" ir Wertherio tipo. Tai—ir nuotykių romanas. Tai—pagaliau, kankinimų ir mirties romanas[2]). Šiame veikale nėra sąryšio, tvarkos, vietomis daug neaiškumų, nemaža pakartojimų. Kompozicija, technika, be abejo, silpna. Chateaubriand'o kompozicija visada šlubuoja — galima

[1]) Be reikalo akad. Lemaitre'as, *Chateaubriand*, p. 68, duoda „Načezų" pasirodymo datą: 1836. „Načezai" pirmu kart pasirodė 1826 m.; atskiru leidiniu 1829 m. éd. Lefèvre et Ladvocat, 2 vol. in - 8.

[2]) Lemaitre. Chateaubriand, p. 68.

sau įsivaizduoti, kokia ji galėjo būti jo literatūrinės veiklos pradžioj. „Epiškas“ pirmos „Načezų“ pusės perdirbimas, atliktas jau apysenio rašytojo, maža įnešė tvarkos, jei dar labiau nesupainiojo „primityvo“.

„Načezų“ veiksmas eina Amerikoj. „Amerikos miškų ūksmėje, pradeda epiškai autorius, aš noriu apdainuoti dykumą, kaip dar nėra girdėjusios mirtingųjų ausys; aš noriu papasakoti jūsų nelaimes, o načezai! o Luizianos tauta! kurios ten liko vien atsiminimai...“[1]).

Renė, vienas svarbiausių veikalo personažų, į kurį autorius įdėjo labai daug savęs paties, jei ne save visą, išsižada kultūros ir nori grįžti į gamtos būklę, į pirminę būklę. Jis nutaria tapti laukiniu, kaip kad indijonai. Jis bėga iš Rozalijos forto, prancūzų sargybos, Luizianos gilumoj (šiaurės Amerikos pietuose). Jaunas žmogus atvyksta pas indijonų tautelę — načezus. Jis pasiryžta čia, taip sakant, „naturalizuotis“.

Načezų sodžiuje jis sutinka vienoj pirkioj nepaprastai gražią merginą Seliutą (Céluta): „Ji turėjo savy palmės grakštumo ir lendrės silpnumo. Kažkokia kančia ir svajonė buvo prisimaišiusi prie jos beveik dieviškos grožybės. Indijonai, norėdami nupiešti Seliutos grožę ir liūdesį, sakydavo, kad ji turinti Nakties žvilgsnį ir Aušros šypseną... Jos balta suknelė... lengvai judėjo užpakaly jos, ir du rausvi kulnai pakeldavo su kiekvienu žingsniu suknelės kraštą. Kvepiantis oras plaukė paskui indijonę, kvapas magnolijos žiedų, puošiančių jos galvą. Tokia buvo Hero Abidoso šventėse; tokia buvo Venera Kartagi-

---

[1]) Les Natchez, éd Garnier, s. d., p. 149 (livre I).

nos miške, kai ji leido save pažinti iš eisenos ir iš ambrozijos kvapo, dvelkusio iš jos plaukų!"[1]).

Renę priima sašemas (indijonų seniūnas) „dykumos patriarchas", senas aklas Šaktas (Chactas). Indijonas prašo svetimšalį papasakoti savo istoriją. Bet nežinomas baltodis drebančiu balsu atsako seniui: „Indijone, mano gyvenimas be nuotykių, ir Renės širdis nepasakojama"[2]). Po to jaunas žmogus prašo sašemą priimti jį į načezų giminės karius, o taip pat padaryti jį savo įsūniu. Šaktas su mielu noru sutinka, išmintingai nurodydamas baltodžiui: „Žmogus palaiko savo krūtinėj laimės norą, kurs nei išnyksta, nei įvyksta. Yra mūsų miškuose augalas, kuris ... niekados nepražysta: tai viltis ..."[3]).

Renės priėmimą į načezus lydi lškilmės ir „svetingumo daina", kurią sudainuoja viena graži, jauna indijonė.

Reikia pasakyti, kad visa ta veikalo pradžia labai graži, turi didžiai dailingų vertybių. Poezijos joj — visos jūros, ir tai pirmos rūšies poezijos.

Greit po Renės atvykimo pas načezus, prancūzų Rozalijos forto viršininkas Šeparas (Chépar) daro manevrus su savo kariuomene, netoli indijonų didžiojo kaimo. Manevrai turi grasinančio tikslo: Šeparas nori išgąsdinti načezus ir priversti juos užleisti europiečiams dalį savo žemių. Aprašinėdamas prancūzų kariuomenę, autorius nesigaili senų epiškų dažų. Kaip gražiai defiliuoja batalijonai! Kaip įgudusiai vadovauja jiems karininkai! Kariuomenės daug — 50

---

1) Les Natchez, éd. Garnier, p. 150 (livre I).
2) Ibid., p. 154 (livre I).
3) Ibid., p. 154 (livre I).

pėstininkų kuopų, gausinga artilerija, nemaža eskadronų raitelių. Nieko gero nepranašauja šie prancūzų manevrai, juo labiau, kad pragaro jėgos nesnaudžia ir pasiryžta aktyviai įsikišti į „Amerikos reikalus". (Jie dar nežinojo Monroe doktrinos: Amerika amerikiečiams).

Šėtonas, tasai amžinas krikščionybės priešininkas, norėdamas sukliudyti neapkenčiamo tikėjimo išsiplėtimą Amerikoj, sukursto stabmeldžius indijonus susijungti visiems iš vien ir sunaikinti baltodžius (krikščionis). Velnias platina įvairiausias paskalas ir nesąmones, norėdamas supykinti raudonodžius su baltodžiais.

Tuo tarpu Renė, mūsų „naturalizuotas" laukinis načezas, gyvena idilišką gyvenimą. Jis susibičiuliuoja su senu Šaktu, su gražuole Seliuta, su švelnia Mila, su geru ir naiviu Seliutos broliu Utugamizu (Outougamiz). Renė pradžioj lyg visai patenkintas: „Neaiškus laimės jausmas, visai Renei nežinomas, įsiskverbė į pat jo sielos gelmes ir tuo pat metu Amelijos brolis (taip autorius vadina dažnai savo didvyrį nuo veikalo pradžios) jautė, kad jo atgaivintas kraujas teka iš jo širdies į visas gyslas...: taip senovė mums piešia upes pieno, plaukiančias iš žemės, kai žmonės laikė savo nekaltybę, kai aukso amžiaus saulė tekėdavo dainuojant piemenų tautai..."[1]).

Renė daug vaikštinėja po Missisipi (Meschacebė) upės krantus, grožėdamasis egzotiškais kraštovaizdžiais, kvėpuodamas egzotišku oru. Seliuta šeimininkauja jo pirkelėj ir, aiškus dalykas, negali paslėpti savo meilės svetimšaliui.

[1]) Les Natchez, p. 162 (livre II).

Veikiai pasirodo, kad vienas jaunas indijonas Ondurė (Ondouré), įsimylėjęs Seliutą, nori nužudyti Renę. Kartą jis netikėtai meta į baltodį kirvį, bet nepataiko. Tarp jaunų žmonių kyla atkakli kova. Ondurė savo stulgiu sužeidžia Renę: „Kraujas pradeda mušti purpurine srove, kaip Bacho skystimas... Iš jų kūnų kyla dūmai, kaip tie vasaros garai, kuriuos vakaras verčia išeiti iš saulės sudeginto lauko. Nilo krantuos arba Floridos upėse du krokodilai grumiasi (taip) pavasarį del puikios pataitės..."[1]). Renė nugalėjo: jis pargriauna savo priešą, bet jo nenužudo. Be reikalo: Ondurė lieka jo mirtingu priešu ir parodys dar jam.

Vėl autorius kreipiasi į antgamtines jėgas: šį kart jis keliauja į dangų (sic!). Amerikos angelas (Amerika pasirodo turinti savo atskirą angelą, taip sakant, savo dangišką ambasadorių) iškilmingai šnekasi su cherubinu Urieliu (?) apie „amerikoniškus reikalus". Amerikos angelas nori paralizuoti provokatorišką šėtono veikimą. Besikalbėdami jie ragauja, tarp kita ko, tam tikro nektaro, kurio lašai nukritę žemėn pagimdo gėlių laukus.

Maža to. Prancūzijos globėja šv. Genovaitė ir Kanados užtarytoja šv. Katarina (de Bois) skuba per dangiškas eterines sferas pas švenčiausiąją Panelę. Kodel? O todel, kad jos irgi susirūpino nelaimėmis, kuriomis grasina prancūzų kolonijoms Amerikos velnias.

Eterinė dviejų šventųjų kelionė daugiau negu keista. Tai — nesąmonių krūva: logiškų, teologiškų ir estetiškų. Mūsų laikais negalima skaityti to dan-

---

[1]) Les Natchez, p., 186 (livre III).

gaus aprašymo be juoko. Tai — tikra dangaus profanacija. Tam aprašymui paskirtas vienas skyrius — livre IV.

Pati aukščiausia dangiška instancija — Dievas, susipažinęs su šventųjų deputacijos reikalu, nusprendžia: leisti šėtonui trumpą laiką triumfuoti, kad būtų nubaustos kai kurių Amerikos krikščionių (baltųjų) nuodėmės.

Sugrįžkim dabar žemėn (žemė, pragaras, dangus paeiliui yra veiksmo vietos). Mes vėl tarp načezų giminės. Kartą, bemedžiodamas vebrus, senas Šaktas pasakoja Renei savo gyvenimo istoriją. Žymi dalis tos istorijos yra „Atalos" istorija. Kadangi „Načezų" pasirodymo metu (1826 m.), „Atala" jau buvo senai žinoma (ta novelė pasirodė 1801 m.), — autorius verčia Šaktą pradėti savo pasakojimą nuo to momento, kuriuo baigiasi „Atala". O „Atala", kaip mes pamatysim kitam skyriuje, baigiasi tuo, kad jaunas Šaktas, mirus jo mylimai mergelei Atalai, atsisveikina su misionieriumi Aubry ir grįžta pas indijonus.

Jį priima pas save irokezų giminė. Tapęs irokezų kariu, Šaktas kartą sutinka misionierių, kurs išmoko jį prancūzų kalbos. Tasai kalbos mokėjimas vėliau jį įgalina būti vertėju irokezų delegacijos, pasiųstos derėtis su baltaisiais. Jį ir kitus indijonus užlaikė per derybas, apkaltino išdavyste ir nusiuntė į Prancūziją. Jų nekaltybė po kurio laiko išėjo aikštėn, ir jie buvo sugražinti į Ameriką.

Šaktui, tuo būdu, teko kiek gyventi Prancūzijoj. Jis matė Paryžių, Versalį, jis buvo audiencijoj pas patį Liudviką XIV, jis susipažino su garsiais klasikinės epochos žmonėmis.

Tonas, kuriuo pasakoja indijonas apie savo gyvenimą Prancūzijoj, labai primena, teisingu kritikos pastebėjimu, Voltaire'o pasakojimų toną. Chateaubriand'as verčia Šaktą, kaip tai dažnai daro Voltaire'as su savo pasakojimų personažais, susipažinti su visa eile garsių žmonių, su įvairiais salonais. Tasai epizodas, indijono kelionės į Prancūziją aprašymas, to epizodo tonas įdomus ta prasme, kad čia autorius yra Voltaire'o rašymo manieros imitatorius, dažnai gan silpnas volteriško esprit imitatorius. Epizodas, tiesa, ilgokas — užima V—VIII knygos, t.y. daugiau kaip 1/6 viso kūrinio.

Pagaliau Šaktas grįžta į Ameriką ir po kurio laiko apsigyvena pas načezus, tampa načezu. Jis daug patarnauja tai giminei ir per ilgus metus yra didelėj pagarboj.

Šaktas pasakoja tą savo ilgą istoriją per medžioklę. Kaip tik tos medžioklės metu Renė nukauna vebrų pataitę (jis nežino, kad indijonų supratimu tai — didžiausias prasižengimas, vienas svarbiausių casus belli tarp indijoniškų giminių). Iliniečių giminė, kurios teritorijoj įvyko nelaimė (vebrų pataitės užmušimas), skelbia karą načezams. Viena dalis načezų ir Renė eina karan su iliniečiais.

Prancūzų Rozalijos forto viršininkas Šeparas, kurs, kaip mes atsimenam, darė savo laiku manevrus, mato dabar patogią progą priversti načezus užleisti jam dalį savo žemių. Šaktas, kaip sašemas, eina į fortą derėtis su baltodžiais. Šeparas užlaiko jį kaip belaisvį. Veltui načezai stengiasi grąžinti savo sašemą ir išvengti karo. Veltui kitas jų pasiuntinys, Adario, dar sykį kreipiasi į prancūzų komendantą: „Mano var-

das Adario. Visi mano pirmatakai mirė gindami savo gimtąją žemę. Aš prašau tave, sašemų vardu, grąžinti Šaktą ir paskutinį kartą pasiūlau taiką... Ko tu nori? Kurie tavo tikslai? Ką mes tau padarėm?... Išsirink: ten taikos pypkė — užsirūkyk; čia kraujingas kirvis — kirsk"[1]). Deja, Šeparas atmeta taiką — jo batalijonai per daug turi durtuvų. Karas prasideda.

Tarp prancūzų ir načezų įvyksta baisus mūšis. Autorius, aprašinėdamas kovą, stengiasi sugauti iškilmingą epišką toną, stengiasi imituoti antikinius autorius, ypač Vergilijų. Jis taip pat demonstruoja romantiškų baisenybių vaizdus, jis pats lyg gėrisi to aprašymo efektais.

Iš daugelio mūšio momentų paimsime porą kad ir tokių: „Adario (indijonas) šoka prie Lesbino (prancūzo) ir įsmeigia jam stulgį tarp trečio ir ketvirto šonkaulių, arti širdies. Lesbinas krinta, kaip jautis, kurį nukovė stiletas. Sašemas primina jam kaklą; viena ranka jis sugriebia ir traukia kario plaukus, kita — juos atpiauna su kaušo dalimi. Pasikabinęs baisų trofėją prie diržo, jis puola narsų Hubertą, kurs jo laukė. Vienu savo kojos smūgiu Adario sutriuškina jam vidurius, ir tuo metu, kai Hubertas raitosi dulkėse, savo kirviu indijonas nukerta jam abi rankas ir palieka jį mirti bestaugiantį..."[2]).

Arba: ...„Jis (Adario) ištraukia iš Kerbono (prancūzo) muškietą ir paneria jo gerklėj durtuvą; tribriaunis peilis perduria gomurį ir išlenda pro kaušo viršų..." Adario, palieka ginklą ir lavoną, kurie vis stūkso..."[3]).

---

[1]) Les Natchez, p. 271 (livre X).
[2]) Ibid., p., 277 (livre X).
[3]) Ibid., p. 277 (livre X).

Mūšis tęsiasi be matomų vaisių. Naktis nutraukia kovą. Po kelių dienų paleistas Šaktas, sašemų vardu, daro su Šeparu paliaubas vieneriems metams, žadėdamas atiduoti dalį žemių prancūzams.

Tuo tarpu Renė, bekovodamas su iliniečių gimine, patenka į priešų rankas. Jam gręsia kankinimai ir mirtis. Geras ir kilnus Utugamizas, Seliutos brolis, išgelbsti jį. Indijonas atgabena sužeistą ir sergantį Renę pas načezus. Tuo baigiasi XII epopėjos knyga, t. y. pirmoji veikalo dalis.

Toliau autorius neskirsto savo kūrinio knygomis. Gal pasiektas jo „sakramentalus", „epiškas" skaičius 12, verčiąs atsisakyti nuo tolimesnės padalos knygomis. Gal autorius laiko pakankamai įrodęs epiškų priemonių skirtingumą nuo. paprasto pasakojimo. Jis apie tai mini pats gale savo „Načezų" pratarmės (... „les jeunes écrivains pourraient apprendre en comparant le premier volume de Natchez au second, par quels artifices on peut changer une composition littéraire et la faire passer d'un genre à un autre..."). Lemaitre'as mano, kad Chateaubriand'ui tiesiog nusibodo „epiškai" perdirbinėti savo jaunystės ilgiausias romanas—jis turėjęs kantrybės atlikti tą savo darbą iki pusės[1]). Šiaip ar taip, bet tasai atsisakymas nuo „epiško" perdirbimo išėjo „Načezų" antrajai daliai sveikaton. Joj daugiau psichologizmo. Dangus ir pragaras nebesikiša į „Amerikos reikalus". Viskas vyksta žemėj. Grįžkim prie tolimesnės siužeto eigos.

Renė atsidėkodamas Utugamizui, išgelbėjusiam jam gyvybę, veda jo seserį Seliutą, kuri beprotiškai myli

1) Lemaitre, Chateaubriand, p. 82.

melancholišką baltodį. Jį myli ir kita jauna indijonė Mila, kuri visada vaikštinėja jo pėdomis. Renė nemyli savo žmonos. Jis dažnai liūdi, matyt, sesers Amelijos, paliktos tėviškėj (kaip minėta aukščiau, autorius nuo pat „Načezų" pradžios labai dažnai vadina Renę „Amelijos broliu").

Tuo tarpu Ondurė, Renės baisus priešininkas, norėdamas pražudyti baltąjį, apkaltino jį ir nepalankų jam sašemą Adario prieš prancūzų komendantą piktais sumanymais. Ateina kareiviai ir suima sašemą. Jis yra siunčiamas į Naują Orleaną. Renės tuo metu nėra sodžiuj — jis, kaip paprastai, užsimąstęs, klajoja po miškus. Sugrįžęs iš savo klajonių ir sužinojęs apie Adario suėmimą, jis tuč tuojau vyksta į Naują Orleaną gelbėti indijono. Su juo vyksta žmona ir visi jo draugai. Renę mieste suima ir pasodina kalėjiman. Jį teisia ir nuteisia apleisti Amerikos žemę. Jam pavyksta tačiau po naujos romantiškos istorijos pabėgti iš Naujo Orleano pas načezus.

Bet nelaimės jį persekioja. Sugrįžęs, jis staiga sužino iš vieno misionieriaus apie savo sesers Amelijos mirtį. Renę apima gilus nusivylimas, liūdesio drugys. Po kurio laiko jis kiek atsigauna. Kartą, sėdėdamas tarp Šakto ir misionieriaus, Renė atveria jiems savo sielą, savotiškos išpažinties forma.

Spėjama, kad ta išpažintis buvusi išskirta iš „Načezų", perdirbta ir pasirodė iš pradžių „Krikščionybės genijuj", o paskum atskiram leidiny antrašte „Renė". Bet yra iš kitų nuomonių, apie kurias bus kalbėta vėliau, analizuojant novelę „Renė".

Niekšas Ondurė nesiliovė ruošęs Renei pražūtį. Intrigų pagalba jam pasiseka atitolinti baltąjį kuriam

laikui iš načezų žemės — Renė yra siunčiamas kaipo pasiuntinys pas iliniečių giminę. Jam nesant, Ondurė apkaltina jį nepaprastais nusikaltimais prieš načezus. Kerštingas raudonodis, pasinaudojęs bendra indijonų neapykanta, siūlo nužudyti visus baltuosius, gyvenančius načezų žemėj, t. y. visus Rozalijos forto gyventojus (be kareivių ten būta moterų ir vaikų). Ondurė tikisi, kad Renė sugrįšiąs prieš žudynių dieną. Načežų taryba nusprendžia susitarti su kitomis indijonų giminėmis ir paskirtą dieną ir valandą netikėtai užpulti baltuosius ir visus juos iššudyti.

Iš Naujo Orleano grįžta Seliuta su dukterim (ji turi jau vaiką). Jai pasiseka išsprukti iš daugybės pavojų. Ji neranda nečezuose savo vyro, iškeliavusio pas iliniečius. Netrukus ji gauna iš Renės laišką, kuriame jis, be matomo reikalo, stengiasi išaiškinti žmonai savo nepaprastą būdą. (Apie tą garsųjį laišką, kuriuo didžiuodavosi Chateaubriand'as dar senatvėj, mes pakalbėsim paskiau). Aiškus dalykas, kad Seliuta, kada misionerius jai perskaitė tąjį laišką, galėjo tik pasakyti: „Štai, mano vyras pasirodo labiau nelaimingas, nekaip kad aš spėjau; piktoji dvasia jį persekiojo: aš turiu būt jo geru genijum... [1]).

Nelaimei, Renė sugrįžta kaip tik žudynių dieną. Draugai negalėjo jį įspėti. Ant savo pirkelės slenkščio jis krinta nuo savo mirtingo priešo Ondurės rankos: „Renė pasuko galvą. Mestas kirvis pasiekia jį ir pasineria jo kaktoj, nelyginant ąžuolo viršūnėj, kaip geležis, kuri sudaužo seną statulą, kurio nors Dievo

---

[1]) Les Natchez, p. 431.

paveikslą ir meno šedevrą. Renė krinta į savo pirkią: Renės nebėr!"[1]).

Toliau eina visa eilė kitų baisenybių. Ondurė išgėdina Seliutą, o paskui pabėga. Seliuta kurį laiką lyg nustoja proto, ji sėdasi ant Renės lavono. Į pirkelę įeina jos brolis ir Mila. Tamsu. Utugamizas uždega sviesą. Baisiausias reginys. Visur pilna kraujo. Kraujas ir kraujas... Ant Renės lavono vis sėdi Seliuta.

Utugamizas tuojau atkeršija už Renės mirtį ir savo sesers gėdą. Jis randa Ondurę ir kirviu suskaldo jam galvą. O kas darosi Rozalijos forte? Beveik visi forto gyventojai iššudyti načezų ir jų sąjungininkų. Ištisos upės kraujo...

Išlikę personažai dar kurį laiką gyvena, apimti begalinio liūdesio. Greit miršta Utugamizas (Šaktas jau prieš tai mirė, dar prieš Renės sugrįžimą). Seliuta tapusi nėščia (sugėdinimo padarinys) pagimdo dukterį, į kurią ji nenori nė pažiūrėti; toji duktė greit miršta.

Seliuta neranda sau vietos Ji nuolatos prislėgta. Ji nori mirti. Jaunutė Mila, Utugamizo našlė, taip pat be galo liūdi. Kartą, pavakarėj, Seliuta išėjo iš trobelės su savo vaiku (Renės dukrele). Ji buvo pasipuošusi ir ant galvos turėjo mėlynų gėlių vainiką. Paskui ją išėjo Mila. Abi moterys tyliai nuėjo prie vieno krioklio, kurio šniokštimas buvo girdėtis iš tolo. Tasai krioklys krisdavo į bedugnę tarp dviejų kalnų. Seliuta pabučiavo savo dukrytę ir paguldė žolėje. Paskum ji priėjo prie Milos ir paėmė ją už rankos.

[1]) Les Natchez, p. 482.

„Susikabinusios abi jaunos moterys prisiartino prie krioklio, lyg norėdamos pažiūrėti į jo gelmes. Ir tuo pat akimirksniu jos šoko į bedugnę, baigdamos savo gyvenimą greičiau už krioklio kritimą..."[1]). Ta dviguba savižudybė baigiasi „Načezai".

Kaip matome, mirties ir baisenybių demonas nuolat skrajoja Chateaubriand'o veikale. Išskyrus kelius aprašymus indijonų švenčių, javų piūties, medžioklės, įpročių, idiliškų vaizdų svarbiausia pirmoj knygoj, visa čia pilna kraujo. Nelaimės, apskritai imant, yra čionai vyraujanti melodija. (Tik veikalo pradžioj, kaip sakyta, matyt idilijos ir optimistiškų gamtos peizažų). Fizinės kančios ir baisenybės vaidina, kartoju, lemiančią rolę „Načezuose". Chateaubriand'as nesigaili varsų, juodžiausių varsų savo kūriniui. Visas jo jaunystės niaurus pesimizmas, visas jo kraštutinis Weltschmerzas rado savo išėjimą tame indijoniškam romane.

Načezai — ne tik kraujo, baisenybių ir surištų su tuo visokių nelaimių romanas; tai taip pat—gamtos žmogaus epopeja. Autorius, veikalo pradžioj, stengiasi idealizuoti laukinį, stengiasi idealizuoti harmoniją tarp pirmykščio žmogaus ir gamtos. Jis piešia tą glaudų naturalų ryšį visai rusoistiškais tonais. Galimas daiktas, kad idiliškos „Načezų" vietos buvo parašytos anksčiau, kada autoriuj nebuvo dar įsivyravęs jo liguistas pesimizmas, jo mizantropizmas emigracijos vargingo periodo. Bet gal tai, kaip buvo pažymėta pradžioj

---

[1]) Les Natchez, p. 493.

skyriaus, tik ieškojimas protarpiais paguodos, nusiraminimo idiliškoj egzotikoj.

„Načezai" — ne tik baisenybių romanas, ne tik gamtos žmogaus epopeja; tai — ir epiška poema Tasso, Miltono dvasioj. Veiksmas įoj eina žemėj, pragare, danguj. Autorius, matyt, norėjo sujungti amerikoniškoj poemoj į vieną vienetą tris mitologijas: antikinę, krikščionių ir indijonų. Iš čia jo kreipimasis į Mūzą, imitavimai klasikinės senovės šaltinių, ypač Vergilijaus. Iš čia jo dangus ir pragaras, su griozdiška mašinerija. Iš čia „Didžioji Dvasia", įvairūs genijai ir demonai indijonų religinių pažiūrų. Žinoma, jau kitas klausimas, kiek pavyko autoriui sujungti tos trys mitologijos sistemos. Reikia pripažinti, kad tasai bandymas nuėjo niekais: jisai įdomus tik tuo atžvilgiu, kad įgalina numatyti kai kuriuos intelektualinius autoriaus istorijos momentus ir jo sąryšį su pirmesniaisiais epikais.

„Načezai" — ne tik baisenybių romanas, ne tik gamtos žmogaus epopeja, ne tik epiška poema trijų mitologiškų sistemų; tai taip pat — quasiistoriškas romanas. Chateaubriand'as sunaudojo geriausius savo laikų istorijos šaltinius aprašyti *tiems įvykiams, kurie atsitiko* načezų žemėje XVIII amžiaus dvidešimtais metais. Jis, be abejo, pasinaudojo jezuito Charlevoix kūriniu — „Histoire de la Nouvelle France". Čia Chateaubriand'as rado istorijos faktą, kurs tapo pagrindu jo „Načezų" kompozicijai. Jis galėjo pasinaudoti Le Page du Pratzo veikalu — „Histoire de la Louisiane," 3 vol., Paris 1758. Nors del to šaltinio Villiers'as abejoja — gausinga „Načezų" dokumentacija beveik

neturinti nieko bendra su Le Page du Pratzu[1]). Chateaubriand'as galėjęs susipažinti su Bossu veikalu: „Les Nouveaux Voyages aux Indes Occidentales", 1768. Jis paėmė daug iš Bartramo „Kelionių" (Travels), kurios pasirodė Londone 1792 m., ir dar iš kitų autorių[2]).

Klausimas dabar del tikro istorijos branduolio, iš kurio išaugo Chateaubriand'o istoriškas romanas. Luizianoj, Missisipi upės srity (toji sritis pirmoj XVIII amž. pusėj priklausė prancūzams), buvo XVIII amž. pradžioj tikrai Rozalijos fortas. To forto komendantas buvo kažkoks d'Etchéparre, žiaurus ir šiurkštus žmogus (tą vardą Chateaubriand'as maždaug išlaiko). Norėdamas atimti žemes iš načezų giminės, tasai d'Etchéparre 1727 m. liepė indijonams kraustytis, kur jie nori; jei jie to jo reikalavimo neišpildysią, komendantas grasino atimti žemę jėga. Načezai ilgai tarėsi (sašemų kalbas tuose pasitarimuose labai vaizdžiai atpasakoja Luizianos istorikai — Charlevoix ir kiti; tomis kalbomis, kiek jas pakeitęs, pasinaudojo Chateaubriand'as). Indijonai po pasitarimų paprašė Rozalijos forto komendantą palaukti iki rudens, kol jie nurinks javus. Per tą laiką jie manė pasiruošti užpulti baltodžius, pasitiekti ginklų, susitarti su kaimynais (Villiers'as neigia „didįjį indijonų sąmokslą", remdamasis apsčia istorijos dokumentacija[3]). Buvo numatyta diena Rozalijos forto prancūzams iššudyti— toji diena turėjusi būti lapkričio 28 d. 1727 m.

---

[1]) Villiers, La Louisiane de Chateaubriand, 1924, p. 144.
[2]) Ibid., p. 144 — 145.
[3]) Ibid., p. 139.

Komendantas vienos indijonės įspėjimų (indijonės dažnai turėdavo meilužių tarp baltųjų) visiškai nepaisė. Sutartą dieną, *t.y. lapkričio 28 d. rytą, načezai* įėjo, lyg nieko blogo nemanydami, į fortą, prekybos pretekstu (mat, jie dažnai tuo tikslu ateidavo į Rozaliją). Davus vadams ženklą, indijonai užpuolė netikėtai beginklius prancūzus. Prasidėjo masinės žudynės. Komendantas buvo nukautas pirmųjų skaičiuje. Drauge su juo žuvo beveik visi forto gyventojai—apie 600 žmonių. Tik keliems baltiesiems tepavyko išsigelbėti ir pabėgti į Naują Orleaną (Luizianos sostinę)[1]). Villiers'as nurodo, kad viso labo buvo nukauta 238: 146 vyrai, 36 moterys, 56 vaikai. Išsigelbėjo gan daug—apie 250 žmonių[2]). Buvo surengta tuojau baudžiamoji ekspedicija į načezų žemę. Toji ekspedicija išžudė daug indijonų. Daug načezų atsirado galerose (katorgoj). Nedaugis išlikusių načezų išsiskirstė į įvairias puses. Tokia bendrais bruožais istorijos tikrovė kalbamuoju klausimu[3]).

Chateaubriand'as, kaip daugelis istoriškų romanistų, nemaža pakeitė savo romane istorijos foną. Norėdamas suderinti savo lyros epiškus tonus pirmoj savo kūrinio daly autorius iš mažo Rozalijos forto, koksai iš tikrųjų jis buvo, su 69 kareiviais (jų skaičius žudynių metu sumažėjo iki 25![4]) — padarė beveik neįveikiamą tvirtovę su visa armija (atsiminkim manevrus netoli načezų didelio kaimo). Tiesa, romano gale autorius sumažina Rozalijos įgulą iki 100 žmo-

[1]) Chinard, L'exotisme américain dans l'oeuvre de Chateaubriand, 1918, p. 169.
[2]) Villiers, La Louis. de Chat., p. 146—147.
[3]) Chinard, L'exot. américc..., p. 169—170.
[4]) Villiers, La Louis. de Chat., p. 146.

nių, bet ir tai keturis kartus padidina jo tikrąjį skaičių. Panašių istorijos iškreipimų jo kūriniuose nemaža. „Načezus“, kaipo istorišką romaną, reikia laikyti silpnoku romanu.

„Načezai“ — ne tik baisenybių, mirties romanas, ne tik gamtos žmogaus epopeja, ne tik epiška trijų mitologijų poema, ne tik qausiistoriškas romanas; tai dar — egzotiškas romanas, indijoniškas romanas, Amerikos miškų ir prerijų romanas. Egzotiškoji aplinka, indijonų papročiai, ceremonijos, jų kasdieninis gyvenimas rado atvaizdavimą romane. Mūsų laikų šatobrianistai, sakysim, Chinard'as, mano, kad XVIII a. indijonų gyvenimas Chateaubriand'o nupieštas gan tiksliai ir pilnai, kad autorius išlaikęs indijonų koloritą. Esą, tiesa, psichologiškų trūkumų kai kurių romano personažų piešiniuose (Šaktas, Seliuta etc[1]). Kiti kritikai skeptiškiau žiūri į to kolorito išlaikymo klausimą. Jei vietos koloritas jam pavyko kai kur tinkamai išlaikyti, čia yra nemažas nuopelnas tų keliauninkų, kurių veikalais autorius pasinaudojo.

Be kita ko, Villiers'as ką tik įrodė, iš kur Chateaubriand'as paėmęs savo indijoniškų personažų vardus. Tasai vietos kolorito svarbus elementas, vardai, buvo jo paimtas iš La Hontano „Nouveaux Voyages“ 1704 m., kur įdėtas „Petit Dictionnaire de la langue des Sauvages“[2]). Kai kurių personažų vardų parinkimas tikslus ir prasmingas: pav., „Mila“, reiškia „aš duodu“; vardas suderintas su jaunos merginos „moteriškumu“, silpnumu, švelnumu. Bet daug vardų Chateaubriand'o paimta, matyt, pripuolamai, neatsižvel-

[1]) Chinard, L'exot. amér. dans l'oeuvre de Chat., p. 202.
[2]) Villiers, La Louis. de Chat., p. 163.

giant į indijonišką žodžio reikšmę. Sakysim, „Outougamiz“ reiškia „lapė“; „Načezuose“ tai—kilnus, geras, naivus indijonas. „Adario“ reiškia „žiūrkė“; „Načezuose“—tai indijonų Achilas[1]).

Toji „Načezų“ lingvistika, nekalbant apie veikalo mitologiją, toli gražu nerodo, kad Chateaubriand'o indijoniškas koloritas būtų „aukštos markės“. Be to, autorius, matyt, perdaug diletantiškai suvirškino Luizianos keliauninkų medžiagą. O jis dar visada tvirtino, buvęs pats načezų žemėse ir surinkęs ten nemaža dokumentacijos!

„Načezai“ — ne tik baisenybių romanas, ne tik gamtos epopeja, ne tik epiška poema, ne tik qausi-istoriškas romanas, ne tik egzotiškas romanas; tai, pagaliau—pesimistiškai filosofiškas romanas, sentimentališkai romantiškas romanas, tikrojo Weltschmerzo romanas. Svarbiausio personažo Renės asmeny (jame yra pagrindo matyti patį Chateaubriand'ą epochoj jo kelionės į Ameriką ir emigracijos iki vad. religiško atsivertimo), autorius išreiškė „amžiaus ligą“. Kas tai per „Načezų“ Renė? Tai dar negarsusis 1805 metų Renė. Kai publika susipažino su „Načezų“ Rene XIX a. dvidešimtų metų gale — 1805 m. Renė jau buvo nustojęs savo grožės po ilgų metų viešpatavimo. „Načezų“ Renės psichologiška analizė įdomi tuo atžvilgiu, kad duoda progos susipažinti su psichologiškais 1805 m. Renės formavimosi etapais, su jo pirmesne psichiška formacija.

Galima pažymėti trys svarbiausi momentai „Načezų“ Renės psichikos evoliucijoj[2]). Pirmas momen-

[1]) Villiers, p. 163.
[2]) Chinard, L'exot. américc..., p. 221 et suiv.

tas—entuziazmas. Žmogus išsižadėjo kultūros, jis pasiryžo grįžti į gamtos būklę, tapti laukiniu. Jis įvykdo savo sumanymą. Antras momentas—nuovargis, dvasios nuovargis. Po pirmų įspūdžių entuziazmas pamažu nyksta, kol visiškai neišnyksta. Trečias momentas — gili, liūdna melancholija. Renė turi įsitikinti, kad tokiam žmogui kaip jis, nėra išėjimo nei sugrįžus į gamtos būklę, nei gyvenant kultūros gyvenimą.

Pirmieji Renės įspūdžiai, jam susipažįstant su Amerika, su Luiziana, su jos neliesta gamta, su jos pirmykščiais gyventojais raudonodžiais—labai geri, optimiški. Jam atrodo, kad jis atsidūręs pažadėtoj žemėj. Jam atrodo, kad jis radęs naują Edeną. Jis jaučiasi lyg naujesnis, lyg kilnesnis. Jis linkęs net egzaltacijai. Gamtos žmogaus gyvenimas jį apsvaigina. Jis idealizuoja indijonus, indijones, aplinkumą, gamtą. Rodos, pasiekta dieviška harmonija tarp žmogaus ir gamtos, žmogaus ir pasaulio.

Bet viskas tas—laikina iliuzija. Toji harmonija tęsiasi tol, kol daiktai atrodo Renei nauji, kol jį apsupąs pasaulis jam nepažįstamas, iš dalies slėpiningas. Kada tasai naujas pasaulis rasis jam žinomas, kaip senas (Europa), jis turės pamatyti apsupančius jo reiškinius tikroj jų šviesoj. Jis pamatys indijonus tokius, kokie jie yra, su visu jų žiaurumu, neapykanta, kovomis.

Perėjimas nuo pirmo psichiškos evoliucijos momento į antrą — tik laiko dalykas. Tą perėjimą pagreitina anarchistiški Renės palinkimai. Jis visiškai nepaiso indijoniškų tradicijų, načezų įpročių (vebrės

nukovimas etc). Iš čia visa eilė įvairiausių nemalonumų, kivirčų, kurie priartina nuovargio momentą.

Ir jisai ateina, tasai nuovargis. Renė mato, kad pakeisti savo prigimties negali. Naujas pasaulis jam įkyrėjo. Jo dvasiško nuovargio negali sumažinti nei gražuolės Seliutos meilė, nei tylus žavėjimasis Milos. Jo likimas sukelia kitiems meilės ir kančių. Jis pradeda suprasti, kad laimės (to savivališko miražo, neduodančio jam nė valandėlės ramybės) negali pasiekti, pakeitęs gyvenimo sąlygas. Jis negali įvykdyti nė minimalaus savo idealo—tam kliudo įsišakniję jo sieloje kultūros įpratimai, ryšiai, atsiminimai, kuriuos dar padailina perspektyvos tolumas. Tam kliudo nemaža ir autoanalizės naudojimas piktam, nuolatinis savo pergyvenimų įvertinimas.

Renė fatališkai turi pereiti prie liūdnos, gilios melancholijos (prie savo trečio psichologiškos evoliucijos momento). Jo sieloj turi pradėt skambėti pasaulinio liūdesio motyvai, skaudžios pesimistiškos melodijos. Vienintelis akstinas tolimesniam jo gyvenimui yra jo garbės jausmas. Kodel tasai jausmas palieka jam, kaip, tiesa, daugeliui Waltschmerzo atstovų? Todel, kad jis surištas su savigarbos jausmu, su savo vertės nusimanymu — suprantama, kodel jis pakeičia paprastų žmonių pareigų jausmą.

Renė, kaipo melancholiškas gyvenimo keliauninkas, kaipo žmogus, aplink kurį užsidarė ratas, nebevaidina jokios rolės. Jam nėra vietos žemėje, nėra kampelio, kur jis galėtų nusiraminti. Jis ne tik patsai nelaimingas—jis daro ir kitus nelaimingus. Juodoji melancholija, kaip šmėklos, nepalieka jo nė valandėlės. Tai savotiškos psichiškos agonijos būvis.

Charakteringa iliustracija tam paskutiniam Renės psichiškos formacijos momentui yra jo laiškas Seliutai. Tame laiške fatališkas jaunas žmogus lyg atlieka išpažintį. Mes susipažinsim su to garsiojo laiško ištraukomis (kaip buvo minėta, Chateaubriand'as net senatvėje didžiuodavosi tuo laišku):

...„Didelė nelaimė mane ištiko, rašo Renė, dar ankstybos jaunystės metu. Toji nelaimė padarė mane tokį, kokį tu mane žinai. Aš buvau mylimas, labai mylimas: angelas, kurs apsupo mane savo slėpiningu švelnumu, uždarė man amžinai... mano egzistencijos šaltinius. Kiekviena meilė (reikia suprasti: nuo to laiko) sukeldavo man baimės..., vidaus geidulių deginimas, del neišaiškinamo kontrasto aš palikau šaltas po nelaimės ranka.

Seliuta, būna gyvenimas taip sunkus, kad, rodos, kaltina Apvaizdą ir galėtų atmokinti nuo buvimo manijos (de la manie d'être). Nuo savo gyvenimo pradžios aš visada mitau liūdnumu. Nežinomi nuodai įsimaišė į visus mano jausmus.

Ką darau aš dabar pasauly ir ką aš dariau pirmiau? Aš visada buvau vienas... Aš jaučiau, kad kažkas būtina mano gyvenimui dingo... Aš noriu mirti... Žmonės manęs nesuprato... Aš manau, Seliuta, kad Renės širdis atsiveria dabar prieš tave: ar matai tu tą nepaprastą pasaulį, kurį ji turi savy? Iš tos širdies eina liepsna, kuriai trūksta maisto, kuri suėda kiekvieną būtybę..., kuri suės ir tave. Saugokis dorybės dukterie! pasitrauk nuo tos bedugnės: palik ją mano krūtinėj!...

Kokią naktį aš pergyvenau!... Man rodėsi, aš mačiau moterį, nuoga ir sudarkyta krūtine, plaukais,

šlapiais nuo nakties rasos, ji puolė į mano glėbį. Ji sakė man: „Ateik pasikeisti liepsna su manim ir nustoti gyvenimo! Sumaišykime gašlumą su mirtimi: tegul dangaus skliautas paslėps mus, krisdamas ant mūsų"...

Tegul niekad nekalba apie mane mano dukterіai; ji man nieko neskalna: aš nenorėjau jai duoti gyvenimą. Tegul Renė liks jai nežinomas žmogus... Aš nenoriu būt jos akyse tas, kas aš esu: sunkus sapnas (un pénible songe)...

Jei pagaliau, Seliuta, aš turiu mirti, tu gali ieškoti ryšių su kita dvasia, tau artimesne. Tačiau... nemanyk, kad silpnučiai apkabinimai galės panaikinti tavo sieloj Renės glėbį. Aš laikiau tave prie savo krūtinės tarp dykumos, audrų vėjuose... aš norėčiau tave nužudyti — palikti amžiną laimę tavo krūtinėj ir nubausti save, kad daviau tą laimę... Ach, kodel aš nepuoliau į krioklį, į putojančias bangas! Aš sugrįžčiau į gamtos prieglobstį su visa savo energija...

Taip, Seliuta, jei tu manęs nustosi, tai liksi našlė. Kas galės svaiginti tave ta liepsna, kurią aš nešioju su savim, net nemylėdamas... Man nubodo gyventi: nuobodulys visada mane graužė: kas interesuoja kitus žmones, manęs visai nejaudina. Piemuo ar karalius, ką aš daryčiau su savo lazda ar karūna? Aš lygiai pavargčiau nuo šlovės ir nuo genijaus, nuo darbo ir nuo tinginiavimo, nuo turto ir nuo skurdo. Europoj, Amerikoj, visuomenė ir gamta mane paliko. Aš doras be malonumo; jei aš tapčiau nusikaltėliu, aš neturėčiau jokių sąžinės graužimų. Aš norėčiau niekad negimti ar būti amžinai pamirštas... (Je voudrais n'être pas né, ou être à jamais oublier..."[1]).

1) Les Natchez, p. 427—431.

Toksai, bendrais bruožais, „Načezų“ Renė.

„Načezus“ mūsų laikais nedaug kas skaito, nebent tik prancūzų literatūros istorikai. Be reikalo. Atmetus visą epišką veikalo butaforiją (pirmosios jo dalies), jis skaitytinas, jis aukštam laipsny poetiškas. Bet, kas suteikia jam ypatingo žavingumo, tai stiliaus muzika. Čia Chateaubriand'as pasirodo paprastoj savo „enchanteur'o“ rolėj. Čia jo veikalo amžina reikšmė. Visai teisingai sako Beaunier, kad „tose frazėse yra dieviškos harmonijos, primenančios užkerėto krištolo skambėjimą... Tos frazės visiškai aiškios, apibrėžto konturo, bet tarytum pilnos paslaptingos svajonės; frazės, sukurtos lyg magijos būdu“[1]).

Suglauskim, kas pasakyta šiame skyriuje, į išvadų eilę:

1) Pirmasis Chateaubriand'o kūrinys, quasiistoriškas tyrinėjimas „Essai sur les révolutions“ turi ryškių amerikoniško egzotizmo žymių.

2) Chateaubriand'o amerikoniško egzotizmo svarbiausi faktoriai bus: asmenės emigranto nelaimės, jo rusoizmas, kelionės į Ameriką įspūdžiai, egzotiškų knygų skaitymai.

3) „Načezai“, t. y. rašytojo jaunystės romano pirmoji pusė, buvo epiškai Chateaubriand'o perdirbta, tur būt, XIX a. dvidešimtais metais, daugeliui metų praslinkus po to veikalo pirmykščio parašymo.

4) „Načezai“ yra mišinys įvairių romano tipų su epopeja, epiška poema. Jo turinys sudėtinis ir

[1]) Beaunier, Chateaubriand, t. I.. p. 68.

labai netvarkingas (netvarkingiausias iš visų Chateaubriand'o kūrinių).

5) Epiška mašinerija, butaforija „Načezuose"— nevykęs anachronizmas. Bet idilijos jausmas, gamtos jausmas išreikšti be galo gražiai ir poetiškai.

6) „Načezai" yra baisenybių, mirties ir visokių nelaimių romanas.

7) „Načezai" yra gamtos žmogaus epopeja.

8) „Načezai" yra epiška poema Tasso, Miltono, Klopstocko dvasioj su trimis mitologijos sistemomis.

9) „Načezai" yra quasiistoriškas romanas, kur rado atgarsį tikras istorijos įvykis: 1727 m. indijonų načezų giminė Luizianoj iššudė prancūzus Rozalijos forte (žuvo 238 žmonės).

10) „Načezai" yra svarbiausia egzotiškas romanas, amerikoniškas romanas. Vietos koloritui išlaikyti Chateaubriand'as pasinaudojo Amerikos Luizianos keliauninkų knygomis (Charlevoix ir kitų). Indijoniškas „Načezų" koloritas ne per aukštos „markės" (pripuolamas vardų vartojimas etc.).

11) „Načezai" yra aukštam laipsny pesimistiškai filosofiškas romanas, pasaulinio liūdesio, gilios melancholijos romanas. Renės, vyriausiojo veikalo didvyrio, psichikos evoliucijoj pažymėtini trys momentai: entuziazmas, dvasios nuovargis, gili melancholija (Chinard'as).

12) „Načezų" amžina literatūrinė reikšmė: rašytojo frazėse yra „dieviškos harmonijos, primenančios užkerėto krištolo skambėjimą" (Beaunier).

VII.

Atala.

„Atalos“ novelės prakalba. — Autoriaus tikslas. — „Atalos“ forma.— Rusoizmo klausimas. — Reikšminga prakalbos užbaigos deklaracija.—Prakalbos kritika.

„Atalos“ siužetas.— Prologas.— Didinga uvertiūra. — Šakto pasakojimas. — Indijonas pas ispaną Lopezą. — Sugrįžimas į dykumą. —Nelaisvėj. — Atala. — Šaktas bus sudegintas.—Atala išvaduoja numylėtinį. — Jų klajonės. — Atalos paslaptingoji melancholija. — Audra. — Atalai gresia pavojus nustoti vainiko. — Stebuklas. — Misionierius— tėvas Obri (Aubry). — Jo svetingumas. — Atalos istorija. — Mergelės savižudybė.— Tėvo Obri samprotavimai. — Šakto amžinas sudi v.

Gausingos „Atalai“ paskirtos literatūros apžvalga: Morellet, Chénier, Sainte-Beuve'as, Chinard'as, Cloranas, Baldensperger, Lemaitre'as, Hazard'as, Villiers'as.

„Atalos“ analizė. — Kompozicijos klausimas. — Novelės parašymo eiga. — „Atalos“ versijos. — Personažų genealogija. — Personažų charakteriai.—Novelė „Odérahi“.— „Odérahi vyresnioji Atalos sesuo“.—Kiek šatobrianistų analizė išlaiko kritiką?— „Atalos“ grožė.

Išvados.

1801 metai — svarbus prancūzų literatūros istorijoj momentas: tais metais pasirodė pirmas romantikos šedevras *Atala*. Aukščiau buvo nurodyti fak-

toriai, kurie prisidėjo prie nepaprasto tos apysakos, novelės ar mažojo romano pasisekimo. Mums reikės dabar išanalizuoti ta garsioji novelė. Pirmiausia mes susipažinsim su autoriaus pratarme, pirmajam kūrinio leidime, ir su novelės siužetu. Toliau mums teks nušviesti veikalo kompozicijos klausimas, personažų genealogija, jų charakteris (kartu bus nurodyta bibliografija). Pagaliau mes palyginsim „Atalą“ su novele, pasirodžiusia prieš Chateaubriand'o šedevrą — „Odérahi“. Kai kurie kritikai nurodo į „Odérahi“, kaipo į svarbiausią „Atalos“ šaltinį.

Pilna Chateaubriand'o apysakos antraštė yra tokia: *Atala ou les amours de deux sauvages dans le désert.* Novelė išėjo kartu su ilga prakalba. Tolimesniems leidimams autorius pridėjo dar kelias prakalbas. Svarbiausia tų prakalbų — prakalba pirmajame „Atalos“ leidime.

Toj pratarmėj autorius bendrais bruožais pasakoja savo novelės sukūrimo istoriją. „Aš buvau dar labai jaunas, sako Chateaubriand'as, kai mano galvoje kilo ideja sukurti gamtos žmogaus epopeją ar nupiešti laukinių žmonių papročius, surišus juos su kuriais nors žinomais įvykiais. Po Amerikos atradimo aš nemačiau siužeto įdomesnio, ypač prancūzams, kaip načezų kolonijos žudynės Luizianoj 1727 m. Sąmokslas visų indijonų giminių, prispaustų per du šimtu metų, sugrąžinti naujam pasauliui laisvę, rodos, siūlė mano plunksnai turinį beveik tiek laimingą, kiek Meksikos užkariavimas. Aš parašiau to veikalo kelius fragmentus, bet veikiai pastebėjau, kad man trūksta tikrų spalvų, ir jei aš norėsiu gauti teisingą vaizdą, man reikės Ho-

mero pavyzdžiu(?) atlankyti tas tautas, kurias aš norėjau vaizduoti..."[1]).

Autorius toliau tvirtina, kad „Atala" buvo parašyta dykumoj, laukinių žmonių palapinėse"[2]). Chateaubriand'o nuomone, „Atala" — poema pusiau aprašomoji, pusiau dramatiška: tame kūriny viskas glūdi atvaizdavime dviejų įsimylėjėlių, kurie vaikštinėja ir kalbasi nuošalume..."[3]). „Aš daviau tam veikalui, sako autorius kiek toliau, antikiškiausias formas (ką tai reiškia?!); jis padalintas į prologą, pasakojimą ir epilogą. Svarbiausios apysakos dalys pavadintos „medžiotojais", „žemdirbiais" etc, lygai kaip pirmais Graikijos amžiais rapsodai dainuodavo įvairiai pavadinę „Iliados" ir „Odisejos" ištraukas..."[4])

Chateaubriand'as stengiasi savo prakalbos tolimesnėj eigoj sumažinti Rousseau įtakos reikšmę: „Aš visai nesu, sako mūsų autorius, laukinių žmonių entuziastas, kaip Rousseau (bet iš prakalbos pradžios reikia suprasti, kad jis pirmiau buvęs toksai entuziastas)... Aš netikiu visai, kad grynos gamtos būklė yra gražiausia būklė pasauly. Aš ją (tą būklę) visada rasdavau labai negražią visur, kur aš gaudavau progos ją matyti. Aš esu tolimas tai nuomonei, kad mąstąs žmogus yra „sugedęs gyvulys" (Rousseau nuomonė); aš manau, kad mintis kaip tik daro žmogų..."[5]).

Autorius nenori nė kiek nusileisti antikiškumo pavyzdžiams: „Atala", kaip „Filoktetas", sako jisai, turi

---

[1]) Atala, Reproduction de l'édit. originale par Giraud, éd. Fontemoing, 1906, Préface, p. x.
[2]) Ibid, p. xiij.
[3]) Ibid., p. xiij—xiv.
[4]) Ibid., p. xiv.
[5]) Ibid., p. XVj.

tik tris personažus. Gal būt, toj motery, kurią aš norėjau nupiešti, ras naują charakterį... Šaktas, Atalos numylėtinis, yra laukinis, matyt, didžiai gabus iš prigimimo, daugiau kap per pusę (?) civilizuotas, kadangi jis moka ne tik gyvas kalbas, bet ir mirusias Europos kalbas (sic)... Tėvas Aubry (misionierius)... yra atviras krikščionis, kurs nerausdamas kalba apie kryžių, apie savo dieviško mokytojo kraują..." [1]).

Pratarmės gale yra labai reikšminga vieta: „Be abejo, šiuo metu, sako autorius, yra leidžiama valdžios, kuri nevaržo nė vienos taikingos nuomonės, imtis ginti krikščionybę, kaip moralės ir literatūros objektą. Buvo laikas kada tik tos religijos priešininkai turėjo teisės kalbėti. Šiuo metu kovos laukas paliko atviras, ir tie, kurie mano, kad krikščionybė poetiška ir morali, gali apie tai kalbėti garsiai, lygiai kaip filosofai gali įrodinėti priešingus dalykus. Aš drįstu manyti, kad jeigu didysis kūrinys, kurį aš sumaniau ir kurs veikiai pasirodys, būtų parašytas labiau įgūdusia ranka, kaip mano, klausimas būtų išspręstas galutinai (t. y. klausimas del krikščionybės reikšmės ir pirmenybės)..." [2]).

Visos šios Chateaubriand'o prakalbos vietos nurodo, kad jis čia nori „naturaliai" paaiškinti „Atalos" charakterį. Autorius stengiasi įtikinti skaitytoją, kad nieko nesą prieštaraujančio jo intelektualiniam ir literatūriniam ūgy. Jis nori parodyti, kad ankstybos jo jaunystės „ideja sukurti gamtos žmogaus epopeją" (t. y. rusoistinę epopeją) nė kiek neprieštarauja tolimesnei jo minčių evoliucijai: „Aš visai nesu laukinių

1) Atala, p. XVij — XiX.
2) Ibid., p. XXj — XXij.

žmonių entuziastas, kaip Rousseau". Maža to: dvi pirmesnės jo intelektualinės būklės nesipriešina jo galutiniam literatūriniam credo — „tie, kurie mano, kad krikščionybė poetiška ir morali, gali apie tai kalbėti garsiai". Antikiškumo pavyzdžiai, įpainioti į tą deklaraciją, matyt, tik — literatūrinė autoriaus „koketerija", beprasmė ir juokinga.

Nežiūrint Chateaubriand'o pastangų, mes nė kiek neįtikinti. Iš pratarmės mes matėm, kad autorius lyg teisinasi del savo novelės rusoistiškų motyvų. Jis atiduoda tuos motyvus, jei taip galima būtų pasakyti, aukštai krikščionybės globai. „Atalos" prakalboj autorius pirmą kartą pasirodo savo pozoj: oficialaus krikščionybės gynėjo pozoj. Ji taps veikiai jo „profesionaline" poza. Tolesnių „Atalos" leidimų pratarmėse Chateaubriand'as atsakinėja kritikai, stengdamasis įrodyti rašto originalumą ir savo personažų psichologijos tikrumą.

„Atalos" novelė prasideda nedideliu įvadu, kuris pavadintas „Prologu". Čia autorius supažindina mus su nauju „Edenu", kuriam prancūzai davė švelnų Luizianos vardą (Louisiane). Tai šalis, kur viešpatauja Missisipi upė su daugybe kitų upių (Chateaubriand'as vadina ją Meschacebé). Meschacebé — Amerikos dykumų Nilas. Kokių tik čia nėra gyvių! Kokių čia nėra augalų! (Kai kurie kritikai, tiesa, tvirtina, kad tie visi augalai ir gyviai—tik turtingos autoriaus fantazijos vaisius, bet tiek to). Tos upės krantuose galima apsčiai sutikti geltonų rožių, sudarančių ištisus mažus pavilijonus. Yra čia ir žalių gyvačių, ir mėlynų garnių, ir rožinių flamingų, ir jaunų krokodilų. Dieve mano, ko tik čia nėra! Visi šie „pasažieriai

sėda į gėlių laivus, ir kolonija, pavesdama vėjui savo auksuotas bures, priplaukia upės prieplauką...“ [1]).

Jūs manote, kad ten, Missisipi krantuose, gyvena vien mėlyni garniai, rožiniai flamingai, žalios gyvatės ir jauni krokodilai? Jūs klystate: tie gyviai, nors jie ir egzotiški, visgi ne perdaug nepaprasti. Yra žvėrių kur kas įdomesnių: ten gali pamatytl lokių, apsvaigusių nuo vynuogių ir besisupančių pakrantės medžių šakose; ten gali pamatyti margų papūgų, mažyčių kolibrų ir daug kitų „dyvų“.

Luizianoj, tame naujam žemės rojuje, kur, autoriaus noru, augalai ir gyvuliai pasirinko sau vietą, turi įvykti jo pasakojimo veiksmas. Jūs matot, koks puikus fonas, kokios turtingos dekoracijos (mes pasakytum kiek fantastiškos), kokia didinga uvertiūra, kokie tikrai vilioją peizažai! Gamtos žmogus, aišku, gražus Chateaubriand'o gamtos žmogus, gyvens ir veiks tarp tos didingos panoramos.

Po savo įvado, uvertiūros, autorius pereina prie pasakojimo. Pasakojimas eina Šakto vardu, senojo načezų sašemo Šakto (atsiminkim „Načezus“). Šaktas pasakoja Renei savo jaunystės tragingą epizodą, palikusį žymes visam jo gyvenimui. Senis pasakoja savo jaunystės nepaprastą meilės istoriją—Atalos meilės istoriją.

„Artimiausiam gėlių mėnesy (t. y. geguž. mėn.), pasakoja Šaktas, sueis septyni kartai po dešimt žiemų ir dar trys žiemos (t. y. 73 metai), nuo to laiko, kai mano motina pagimdė mane Mešasebės krantuose. Ispanai ką tik įsitvirtino Pensakolos užutaky, bet nė vienas baltasis dar negyveno Luizianoj. Aš vos skaičiau sau

---

[1]) Atala, Reprod. de l'édit. orig. par Giraud, 1906, p. 4.

septyniolika lapų kritimų (= 17 metų), kol nuvykau su savo tėvu kariu Utalisi (Outalissi) prieš muskogiulžus (muscogulges), galingą Floridos tautą..."[1]).

Šakto tėvas priklausė prie indijonų načezų giminės, buvusios sąjungoj su ispanais. Utalisi žuvo žiauriam mūšy su muskogiulžais. Jauną Šaktą pasiima savo globon ir į savo namus kilnus ispanas Lopezas iš Saint-Augustino miestelio. Bet trisdešimto mėnulio pabaigoj (po 30-ties mėnesių), jaunas indijonas pasiilgo neliestų miškų, didžiosios upės, pasiilgo laukinio savo tautiečių gyvenimo. Nežiūrint gero, širdingo Lopezo įkalbinėjimų, Šaktas griežtai ir atkakliai nutarė grįžti pas savuosius. Lopezui teliko atsisveikinti su indijonu: „Eik, pasakė jisai, eik kilnaširdi gamtos vaike! įsigyk vėl tos žmogaus brangios nepriklausomybės, kurios Lopezas nenori iš tavęs atimti. Jei aš pats būčiau jaunesnis, aš lydėčiau tave į tavo dykumas, kur ir aš turiu malonių atsiminimų, ir sugrąžinčiau tave į tavo motinos glėbį..." [2]). Šaktas ir Lopezas atsisveikina verkdami (sic).

Šaktas eina į neliestą girią. Veikiai, nelaimei, jis patenka į priešingos indijonų giminės rankas. Jo načeziški rūbai, jo papuošalai, plunksnos iškart išduoda jį priešams. Jį suriša, bet lengvai, del jo jaunystės. Simaghanas, indijonų vadas, klausia jaunuolį, kuo jis vardu. Šaktas atsako: „Aš vadinuosi Šaktas, sūnus Utalisi, Misku (Miscou) sūnaus, kurs nuėmė per šimtą skalpių muskogiulžų didvyriams". Simaghanas pasakė: „Šaktai, sūnau Utalisi, Misku sūnaus, mums pasidžiaugti

---

[1]) Atala, p. 15—16.
[2]) Ibid., p. 19.

tu būsi sudegintas dideliam sodžiuje“[1]). Belaisvis ramiai užtraukia mirties dainą.

Indijonai su savo belaisviu grįžta į didelį sodžių (savo lyg „sostinę“). Muskogiulžų giminės moterys reiškia jaunam belaisviui savo užuojautą ir pagailą. Jos klausinėja jį apie jo motiną, apie jo širdies dalykus. Toji užuojauta kiek nuramina jauną indijoną. Jis joms „galantiškai“ atsakinėja žavinčia muzikalia kalba: „Vous êtes les grâces du jour, et la nuit vous aime comme la rosée“[2]).

Kartą, nakčia, Šaktas sėdėjo paliai „karo laužą“ su savo sargybiniu. Staiga jis išgirdo žolėje lengvus žingsnius—moteris artinosi prie jo. Laužui šviečiant Šaktas pastebėjo ant moters krūtinės mažą aukso kryželį. Ji buvo nepaprastai graži. Jos veide buvo mišinys doros ir gašlumo. Jos žvilgsny buvo matyti nepaprastas įspūdingumas, susijęs su gilia melancholija. „Jos šypsena buvo dangiška“[3]).

Šaktas, pamatęs tą gražią merginą, iš pradžių pamanė, kad tai bus „paskutinės meilės mergelė“, kurią paprastai indijonai siunčia karo belaisviui prieš mirtį, jo laukiamoms kančioms sušvelninti (o gal padidinti?). Sujaudintas Šaktas sako nežinomai moteriškei: „Mergele, tu verta pirmos meilės, tu nesutverta paskutinei meilei... Tegul kitas bus laimingesnis, nekaip aš...“[4]).

Pasirodė tačiau, kad tai nebuvo „paskutinės meilės mergelė“, kad ji atėjo pas belaisvį savo pačios

---

1) Atala, p. 20—21.
2) Ibid., p. 23.
3) Ibid., p. 25.
4) Ibid., p. 25—26.

noru, kad ji buvo krikščionė, kad ji vadinosi Atala, kad ji buvo indijonų vado Simaghano duktė, kad jos motina išauklėjo ją krikščioniškoj dvasioj. Ji norėjusi sužinoti, ar Šaktas — ne krikščionis. Pasikalbėjusi su jaunu žmogum, ji pasakė jam: „Mes grįžtame į Apalašiuklą (Apalachucla), kur tu būsi sudegintas“[1]).

Priėjęs tą pasakojimo vietą, senas Šaktas nutraukė jį del kilusių atsiminimų. Per jo skruostus nuriedėjo ašaros, „kaip du šaltiniai, paslėpti gilioj žemės nakty“[2]). (Matote, koks be galo jausmingas, sentimentalus indijonas). Po pertraukos senis (kai jo ašaros, tur būt, nudžiūvo) pasakojo toliau.

Belaisvis vis ėjo su indijonais į jų sodžių Apalašiuklą. Kartą, vakare, Atala surado būdą sargybai atitolinti. Ji atrišo Šaktui rankas, ir juodu ilgai vaikštinėjo miške, švelniai, jautriai besišnekučiuodami.

Kodel Šaktas nepabego, juo labiau, kad Atala atrišo jį, davė jam pilniausios progos pabėgti? Atsakymas aiškus. Šaktas giliai pamilo Atalą, jis nenorėjo bėgti be jos, o jinai, nežiūrint taip pat kilusios meilės jos širdy, svyravo, negalėjo ryžtis palikti savo giminę. Šaktas savo noru grįžta į nelaisvės vietą. Po kurio laiko indijonai ateina į Apalašiuklą, kur jauną žmogų sudegins su visomis indijoniškomis ceremonijomis.

Toliau eina ilgokas aprašymas tų ceremonijų, indijonų pasitarimų, jų pašnekesių, ėjusių prieš belaisvio sudeginimą. Po ilgų svyravimų Atala nutaria palikti savo gimtąjį kraštą ir bėgti su Šaktu. Ji iš-

1) Atala, p. 26.
2) Ibid., p. 27.

vaduoja belaisvį, ir jauni žmonės bėga iš Apalašiuklos. Jie nežinomose vietose, dykumoj. Jiems reikia pasiekti Mešasebės krantus. Jie eina sekdami nejudomą žvaigždę. Jie ilgai klajoja. Kas vakaras jie susikuria laužą ir greitomis pasistato sau dvi palapines nakvynei. Jie minta medžių vaisiais ir laukiniais paukščiais, Šakto sumedžiotais.

Kurį laiką Atala atrodo rami. Bet tai buvo tik regimas, išviršinis ramumas. Juo toliau juodu ėjo, juo daugiau Atala darėsi liūdnesnė. „Dažnai jinai drebėdavo be priežasties“[1]). Dažnai Šaktas pastebėdavo jos aistringą žvilgsnį, nukreiptą į jį. Daugiausia gąsdino jauną indijoną toji aplinkybė, kad mergelė, matyt, kažką slėpė nuo jo savo širdies gilumoj. Ji, rodos, tai traukdavo jį prie savęs, tai vėl atsdumdavo. Ir visgi ji nesiliaudavo jam kartojusi: „O mano jaunasai meilužį! aš myliu tave, kaip miškų pavėsį vidurdieny! tu gražus, kaip neliesta giria su visomis savo gėlėmis... Kai aš paliečiu tave, aš drebu; kai mano ranka krinta netikėtai ant tavosios, man rodos, kad aš tuojau mirsiu... Ir virgi, mano nelaimingas Šakte, aš niekad nebūsiu tavo žmona...“[2]).

Atala atrodė jaunam indijonui nesuprantama su jos nuolatiniais prieštaravimais meilės ir religingumo, aistringo švelnumo ir nepaprasto skaistumo, išdidumo ir gašlumo. „Reikėjo ji ar dievinti ar neapkęsti“[3]).

Po ilgos kelionės, po ilgų klajojimų Šakto padarytoj valty po vieną Ohio intaką, meilužiai vis, ro-

---

[1]) Atala, p. 73.
[2]) Ibid., p. 74—75.
[3]) Ibid., p. 76.

dėsi, negalėjo išeiti iš apsupančio juos miškų tinklo. Nuolatinis bendravimas, jų kelionės nepatogumai, didino jų meilę beveik kas valanda. Atala kovojo su savo jausmu, su meilės aistra, bet jos jėgos, matyt, vis silpnėjo — aistra lyg nugalėdavo dorą.' Ji nuolat kažko maldavo savo mirusią motiną, lyg norėdama nuraminti jos supykusį šešėlį. Šaktas, aistringų geismų deginamas, šimtą kartų buvo pasiryžęs užtroškinti Atalą savo glamonėjimais, šimtą kartų jis siūlydavo jai padaryti vieną bendrą palapinę ant upės kranto ir pradėti joj moterystės gyvenimą. Bet ji vis priešinosi, nenorėjo.

Vieną klajonių dieną atsitiko baisi audra Perkūnas be paliovos trinkčiojo į girią. Žaibai be perstogės tviskėdavo. Dangus, rodos, atsivėrė ant jų. Įsimylėjėliai stengėsi pasislėpti nuo audros. Tuo tarpu žaibas uždegė dalį miško. Pakilo debesys dūmų ir kibirkščių. Jauni žmonės pasislėpė po dideliu medžiu. Šaktas laikė Atalą ant savo kelių, stengdamasis, sušildyti jos kojas savo rankose. „Aš buvau tada laimingesnis, sako jisai, nekaip jauna moteris, kuri pirmą kartą pajunta iščiuje savo vaisiaus judėjimą..."[1]).

Šaktas staiga pajuto Atalos ašarą, nukritusią ant jo krūtinės. Jis apkabino ją tvirtai, tvirtai ir pasakė: „Atala, tu slepi nuo manęs kažką: atverk man savo širdį, o mano grožybė!..."[2]). Atala pagaliau išpasakoja Šaktui viską. Pasirodo, ji buvusi ne indijonų vado Simaghano duktė, bet ispano — Lopezo (kaip tik to, pas kurį gyveno kurį laiką Šaktas). Jos motina, indijonė krikščionė padarė ir ją uolia krikščione.

---

1) Atala, p. 88.
2) Ibid., p. 88.

Jausmingas Atalos pasakojimas sugraudino Šaktą, bet jo aistra nė kiek nesumažėjo. Jis pradėjo glamonėti mergelę. Atala beveik nesigynė: „Veltui, pasakoja Šaktas, aš jaučiau jos ranką ant krūtinės nepaprastai judančią: aš jau ją pagriebiau, aš jau buvau apsvaigęs nuo jos alsavimo, aš jau išgėriau visą meilės magiją iš jos lūpų... Atala vos priešinosi mano glamonėjimams. Aš paliečiau valandėlei laimę, kaip staiga galingas žaibas, su einančiu po jo trenksmu, pervėrė tamsą, pripildė mišką sieros ir šviesos..."[1]).

Iš karto pasigirdo varpo skambėjimas. Veikiai prie jaunų žmonių pribėgo šuo, o paskum priėjo senelis su mažu žibintu rankoje. Pasirodo, keliauninkai buvę arti indijonų krikščionių kolonijos, o senelis buvęs misionierius, jos įkūrėjas. Jo šuo, pajutęs audros pradžioj žmones miške, surado Šaktą ir Atalą (kaip matote, autorius visai nesivaržo su „siurprizais" savo novelėj). Atala tame netikėtame misionieriaus pasirodyme mato Dievo Apvaizdos ženklą— mergelei atrodo, dangus atsiuntęs šventąjį žmogų išgelbėti jai iš gašlios meilės pagundos.

Prie žibinto šviesos Šaktas pamatė, kad misionieriaus „plaukai ir barzda buvo šlapi ir žaibo apdeginti, kad jo nuogos kojos, rankos ir veidas buvo kraujuoti nuo erškėčių..."[2]). (Kituose „Atalos" leidimuose nebėr „žaibo apdegintos barzdos ir plaukų" — matyt, autoriaus „romantiškumas" darė pažangą skonio prasme).

„Seneli, sušuko Šaktas, kas tavo per širdis, kad tu nebijai būti perkūno nutrenktas?" „Bijoti, atsakė

---

1)Atala, p. 93 — 94.
2) Ibid., p. 96—97.

tasai,... bijoti, kada žmonės pavojuje ir kada aš galiu jiems būti naudingas! Aš būčiau visai nevertas Jėzaus Kristaus tarnas!"[1]).

Misionierius—jis vadinosi tėvas Obri (Aubry)—nusivedė Šaktą ir Atalą į koloniją. Jis užleido jiems savo grotą, kuriame jis gyveno. Čia senelis juos vaišino, kuo galėdamas, ką turėdamas. Kai vakare — audra jau praėjo — jie visi susėdo prie groto angos, Atala pradėjo pasakoti tėvui Obri savo istoriją. Senis buvo nepaprastai sugraudintas tuo jos pasakojimu: „Jei neturi geresnės prieglaudos, mano miela mergele, pasakė jis Atalai, aš siūlau tamstai pirkelę tarp mano kaiminės, kurią turėjau laimės pašaukti prie Jėzaus Kristaus. Aš prirengsiu Šaktą krikštui ir duosiu jį tamstai per vyrą, kai jis bus to vertas..."[2]). Šaktas puolė prie misionieriaus kojų, verkdamas iš džiaugsmo (autorius kiekviena proga nesigaili ašarų). Bet „Atala tapo balta, kaip mirtis"[3]).

Tėvas Obri savo grote pataisė Atalai minkštą guolį iš samanų (kipariso samanų!). Šaktas atsigulė prie groto angos, o misionierius nuėjo pasigerėti dangaus grožybėmis ir pasimelsti „kalno viršūnėj".

Šaktą prižadino čiulbesys paukščių, pasislėpusių akacijų ir laurų medžiuose. Jie augo aplink grotą. Indijonas nuskynė magnolijos rožę, „suvilgytą rytmečio ašaromis", ir tyliai padėjo ant miegančios Atalos galvos. Jis turėjo omeny kai kurias indijonų apeigas, sujungtas su tokiu pasielgimu. Po to jis, sugrįžusio tėvo Obri lydimas, apžiūrėjo žydinčią, idealią

---

[1]) Atala, p. 97.
[2]) Ibid., p. 104.
[3]) Ibid., p. 104—105.

indijonų koloniją, misionieriaus įsteigtą iš gerumo, teisingumo ir išmintingumo.

Kai jie sugrįžo į grotą, jų laukė baisus įvykis — Atala buvo bemirštanti. Ji gulėjo išblyškusi. Prakaito lašai blizgėjo ant jos kaktos. Jos žvilgsnis, jau jau gęstąs žvilgsnis, stengėsi išreikšti jos meilę Šaktui. Jos lūpos norėjo nusišypsoti. Kurį laiką viešpatavo gili tyla. Tą tylą nutraukė misionierius, o paskum Atala, papasakojusi savo gyvenimo paslaptį, savo savižudybės priežastį.

Pasirodo, jos motina, bijodama nustoti savo dukters, jai ką tik gimus, pažadėjo angelų karalienei Atalos vainiką, jei mergaitė liksianti gyva. Atala liko gyva. Kai ji turėjo 16 metų, jos motina, mirdama vieno misionieriaus akivaizdoje, pakartojo tuos apžadus. Ji meldė dukterį, dėliai išgelbėjimo motinos iš amžinų kančių, laikyti savo skaistybę, nenustoti savo vainiko, niekad nemylėti nė vieno vyriškio. Štai kodel Atala taip atkakliai kovojo su apimančia ją meilės aistra, štai kodel ji taip giliai ir slaptai kankinosi... „Kokios kančios buvo, sakė ji, besikreipdama į Šaktą, matyti tave nuolat šalia savęs, toli nuo visų žmonių, giliam nuošalume, ir jausti, kad tarp tavęs ir manęs yra neįveikiama kliūtis. Man būtų buvusi aukščiausia laimė praleisti savo gyvenimą prie tavo kojų, tarnauti kaip vergė, gaminti tau valgį kokiam nors nežinomam pasaulio kampely: aš paliečiau tą laimę, bet aš negalėjau ja pasinaudoti... O dabar, kai amžinybė tuojau mane paims, kai aš einu pasirodyti rūsčiam teisėjui, kai klausydama motinos aš džiaugsmingai matau savo vainiką, pagrobusį man gyvenimą... del baisaus prieš-

taravimo aš nusinešiu su savim pasigailėjimą, kad netapau tavąja..."[1]).

Bet kodel Atala miršta? Ji miršta todel, kad išgėrė nuodų (ji tuo pati prisipažįsta), bijodama, kad anksčiau ar vėliau turės pasiduoti Šaktui, nustoti savo vainiko, neišpildys savo motinos apžado, privers ją amžinai kankintis.

Atala kankinosi visą dieną. Vakare mirties artimumas rados aiškus. Jos rankos ir kojos pradėjo šalti. „Paliesk mano pirštus. pasakė ji Šaktui, ar neatrodo jie tau kaip ledas..."[2]). Tėvas Obri, matydamas jos beviltišką padėjimą, verkdamas drauge su Šaktu, stengiasi jai nupiešti prieš mirtį viso žemiško gyvenimo menkumą, efemeringumą, stengiasi parodyti, kiek ji maža nustoja, atsiskirdama su šiuo pasauliu.

...„Nežiūrint tų vietų nuošalumo, sakė tėvas Obri Atalai,... tu patyrei liūdesį... Ir pirkių ir puikių rūmų gyventojai visi kenčia, visi dejuoja čia žemėje, karalienes matė verkiančias, kaip paprastas moteris, ir stebėjosi ašarų gausumu karalių akyse!...

Gal gailiesi savo meilės?... Ar žinai žmogaus širdį, ar gali suskaityti jos (širdies) norų nepastovumą? Greičiau suskaitysi vilnis, banguojančias mariose audros metu. Atala! aukos, geri darbai nėra amžini ryšiai: vieną dieną gali ateiti pasibiaurėjimas su prisisotinimo jausmu... tada bus aiškūs visi nepatogumai vargingų ir paniekinamų (meilės) ryšių... Aš neliesiu čia smulkmenų visų šeimos rūpesnių, ginčų, abipusių priekaištų, neramumų, visų tų paslaptingų kankinimų, kurie visad yra vedusių guolio priegalviuose.

---

[1]) Atala, p. 138—139.
[2]) Ibid., p. 147.

Bet gal tu pasakysi, kad pastarieji pavyzdžiai tavęs neliečia: kad visas tavo tikslas yra gyventi tamsioj pirkioj su žmogum, kurį tu pasirinkai; kad tu ieškai ne tiek santuokos malonumų, kiek grožės tos beprotystės, kurią jaunuomenė vadina meile: iliuzija, chimera, tuštumas, liguistos vaizduotės svajonė!... Žmogaus siela pavargsta ir niekad nemyli visiškai vieną ir tą patį objektą. Visada yra keletas vietų, kuriose dvejetas širdžių nesiliečia, ir tų vietų pakanka padaryti ilgainiui gyvenimą nebepakenčiamą...

Pagaliau, mano miela dukrele,... jeigu (miręs) žmogus sugrįžtų ant žemės po kelių metų, aš abejoju, ar apsidžiaugtų jį pamatę net tie, kurie daugiausia jį apraudojo: taip greitai susidaro nauji ryšiai, taip lengvai pripranta žmogus prie naujų daiktų, tiek mūsų gyvenimas yra mažareikšmis, mažavertis net mūsų draugų širdyse..."[1]).

Tėvo Obri žodžiai nuramino Atalos širdį. Ji ramino dabar, savo ruožtu, verkiantį Šaktą. Mergelė gęso lyg žvakė. „Mirties šešėliai apgaubė jos akis ir lūpas; jos klajoją pirštai stengėsi ką nors paliesti..."[2]). Misionierius suteikė jai šv. Sakramentą. Atala mirė.

Senas Šaktas priėjęs savo pasakojimo tą vietą, vėl pradėjo graudžiai verkti. Kiek nusiraminęs, jis smulkiai aprašė Atalos laidotuves. (Tų laidotuvių aprašymas didžiai poetiškas, pilnas žavingos melancholijos). Indijonas iš pradžių norėjo apsigyventi tėvo Obri kolonijoj, bet misionierius atkalbinėjo, patardamas jam grįžti į savo gimtinę. Senis manė, kad atsitolinimas nuo tų vietų padės Šaktui nurimti, padės

[1]) Atala, p. 150 — 158.
[2]) Ibid., p. 163.

užgyti širdies žaizdai. Jaunas indijonas paklausė misionieriaus. Atsisveikindamas su amžino Atalos poilsio vieta, jis puolė ant kelių ir apkabindamas kapą sušuko: „Ilsėkis ramybėje šioj svetimoj žemėj, didžiai nelaimingoji mergele! Del savo meilės, del savo ištrėmimo, del savo mirties tu būsi net Šakto apleista!..."[1]).

„Šaktas, Utalisi sūnus, načezas, papasakojo šią istoriją Renei, europiečiui"[2]).

Novelės epiloge autorius kalba savo vardu, kaip ir prologe, norėdamas iš papasakotų įvykių sudaryti tikrovės iliuziją, o svarbiausia — aprašyti tėvo Obri kankinišką mirtį (ad maiorem Dei gloriam).

„Atala" sukėlė ištisą kritišką literatūrą. Pažymėsim čia reikšmingiausius raštus. Tik ką išėjusią novelę užpuolė senojo enciklopedizmo ir pseudoklasicizmo išlikę atstovai. Chateaubriand'o biografijoj buvo minėtas vienas aštrus kritikas abatas *Morellet*. Tasai abatas pajuokė novelę savo specialiai tam tikslui parašytoj brošiūroj 72 puslapių: *Observations critiques sur le roman intitulé Atala 1801*.

Akad. Marie - Joseph *Chénier*, garsiojo poeto brolis, buv. revoliucijos oficialus dainius, išlaikęs klasikiškus palinkimus, davė taip pat pipirų „Atalai". Savo *Tableau historique de l'état et des progrès de la littérature depuis 1789*, be kita ko, jis pabrėžė nevykusį Chateaubriand'o imitavimą Bernardin de Saint - Pierre'o, autoriaus garsaus romano „Paul et Virginie" (1787 m.).

---

[1]) Atala, p. 186.
[2]) Ibid., p. 186.

Sainte - Beuve'as savo veikale *Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'empire, 2 vol., 1860; 2-e éd. 1889* (Chat. biografijoj buvo minėtas) paskiria „Atalos" analizei keturis skyrius. Jis nurodo, kaipo į svarbiausios novelės šaltinius, į Rousseau, Bernardin de Saint-Pierre'ą, graikų idiliką Teokritą ir kt.

XX amž. mums gerai žinomas šatobrianistas prof. *Chinard'as atrado vieną labai įdomų kritišką straipsnį*, įdėtą į „Le Moniteur" (27 termidoro IX m.—birž. 27 d. 1801 m.). To straipsnio autorius įrodinėja „Atalos" panašumą į vieną novelę, pasirodžiusią gale XVIII amž.: „Odérahi—amerikoniška istorija". Žurnalo kritikas stato „Odérahi" aukščiau už „Atalą", labai permatomai nurodydamas į Chateaubriand'o imitavimo šaltinį.

Pats Chinard'as, matyt, to straipsnio paragintas, parašė visą eilę savo straipsnių specialiuose žurnaluose. Iš jų svarbesni: *Une nouvelle source d'Atala*, Modern language notes, 1910; *Une soeur aînée d'Atala*, Revue bleue, 1912. Tų straipsnių medžiaga įėjo paskum į žinomą mums monografiją: *L'exotisme amér. dans l'oeuvre de Chateaubriand, 1918*, į tris jos skyrius—Les soeurs aînées des héroïnes de Chateaubriand; Atala, la couleur locale et l'exotisme pittoresque; Atala, la composition, les caractères.

Chinard'o „Atalos" šaltinių iškeltas klausimas, matyti, buvo vaisingas. *Cloranas*, savo kritiškam 1911 m. „Atalos" leidime, linkęs matyti šiame veikale ypatingą Ossiano įtaką. Tos pat nuomonės yra ir *Hogu*: „Notes sur les sources de Chateaubriand, Extrait des Mémoires ... d'Angers", 1913. Kiti kritikai, kaip *Cassagne'is*, *Baldensperger*, *Carré* (žiūr. Chinard, L'exot.

amér., p. 127) linkę matyti glaudų ryšį tarp „Atalos“ ir anoniminio autoriaus novelės „Azakios“, pasirodžiusios 1798 m. Jie net mano, kad „Azakią“ parašęs Chateaubriand'as. Akad. Lemaitre'as mato „Atalos“ šaltinį Marmontelio (XVIII a. rašytojo) amerikoniškam romane „Incas“.

Prof. *Hazard'as*, eidamas Chinard'o pėdomis, vėl iškėlė „Atalos“ ir „Odérahi“ sąryšio klausimą savo straipsny, įdėtam į žurnalą „La Revue de littérature comparée“, juillet, 1923: L'auteur „d'Odérahi, histoire américaine“.

Pagaliau *Villiers'as*,—aukščiau minėtas kritikas, savo *La Louisiane de Chateaubriand*, 1924, tyrinėja kai kuriuos „Atalos“ klausimus. Tiesa, jo chronologiškas „Atalos“ įvykių išskaičiavimas, mano išmanymu, kad ir sąmojingas, bet visai bergzdžias, nereikalingas darbas. Daug įdomesni ir vertingesni kritiko topografiški ir lingvistiški nurodymai.

Iš šios apžvalgos svarbiausios kritiškos literatūros, paskirtos „Atalos“ klausimui, koks čia matyt painumas, nuomonių įvairumas, neaiškumas.

Būdami dabar au courant mūsų temos, mes galim pereiti prie „Atalos“ betarpės analizės. Pirmiausia mes turim paliesti novelės kompozicijos klausimą. Toji kompozicija labai įvairi ir sudėtinė. Į savo apysaką autorius įdėjo indijonų medžiotojų ir žemdirbių gyvenimą (tėvo Obri kolonijoj), primityvaus religinio entuziazmo pavojaus vaizdą, išmintingą tėvą Obri su jo plačia tolerancija, tikra evangelijos dvasia. Čia yra dorovės ir geidulių kovos naivioj širdy, čia yra taip

pat pavyzdys meilės ir mirties pergalėjimo krikščionybe. Visi šie įvairūs novelės elementai yra, matyt, savotiška istorija psichiškos transformacijos, įvykusios Chateaubriand'e nuo jo Amerikos kelionės meto iki „Atalos" paskelbimo.

Galimas daiktas, kad mintis atvaizduoti dviejų indijonų meilę kilusi Chateaubriand'ui Amerikoj. Giraud mano, kad kelionėj į Ameriką jis galėjęs sukurti vaizdą besikalbėdamas apie indijonus su vienu savo kelionės bendru, būsimu abatu Mondésiru[1]). Galimas daiktas taip pat, kad neaiškią pirmą savo pasakojimo redakciją (gal tik schemą) jis parašė bebūdamas rojalistų armijoj. Yra žinoma, kad tėvo Obri samprotavimai buvo paskum autoriaus pakeisti draugo de Fontanes'o įtakoj.

Galima nustatyti (žinoma, — tai tik spėliojimas) tokia maždaug „Atalos" parašymo eiga: savo apysaką autorius pradėjo rašyti kaip uolus Rousseau ir Bernardin de Saint - Pierre'o mokinys, išskirdamas ją iš didelio kūrinio (poemos ar romano). Tą savo didelį kūrinį („Načezus") jis prądžioj skyrė garntos žmogaus apologijai. Bet paskiau, surišęs savo „Atalą" su „Krikščionybės genijum", padaręs novelę savotiška krikščionybės apologijos iliustracija, Chateaubriand'as, matyt, turėjo pakeisti, žymiai pakeisti pirmykštę rusoistišką savo apysakos redakciją. Reikia manyti, kad iki „Atalos" pasirodymo spaudoje 1801 m. buvo įvairūs to veikalo variantai, jei ne popieriuje, tai bent autoriaus galvoje. Reikia taip pat neužmiršti Chateaubriand'o rašytojo manieros: jis visada stengiasi

---

1) Atala, Reprod. de l'édit. orig., Introd. par Giraud, p. LI

panaudoti visa, kas jo buvo kada nors parašyta — mažiausi užrašai, pastabos, viskas ėjo į bendrą jo romantiškos sriubos katilą. Atstatyti tiksliai pirmykšti „Atalos" redakcija ar versija, išaiškinti nuoseklios to kūrinio formavimosi stadijos labai ir labai sunku. Man tie bandymai rodosi bergždi pratimai sąmojingų spėliojimų srity, maža teturį vertės.

Paimsim dabar „Atalos" personažų genealogijos klausimą: kaip žiūri į jį mūsų laikų šatobrianistai? Toji genealogija netiesioginiu būdu parodys mums, kiek įvairūs elementai susipynę tame kūriny. Atala, Šaktas, tėvas Obri — kiekvienas tų personažų turi ilgą savo pirmatakų grandinę, turi ilgą kilimo istoriją[1]).

Senam Šakte, Šakte filosofe, moraliste lengvai galima pastebėti tie iškilmingi seneliai, tie primityvūs indijonai, apie kuriuos pasakoja Amerikos keliauninkai savo kelionių aprašymuose, pradedant XVI amž. Jame taip pat yra bruožų senelio iš romano „Paul et Virginie" (Bernardin de S.-Pierre'o). Tėvo Obri pirmatakų reikia ieškoti, tur būt, įvairiuose šaltiniuose: geruose Paragvajaus jezuituose, geram „Odérahi" novelės senely ir net kai kuriuose antikinės stoinės filosofijos atstovuose[2]). Kad tėvo Obri samprotavimuose yra daug stoikų filosofijos elementų, sumaišytų su krikščioniškomis idejomis, kad tie samprotavimai yra savotiškas stoiškai krikščioniškas konglomeratas —del to, mano nuomone, sunku abejoti.

Painiausia yra Atalos genealogija. Šatobrianistikoj del jos kilimo yra labai įvairių nuomonių. Lemaitre'as, sakysim, ieško jos pirmatakės Marmontelio

1) Chinard, L'exot. amér. dans l'oeuvre de Chat., p. 281.
2) Ibid. p. 282.

(XVIII amž. rašytojo) romane „Incas“ ir XVIII amž. „švietimo“ beletristikoj[1]). Chinard'as mato Atalos pirmatakes ne tik prancūzų, bet ir anglų veikaluose, tiek dailinguose, tiek kelionių aprašymuose. Be kita ko, jos bruožų galima esą susekti pas Tasso, Voltaire'ą (Alzire), Marmontelį (Cora)[2]). Le Brazas stengiasi įrodyti, kad Atala — Šarlotos Ives (Chateaubriand'o meilės objektas emigracijos periodu) tikriausias atvaizdas[3]). Ir t. t., ir t. t.

Negali būt mažiausio abejojimo, kad Chateaubriand'as nemaža įdėjo savų bruožų ne tik į savo kūrinių vyrus, bet ir į moteris. Aiškus autoriaus subjektyvumas pasirodo kad ir atvaizdavime Šakto, to pusiau civilizuoto indijono. Žinoma, Šakto psichika — ne tiek komplikuota, negali nė lygintis su Renės ar paties Chateaubriand'o psichika. Bet indijono nepaprastas emocionalumas, jausmingumas, romantiškas sentimentalumas, galantiškumas moterų atžvilgiu—visa tai, aišku, autorius įdėjo į indijoną iš savęs.

Tik prisiminkime, kiek ašarų išlieja Šaktas, ir del ko tik jis neverkia! Ir iš nelaimių, ir iš nusivylimo, ir iš džiaugsmo, ir iš pasigrožėjimo... Tos ašaros, dažnai raudos, yra pilniausias autoriaus prasimanymas, neturįs jokio realaus pagrindo. Nė vienas keliauninkas neaprašinėjo niekad indijonų verksnių. Priešingai, visi keliauninkai visada pabrėždavo indijonų šaltumą, santūrumą, vyriškumą nec plus ultra. Šakto verkšlenimas rodo į jo neabejojamus ryšius su Rene

---

1) Lemaitre, Chateaubriand, p. 93—94.
2) Chinard, p. 282.
3) A. Le Braz, Au pays d'exil de Chateaubriand, 2-e éd., p. 217.

(ir pačiu autorium). Arba vėl, koks Šaktas galantiškas indijonių atžvilgiu: „Jūs esate ryto malonės, sako jisai, ir naktis jus myli, kaip rasą...“ (Vous êtez les grâces du jour, et la nuit vous aime comme la rosée...)[1]).

Jei mes paimsim toliau novelės personažų charakterius, kaipo tokius, mes čia taip pat susidursime su kritikų įvairiomis nuomonėmis. Nuo pat „Atalos“ pasirodymo iki mūsų laikų, kritikai (Morellet, Sainte-Beuve'as, Lemaitre'as ir k.) prikišdavo Chateaubriand'ui, kad jo indijonas Šaktas išėjo greičiau melancholiškas europietis, su „amžiaus ligos“ žymėmis širdy, nekaip tikras indijono, načezo atvaizdas.

Del tų priekaištų reikėtų padarýti kai kurių rezervų. Negalima nepastebėti autoriaus tendencijos atvaizduoti tikrąjį indijoną, tikrąjį načezą, bet jis negali (matyt, nesąmoningai), laiks nuo laiko, neįnešti į jį ko nors savo. Nereikia užmiršti, kad jam pavyksta toli gražu ne vienoj vietoj visai vykusiai išlaikyti Šakto indijoniškas koloritas. Apie tas pilnai pavykusias vietas daugelis kritikų (be Chinard'o ir kitų Chateaubriand'o egzotikos specialistų) kaž kodel visai neužsimena. Atsiminkim, kad ir tą vietą, kur jaunas Šaktas patenka į priešingos indijonų giminės rankas: Simaghanas, indijonų vadas, klausia jaunuolį, kuo jis vardu. Šaktas atsako: „Aš vadinuosi Šaktas, sūnus Utalisi, Misku sūnaus, kurs nuėmė daugiau kaip šimtą skalpių muskogiulžų didvyriams“. Simaghanas pasakė: „Šakte, sūnau Utalisi, Misku sūnaus, pasidžiauk: tu būsi sudegintas didžiajame sodžiuje...“[2]).

---

[1]) Atala, éd. Giraud, p. 23
[2]) Ibid., p. 20—21.

Jei Šakto asmeny galima pastebėti kai kas paimta iš paties Chateaubriand'o, daug daugiau turi savy autoriaus subjektyvių žymių Atala, nepaprasto įspūdingumo, emocionalumo, net dvasios subtelingumo atstovė. Toji indijonės ir ispano duktė yra taip pat fantomiška būtybė, lyg sudaryta iš regėjimų, su autoriaus išsvajotos „silfidės" žymėmis. Kiek joj neapibrėžto, neaiškaus, nesugriebiamo! Ji tikrai yra „silfidiška": „Ji buvo nepaprastai graži. Jos veide buvo mišinys dorovės ir gašlumo. Jos žvilgsny buvo matyti nepaprastas įspūdingumas, sumišęs su gilia melancholija. Jos šypsena buvo dangiška..."[1]). Tai — beveik eteriška būtybė, būtybė beveik ne šio pasaulio. Tai — būtybė, kurios žodžiai skamba „lyg tolimos arfos graudingas skambesys..."[2]).

Iš Chateaubriand'o indijonių (Seliuta, Mila, Atala), Atala, be abejo, neindijoniškiausia. Ji indijonė tik savo gyvatu, savo tikėjimu, religija, o savo psichiniu subtelumu — ji europietė. Jos asmeny lyg susijungė dvi rasės, dvi visuomenės, dvi civilizacijos, du viens antram priešingi gyvatai—iš čia jos „slėpininga ir liūdna grožė"[3]). Aiškus dalykas, kad autorius nepasigailėjo įdėti į savo didvyrę ir kai ką iš Renės „amžiaus ligos", ir melancholijos labai didelę dozą. Paimkim kad ir tokią vietą: „Kartais, žiūrėdama į tave, sako ji Šaktui, tarp dykumos, aš turėdavau norų tiek beprotiškų, kiek ir nusikalstamų. Čia aš norėdavau būti su tavim vienatinė gyva būtybė ant žemės; čia, jausdama dievybę, sulaikančią mano baisius geidulius, aš norėdavau, kad

---

[1]) Atala, p. 25.
[2]) Chinard, p. 285.
[3]) Ibid., p. 285—286.

ta dievybė virstų nieku, kad tik aš, suspausta tavo glėby, galėčiau kristi nuo vienos bedugnės į kitą su Dievo ir pasaulio griuvėsiais!..."[1]). Tai jau Weltschmerzo maištingumas.

Tragiškas konfliktas jos gyvenime duoda autoriui progos parodyti ją visos jos melancholijos spindėjime. Atalos religinis fanatizmas, tiksliau sakant, fetišizmas (pasižadėjimas motinai laikyti savo vainiką be jokių rezervų) susiduria su jos apsvaigusia aistringa meile. Jos paslėptoj kovoj lyg glūdi pagrindinė priežastis jos melancholijos, jos kankinimųsi, kuriuos ji veltui stengiasi neparodyti Šaktui. Jei autorius motyvavo gan įtikimai Atalos melancholijos žydėjimą (Chateaubriand'ui tai — žydėjimas), jis praplėtė ir pagilino tą psichikos būvį pernelig savivališkai. Čia jo subjektyvizmas daugiau negu aiškus.

Del tėvo Obri kai kurie kritikai mano (Giraud, Lemaitre'as), kad tasai personažas buvęs įterptas į novelės rėmelius paskutiniu, taip sakant, momentu, kad jo atvaizdavimas buvęs autoriui reikalingas klerikališkiems tikslams demonstruoti (preliminarinė krikščionybės apologija). Chinard'as nesutinka su ta nuomone. Tasai šatobrianistas mano, kad doro senelio atvaizdavimas — charakteringas egzotiškai XVIII amž. pabaigos beletristikai. Kiekvienas egzotiškas XVIII amž. pabaigos romanas privaląs turėti savo personažų tarpe vieną gyvą įkūnytą dorovę. Tėvas Obri esąs tipiškas doras senelis, šiek tiek Chateaubriand'o stilizuotas[2]). Aukščiau buvo minėtas krikščioniškas misionieriaus samprotavimų konglomeratas. Tai, be abejo,

[1]) Chinard, p. 291.
[2]) Ibid., p. 291.

rodo (čia reikia pilnai sutikti su Chinard'u), kad tėvas Obri buvo būtinas personažas pirmose „Atalos" versijose. Be to, šios nuomonės naudai reikia dar atsiminti charakteringa Chateaubriand'o rašytojo ypatybė: jis niekad nepalikdavo, neužmiršdavo nė vienos kada nors parašytos savo eilutės. Chateaubriand'ui teko, tur būt, šiek tiek pakeisti tėvo Obri charakteris, daugiau jis „sukrikščioninti". Pats autorius (mums ne koks šaltinis) prisipažįsta perdirbęs misionierių Obri, klausydamas savo draugo de Fontanes'o patarimo. Išklausęs pirmykštę Obri samprotavimų versiją, de Fontanes'as sušukęs: „Čia ne taip, kaip reikia; čia blogai; perdirbk čia!"[1]). Bet, žinoma, del tos versijos nieko faktiško negalima pasakyti.

Mūsų laikų šatobrianistikoj nurodoma, analizuojant „Atalos" personažus, į labai glaudų šios apysakos ryšį ypačiai su viena XVIII amž. novele. Tos novelės pilna antraštė tokia: „*Odérahi, Histoire Américaine*, contenant une peinture fidelle des habitans de l'intérieur de l'Amérique septentrionale". A Paris, chez Boiste, Richard, Desenne. Ji pasirodė veikiai po „Atalos" negirdėto pasisekimo, išskirta iš trijų tomų apysakų rinkinio: *Veillées américaines* (XVIII amž. galas). Nežinomas „Odérahi" autorius, išleisdamas tą novelę, padėjo tokį charakteringą epigrafą: „Odérahi est une soeur aînée d'Atala"[2]).

Aukščiau buvo sakyta, kad į „Odérahi" ir „Atalos" ryšius („Atalos" nenaudai) nurodė žurnalo „Le Moniteur" kritikas 1801 m. Štai kelios vietos iš jo straipsnio: „Aš randu „Ataloj", rašo kritikas, labai

[1]) Mémoires d'O. - T.,t. II, p. 245.
[2]) Chinard, p. 139—140.

iškilmingų aprašymų, o kartais labai poetiškų. Pasakojimo charakteris „Odérahi“ paprastesnis: čia matome mažiau vaizdų, bet scena visada pilna, maža aprašymų, bet daug veiksmų. Tiek „Odérahi“, tiek „Ataloj“ palyginimai labai dažni; jų, gal, net per daug, ypač „Odérahi“; bet tai indijonų pašnekesio maniera... Yra mažiau stebuklingo elemento tame būde, kuriuo Odérahi atvaduoja Onterę (Ontérée), nekaip Atalos atvadavime Šakto... „Odérahi“ nėra nė vieno prasižengimo prieš tikrovę, kas teisingai prikišta „Atalai“. Odérahi situacija įdomesnė, nekaip Atalos situacija... Atala, atleiskite man tą pasakymą, yra savotiška iliuzionierė, Odérahi gi — gera, labai gyva indijonė, nepaprastai delikatna. Aš siūlau tiems, kurie yra perskaitę „Atalą“, perskaityti taip pat „Odérahi“ — palyginti dvi seseris...“[1]).

Jau „Odérahi“ pradžioj skamba romantiškai egzotiška uvertiūra visai šatobrianiškuose tonuose: „Eugenija! visos viltys, kurios žydėjo mano širdy, nuvyto, kaip saulės sudeginti jauni augalai..., niekad nesėsiu aš ant plaušinio, o mano Eugenija! Aš mačiau medžius dukart besidengiančius žiedais ir vaisiais, dukart sniegas padengė kalnus nuo to laiko, kai mano ranka nustojo braižiusi žievėje mano dvasios mintis, mano širdies jausmus: laiko upė vertė mane pereiti beribes dykumas, klajoti po ežerus, keltis per upes, keliauti per miškus... Dabar, kada aš ramiai sėdžiu,... mano pirštai vos begali valdyti plunksną, mano dvasia, pasinėrusi praėjusių įvykių srovėje, nežino kur apsistoti žemėj... panaši į paukštį, audros nugalėtą,

[1]) Chinard, p. 141.

ji nežino daugiau savo kelio... mano šalies kalba beveik išdilo iš mano atminties..."[1]).

Tolimesnio pasakojimo lapuose autorius, matyti, stengiasi išlaikyti vietos koloritą. Jo melancholiškas didvyris, europietis, indijonišku vardu Onterė (Ontérée), patenka pas vieną indijonų giminę. Jį įsimyli jauna graži ir jausminga indijonė Odérahi. Bet Onterė myli kažkokią Eugeniją, paliktą tėviškėj. Iš čia visa eilė nelaimių. Odérahi miršta. Jos mirties aprašymas labai primena Atalos mirtį. Onterė, sąžinės graužiamas, liūdnas, neranda sau vietos. Veikiai miršta Odérahi senas tėvas Urahu (Ourahou). Prieš mirdamas senis, be kita ko, taip sako savo artimiesiems: „Gyvenimas—tik miegas, o mirtis—pabudimas; kai jūsų sapnas pasibaigs, jūs ateisite į vėlių šalį, kur mes būsime visi drauge laimingi..." [2]). Seno Urahu priešmirtinėj kalboj girdėti pagrindinis tėvo Obri samprotavimų motyvas.

Bet daug pilniau išreikštas tasai motyvas kito novelės išmintingo senelio žodžiuose (senas indijonas ramina Onterę, panorusį nusigalabyti): „Kas tau pažadėjo, sako tasai išmintingas indijonas jaunam žmogui, kad Odérahi, jos tėvas ir visi tavo draugai gyvens amžinai? Ar jie neturėjo vykti į vėlių pasaulį, kur jie laimingi...? Tu esi kelionėje, visi erškėčiai kankiną tave, lieka užpakaly tavęs; tu ateisi į gražią šalį, kame būsi laimingas... Išmintingas žmogus yra patenkintas tais malonumais, kurių jam duoda laikas; jis kantriai kenčia tas nelaimes, kurios jį ištinka: jis jau išskaičiavo, ko gali pasiekti žmonių piktumas, jo draugų

1) Chinard, p. 142.
2) Ibid., p. 156.

nerūpestingumas; likimo šiurkštumas jo nebestebina daugiau; viskas yra gamtos nustatytoj tvarkoj...“ ir t. t. [1]).

Jei „Odérahi“ novelės siužetas, intriga primena daugiau „Načezus“, nekaip „Atalą“, jos personažai labai panašūs į „Atalos“ personažus. Onterė panašus į jauną Šaktą (iš dalies į „Načezų“ Renę), Odérahi į Atalą, seni išmintingi indijonai — į tėvą Obri. „Odérahi“ apsireiškia gal pilniau ir tobuliau, nekaip kituose XVIII a. galo to žanro kūriniuose, amerikoniška egzotika.

Jei kritika tuojau po „Atalos“ pasirodymo pažymėjo jos ir „Odérahi“ giminumą, jei nežinomas „Odérahi“ autorius padėjo tokį epigrafą: „Odérahi yra vyresnioji Atalos sesuo“—kodel Chateaubriand'as nič nieko neatsakė į tai? Kodel nėra nė žodžio tuo klausimu jo tolimesnėse veikalo prakalbose, jo „Memuaruose“, jo laiškuose? Tasai klausimas lieka klausimu ir mįsle kritikai. Gal Chateaubriand'as laikė žeminamu dalyku atsakinėti į tos rūšies priekaištus. Mes žinom gerai: autorius buvo išdidus, išdidus kaip nieks kits.

Nesigilindamas į tolimesnes smulkmenas, turiu pareikšti čia savo skepsisą del visokių literatūrinių pasisavinimų. Nustatyti vad. to ar kito kūrinio literatūrinė istorija—jau ne taip sunku, ypačiai turint rimtą erudiciją. Visam žmonių minties ir jausmo istorijos bėgyje mes visada rasime kiek norint idejų ir jausmų analogijų, net daugiausia besiskiriančiose tautose, net tolimiausiose epochose. Nėra ko ir kalbėti, kiek dažnai pa-

---

1) Chinard, p. 157.

sitaiko tokių analogijų vienoj ir toj pat epochoj, vienoj ir toj pačioj tautoj. Literatūros reiškiniams, daugiau kaip kam kitam, negalima pritaikinti žinomo loginio paklydimo: post hoc, ergo propter hoc. Jei kurio nors rašytojo kūriny idejos ir jausmai labai panašūs į idejas ir jausmus veikalo ar veikalų, pasirodžiusių pirmiau — toksai dalykas, tiesą sakant, nieko nereiškia ir nieko neįrodo. Kodel? 1) Autorius pirmesniojo ir autorius vėlybesnio kūrinio galėjo pasinaudoti vienu ir tuo pat šaltiniu (jei mes žūt būt ieškosim šaltinių). 2) Vieno ir kito autoriaus idejos ir jausmai, visai nepriklausomai, galėjo būti išreiškimas tam tikros epochos dvasios, vienodos abiem rašytojam kultūrinės, intelektualinės atmosferos. 3) Dviejų autorių literatūrinių kūrinių panašumas gali būti rezultatas jų psichofiziško panašumo, jų charakterių, temperamentų, nekalbant jau apie auklėjimo ir socialinės būklės panašumus.

Ir nežinomas „Odérahi" autorius, ir emigracijos epochos Chateaubriand'as savo „Ataloj" („Načezuose"), abu yra „gamtos žmogaus" išreiškėjai, abu jie neabejotini rusoistai (iš dalies Bernardin Saint-Pierre'o ir Ossiano įtakoj), kaip žymi dalis jaunuomenės paskutinių XVIII amž. dešimtmečių. Abu jie galėjo žavėtis sentimentališka ir egzotiška antros XVIII amž. pusės literatūra. Ir nežinomas „Odérahi" autorius, ir emigracijos epochos Chateaubriand'as galėjo būt žmonės vieno psichofiziško tipo su melancholijos pagrindu.

Jei įdėmiau įsiskaitysim į Chinard'o ar Hazard'o kritiką „Odérahi" ir „Atalos", krinta kartais akysna gausumas bendrų vietų. Melancholija su savo ašaromis, jausmingumu, su savo vanitas vanitatum ir osia-

niškais dejavimais, visa toji madna XVIII amž. antroj pusėj literatūros melodija labai maža leidžia tiksliai apibrėžti savotiškus, individualius bruožus. Tokiomis sąlygomis analizė „fatališkai" yra nuteista dažniausiai misti bendromis vietomis.

Aukščiau buvo nurodytas panašumas „Odérahi", sakysim, išmintingo seno indijono ir tėvo Obri. Panašumas neabejotinas, bet ar gali del jo išvedžioti faktišką, tikslią Chateaubriand'o personažo genealogiją? Visi tie samprotavimai tema: vanitas vanitatum... baisiai seni ir, pasakysiu, baisiai šabloniški. Tų temų gali rasti ir prancūzų literatūroj prieš XVIII amžių, ir kitų tautų literatūrose (žinoma, ir antikinėse). „Odérahi" senas indijonas galėjo būti tėvo Obri prototipas, bet lygiai taip pat galėjo būt toksai prototipas kiekvienas tų „stoiškai" samprotaujančių įvairaus plauko personažų, kurių sutinkame žmonijos raštuose per kelis tūkstančius metų.

Intrigos panašumas taip pat nieko neįrodo. Reikia pasakyti, kad romano, meilės intriga, apskritai imant, ne tiek įvairi ir elastiška, kaip kad kartais manoma. Romanų intrigų sritis labai aprėžta, kaip ir visas išorinis meilės kolizijų ir dekoracijų mechanizmas. Siužeto panašumas — silpniausias punktas literatūrinės imitacijos įrodime. Čia mes esame daugeliu atvejų tik analogijų karalijoj, kur atsitiktinumas vaidina dažnai literatūrinio fatumo rolę del intrigos, fabulos kombinacijų aprėžtumo. Bet, jei net ir įrodom, kad autorius pasinaudojo savo kūriny kuriuo nors kitu siužetu (kartais tai atsitinka, sakysim, pas Molière'ą), tai kas gi iš to? Siužetas, intriga, patys savy, jei jie nėra tikram dailingam veikale qualité

negligeable,—visai nesvarbus dalykas (aišku, čia nekalbame apie vad. nuotykių romanus, kriminalinius, jaunuomenės romanus, įvairios rūšies fantastišką beletristiką, bet tie romanai dažnai neturi jokios dailingos vertės).

Akad. Lemaitre'o, sakysim, sugretinimas Marmontelio „Incas" romano siužeto su „Atalos" fabula, mano išmanymu, neturi jokios reikšmės, nesvarstytinas, kaipo pasenęs literatūrinės kritikos kriteriumas. Daryti nors atsargiausias išvadas remiantis panašiu kriteriumu — nereikalingas ir „nemoderniškas" darbas.

Jei mes dabar norėtum visgi paklausti, kur reikia ieškoti objektyvių šaltinių „Atalos" personažų genealogijai, novelės charakteriams, mes tiksliausiai turėtum pasitenkinti tokiu atsakymu: įvairiuose šaltiniuose dailingos ir kelionių literatūros, (prancūzų ir anglų) daugiausia, tur būt, XVIII amž. Mes turėtum pridurti prie to, kad subjektyvus autoriaus momentas visuos „Atalos" elementuose, be abejo, vyrauja.

Baigiant „Atalos" analizę, reikia pabrėžti to kūrinio grožė. Nuostabus autoriaus gamtos jausmas apsireiškė jo peizažų atvaizdavime. Tie jo peizažų aprašymai kur kas tobulesni už Rousseau ar net Bernardin de Saint-Pierre'o. Iki „Atalos" prancūzų literatūra nežinojo subtelaus gamtos jausmo.

Visa „Atala" — aistra ir iškalbingumas. Stiliaus muzika yra tobuliausias atgarsis personažų pergyvenimų, melancholiškų ir gašlių simfonijų. „Užkerėto krištolo skambėjimas" skamba jau visai „šatobrianiškai" — didžiojo rašytojo dailingos ypatybės ir galimumai šioj novelėj ar mažajam romane aiškiai matomi. „Atala" visai teisėtai priklauso prie šedevrų. Ji pri-

klauso, be to, prie tų klasikinių veikalų, kurie ne tik stovi knygų spintose, bet kuriuos su mielu noru ir skaito.

Išvados: 1) Savo „Atalos" pratarmėj autorius matyt, stengiasi pasiteisinti, įrodyti „naturalų" savo intelektualinį ir literatūrinį ūgį. Šioj novelėj jis pirmą kartą pasirodo savo pozoj: krikščionybės gynėjo pozoj.

2) Chateaubriand'o puikūs Missisipi peizažai, reikia manyti, prasilenkia su tikrove, bet jie reikalingi, kaipo didinga uvertiūra, tolimesnei pasakojimo eigai.

3) „Atalos" kompozicija rodo į savotišką autoriaus transformacijos istoriją emigracijos periodu.

4) Pirmykštes rusoistiškas versijas autorius galėjo galutinai perdirbti, pritaikydamas jas krikščionybės amžinų vertybių iliustracijai.

5) Šatobrianistai linkę matyti tėve Obri, filosofe, stoiškai krikščionišką mišinį, su kuo galima pilnai sutikti.

6) Negali būti abejojimo, kad į Atalą ir į Šaktą autorius įdėjo daug savo: savo melancholiją, aistrą, emocionalumą etc.

7) Autorius visgi stengiasi piešdamas Šaktą išlaikyti indijonišką koloritą. Chateaubriand'ui neretai pavyksta išlaikyti tasai koloritas.

8) Ataloj yra daug „silfidiško"; tai—būtybė, kurios žodžiai skamba „lyg tolimos arfos graudingas skambesys" (Chinard). Joj yra taip pat nemaža Weltschmerzo maištingumo.

9) Tėvas Obri, stilizuotas krikščioniškas stoikas (ar stoiškas krikščionis), reikia manyti, buvo būtinas personažas visose „Atalos" versijose.

10) „Odérahi“ novelės panašumas į „Atalą“ — neabejotinas, bet ar abi novelės yra giminiškai, organiškai surištos—tai kitas klausimas.

11) Literatūrinių pasisavinimų klausimas — labai „elastiškas“ ir maža įtikinąs: charakterių, intrigos panašumas dažnai nieko neįrodo (be kritikų erudicijos ir sąmojingumo).

12) „Atalos“ grožė neginčytina: tokių peizažų dar nebuvo prancūzų literatūroj, nebuvo tokių melancholiškų ir gaišlių pergyvenimų atvaizdavimo, nebuvo dar tokio stiliaus „užkerėto krištolo skambėjimo“.

VIII.

Renė (René).

Novelė „Renė“ — pagrindinis prancūzų romantizmo šaltinis. — „Renės“ fabula. — Renė tarp indijonų.— Renė pasakoja savo gyvenimą dviem seneliams. — Jo liūdna vaikystė ir jaunystė. — Sesuo Amelija. — Tėvo mirtis. — Renė nuplaukė „audringu pasaulio okeanu“. — Jis neranda nusiraminimo. — Gyvenimas gamtos prieglobsty. — Noras nusižudyti. — Sesers įsikišimas. — Amelija įstoja į vienuolyną. — Nusikalstama sesers meilė Renei. — Renė iškeliauja į Ameriką. — Novelės epilogas.

Svarbiausios „Renės“ analizės: Sainte-Beuve'o, Beaunier, Lemaitre'o. Keistas „Renės“ įterpimas į „Krikščionybės genijų“. — Autoriaus apgynimas „Renės“ krikščioniškumo. — To apgynimo kritika. — Pirmas „amžiaus ligos“ nešėjas. — Renės psichiškas fonas ir krikščionybė. — „Amžiaus vaiko“ pasirodymo istorija. — Akad. Lemaitre'o teorija. — Jos kritika. — „Renės“ parašymo galimas laikas. — Nusikalstamos meilės novelėj klausimas. — Dviejų Renių skirtumai — novelės ir „Načezų“.—Novelė „Renė“, kaipo šedevras.

Išvados.

Prancūzų romantizmo judėjimui garsusis Chateaubriand'o pasakojimas „Renė“ turėjo ypatingos reikšmės. Mes žinome, kad „Renė“ pirmą kartą pasirodė, kaipo epizodinė apysaka, „Krikščionybės genijuj“ 1802 m.; atskiru leidiniu ji buvo išleista drauge su „Atala“

1805 m. Pažymėtinas kontrafakcinis leidinys Leipcige 1802 m. — matyt, veikiai po savo pasirodymo novelė „Renė“ įgijo nepaprastų simpatijų ir Vokietijoj.

Prancūzų literatūros istorikai ir kritikai sutartinai tvirtina, kad „Renė“ yra prancūzų romantizmo pagrindinis šaltinis, kad Renė, kaipo romantiškas tipas, kaipo tam tikras psichiškas būvis yra nemirštamas[1]). Jis simbolizuoja tam tikrą minties ir jausmo manierą. Jis buvo, be abejo, romantikos gadynėj vienas madniausių ir reikšmingiausių vardų. Ne tik romantikos gadynėj: tasai vardas nenustoja savo reikšmės per visą XIX amžių.

Jūs manote, kad tai didžiulis kūrinys? Visai ne. Viso labo keturios dešimtys puslapių vidutinio formato. Jūs manote, kad čia devynios galybės originalių minčių? Visai ne. Originalių minčių beveik nėra. Ir visgi tasai kūrinys — vienatinis savo milžiniška įtaka kūrinys, pirmas tobulas „amžiaus ligos“ išreiškimas, pirmas kondensuotas prancūziško Weltschmerzo dailingas manifestas.

Kas tai per kūrinys? Kokia jo parašymo istorija? Kas yra jame nemirštamo? Į tuos visus klausimus mes paieškosim atsakymo vėliau. Pirmiausia mums reikės susipažinti su „Renės“ fabula, su charakteringiausiomis tos garsios novelės vietomis.

Renė, atvykęs į načezus, turėjo vesti žmoną indijonę, bet jis su ja negyveno. Melancholija traukė jį į girių tankumynus. Čia jis išbūdavo ištisas dienas „ir atrodė laukinis tarp laukinių žmonių“[2]). Renė su

---

[1]) Lemaitre, Chateaubriand, p. 101.
[2]) René, éd. Flammarion, s. d., p. 171.

nieku neturėjo jokių ryšių, išskyrus senąjį Šaktą (jis buvo indijono įsūnis) ir Rozalijos forto misionierių, tėvą Suelį (Souël). Abu seneliai labai norėjo sužinoti, kokia nelaimė vertė kilnų europietį išsižadėti savo tėvynės ir apsigyventi Luizianoj tarp laukinių žmonių. Bet Renė visada atsisakinėjo papasakoti, aiškindamas, kad jo istorija neįdomi, kad tai — tik jo mintčių ir jausmų istorija. „Įvykis, kurs vertė mane vykti Amerikon, pridurdavo Renė, turi būti amžinai pamirštas“[1]).

Taip praėjo keli metai. Kartą Renė gavo laišką iš Europos. Po to laiško jo melancholija tiek padidėjo, kad jis pradėjo vengti net savo dviejų senų draugų. Pagaliau, ilgai prašomas, Renė nutarė papasakoti savo istoriją seneliams. Vieną gražią dieną jie trys susitiko didingam Mešasebės (Missisipi) upės krante. Turėdamas prieš akis puikų peizažą (gamtos rėmeliai visada reikalingi rašytojui), Renė pradėjo pasakoti savo gyvenimo istoriją.

Jo gimimas atnešė motinai mirtį (žmogus pažymėtas fatalizmo žyme nuo pirmos savo gyvenimo dienos). Jis turėjo vyresnį brolį, kurį tėvas ypatingai mylėjo. Renė nuo mažų dienų buvo svetimų žmonių priežiūroj, auklėjosi, augo toli nuo gimtosios pastogės. Jau vaikystės metu jo būdas buvo nelygus. Čia linksmas ir triukšmadaris, čia liūdnas ir tylus — vaikas nemėgo draugų. Jis bevelijo sėdėti kur nors nuošalume, sekti plaukiantį danguje debesį ar klausyti lietaus kritimo ant medžių lapų.

Kiekvieną rudenį Renė sugrįždavo į tėvo pilį, miškų apsuptą, netoli ežero. Jis visada bijodavo savo

---

[1]) René, p. 172.

tėvo ir rasdavo meilę ir glamonėjimus tik pas savo seserį Ameliją. (Atsiminkim prie progos Chateaubriand'o biografiją, seserį Lucilę). Ji buvo vyresnė už savo brolį. Dvasios panašumas nepaprastai suartino Renę ir Ameliją. Juodu drauge vaikštinėdavo po mišką, irstydavosi po ežerą. Tie atsiminimai paliko jame amžinai: „O vaikystės ir tėvynės iliuzijos, ar nustosite jūs kada nors savo švelnumo?"[1]).

Brolis ir sesuo dažnai vaikštinėdavo tyliai, besiklausydami „rudens staugimo" ar lapų kritimo. Kartais jie sakydavo eiles, kurias sukeldavo gamtos reginiai. Jau nuo jaunų dienų Renė pradėjo rašyti eiles: „Nėra nieko poetiškesnio pirmų aistrų jaunume, kaip šešiolikos metų širdis. Gyvenimo rytas yra, kaip dienos rytas, pilnas grynumo, vaizdų, harmonijos"[2]).

Sekmadieniais ir šventadieniais Renė labai mėgdavo klausytis miške tolimų varpų skambėjimo. Kiekvienas varinis garsas nešė jo sielai vienatvės ramybę, religijos grožę, saldžią melancholiją ankstybos vaikystės atsiminimų.

Kartą Renės tėvas susirgo ir mirė. Toji mirtis labai jį paveikė. „Pirmą kartą, pasakoja jisai, sielos nemirštamumas aiškiai iškilo prieš mano akis. Aš negalėjau tikėti, kad tasai negyvas kūnas galėtų būti mano minčių kūrėjas; aš jaučiau, kad ji (mintis) turėjo ateiti iš kito šaltinio"[3]). Toliau jam pasirodė, kad jo tėvo veido bruožai įgavę po mirties kažkokios prakilnios, sudvasintos išraiškos: „Kodel mirtis, kuri visa žino, negalėjo išspausti savo aukos veide kito

[1]) René, p. 175.
[2]) Ibid, p. 175—176.
[3]) Ibid., p. 177.

pasaulio slėpinio?..."[1]). Renė palydėjo savo tėvo kūną į jo amžino poilsio vietą. Žemė uždengė grabą. Amžinybė ir užuomarša pareiškė savo teises. Išskyrus vaikus, kiti žmonės greit pamiršo velionį, lyg jis niekad nebūtų buvęs, lyg jis niekad nebūtų gyvenęs.

Renė apleido gimtąją pilį, vyresniojo brolio paveldėtą. Drauge su Amelija juodu apsigyveno pas gimines. Amelija dažnai kalbėdavo broliui apie religišką gyvenimo laimę. Ji sakydavo, kad jos brolis — vienatinis ryšys, jungiąs ją su pasauliu, ir liūdnai žiūrėdavo į jį.

Kurį laiką Renė manė įstoti į vienuolyną, ten baigti savo gyvenimą: „Laimingi tie, sakė jis, kurie baigė savo kelionę, neišvykdami net iš uosto, ir kurie, kaip aš, negyveno nereikalingų dienų žemėje!..."[2]) Bet užuot stojęs į vienuolyną, Renė nutarė keliauti. Jis atsisveikino su Amelija. Ji stipriai suspaudė brolį savo glėbyje, lyg išreikšdama džiaugsmą. Renė, pastebėjęs tai, pradėjo liūdnai galvoti del žmonių artimiausių ryšių nepastovumo.

Ir Renė nuplaukė „audringu pasaulio okeanu". Jis aplankė visų pirmiausia Romos ir Graikijos griuvėsius, pilnus tolimųjų regėjimų. Deja, buvusieji rūmai virto pelenais, „ir karalių mauzolejus dengė erškėčiai". „Gamtos jėga ir žmogaus silpnumas!"[3]). Renė galvojo tarp tų griuvėsių apie žmogaus gyvenimo menkumą, tuštumą. Nuo mirusių tautų jis nuvyko pas gyvąsias. (Jis ieško čia nekintamų vertybių). Kartą, bevaikštinėdamas po vieną miestą (reikia manyti, Lon-

---

1) René, p. 177.
2) Ibid., p. 178.
3) Ibid., p. 180.

doną), Renė apsistojo ties vienu marmuriniu paminklu, užpakaly vienų rūmų (užpakaly White-Hall — Karoliaus II statula). Jis paklausė žmones, gulėjusius prie to paminklo, kas tai per statula. Jie nieko nežinojo ir negalėjo atsakyti. Tasai atsitikimas davė Renei dar vieną mastą vertinti gyvenimo įvykiams, žmogaus menkumui: „Kas atsitiko su tais asmenimis, sakė jisai, kurie (kadaise) sukėlė tiek triukšmo? Laikas nužengė vieną žingsnį, ir žemės paviršius pakitėjo..."[1])

Renė savo kelionėje susipažįsta su dailininkais, su tais dieviškais žmonėmis, kurie apdainuoja dievus „aukso lūpomis". Jis klauso paskutinio bardo Kaledonijos kalnuose (Šotlandijoj). Jis klauso šedevrų „antikinėj besijuokiančioj Italijoj". Ir poezijoj jis neranda nekintamų vertybių.

Didesnio įspūdžio daro Renei ugniakalnis Etna. Čia jis iš viršūnės ilgai žiūri į didingą Siciliją ir, aiškus dalykas, neužmiršta rasti analogijos... tarp savo gyvenimo ir ugniakalnio. „Lygiai taip pat, sako jisai, aš per visą savo gyvenimą turėjau prieš akis būtybę begalinę ir drauge neįžiūrimą, ir bedugnę ties savim"[2]). (Toji būtybė, tai jis pats).

Priėjęs tą vietą savo gyvenimo istorijoj, Renė nutilo ir pradėjo svajoti. Jis žiūrėjo į indijonų grupę, ėjusią slėniu. Staiga jo veidas rados nepaprastai švelnus, ašaros paplūdo iš jo akių, ir jis sušuko: „Laimingi laukiniai žmonės! Ach, kodel aš negaliu gėrėtis ta ramybe, kuri jus lydi visada!"...[3]). (Šiame fragmente, be abejo, matyti rusoistiška melodija). Senas Šaktas

---

[1]) René, p. 182.
[2]) Ibid., p. 184.
[3]) Ibid., p. 185.

ir misionierius pradėjo jį raminti. Kai Amelijos brolis kiek nurimo, jis tęsė savo pasakojimą toliau.

Sugrįžęs tėviškėn po ilgų kelionių, Renė nerado nusiraminimo sugedusioj visuomenėj. Nebuvo nieko, kas galėtų nuraminti jo neramumą, jo geidulių karštumą. Amelija, rodos, dar didino jo liūdesį — ji išvažiavo iš Paryžiaus kelios dienos prieš brolio atvykimą, nors jis ją įspėjo apie savo sugrįžimą ir norą pasimatyti su ja. Ir vėl liūdnos mintys del žmonių prieraišos nepastovumo atėjo į jo galvą.

Veikiai Renė tėvynėj pasijuto labiau apleistas, labiau svetimas kaip kur kitur. Veltui stengėsi jis rasti draugų visuomenėje — visuomenė jo nesuprato. Jo siela, dar aistros nesudeginta, ieškojo žmogaus (reikia suprasti moters), prie kurio ji galėtų prisirišti. Renė pastabėjo, kad jis duodavo daugiau, nekaip gaudavo. Nusivylęs žmonėmis, jis nutarė apsigyventi kur nors priemiesty. Kurį laiką toksai gyvenimas jam lyg patinka. Kartais jis išeidavo į gatvę, įsimaišydavo į minią, „į plačias žmonių dykumas". Kartais jis užeidavo į bažnyčią. Kiek kartų prašė jis Dievą atvaduoti jį nuo „gyvenimo naštos, ar pakeisti jame esantį senąjį žmogų"[1]).

Veikiai jam nusibodo kartoti vienus tuos pačius samprotavimus, mintis. Veltui stengėsi jis ištirti savo širdį, sužinoti, ko ji nori. Jis nieko negalėjo sužinoti.

Kartą jam atėjo galvon, kad sodžius, miškai jį išgydysią. Jis nutarė pradėti gyventi gamtos žmogaus gyvenimą, pasistatyti kur nors toliau nuo gyvenamųjų vietų trobelę ir gyventi joj stebint gamtą. Renė,

---

1) René. p. 189.

kaip visada, eina paskui savo instinktą: ieškoti nežinomų jam gerovių. Bet visa turi savo ribas, o visa kas aprėžta, nustoja jau savo vertybės. „Tačiau, sako jisai, aš myliu gyvenimo jausmų monotiškumą..."[1]).

Ir štai Renė atsidūrė sodžiuje, tarp miškų, toli nuo žmonių, vienui vienas. „Absoliutė vienatvė, pasakoja jisai, gamtos reginys panėrė mane į būklę, kurios beveik negalima aprašyti. Be giminių, be draugų, vienas, taip sakant, žemėje, nieko dar nemylėjęs, aš buvau prislėgtas gyvenimo gausumo. Kartais aš staiga rausdavau ir jausdavau savo širdy tekančias karštos lavos sroves. Kartais aš šaukdavau, to nenorėdamas, ir naktis būdavo lygiai pasipiktinusi ir mano sapnais, ir mano budėjimu. Man kažko trūko mano gyvenimo bedugnei užpildyti: aš nusileisdavau į slėnį, aš kopdavau į kalną, šaukdamas visa savo geidulių jėga idealų mano būsimosios liepsnos daiktą (atsiminkim iš Chateaubriand'o biografijos „silfidę"); aš jį bučiuodavau vėjuose, aš, rodos, girdėdavau jį upelio vaitojime: viskas būdavo tas įsivaizduotas fantomas — ir žvaigždės danguje, ir net principas gyvenimo pasauly...

Bet kaip išreikšti tą daugybę trumpalaikių, akimirksninių įspūdžių, kurių aš patirdavau per savo vaikštynes. Garsai, atvaizduoją aistrą atsiskyrusios širdies tuštumoj, panašūs į šnibždėjimą, kurio vėjai ir vandenys verčia klausyti dykumos tylumoj: jais galima gėrėtis, bet jų negalima nupiešti.

Ruduo užklupo mane tarp tų svyravimų: aš įžengiau, sužavėtas, į audros mėnesius. Čia aš norėdavau būti vienu tų karių, klajojančių tarp vėjų, ūkanų ir

[1]) René, p. 191.

fantomų; čia aš pavydėdavau net piemens likimui, kurį aš mačiau bešildantį savo rankas prie mažo laužo, sukurto pakrašty miško. Aš klausydavau jo melancholiškų dainų, kurios man primindavo, kad visose šalyse naturali žmogaus daina yra liūdna, net tada, kai ji reiškia laimę. Mūsų širdys yra netobulas instrumentas, lyra, kuriai trūksta stygų, ja mes turime išreikšti džiaugsmo akcentus tonais, skirtais dūsavimams...

Paslaptingas instinktas mane kankindavo, aš jaučiau, kad aš pats buvau tik keliauninkas, bet dangiškas balsas, rodos, man sakė: „Žmogau, kelionės laikas dar neatėjo; palauk, kol nepakils mirties vėjas (be kita ko, tasai vaizdas yra „Odérahi" novelėj): tada tu nukreipsi savo sparnus į tas šalis, kurių privalo tavo širdis".

„Kilkite veikiai, jūs geidžiamosios audros, kurios turite nunešti Renę į kito gyvenimo erdves!" Taip kalbėdamas, aš vaikštinėdavau dideliais žingsniais, degančiu veidu, vėjas švilpė mano plaukuose („rizikingas" romantiškas vaizdas to tipo, kaip ir „žaibo apdeginta tėvo Aubry barzda"), nejausdamas nei lietaus, nei šaltos miglos, sužavėtas, kankinamas, bebūdamas lyg savo širdies demono valdžioje..."[1]).

Tokio gyvenimo Renė negalėjo ilgai gyventi. Jo visiškas atsiskyrimas, nuošalumas turėjo sukelti jame gilų nuobodumo jausmą. Kurį laiką jisai kovojo su tuo jausmu, bet veltui. Negalėdamas nugalėti neįveikiamo gyvenimo nuobodulio, jis nutarė aplikti gyvenimą. Jo širdis mylėjo Dievą; jo protas nežinojo Dievo. Jo elgesys, jo mintys, jo jausmai buvo nuolati-

[1]) René, p. 191 — 194.

niai prieštaravimai: „Ar žino žmogus visada, ko jis nori? ar jis visada įsitikinęs tuo, ką mano?“[1]).

Renė pasiryžo nusigalabyti, norėdamas pirmiausia ir daugiausia atsikratyti gyvenimo nuoboduliu. Prieš nusižudydamas jis parašė Amelijai laišką savo palaikų reikalu. Tasai laiškas, prieš jo paties norą, išėjo toli gražu ne vien reikalų laišku. Sesuo dasiprotėjo, kad jos brolis manąs kažką negero. Ji tuojau atvyko pas jį. Amelijos atvažiavimas suvaidino didelę rolę. Renė taip mylėjo ją, tiek vaikystės atsiminimų iškilo jame. Jis sutiko seserį su „itin širdinga ekstaze“. Amelija pradėjo švelniai barti brolį del jo neprotingo sumanymo nusižudyti (ji apie viską dasiprotėjo). Ji parodė jam daug širdingumo, neišdilstamo prieraišumo, ji daug kartų bučiavo jam kaktą. Renė buvo sužavėtas. Jis nurimo, kaip kūdikis, kurį glosto motina. Amelija pareikalavo iš brolio, kad jis daugiau niekad nemanytų apie savižudybę. Renė prisiekė, nė nemanydamas, kad veikiai jis bus vėl nelaimingas.

Daugiau kaip mėnesį brolis ir sesuo gyveno drauge, besikalbėdami, bevaikštinėdami. „Amelija turėjo iš prigimimo kažką dieviško, pasakojo Renė: josios siela turėjo tą pat skaistumo grožę, kaip ir jos kūnas; jos jausmų švelnumas buvo begalinis...“ [2]). Neužilgo Renė pastebėjo, kad jo sesuo pradėjo lyg sirgti. Ji sumenko, išblyško. Kartą jis ją rado verkiant besimeldžiančią. Nebuvo abejonės: ji labai kankinosi. Veltui brolis norėjo sužinoti, kas su ja: ji atsakinėdavo ar neaiškiai ar visai tylėdavo.

---

1) René, p. 195.
2) Ibid., p. 198.

Trys mėnesiai praėjo, o Amelijai buvo vis blogiau. Kartą Renė, įėjęs iš ryto į jos kambarį, nieko nerado. Amelija dingo. Jis rado tiktai laišką. Tame laiške sesuo pranešė broliui, kad ji yra pasiryžusi stoti į vienuolyną. Ji davė jam visą eilę patarimų: vesti, turėti vaikų, rasti nuolatinį darbą (reikia pripažinti labai sveiki patarimai, ypač Renei). „O mano broleli, rašė ji laiško gale, jei aš atsiskyriau nuo tavęs kuriam laikui — tai tik tam, kad nesiskirčiau su tavim amžinybėj“ [1]).

Sesers laiškas padarė didesnio įspūdžio Renei, nekaip „perkūno trenksmas“. (Silpnesnio palyginimo, aišku, jis negalėjo rasti). Jis suko sau galvą, norėdamas sužinoti motyvus jos staigaus išvažiavimo, jos įstojimo į vienuolyną. Jam rodėsi, kad Amelija gal slėpusi meilę kam nors. Tuo, gal būt, galima buvo paaiškinti jos melancholija, jos liguistumas. Renė parašė jai laišką (ji nurodė vienuolyną), bet paslapties nesužinojo. Renė nutarė tada pats vykti į vienuolyną, kur buvo sesuo.

Kai jis atvyko į vienuolyną (tarp kita ko, vienuolynas buvo labai gražioj vietoj, poetiškoj ir romantiškoj—ant jūros kranto), jam pasakė, kad Amelija nieko nepriiminėjanti, kad ji nutraukusi visus ryšius su šiuo pasauliu. Jis parašė jai laiškelį. Ji atsakė jam, kad jis galėsiąs pamatyti ją rytoj prie altoriaus, kur ji darysianti vienuolės apžadus.

Kitą dieną Renė jau iš pat ryto buvo vienuolyno bažnyčioj. Žmonių buvo pilna. Pagaliau pasirodė Amelija. Ji prisiartino prie altoriaus, kur jos laukė

---

[1]) René, p. 203.

kunigas. „Ji buvo taip graži, josios veide buvo kažkas taip dieviško, kad ji sukėlė visuotinį nusistebėjimą ir susižavėjimą“ [1]). Prasidėjo ceremonija. Jai, be kita ko, nukirpo plaukus. Renė, žiūrėdamas į tą viską, be galo kankinosi. Sesuo savo žvilgsniu stengėsi jį raminti. Kai ceremonija buvo arti galo, Renė priėjo prie sesers, atsigulusios ant marmurinės grabo lentos, uždengtos laidotuvių simboliais. Jis išgirdo jos maldą, kuri nustebino, išgąsdino jį: „Gailestingasis Dieve, meldė Amelija, padaryk, kad aš niekad nepakilčiau iš to laidotuvių guolio ir apdovanok visomis gėrybėmis brolį, kursai neatsakė į mano nusikalstamą aistrą!“ [2]). Vienu akimirksniu Renė suprato visą baisią savo sesers paslaptį: Amelija mylėjo jį ne vien sesers meile.

Tos nelaimės prislėgtas Renė tačiau nemano apie savižudybę — jis prisiekė to nedaryti (tokiais atvėjais jis — sans reproche). Be to, pasirodė, kai jis tapo tikrai nelaimingas, jis visai neturėjo noro mirti (originali ir gili mintis). Dabar jis turėjęs lyg nuolatinį „užsiėmimą“: jis buvo užsiėmęs savo liūdesiu, savo nelaime.

Tokiomis sąlygomis Renė nutarė palikti Europą ir vykti į Ameriką. Jis pradėjo ruoštis kelionėn į Luizianą. Prieš išvažiuodamas jis pranešė Amelijai savo planus ir ilgai klajojo po vienuolyno apylinkes. Jis matė už lango grotelių vienuolę, užsimąsčiusią, lyg svajojamai žiūrinčią į okeaną. Ir vakarais, mėnuliui šviečiant, jis matė vėl tą pat vienuolę: ji žiūrėjo į jūrą, „nakties žvaigždės“ apšviestą, ir, rodos

1) René, p. 208.
2) Ibid., p. 211.

klausė ūžesio vilnių, „liūdnai plakančių į apleistus krantus".

Prieš išvykdamas Renė gavo iš sesers atsisveikinimo laišką. Amelija rašė broliui, kad ji radusi vienuolyne ramybę. ... „Kai aš girdžiu, rašė jinai, audros staugimą, ir jūrų paukštis muša savo sparnais į mano langą, aš vargšė dangaus balandėlė manau apie laimę, kurią aš radau prieglaudoj nuo audrų..." [1]).

Renė paskutinę naktį prieš kelionę vis rašo laiškus. Rytojaus dieną laivas turėjo jį vežti į užmarį. Jis turėjo išvykti iš to uosto, kur buvo Amelijos vienuolynas. Mažam vienuolyno lange vis švietė žiburėlis, o priešais tik ūžė, tik ūžė jūra. Kitą dieną Renė atsisveikino su gimtąja žeme. Ilgai žiūrėjo jis į medžius, augančius jūros krante, į vienuolyną mažėjantį horizonte.

Renė baigė pasakoti savo gyvenimo istoriją. Jis išsiėmė kažkokį raštą ir padavė jį misionieriui. Paskum verkdamas puolė į senojo Šakto glėbį. Kol jis verkė (autorius niekad nesigaili, kaip žinome, ašarų) tėvas Suelis perskaitė raštą — tai buvo laiškas to vienuolyno vadovės, kuriame gyveno Amelija. Laiške buvo aprašomos paskutinės šventojo Amelijos gyvenimo valandos.

Šaktas verkė taip pat. (O kiek ašarų išliejo indijonas „Načezuose", „Ataloj"!). Vienas tik misionierius neverkė (vienatinis, be kita ko, neverkiąs Chateaubriand'o personažas). Tėvas Suelis gan rūsčiai pasakė melancholiškam Amelijos broliui: „Niekas, nie-

[1]) René, p. 216.

kas nevertas pasigailėjimo toj istorijoj, kurią tamsta papasakojai. Aš matau jauną žmogų, kurio galva pripildyta chimerų, kuriam nieks nepatinka ir kurs atsisako nuo visuomenės prievolių, užsiimdamas nenaudingomis svajonėmis... Žmonių ir gyvenimo neapkenčia tas, kas nemoka žiūrėti toliau. Praplėsk kiek savo žvilgsnį, ir tamsta tuojau įsitikinsi, kad tų visų nelaimių, kuriomis skundiesi, visai nėra... Ką darai tamsta vienas, miškų gilumoj, kur leidi laiką, niekindamas savo pareigas?... Kiekvienas, kas gavo jėgų (reikia suprasti dvasinių) turi paskirti jas tarnavimui panašiems į save: jei jis palieka jas be naudos, jis iš pradžių yra baudžiamas paslaptinga nelaime, o paskiau, anksčiau ar vėliau, dangus siunčia jam baisią bausmę..."[1]).

Šaktas iš savo pusės pradėjo raminti Renę, patardamas jam ieškoti laimės paprastuose gyvenimo keliuose. Senas indijonas vaizdžiai nupiešė savo mintį. Tuo tarpu pasigirdo flamingo balsas — paukštis skelbė audros prisiartinimą. Trys draugai pakilo ir nuėjo į savo trobeles. Renė ėjo tylėdamas tarp dviejų senelių.

Sakoma, kad Šakto ir misionieriaus įkalbėtas, jaunas žmogus sugrįžęs pas savo žmoną indijonę, bet laimės neradęs. Jis greit žuvo drauge su Šaktu ir tėvu Sueliu per prancūzų ir načezų žudynes Luizianoj. „Dar iki šiol rodo uolą, kur jis paprastai sėdėdavo saulei besileidžiant"[2]).

---

[1]) René, p. 219—221.

[2]) Ibid., p. 222.

Pereidami dabar prie „Renės“ analizės, mes turim pirmoj eilėj paliesti literatūrą kalbamu klausimu. Iš šatobrianistų analizių, paskirtų šiai novelei, pažymėtina pirmiausia (turint galvoj chronologiją) *Sainte-Beuve'o* jo žinomoj mums monografijoj: *Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'empire, t. I.* Kritikas lygina Renę, kaipo „amžiaus vaiką“, svarbiausia su kitu „amžiaus vaiku“, Sénancouro Obermanu. Kaip visada, Sainte-Beuve'o analizė labai iškalbinga — jis tik per daug mėgsta šnekučiuoti. Deja, tai ne vien XIX amž. pirmos pusės ir vidurio yda: kiek kritikų plepėtojų yra ir mūsų laikais, bet... be Saint-Beuve'o didžiojo talento.

Beaunier, savo nekartą minėtam *Chateaubriand'e t. I*, duoda labai rafinuotą Renės analizę. Kritiko metodas: jis ima paeiliui novelės charakteringiausias vietas ir tuojau jas komentuoja, metodas, tiesą sakant, pasenęs, bet kartais efektingas. Galima būtų prikišti Beaunier įprasta jam „beletristiška“ maniera — pašiepimo, ironijos, sąmojingų nuolatinių intervencijų maniera. Malonu skaityti, bet est modus in rebus.

Įdomiausia „Renės“ analizė yra akad. *Lemaitre'o*, jo *Chateaubriand'e, IV conférence.* Pažymėtina, kad čia akademikas pasirodo ne tik savo impresionistiškos kritikos spindėjime, bet ir literatiškos erudicijos pilnume. Jo ekskursai į pasaulinę literatūrą, ieškant analogijų Renės melancholijai, tikrai puikūs. Mums tuo tarpu rūpi Lemaitre'o teorija del novelės kilimo, sukūrimo laiko.

„Renė“, kaip nekartą minėta, buvo įterptas pradžioj į „Krikščionybės genijų“. Pirmiausia kyla klau-

simas, kas bendro galėjo būti tarp tos apysakos, jos pagrindinės Weltschmerzo, kad ir prancūziško, melodijos, ir tarp įrodymo poetiškų ir moralių krikščioniškos religijos grožybių. Renė ir krikščionybė — ar galima sau įsivaizduoti ką nors skirtingesnio, antagoniškesnio? Autorius tolimesniuose leidimuose (pradedant 1805 m.), savo „Extrait de la défence du Génie du christianisme" stengiasi įrodyti, kad jo novelių („Atalos" ir „Renės") tikslas tėra demonstruoti krikščionybės naudingumą ir sukelti religijos meilę. „Teoretiškoj savo kūrinio daly, sako autorius, jis (autorius) yra sakęs, kad religija pagražina mūsų gyvenimą, sulaiko geidulius, neužslopindama jų (?!), sukelia ypatingą susidomėjimą visais daiktais, kur ji randa savo pritaikymą; jis (autorius) yra sakęs, kad jos (religijos) doktrina ir kultas nuostabiai jungiasi su širdies emocijomis ir gamtos scenomis; kad ji pagaliau esanti vienatinė paspirtis didžiausiose gyvenimo nelaimėse ir t.t. ir t.t.[1]).

Apysaka „Renė", autoriaus nuomone, turinti įrodyti, tarp kita ko, „būtiną reikalą vienuolynų ištikus kai kurioms gyvenimo nelaimėms"[2]). Jei Chateaubriand'as taip stato klausimą, aiškus dalykas, kad „Renė", tarp kita ko, gal įrodyti kopūstų naudą susirgus kai kuriomis vidurių ligomis. Tiesa, yra ir nuoseklesnių vietų: jis sakosi norįs išgydyti jaunuolius savo amžininkus, patraukti juos į tiesos kelią nuo savižudybės pavojaus, nuo visų tų nusikalstamų svajonių, kurias pirmas įvedė Rousseau[3]).

---

[1]) Atala, René. Préfaces, éd. Flammarion, s. d., p. 33.
[2]) Ibid., p. 33.
[3]) Ibid., p. 34.

Bet kaip, kuriuo būdu Renė turįs demonstruoti autoriaus tariamus tikslus? Pasirodo labai paprastai. Už savo nusikalstamąją melancholiją, už savo palinkimą nusižudyti, už savo intelektualų nusikaltimą, Renė yra nubaustas. Ir kaip dar nubaustas: jį myli nusikalstamąja meile jo tikra sesuo Amelija! Toji bausmė, autoriaus nuomone, priklausanti prie tų bausmių rūšies, kurias senovės žmonės priskirdavo fatumui. „Renės beprotiškos svajonės pradeda nelaimes, jo keistybės baigia nelaimes; pirmos (beprotiškos svajonės) išveda iš kelio silpnos moters vaizduotę; pastarosios (jo keistybės) verčia tą nelaimingąją prisidėti prie jo, kada jis nori nusižudyti; tuo būdu, siužetas pagimdo nelaimę, ir bausmė eina iš paklydimo“[1]). Čia Chateaubriand'as lyg nevisai įsitikinęs Renės nusikaltimu.

„Tėvo Suelio kalba, sako autorius gale savo „Apgynimo“, neleidžia nė kiek abejoti Renės istorijos tikslu ir religiniu pamokymu“[2]). Deja, tėvo Suelio kalba kaip tik ir verčia mus abejoti Renės istorijos tikslu ir tos istorijos religingumu. Mes žinom, ko verti Chateaubriand'o žodžiai, kada jis kalba savo vardu savų kūrinių klausimais, kada jis apsimeta, taip, apsimeta, atviru žmogumi. Bet gal mes klystam? Gal autoriaus Renės interpretacija turi pagrindo? Gal šio melancholiško didvyrio gyvenimas tikrai įrodo krikščioniškos religijos grožybes ir „būtiną reikalą vienuolynų, ištikus kai kurioms gyvenimo nelaimėms“? Pasistengsime apibrėžti Renės charakterio foną, pasistengsime susipažinti su to „amžiaus vaiko“ psichika.

---

[1]) Atala, René. Préfaces, p. 35.
[2]) Ibid., p. 36

Tikrovė visam jos pilnume ir įvairume sukelia Renei nuobodulį, neišgydomą nuobodulį. „Jis nusimano savo gyvenimo realumu vien gilaus nuobodulio dėka". Jis galėtų perdirbti Dekarto žinomą frazę: „Je pense donc j'existe" į: „Je m'ennuie donc j'existe". Gyvenimas jam tiek realus, apčiuopiamas, kiek jis sukelia nuobodulį; kitais atvejais gyvenimas jam tik fantomas. Gyvenimas, kaipo fantomas, kaipo nesugaunamas, neatspėjamas, prieštaraująs fenomenų kompleksas — pagimdo jo melancholiją su jos amžinu motyvu: vanitas vanitatum. Gyvenimo nuobodulys, vienatinis akstinas „tikrovės" pergyvenimų, palaiko, stiprina tos melancholijos ugnį. Kraštutiniausias egocentrizmas, tikriau, savotiškas antžmoniškas egoizmas, prijungia prie melancholijos nemažą dozą mizantropizmo, kurs yra lydimasis momentas Renės psichikoj. Gilus gyvenimo nuobodulys, melancholija ir mizantropizmas — trys pagrindiniai Renės novelės ar, kaip paprastai sako, 1805 m. Renės (norint atskirti jis nuo „Načezų" Renės) psichikos judintojai — tipingo „amžiaus ligos" (le mal du siècle) nešėjo, pirmo tikro „amžiaus vaiko" (le fils, l'enfant du siècle).

„Amžiaus liga", mano Chateaubriand'as, atsiradusi iš stiprių geidulių. Ji, toji liga, turinti, kelius etapus. Pirmiausia nepasotinamas gašlumas, artimas egzaltacijai, geidimas sunaudoti visą savo galėjimą. Paskiau liūdnas nusimanymas, jog negalima įvykdyti beribių geidimų. Pagaliau įsitikinimas, kad širdis niekad nebus patenkinta, kad niekas pasauly nevertas būti geidimo objektu. Ar yra vaistų tai ligai? Chateaubriand'as mano, kad ne. „Amžiaus liga" nuteisianti žmogų nevaisingumui, vedanti kiekvieną jo vei-

kimą prie pilniausio neigimo, pasyvumo ir pagaliau nuosekliai traukianti jį nusižudyti. Norėdamas apgauti savo mirtingą nuobodulį, žmogus pradedąs vartoti įvairiausias narkotikas, neapsistodamas net prieš nusikaltimą: jam reikalingas suerzinimas, sukiršinimas savo atbukusio gyvenimo domesio.

Jei Renė yra toks tipiškas „amžiaus ligos" nešėjas, jei jo psichikos svarbiausi judintojai yrą nuobodulys, melancholija, mizantropizmas—kas gi gali jame, tame „amžiaus vaike", įrodyti krikščionybės grožybes ir vienuolynų reikalą? Sesers Amelijos įstojimas į vienuolyną faktiškai nieko neįrodo — juk pirmam plane yra Renė, o jis bevelija klajoti po načezų dykumas, nekaip pasislėpti vienuolyne. Kartais pasitaikančios novelėj gražios retorikos vietos, religijos trumpi panegirikai, geriausiu atveju—vaikystės atsiminimų poetizacija. Sakau, geriausiu atveju, nes kitaip, tai būtų...

Mes turim pripažinti, kad Renės psichikos fonas, jo „amžiaus liga", neduoda galimumo net daleisti kurio nors Renės „simbiozo" su krikščionybe, juo labiau su vienuolynais. Toks simbiozas visiškai negalimas, nenaturalus, absurdiškas. Renės nuobodulys, vienatinė jam realybė, sako jaunuoliui, kad pasauly nėra nė vienos teigiamos vertybės, nėra nieko, kas padarytų gyvenimą prasmingą, t. y. griežčiausiu būdu neigia tai, ką skelbia ne tik krikščionybė, bet kiekviena religija. Jo melancholija, kaip liūdna, graudi laidotuvių muzika griežia be paliovos savo requiem. Bet juk krikščionybėj yra ir pergalės, triumfo, optimistiškų motyvų, yra, sakysim, Te Deum laudamus. Renės mizantropizmas, glaudžiai susijęs su jo egocen-

trizmu, jungia visa kas yra, visą pasaulį su jo „aš“ likimu. Jam pasaulis tiek „egzistuoja“, kiek egzistuoja jo „aš“. Jis negali suprasti pasaulio buvimo be savojo „aš“. Jam, tur būt, suteikia nemažo kartumo mintis, kad pasaulis buvo be jo ir puikiausiai apsieis be jo. Ar gali tokis psichikos būvis rasti nors vieną bendrą punktą su religija?

Renė — pirmas „amžiaus ligos“ išreiškimas, pirmas tikras „amžiaus vaikas“. Tasai XIX amžiaus pradžios „ligonis“ turi neabejotinų paties autoriaus žymių. Bet, dar sykį pakartosim, kad to ligonio psichikos fonas galėtų demonstruoti religines idejas ar ką nors panašaus — tai vien sofistika ar kazuistika, dažnai labai artima ir charakteringa mūsų rašytojui.

Dabar pažvelgsime į to „amžiaus vaiko“ pasirodymo istoriją, t.y. į jo psichikos formavimosi istoriją. Toji analizė parodys mums, kiek Chateaubriand'as surištas su XVIII amž. literatūros tradicija, kiek esmėje jis yra tolimas religijai.

Savo laiku buvo nurodyta, nagrinėjant „Načezus“, kad tasai kūrinys, toji gamtos žmogaus epopeja, kuri šiaip ar taip yra visos Chateaubriand'o amerikoniškos egzotikos šaltinis, davė pradžią „Atalai“ ir „Renei“ (aišku, ir tai galutinai „Načezų“ ir „Kelionės į Ameriką“ redakcijai, kuri pasirodė autoriaus senatvėje). Kyla klausimas: koks sąryšis yra tarp Renės „Krikščionybės genijaus“, 1805 m. Renės, ir „Načezų“ Renės? Negali būti ne mažiausio abejojimo, kad abiejų kūrinių Renė buvo sumanytas ir įgavo daugiau ar mažiau apibrėžtas formas (bent autoriaus galvoje) keli metai prieš „Krikščionybės genijaus“ pasirodymą (gal net apie dešimt metų prieš krikščionybės apolo-

gijos išėjimą 1802 m.). Renė buvo sumanytas tam laikotarpy, kada autorius žavėjosi rusoizmu, gamtos žmogumi, Amerikos egzotika.

Įdomu susipažinti su akad. Lemaitre'o teorija tuo klausimu, t.y. kaip jis žiūri į Renės pasirodymo istoriją[1]). To kritiko nuomone, novelė „Renė" buvusi parašyta (pirmoji redakcija) ne tik prieš „Krikščionybės genijų", bet net prieš „Načezus". „Renė" pradžioj, matyt, buvęs įvadas į „Načezų" romaną. Kaip argumentuoja tą savo teoriją Lemaitre'as? Štai kaip. Pirmuose Načezų puslapiuose autorius vadina Renę „Amelijos broliu". Toks vadinimas būtų buvęs visai nesuprantamas skaitytojui, jei nedaleistum, kad Renės istorija ėjo prieš įvykius, atsitikusius tarp indijonų, načezų. Išspausdinęs savo romaną „Načezus" (1826 m.), autorius sako, kad Renės istorija iš pradžių (t.y. 90-tais XVIII amž. metais, kada pirmą kartą buvo parašyta indijonų ilga epopeja), kad Renės istorija buvusi įdėta į vidurį „Načezų". Bet Chateaubriand'as užmiršęs, mano Lemaitre'as, kad jei tai būtų taip, negalima būtų „Načezų" pradžioj vadinti Renę „Amelijos broliu".

Kritikas linkęs manyti, kad „Renė" galėjęs būt autoriaus sumanytas dar Combourgo pilies miškuose, prieš jo įstojimą į kariuomenę. Kodel? Štai kodel. Chateaubriand'as palikęs kai ką iš savo pirmykštės „Renės" redakcijos. Išskyrus du, tris tikrai gražius puslapius vidury apysakos, išskyrus kelis nežymius bruožus, tos novelės stilius, daraąs įspūdžio pasenusio stiliaus, stiliaus charakteringo XVIII amž. antrai pusei. Tam „Renės" stiliui trūksta originalių vaizdų,

---

[1]) Lemaitre, Chateaubriand, p. 103—107.

tasai stilius esąs mažiau originalus, kaip „Načezų“ stilius. Galima įsitikinti tuo stiliaus senumu, tuo jo sąryšiu su paprastu, šablonišku antros XVIII amž. pusės stilium, kad ir tokiose „Renės“ vietose: „Kartais mes vaikštinėdavom tylėdami (pasakoja Renė, kaip jis leido laiką pily su seserimi Amelija), klausydami duslaus rudens staugimo ar sausų lapų šlamėjimo, kuriuos mes liūdnai mindžiodavom savo kojomis; ... kartais taip pat mes šnibždėdavom eiles, *kurių įkvėpdavo mums gamtos reginiai. Jaunuolis aš kultivuodavau Mūzas: nėra nieko poetiškesnio* už šešiolikametės širdies geidulių naujumą ... Šventadieniais aš dažnai klausydavau didžiame miške, tarp medžių, *tolimų varpų, kurie šaukdavo į šventovę kaimo žmones...*“ ir t. t.[1]).

Viso to negalima esą sulyginti, mano Lemaitre'as, nei su „Atala“, nei su „Načezais“. „Renės“ apysakoj negalima esą rasti nei vieno originalaus pasakymo (išskyrus tokius laimingus atsitikimus, kaip „lietingos kalvos“—collines pluvieuses). Prieš revoliuciją visi rašė tokiais tonais, t. y. apie „gamtos reginius“, apie „kultivavimą Mūzų“, apie tai, kad „nėra nieko poetiškesnio“, apie „tolimų varpų skambesį“ ir t. t. Tai vis esą bendros vietos visų antros XVIII amž. pusės rašytojų ir poetų. Štai kodel Lemaitre'as mano, kad „Renė“ esąs perdirbimas pirmos, beveik vaikiškos redakcijos, kurią rašytojas norėjo palikti atminimui, kaipo savo jaunystės pirmą poetišką bandymą.

Toliau Renės ir Amelijos klausimas. Lemaitre'as mano, kad Renės ir Amelijos istorija esanti Chateau-

---

[1]) Lemaitre, Chateaubriand, p. 104—105.

briand'o ir jo sesers Lucilės istorija (čia jis eina mutatis mutandis Sainte-Beuve'o pėdomis, tik daug „delikatniau" naudojasi aliuzijomis). Akademikas tvirtina, kad esą keli pirmieji „Renės" apysakos lapai yra aiškiai autobiografiškas pasakojimas, kad „Renė", kiek praplėstas ir perdirbtas, pasirodė „Memuarų" lapuose (III kn. I dalis). „Par visą savo gyvenimą, sako akademikas, daugely savo raštų, savo korespondencijoj, jis (Chateaubriand'as) pabrėžia savo tolygybę „Renės" novelės bei „Načezų" romano didvyriui[1]). Jis sako „Renės" novelėj: „Atiduotas nuo jaunų dienų į svetimas rankas, aš augau toli nuo tėvų namų". „Kas ruduo aš sugrįždavau į tėvų pilį, tarp miškų, paliai ežerą, tolimoj provincijoj..." Tai, be abejo, sako Lemaitre'as Combourgas, tik be ežero. „Bailus ir nedrąsus savo tėvo akivaizdoj, pasakoja toliau novelės Renė, aš rasdavau malonumo tik šalia savo sesers Amelijos..." „Memuaruose", sako akademikas, kartojami aprašymai rudens peizažų, pasivaikščiojimai dviese ir kitos „Renės" vietos, turinčios savo ekvivalentų autobiografijoj. Matyt, ir čia ir ten autorius pasakoja vieną ir tą pat istoriją, vienus ir tuos pačius atsiminimus. Tiesa, Lucilė neįstoja į vienuolyną, kaip kad Amelija; tiesa, autorius savo autobiografijoj nesako, nenurodo, kad sesuo būtų įsimylėjusi jį. Bet Chateaubriand'o noras nusižudyti verčia Lemaitre'ą manyti, kad Lucilė galėjusi tikrai mylėti brolį nusikalstama meile. Paskum dar charakteringas faktas: Chateaubriand'ui sugrįžus iš Amerikos, Lucilė rūpinosi jį apvesdinti. Klausimas, kodel Chateaubriand'as taip aiškiai, taip intimiškai pasa-

[1]) Lemaitre, Chateaubriand, p. 106.

koja apie tą viską. Lemaitre'as mano, kad čia reikią skaitytis su autoriaus romantiškumu, su jo palinkimu prie nepaprasto, keisto, su jo savotišku išdidumu, su jo stengimusi pasirodyti negirdėtų jausmų žmogumi.

Galima pažymėti, kad Beaunier mano, jog novelė „Renė" buvusi parašyta Anglijoj, didžiausio Chateaubriand'o skurdo metu, tiek fiziško, tiek morališko, jo „dvasios marazmo" metu. Iš pradžių ji buvusi „Načezų" epizodas[1]).

Pasistengsim dabar išreikšti savo nuomonę šiais klausimais: 1) Kada novelė „Renė" galėjo būt parašyta? 2) Ar Renė ir Amelija kartoja Chateaubriand'ą ir Lucilę? 3) Kuo skiriasi novelės Renė nuo „Načezų" Renės?

Reikia pasakyti, kad Lemaitre'o pažiūra į „Renės" novelę, kaipo į pirmykštį įvadą į „Načezų" romaną, labai sąmojinga. Tikrai, pirmuose „Načezų" lapuose autorius nei iš šio, nei iš to pradeda kalbėti apie „Amelijos brolį", lyg laikydamas savo personažą gerai žinomu skaitytojui. Aš pridurčiau, kad net to pasakymo „Amelijos brolis" dažnumas „Načezuose" atatinka dažnumą „Renėje". Bet visgi tai tik spėliojimas.

Mažiau įtikinami akademiko įrodymai „Renės" stiliaus senumo, stiliaus, labai primenančio šabloniską antros XVIII amž. pusės stilių. Renės stilius esąs žymiai senesnis ir mažiau originalus už „Atalos" stilių, tvirtina Lemaitre'as. Aš tuo abejočiau. Žinoma, tokie pasakymai „Renės" novelei, kaip: „gamtos reginiai", „kultivavimas Mūzų", „tolimų varpų skambesys"

---

1) Beaunier, Chateaubriand, t. I, p. 257.

ir t. t. yra bendros vietos antros XVIII amž. pusės stiliaus, stiliaus priešrevoliucinės gadynės. Bet jei mes atsidėję perskaitysim „Atalą“, jos pirmam leidime (1801), mes ten rasim, sakysim, tokių dalykų: „gamtos kunigas“ (sacerdoce de la nature)[1]), „kada aušra išėjo iš Rytų“ (quand l'aurore sortit de l'Orient)[2]), „mirties šventovė“ (temple de la mort)[3]) ir t. t. Tai vis priešrevoliucinio periodo stilius.

Bet aš norėčiau pabrėžti ypačiai nevykusius ir net juokingus Chateaubriand'o posakius pirmam „Atalos“ leidime. Sakysim: „Jo ašaros, krintančios į fontaną, kėlė didelių vandenų triukšmą“[4]); „jo barzda ir plaukai, apdeginti žaibo“[5]); „jo aro nosis, jo ilga barzda turėjo kažką kilnaus savo ramybėj ir lyg nurodydavo į kapą savo naturalia linkme į žemę“[6]); „jos (Atalos) mirštančios lūpos atsivėrė ir jos liežuvis su gilia pagarba pradėjo ieškoti Dievo, kurį jai nešė kunigo ranka“[7]) ir t. t. Ko verta toji „ilga, žaibo apdeginta barzda, rodanti savo naturalia linkme į žemę!“ Ko vertas tasai liežuvis, kursai „su gilia pagarba pradėjo ieškoti Dievo“!

Jei „Renės“ novelės stiliuje galima rasti pasenusių dalykų, „Atalos“ pirmo leidimo poetiškas mechanizmas, kaip ką tik matėm, yra, matyt, nepratusios, jaunos rankos padaras. Tiesa, autorius kituose leidimuose išmetė žaibo apdegintas barzdas ir liežuvius,

---

1) Atala, éd. Giraud, 1906, p. 122.
2) Ibid., p. 65.
3) Ibid., p. 114.
4) Ibid., p. 31.
5) Ibid.. p. 96.
6) Ibid., p. 101.
7) Ibid., p. 167.

su pagarba ieškančius Dievo. Bet matyti didelį skirtumą tarp „Renės“ stiliaus ir „Atalos“ stiliaus yra maža pagrindo. Nieku būdu negalima iš to išvesti, kaip tat daro akad. Lemeitre'as, kad „Renė“ yra pirmas, ankstybiausias Chateaubriand'o veikalas. „Renė“ yra *vienas* ankstybųjų mūsų rašytojo kūrinių — del to, žinoma, netenka abejoti. Pirmos tos novelės versijos galėjo būti parašytos pirmais emigracijos metais Anglijoj, kaip mano ir Beaunier. Be kita ko, reikia pažymėti, kad nežiūrint stiliaus, poetiško mechanizmo kai kuriose vietose trūkumų, „Renė“ stiliaus dailingos priemonės dažnai yra naujos ir originalios.

Antras klausimas: ar Renė ir Amelijos istorija kartoja Chateaubriand'o ir Lucilės istoriją? Analogijos, sutinkamos novelėje ir „Memuaruose“, tiesą sakant, nič nieko nejrodo. Kodel? O todel, kad Chateaubriand'as per daug dailininkas, per daug poetas, per daug romantikas (ko neneigia ir patsai Lemaitre'as), per daug fantastas, žmogus, per daug mėgstąs pozą, efektingą pozą, nepaprastą pozą, padailintą bengališkomis ugnimis, kad galima būtų matyti tikros autobiografiškos vertės jo prisipažinimuose, kad galima būtų tikėti jo žodžiais, kad galima būtų, apskritai, remti tais jo prisipažinimais tą ar kitą hipotezę. Minėta analogija įrodo tik atkaklų autoriaus laikymąsi rašymo manieros, savo vad. tour d'esprit, savo romantiškų palinkimų per visą gyvenimą, savo aktoriaus pozos — ir nieko daugiau. Amžinas aktorius, kokį mes žinome Chateaubriand'ą, jis net savo korespondencijoj nepaliko tos pozos; net po mirties jis nori pasilikti ypatingoj „amžinoj pozoj“, įsakęs palaidoti save jūrų uoloj.

Faktiškesnio charakterio analogijos irgi nieko neįrodo, lieka labai abejotinos. Chateaubriand'as, sakysim, pasakoja apie „bandymą" nusižudyti, apie motyvus, iššaukusius tą jo žingsnį. Mes apie tai žinom vien iš autoriaus lūpų (šaltinis be galo menkas); be to, motyvai, kuriuos jis duoda, visai neaiškūs. Bet jei net daleistum, kad jis tikrai bandė nusižudyti, mes neturim jokių davinių laikyti svarbiausiuoju jo mirties noro motyvu — nusikalstamąją sesers Lucilės meilę.

Kita analogija, kad Lucilė, sugrįžus Chateaubriand'ui iš Amerikos, pasirūpino kuo veikiau apvesdinti brolį, norėdama apsisaugoti nuo pagundos, gali sukelti tik nusistebėjimo. Mes žinome iš rašytojo biografijos, kuriomis sąlygomis jis vedė. Žinomas taip pat ir svarbiausias jo vedybų motyvas (gauti pinigų emigravimui). Kam čia maišyti Lucilė? „Paslėptų norų" ieškojimas išeina iš rimtos, tikslios, mokslingos kritikos ribų — tai jau beletristų ir poetų dalykas, „poetiškų" kritikų objektas. Visokių panašių analogijų klausimų nevertėtų nė statyti, nagrinėjant dailingą kūrinį. Jei čia kalbame apie tai, čia turime galvoj pabrėžti jų nereikalingumą, o kartais net ir sensacingumą.

Trečias klausimas: kuo skiriasi novelės Renė, Renė, kaip sako, 1805 m., nuo „Načezų" Renės? Sainte-Beuve'as mato novelės Renėj, tame „amžiaus vaike", idealizaciją vieno momento to dvasios būvio, kuris „permanentiškai" paskiau buvo parodytas Sénancouro Obermane. O Obermano pagrindinė nelaimė yra nuobodulys, yra tame, kad jis negalįs būt jaunas, nežiūrint savo jaunų metų („Vous le savez, j'ai le malheur

de ne pouvoir être jeune"). Tik Renė turi daugiau vaizduotės su visais to gabumo išdaviniais.

Jis turįs, taip pat labai daug „aukštos koketerijos"[1]). Ypatingą taedium vitae, tąją antikinę „athumia" (dvasios stoką), pagilintą ir komplikuotą, mato 1805 m. Renėj kritikas Lescure'as[2]). Beaunier linkęs matyti novelės vyriausiam personaže, kaipo jo dvasios leitmotyvą — jo liūdesį (tristesse). Pradedant „Rene" prancūzų lyrizmas buvo paskirtas melancholijai . . .[3]).

Lemaitre'as nurodo į keturias progresyvias to liūdesio formas, kurios galima rasti Renėj: 1) nuošalumo mėgimas; 2) mizantropija (Hamleto, Verterio tipo); 3) melancholija, ypač maloni; 4) nuobodulys — gryniausia liūdesio forma[4]).

Mes pasakytum, nesigilinant į liūdesio formų niuansų klausimą (kartais tos formos gali būt ginčytinos ir elastiškos), mes tuiėtum faktiškai konstatuoti, kad tai, kas sudaro Renės psichikos esenciją yra — nuobodulys, melancholija, mizantropizmas, svarbiausia, nuobodulys ir melancholija. 1805 m. Renės nuotaika yra, jei taip galima būtų pąsakyti, „statiška", ji duodama kaipo savotiškas „fait accompli". Įvairiose novelės vietose iškeliami aikštėn atskiri tos „statiškos" nuotaikos momentai, momentai jau susikristalizavę jei autorius kartais stengiasi parodyti kristalizacijos procesą — tas tik nevykęs akių dūmimas).

„Načezų" Renė pirmiausia ir svarbiausia yra „dinamiškas", jo nuotaika yra „dinamiška". Jo psi-

---

1) Chateaubriand et son groupe littéraire..., t. I (René).
2) Lescure, Chateaubriand (l. II, chap. II).
3) Beaunier, Chateaubriand, t. I (René).
4) Lemaitre, Chateaubriand (IV conférence).

chika formuojasi, kristalizuojasi per visą romaną. Atskiri to formavimosi momentai eina prieš mūsų akis visam jų sudėtiniam judėjime. „Načezų" Renė, be to, yra labai „maištingas", demoniškas. Romano gale jis pasirodo tikras Weltschmerzo nešėjas. To maištingumo, to demonizmo, to svarbiausio kosmopolitinio Weltschmerzo bruožo trūksta 1805 m. Renei.

Kuris iš tų dviejų Renių jaunesnis, kuris senesnis? „Načezų Renė rodosi lyg painesnis, gilesnis, nekaip 1805 m. Renė. Bet antra vertus, „Nečezų" Renė turi savy, bent romano pradžioj, tiek rusoistiško gamtos jausmo, ypatingo entuziazmo, kurio visai trūksta novelės Renei (Juk novelės Renė galėtų pasakyti apie save, kaip Sénancouro Obermanas: „Vous le savez, j'ai le malheur de ne pouvoir être jeune"). Reikia daleisti, kad Chateaubriand'as, perdirbdamas senatvėj „Načezus", perdirbęs ir savo pirmykštį personažą. Jis „dinamiškai" demonstravęs jo psichiką, jos formavimosi procesą ir sukomplikavęs jo nuotaikų sudėtį. Kartais galima šis tas dasiprotėti apie „Načezų" Renės pirmykštę psichiką. Tuo būdu, reikėtų pasakyti, kad tiek novelės Renė, 1805 m. Renė, tiek „Načezų" Renė — yra gal variantai to nežinomo mums Renės, kurs buvo pirmoj „Načezų" redakcijoj. Vienas jų vėliau buvo aprašytas „statiškai", kitas — „dinamiškai". Be to, „Načezų" galutinės redakcijos Renė išėjo painesnis, artimesnis kosmopolitinio Weltschmerzo atstovams (gal, be kita ko, Byrono įtaka?).

Reikia manyti, kad tiek novelės, tiek romano Renė—čia mes turim galvoj svarbiausia 1805 m. Renę— yra Chateaubriand'o sielos tikras, „legalus" kūdikis, yra jo dailininko sielos pirmagimis, su kuriuo jis su-

sirišo per visą savo ilgą gyvenimą ypatinga tėviška meile. Bet nereikia užmiršti, kad Renė visgi lieka pirmiausia ir daugiausia poetiškas vaizdas su savo „amžiaus liga", poetizuotas paties autoriaus alter ego. O autorius lieka gyvenimo žmogus, politikas, moterų mėgėjas, su nepasotinama garbėtroška, su įtokingu tuštumu, su nenugalimu erotizmu. Ir čia yra skirtumas, didelis skirtumas. Darant įvairios rūšies analogijas ir sugretinimus, niekad nereikia užmiršti sąlyginės, konvencionalinės plotmės, į kurią perkeltas Renė, niekad nereikia užmiršti realinės, „prozinės" plotmės, kurioj lieka Chateaubriand'as didesnę savo gyvenimo dalį.

Mums telieka išnagrinėti labai svarbus klausimas: kas „Renės" novelėj yra originalaus, žavinčio, masinančio mūsų laikais, kas daro ją šedevru? Nėr ko kalbėti apie tai, kad savo pasirodymo metu „Renė" apsuko galvas Chateaubriand'o amžininkams, ypač jaunuomenei. Yra toj novelėj lapų, kur melancholija karaliauja, melancholija ypatinga, ne tokia, kaip XVIII amž. antros pusės melancholija, ne tokia, kaip „Ossianų", „Naujųjų Eloizų", „Verterių" melancholija. Toji „Renės" melancholija pilna viliojančio lyrizmo, nuostabaus liūdesio ir skamba harmoningu stilium, stilium koloritingu ir liepsnotu.

Paprastai nurodoma, kaipo į charakteringiausią ta prasme novelės vietą, į tą fragmentą, kurs buvo aukščiau mano cituotas. Aš jį dar sykį čia pakartosiu: „Absoliuti vienatvė, gamtos reginys panėrė mane į būklę, kurios beveik negalima aprašyti. Be giminių, be draugų, vienas, taip sakant, žemėje, nieko dar nemylėjęs, aš buvau prislėgtas gyvenimo gausumo. Kar-

tais aš staiga rausdavau ir jausdavau savo širdy tekančias karštas lavos sroves. Kartais aš šaukdavau prieš savo valią, ir naktis būdavo lygiai pasipiktinusi ir mano sapnais ir mano budėjimu. Man kažko trūko mano gyvenimo bedugnei užpildyti: aš nusileisdavau į slėnį, aš kopdavau į kalną, šaukdamas iš visų savo geidulių jėgos įdealų mano būsimosios liepsnos daiktą; aš jį bučiuodavau vėjuose, aš, rodos, girdėdavau jį upelio vaitojime: viskas būdavo tas įsivaizduotas fantomas, ir žvaigždės danguje, ir net principas gyvenimo pasauly...

Bet kaip išreikšti tą daugybę trumpalaikių akimirksninių įspūdžių, kurių aš patirdavau per savo pasivaikščiojimus. Garsai, atvaizduoją aistrą atsiskyrusios širdies tuštumoj, panašūs į šnibždėjimą, kurį vėjai ir vandenys verčia klausyti dykumos tylumoj: jais galima gėrėtis, bet jų negalima nupiešti...

..... Mūsų širdis yra netobulas instrumentas, lyra, kuriai trūksta stygų, ja mes turime išreikšti džiaugsmo akcentus tonais, skirtais dūsavimams...

..... Kilkite veikiai, jūs geidžiamosios audros, kurios turite nunešti Renę į kito gyvenimo erdves! Taip kalbėdamas aš vaikštinėdavau dideliais žingsniais, degančiu veidu... nejausdamas nei lietaus, nei šaltos miglos, sužavėtas, kankinamas, bebūdamas lyg savo širdies demono valdžioje..." [1]).

Vertimas, aišku, negali parodyti viso stiliaus harmoningumo, visos muzikos to fragmento, besiskiriančio lyg į visą eilę savotiškų strofų, į tikrus eilėraščius, parašytus proza:

„La solitude absolue, le spectacle de la nature,

---

1) René, éd. Flammarion, p. 191—194.

me plongèrent bientôt dans un état presque impossible à décrire. Sans parents, sans amis, pour ainsi dire seul sur la terre, n'ayant point encore aimé j'étais accablé d'une surabondance de vie. Quelquefois je rougissais subitement, et je sentais couler dans mon coeur comme des ruisseaux d'une lave ardente; quelquefois je poussais des cris involontaires et la nuit était également troublée de mes songes et de mes veilles. Il me manquait quelque chose pour remplir l'abîme de mon existence: je descendais dans la vallée, je m'élevais sur la montagne, appelant de toute la force de mes désirs l'idéal objet d'une flamme future; je l'embrassais dans les vents, je croyais l'entendre dans les gémissements du fleuve: tout était ce fantôme imaginaire, et les astres dans les cieux et le principe même de vie dans l'univers...

.... Mais comment exprimer cette foule de sensations fugitives que j'éprouvais dans mes promenades? Les sons que rendent les passions dans le vide d'un coeur solitaire ressemblent au murmure que es vents et les eaux font entendre dans le silence d'un désert: on en jouit, mais on ne peut les peindre...

.... Notre coeur est un instrument incomplet, une lyre où il manque des cordes, et où nous sommes forcés de rendre les accents de la joie sur le ton consacré aux soupirs...

.... „Levez-vous vite, orages désirés, qui devez lemporter René dans les espaces d'une autre vie"! Ainsi disant, je marchais à grands pas, le visage enflammé.... ne sentant ni pluie ni frimas, enchanté,

tourmenté, et comme possédé par le démon de mon coeur...“

Su Renės melancholija, kaip mes žinome, jungiasi nuobodulys ir dar mizantropizmas. Tokių psichikos būvių gali rasti visoj literatūros istorijos eigoj, pradedant antikiniais laikais. Ir Eladoj jie buvo žinomi, ir Romoj — garsusis taedium vitae. Gali rasti kiek nori mizantropizmo ir pas Shakespeare'ą (Hamlete) ir pas Goethę (Vertery) ir t.t. ir t.t. Visa tai — teisybė, ir eruditų įrodinėjimai panašių dalykų senumo visai teisingi. Bet kas iš to? Chateaubriand'as sugebėjo savo „Renėj“ savotiškai nušviesti kompleksą senai žinomų atskirų aukščiau minėtų psichikos būvių, sugebėjo parodyti, kaip nieks kitas lig jo, „amžiaus ligą“, duoti jos pilną, bent gan pilną, psichologišką sintezę savo vyriausiojo personažo asmeny. Jis sugebėjo padaryti iš melancholijos, nuobodulio (ir mizantropizmo) savotiškos amalgamos ypatingą gyvenimo manierą, jautimo, jautrumo net mąstymo manierą, ypatingą modus vivendi. Toji melancholiškoji amalgama tapo jam, tarp ko kita, lyg priemone, vaistais apsiginti nuo apsupančios tikrovės . piktybių. Jis įnešė į tą amalgamą gašlumo elementą, ypatingą pasigėrėjimą gašlumu. Visame tame neabejotinas „Renės“ originalumas.

Be tos naujovės, reikia nurodyti taip pat į du svarbius dalykus: griežtas savojo „aš“ primatas kūryboje ir gilus gamtos jausmas. Tiesa, tie dalykai jau buvo gan pilnai išreikšti XVIII amž. kad ir Rousseau. Chateaubriand'as, kaipo Rausseau įpėdinis, praplatino, davė naują nušvietimą rusoistiškai manierai. Nurodydami į „Renės“ novelę, kaipo į svarbiausią prancūzų

romantizmo šaltinį (dar ryškesnį, kaip „Atala"), turime omeny, be kita ko, ir tuodu Chateaubriand'o kūrybinės manieros faktus.

Įnešdamas subjektyvizmą į savo kūrybą, kartais aiškiai lyriško charekterio, Chateaubriand'as lyg demonstratyviai nutraukia visus ryšius su literatūrine tradicija, su praeitimi (mes žinome, kad iš esmės toji tradicija, kad ir XVIII amž. tradicija, buvo labai stipri jame). „Aš" paskiau prancūzų romantikams taps aukščiausiu stabu; jie paskelbs tarp svarbiausių savo principų dailingojo „aš" primatą.

Gilus ir rafinuotas gamtos jausmas daro iš „Renės" taip pat šedevrą. Yra žinoma, kad gamtos jausmo srity Prancūzijoj nemaža padarė Rousseau ir Bernardin de Saint-Pierre'as. Bet Chateaubriand'as paliko savo pirmatakus toli užpakaly. Jis daugiau buvo prityręs vaizdingų stebėjimų, jis pareikšdavo daugiau reikalavimų pats sau, piešdamas tiksliai peizažus. Jis griežtai išbraukė, pašalino iš savo aprašomojo žodyno visus neaiškius, perdaug bendro charakterio epitetus (kuriuos taip mėgo prieš jį prancūzų rašytojai ir poetai, neišskiriant Rousseau ir Bernardin de Saint-Pierre'o). Chateaubriand'as kreipė ypatingo dėmesio į epitetą, kaip į svarbiausią ir charakteringiausią priemonę niuansams pabrėžti. Jis yra naujų epitetų kūrėjas; tie epitetai turi parodyti skirtumus tarp to ar kito kalno, skirtumus tarp miško, saulei tekant, ir miško, saulei leidžiantis, jie turi parodyti individualų upės charakterį, mėnesienų įvairumą ir t. t.

Niekas prieš Chateaubriand'o „Renę" (ir „Atalą") nemokėjo pasirinkti tokių koloritingų palyginimų, tokių švelnių ir minkštų varsų, tokių liepsnotų žodžių. Jo

dailingos priemonės, jo poetika turi nemaža naujo, originalaus, ekspresingo. Del tų visų motyvų novelė „Renė“ priklauso prie prancūzų literatūros neabejotinų šedevrų.

Išvados: 1) Tikrovė visam jos pilnume ir įvairume sukelia Renei svarbiausią nuobodulį: „Jis numano savo gyvenimo realumą vien iš gilaus nuobodulio“.

2) Gyvenimo nuobodulys stiprina Renės melancholiją, pagimdytą gyvenimo fantomo, komplekso neatspėjamų prieštaraujančių fenomenų.

3) Kraštutiniausias Renės egocentrizmas prijungia prie melancholijos nemažą dozą mizantropizmo.

4) Renė — „amžiaus ligos“ nešėjas. Toji liga, Chateaubriand'o nuomone (su ja galima sutikti) turinti tris momentus: beribį geidimą išnaudoti gyvenimą, liūdną nusimanymą, kad negalima tai įvykinti, ir įsitikinimą, kad niekas pasauly nevertas būti geidimo objektu.

5) Renės psichikos pagrindas, jo „amžiaus liga“ nieku būdu negali įrodyti krikščionybės vertybių ar vienuolynų reikalo. Priešingai, nieko negali būt kontrastiškesnio, kaip Renė ir religija.

6) Akad. Lemaitre'o hipotezė, kad novelė „Renė“ galėjusi būti pirmykštis įvadas į „Načezų“ romaną, reikia laikyti sąmojingu spėliojimu, bet gal artimu tiesai.

7) Yra maža pagrindo matyti didelį skirtumą tarp „Renės“ stiliaus ir „Atalos“ stiliaus. Nieku būdu negalima, remiantis vien „Renės“ stiliaus senumu, primenančio XVIII amž. antros pusės stilių, išvesti, kaip

tat daro akad. Lemaitre'as, kad „Renė" — pirmas, ankstybiausias Chateaubriand'o kurinys. „Renė", yra, tur būt, vienas ankstybųjų Chateaubriand'o veikalų, parašytas, tikriausia, pirmais sunkiais emigracijos metais Anglijoj.

8) Nėra jokios prasmės ieškoti įtarimų analogijų, kaip kad daro kai kurie kritikai, tarp novelės meilės istorijos ir Chateaubriand'o bei jo sesers Lucilės istorijos.

9) 1805 m. Renė pasižymi „statiška" psichika, „Načezų" Renė — „dinamiška". Be to „Načezų" Renė turi savy dar „maištingumo", demonizmo, yra tikras Weltschmerzo nešėjas.

10) Novelė „Renė" yra prancūzu literatūros šedevras del ypatingos melancholijos, pilnos lyrizmo, del ypatingai harmoningo jos išreiškimo. Chateaubriand'as sugebėjo toj novelėj duoti savotišką senai žinomų atskirų psichiškų būvių sintezę. Jis sugebėjo pripildyti novelę ypatingo „aš" žavingumo, gilaus gamtos jausmo, pasinaudodamas dažnai originaliomis poetiškomis priemonėmis.

IX.

Krikščionybės genijus.

Génie du christianisme.

Bibliografija.

Kas tai per veikalas „Krikščionybės genijus"? — Kūrinio planas sekant autoriaus įvadu. — „Krikščionybės genijaus" atskirų knygų ir skyrių antraštės. — Išviršinė tvarka, išvidinė netvarka. — Dievo buvimo įrodymas. —Filosofiškai teologiškos dalies charakteris. — Kuriozingas lingvistiškas ekskursas. — Chateaubriand'o estetika ir poetika. — Biblijos ir Homero palyginimai. — Krikščionybės reikšmė Europos dvasios kultūrai, menui, literatūrai. — Krikščioniška ir antikinė poetika. — „Gotikos poezijos" ir viduramžio kūrybos idealizacija. —Krikščioniški ir antikiniai poetai. — Stebuklingas elementas krikščionybėj ir mitologijoj. — Vietos ir laiko koloritas. — Chateaubriand'o kritikos charakteris. — Chateaubriand'o kritiko reikšmė.

Išvados.

Giraud, minėtas mūsų laikų šatobrianistas, yra, be abejo, vyriausias specialistas religiniais klausimais. Savo monografijoj *Nouvelles études sur Chateaubriand*, Hachette, 1912, jis daug vietos skiria „Krikščionybės genijui". Giraud tyrinėja to veikalo sukūrimo istoriją, to veikalo genezę ir koncepciją. Kritiko analizė labai rafinuota. Galima būtų tik prikišti jam kai kuriose vietose pernelig didelė simpatija Chateaubriand'ui. Giraud, kaip buvo sakyta savo laiku, perdaug linkęs imti bona fide rašytojo prisipažinimus.

Labai vykusią „Krikščionybės genijaus“ filosofijos teologijos analizę duoda *Beaunier*, nekartą nurodytam veikale *Chateaubriand*, t. I, Plon, 1912. Kritikas visai teisingai parodo, koks menkas buvo Chateaubriand'as filosofas teologas, kaip svetima jam buvo metafizika, koks jis dažnai būdavo kuriozingas „mąstytojas“.

„Krikščionybės genijų“, kaipo vieną svarbiausių romantiškos kritikos kūrinių, tyrinėja, tarp kitų dalykų, garsusis savo laikais prancūzų literatūros žinovas akad. *Brunetière'as* savo veikale *L'évolution des genres dans l'histoire de la littérature, 1892*; 7-e éd. Hachette 1922. Jis nurodo, tarp kita ko, visą Chateaubriand'o kritiko reikšmę prancūzų literatūros kritikai. „Krikščionybės genijaus“ autorius pirmas davęs svarbiausius prancūzų romantinės mokyklos principus (drauge su ponia de Staël).

Brunetière'as — nepalyginamas dialektikas, nepaprastas eruditas (jis turėjo savo galvoj arti 12.000 perskaitytų knygų), nors kartais perdaug dogmatiškas ir griežtas. Jo įvertinimai niekad negali nustoti savo reikšmės ir įdomumo.

Paradoksalus pirmu žvilgsniu reiškinys, kaip Chateaubriand'as menkas filosofas teologas, galėjęs būti pirmaeiliu literatūros kritiku, paaiškinamas, kaip pamatysim toliau, jo pozityvistiška mąstymo maniera, jo dailingu skoniu.

Trumpa, bet įdomi „Krikščionybės genijaus“ analizė yra duota, tarp kitų klausimų, *P.-M. Massono*, jo veikale *Rousseau et la Restauration religieuse*, 2-e éd. Hachette, 1916. Kritikas suriša Chateaubriand'o

kūrinio ypatybes, rašytojo filosofiją ir poetiką su rusoizmu.

Abato *Bertrino* monografija — *La sincérité religieuse de Chateaubriand*, Lecoffre, 1900 (minėta rašytojo biografijoj) neturi didesnės reikšmės, nors čia nemaža kalbama „Krikščionybės genijaus" klausimais. Bertrino veikalas, kaip mes žinome, polemikos veikalas, nukreiptas svarbiausia prieš Sainte - Beuve'o kritiką. Kaipo Chateaubriand'o advokatas, Bertrinas visada perdeda. Lygiai tas pat galima pasakyti apie *Saint-Beuve'ą*. Savo *Chateaubriand et son groupe littéraire*... 2 vol. 1860, kritikas, kaip žinome, perdaug nusistatęs prieš Chateaubriand'ą.

Kitų šatobrianistų „Krikščionybės genijaus" analizės, matyti, nėra „pirmų rankų" analizės ir, kaipo tokios, nepažymėtinos.

Kas gi per veikalas „Krikščionybės genijus"? Kas gi per veikalas, kurs, išdidžiais Chateaubriand'o žodžiais, privertęs atsidaryti bažnyčias ir pasirodyti procesijas?

Toji krikščionybės apologija nėra toli gražu filosofiškas traktatas paprasta ta žodžio reikšme. Ne. Veikiau tai—savotiška poema, quasifilosofiška poema, parašyta dailinga ir gražiausia proza. Autorius į visą pasaulį, į visus daiktus žiūri sub specie pulchritudinis[1]). Jis įvertina visą pasaulį, kaip dailininkas, kaip grožės pontifeksas. Jo argumentacija dažniausiai remiasi grynu, kartais naiviu estetizmu ir jausmų reikalavimais. Kaipo tokia, aiškus dalykas, toji argumentacija neišlaiko jokios

---

[1]) Giraud, Nouv. étud. sur Chat., p. 111.

kritikos, filosofiškos, logiškos kritikos. Bet ji turi savy daug žavinčios poezijos. Chateaubriand'o apologija — tai patetiška daina, tai savotiškas himnas religijai[1]). Gamtos aprašymai pasižymi Chateaubriand'ui įprastu gilumu, egzotizmu. Jis neužmiršo ir čia panaudoti savo amerikoniškos egzotikos. Į „Krikščionybės genijų" buvo įdėtos dvi „iliustracijos", dvi novelės — „Atala" ir „Renė". Kiek jos turėjo pridėti žavingumo!

Autorius gale „Krikščionybės genijaus" įvado taip nurodo savo veikalo planą:

...„Mūsų veikalą sudaro keturios dalys, iš kurių kiekviena suskirstyta į šešias knygas. Pirmoji dalis nagrinėja dogmas ir doktrinas (reikia suprasti krikščionybės). Antroji ir trečioji dalis apima krikščionybės poetiką arba šios religijos santykius su poezija, literatūra ir menu. Ketvirtoji dalis yra skirta kultui, t. y. visam tam, kas liečia bažnyčios ceremonijas ir tam, kas surišta su dvasininkais ir vienuoliais..."[2]).

Apie „Krikščionybės genijaus" turinį, galima šiek tiek įgauti supratimo iš antraščių atskirų knygų ir skyrių (knygų viso labo 22, nors pagal autoriaus planą turėtų būti 24: mat, dvi knygos, skirtos „iliustracijai" — „Atala" ir „Renė", buvo paskiau atskirtos).

Pirmoj daly (Dogmos ir dokrinos) randas šios knygos ir skyriai: Misterijos ir Sakramentai; Dorovė ir moralės įstatymai; Šv. rašto tiesos ir žmogaus nuslydimas: Mozės tradicijų vyravimas palyginus su kitomis kosmogonijomis; žmogaus nuslydimas; žaltys; vie-

---

1) Beaunier. Chateaubriand, t. I, p. 229.

2) Génie du christianisme, éd. Flammarion, s.d. Introduction, t. I, p. 15.

nas hebrajų žodis etc.; Šv. rašto tiesų tęsinys; Užmetimai Mozės sistemai. Dievo buvimo įrodymas gamtos stebuklų pagalba (toj knygoj autorius, be abejo, nemaža sunaudojo „gamtos stebuklų" iš Bernardin de Saint-Pierre'o „Harmonies de la nature"); Sielos nemirštamumas, įrodomas dorovės ir jausmo pagalba.

Antroji dalis (Krikščionybės poetika) suskirstyta į šias knygas ir skyrius — Bendroji krikščioniškų epopejų apžvalga: krikščionybės poetika dalinasi į tris šakas — poeziją, dailę, literatūrą; bendroji poemų apžvalga, kur krikščionybės stebuklai pakeičia mitologiją; Dantės „Pragaras"; „Atvaduota Jeruzalė"; „Prarastas Rojus". Apie kai kurias prancūzų ir svetimšalių poemas; „Henriada"; Poezija jos santykiuose su žmonėmis; Charakteriai; Poezijos tęsinys jos santykiuose su žmonėmis; Geiduliai („krikščioniškus" geidulius turėjo iliustruoti novelė „Renė"); Apie stebuklus arba apie poeziją jos santykiuose su antgamtinėmis būtybėmis; Biblija ir Homeras: apie šv. raštą ir jo tobulumą; trys svarbiausi šv. rašto stiliai; Biblijos ir Homero paralelė; Biblijos ir Homero paralelės tęsinys; pavyzdžiai.

Trečiojoj daly (Menas ir literatūra) randasi šios knygos — Menas; Filosofija; Iškalbingumas; Krikščionių religijos harmonija su gamtos scenomis ir žmogaus širdies geiduliais:... griuvėsiai bendrai; dvi jų rūšys;... Palmiros, Egipto griuvėsiai etc; krikščioniškų paminklų griuvėsiai. (Chateaubriand'as pirmas prancūzų romantikoj kelia aikštėn griuvėsių poeziją). Tarp kita ko, krikščioniškos religijos harmoniją su žmogaus širdies geiduliais „iliustravo" „Atala").

Ketvirtoji dalis (Kultas) suskyrstyta į šias knygas — Bažnyčios, papuošimai, giesmės, maldos, iškilmės etc; Kapai; Bendras žvilgsnis į dvasininkus; Misijos; Karo ar riterių ordenai; Krikščionybės ir dvasininkų nuopelnai visuomenei...

„Krikščionybės genijus", nežiūrint savo išviršinio sutvarkymo — keturios dalys suskirstytos į knygas, knygos į skyrius — veikalas iš esmės be tvarkos. Jam trūksta vidaus tvarkos — nėra nuoseklaus ir organiško sąryšio tarp atskirų dalių, geriausiu atveju, to sąryšio labai maža.

Į tą vidujį tvarkos trūkumą rodo, be kita ko, kad ir toksai dalykas: autorius Dievo įrodymą nustumia į penktąją savo pirmos dalies knygą, įvardintą: „Dievo buvimas, įrodomas gamtos stebuklų pagalba". Kodel neįdeda jisai tos knygos pradžioje, kaip tai reikėtų padaryti konsekventiškai samprotaujant? Negalima juk kalbėti visoj eilėj skyrių apie šv. rašto „dieviškas tiesas", kol pirmiau tuo ar kitu būdu nėra įrodyta Dievo egzistencija, o gal net tiksliau sakant: katalikiško Dievo egzistencija (veikalo gale autorius samprotauja apie katalikišką kultą).

Nors ir ne vietoj, lyg pripuolamai, Chateaubriand'as stengiasi įrodyti Dievo buvima, išeidamas iš vad. teleologiško argumento (seno, kaip pasaulis, teologų argumento, puikiausia iškritikuoto Kanto, dvidešimt metų prieš „Krikščionybės genijaus" pasirodymą): girdi, viskas pasauly taip gerai sutvarkyta, taip gražu, taip tikslinga, ir visoki paukščiai taip gražiai čiulba, taip nuostabiai orientuojasi savo perlėkimuose į pietus ir t. t. ir t. t.—ar galima tokiomis sąlygomis abe-

joti del buvimo vyriausio tvarkytojo, kurs prižiūri pasaulį?

Ne mūsų dalykas įrodinėti čia tos argumentacijos silpnumas (tai senai išrodyta), kad ji (toji argumentacija) neturi logiško būtinumo charakterio, kad be regimos pasaulio tvarkos, yra daug netvarkos (gal jos net žymiai daugiau), kad geriausiu atveju ji numato Dievą tvarkytoją, prižiūrėtoją, administratorių, bet ne pasaulio įkūrėją. Tiek to. Čia svarbu pažymėti, kad Chateaubriand'o teleologiška argumentacija surišta svarbiausia su jo pagrindine maniera: žiūrėti į visus apsupančius jį reiškinius sub specie pulchritudinis.

Filosofiškai teologiškoj Chateaubriand'o kūrinio daly visur sutinkame aibę prieštaravimų. Šv. rašto „dieviškų tiesų" įrodymai dažniausiai — vienas kuriozas, ypač kai autorius pradeda tyrinėti dalyką su rimta mina, kaipo lingvistas, archeologas, gamtininkas. Paimsiu iliustracijai pirmą pasitaikiusią vietą tos Chateaubriand'o „moksliškos" manieros. Pirmos dalies trečioj knygoj, antram skyriuje, šv. rašto „dieviškumas", jo tiesos, įrodomos, be kita ko, autoriaus lingvistiško ekskurso pagalba:... „Šv. rašto tiesų naudai, sako autorius, mes pridėtume dar kitą (tiesą), paimtą iš vieno hebraiško žodžio. Ar tai nenuostabu ir drauge nedidžiai filosofiškai, kad žmogaus giminės vardas, hebraiškai reiškia „drugys"? „Enoch", „žmogus" yra kildinamas iš veiksmažodžio „anach" — „pavojingai sirgti". Dievas nedavė to vardo mūsų pirmajam tėvui: jis jį pavadino „Adam" „raudona žeme", „moliu". Tik po pirmojo nusidėjimo, Adomo ainiai gavo „Enocho" arba „žmogaus" vardą, kurs taip puikiai tiko

jo visiems vargams, kurs taip iškalbingai primindavo ir nuodėmę ir bausmę. Gal Adomas, liūdesio apimtas, matydamas savo žmonos Ievos kankinimąsi, nustvėrė Kainą, pakėlė jį į dangų, šaukdamas: „Enoch o, liūdesi!“ Liūdnas šauksmas, kuriuo ateity pavadins žmonių giminę“[1]).

„Moksliška“ maniera tokios rūšies samprotavimų, be abejo, nereikalauja komentarų.

Keistas dalykas: kiek kurioziški, naivūs, fantastiški teologiškai filosofiški Chateaubriand'o samprotavimai, tiek rimti ir originalūs jo samprotavimai estetikos bei poetikos srity. Mat, Chateaubriand'as nusimanydavo dailės ir ypač literatūros klausimuose, turėjo pozityvistų savybių (nežiūrint savo romantizmo ir teologiškų bandymų), jis turėjo, be to, labai išugdytą poezijos jausmą. Jo estetika ir poetika nieku būdu nėra metafiziška — tai daugiausia jo pastabumo, akylios „žemiškos“ analizės rezultatas.

Iš daugelio pavyzdžių Chateaubriand'o kritiko manieros paimsim kad ir fragmentą iš Biblijos ir Homero palyginimo (antros dalies penkta knyga, trečias skyrius):

„... Homero pasakojimą nutraukia nukrypimai, kalbos, aprašymai vazų, rūbų, ginklų ir karališkų ženklų; žmonių ir daiktų genealogija. Tikriniai vardai lydimi epitetų: didvyris retai nebūna „dieviškas“, „panašus į nemirtinguosius“, „tautų gerbiamas, kaip „dievas“. Karalaitės visada „gražios rankos“, jį visada grakšti, kaip „Deloso palmės liemuo“, jos plaukai visada yra „visų Gracijų jauniausios“.

---

1) Génie du christianisme, éd. Flammarion, t. I, p. 69.

„Biblijos pasakojimas daug greitesnis, be nukrypimų, be kalbų; jis pripildytas sentencijų, ir personažai čia pavadinti be jokio meilikavimo. Vardai kartojami be galo dažnai, retai kada įvardis pakeičia juos, aplinkybė, sąryšy su jungties „ir" vartojimu, nurodanti į visuomenę daug artimesnę gamtai (suprantama, ir artimesnę Chateaubriand'o širdžiai!), kaip Homero atvaizduota visuomenė. Savimyla jau sužadinta „Odisejos" žmonėse; „Genezės" žmonėse ji dar miega.

„Homero aprašymai ilgi, nors jie būtų švelnūs ar baisūs, liūdni ar grakštūs, stiprūs ar kilnūs. Biblija visuose savo žanruose turi paprastai tik vieną bruožą; bet tasai bruožas labai ryškus, stato daiktą prieš akis.

„Homero palyginimai ilginami del atsitiktinių apystovų: tai yra vaizdeliai, prikabinti prie mūrinių sienų akims linksminti tarp aukštų šventovių, jie traukia jas (akis) į peizažų ir sodžiaus įpročių scenas. Biblijos palyginimai paprastai yra išreikšti keliais žodžiais: liūtas, srovė, audra, gaisras, kurie staugia, puola, griauna, naikina. Tačiau ji (Biblija) žino taip pat ir smulkmeniškus palyginimus; bet tada ji pasisavina rytų manierą ir įkūnija dalyką, sakysim, išdidumą kedre etc.

„Pagaliau kilnumo elementas Homerui gimsta paprastai iš dalių visumos ir žengia palengvėle prie savo ribos. Biblijoj jis visada netikėtas. Jis puola jus, kaip žaibas.

„Homero kūryboj kilnumo elementas dar susidaro iš žodžių puikumo, santarmėj su minties didingumu. Biblijoj, priešingai, aukščiausias kilnumas atsiranda dažnai iš kontrasto tarp įdejos aukštumo ir žo-

džio menkumo, kartais net triviališkumo, kurs ją, tą idėją, išreiškia ..."[1]).

Toji ištrauka, be abejo, pakankamai įrodo, koks Chateaubriand'as gabus, originalus analitikas poetikos klausimuose.

Visa teologiškai filosofiška Chateaubriand'o kūrinio dalis — tas galima numatyti iš anksto — senai yra pamiršta. Jei ji yra skaitoma, tai tik mokslininkų specialistų ar katalikiško kulto atstovų (bet šie pastarieji, rodos, toli gražu ne visi yra „Krikščionybės genijaus" garbintojai). Už tai toji Chateaubriand'o veikalo dalis, kur jis analizuoja krikščioniską poetiką, kur jis iškelia aikštėn viduramžio poezijos grožybes, griuvėsių romantiką, Biblijos vertybes, kur jis lygina krikščioniško genijaus produktus su antikine kūryba (aišku, pastarosios nenaudai) — tos vietos turi ir turės didelės reikšmės prancūzų literatūros istorijoj, prancūzų romantizmo istorijoj, prancūzų literatūros kritikos istorijoj.

Savo estetikos ir poetikos pagrindan Chateaubriand'as deda krikščionybę, kaipo conditio sine qua non, kaipo esmingiausią faktorių dvasinės Europos kultūros ir viso geriausio, kas toj kultūroj yra. Jei galima kalbėti apie Chateaubriand'o sistemą, jei galima kalbėti apie jį, kaip apie meno, literatūros, poezijos teoretiką — gali būt reikšminga jo profession de foi veikalo pradžioje, įvade: „... Ją suklaidino (reikia suprasti išmokslintą visuomenę), sako autorius, tvirtindami, kad krikščionybė buvo kultas, gimęs barbariškumo prieglobsty, absurdiškas savo dogmose, juokin-

[1]) Génie du christianisme, t. I, p. 275—276.

gas savo ceremonijose, priešingas menui, literatūrai, protui ir grožei; kultas, kurs tik ir darė, kad lietųsi kraujas, kad žmonės būtų supančioti, kad būtų sulaikyti žmonių giminės apšvietimas ir laimė: o reikia pasirūpinti įrodyti priešingai, kad iš visų religijų, kada nors buvusių, krikščioniška religija poetiškiausia, humaniškiausia, palankiausia laisvei, menui, literatūrai, kad šių dienų pasaulis jai turi būt dėkingas už visa, pradedant žemdirbyste ir baigiant abstraktiškais mokslais, pradedant prieglaudomis nelaimingiems ir baigiant šventovėmis, pastatytomis Mykolo Angelo ir papuoštomis Rafaelio. Reikia parodyti, kad nėra nieko dieviškesnio, kaip jos moralė, nieko malonesnio, iškilmingesnio, kaip jos dogmos, mokslas, kultas; reikia pasakyti, kad ji (krikščionybė) yra nepaprastai palanki genijui, padaro skonį grynesnį, išugdo dorovingus geidulius, duoda minčiai jėgų, duoda kilnių formų rašytojui ir tobulų modelių menininkui; kad visai nėra gėdos tikėti drauge su Newtonu ir Bossuet, Pascaliu ir Racine'u; pagaliau reikia pasišaukti visas vaizduotės gėrėjimasis ir visas širdies susidomėjimas tos pat religijos pagalbai, prieš kurią jas (vaizduotę ir širdį) sukurstė..."[1]).

Toji profession de foi gan nuosekliai pažymi visus svarbiausius Chateaubriand'o estetikos punktus. Jei krikščionybė yra poetiškiausia religija, jei ji palankiausia menui ir literatūrai — reikia griežtai atsisakyti, griežtai išsižadėti krikščionybės antipodo — antikinės stabmeldystės, visų antikinių vertybių, antikinės dailės, antikinės literatūros. Antikinis menas ir lite-

[1]) Génie du christianisme, t. I, Introd., p. 13.

ratūra savo poetiškumu, nekalbant jau apie kitas vertybes, negalį nė lygintis su menu ir literatūra krikščionybės pagimdyta.

Krikščionys negalį pasitenkinti vien tragedijomis, su jų antikiniu stabmeldišku fonu, su jų antikiniu stabmeldišku turiniu. Krikščionys negalį pasitenkinti antikiškumo poetais, filosofais, istorikais, kaipo vienatiniais modeliais. Aišku, didieji antikiškumo poetai — Homeras, Sofoklis, Teokritas, Vergilijus turį savy nemaža poetiškų grožybių, gražių minčių, pagirtinų jausmų, kurie kartais artimi šių dienų jausmams ir mintims. Bet, tvirtina Chateaubriand'as, net tie garsūs poetai žmoniškų geidulių atvaizdavime žymiai nusileidžią krikščionybės rašytojams. Krikščioniško idealo nešėjai žymiai viršiją antikinio idealo atstovus.

Kaip esanti niekinama viduramžio poezija! Tuo tarpu kiek joje esą perlų! Chateaubriand'as, vieno poeto žodžiais, atstatęs viduramžio gotikos katedrą. Jis ne tik atstatė gotikos katedrą; jis sugrąžino teises gotikos poezijai, krikščioniškai savo pagrinde poezijai, jis sugrąžino teises giliai tautiškai poezijai. Chateaubriand'as pirmas atstatė prancūzų viduramžio kūrybą. Iki jo ne tik XVIII amž., encikiopedistų ir bedievių amžius, bet ir XVII amž., klasikinis amžius, ir XVI amž., humanistinis amžius, tematė viduramžy paklydimo, tamsumo, barbariškumo epochą. Chateaubriand'as sugrąžino prancūzų viduramžiui jo teises, padarė jį, teisingu Brunetière'o pasakymu, „tautos istorijos dalimi“ [1]).

---

[1]) Brunetière, L'évol. des genres dans l'hist. de la litt. Hachette, 1922, p. 183.

Jo nuopelnai prancūzų romantizmui tik del to vieno neabejotini. Maža to, jo nuopelnai neabejotini ne tik dailingai prancūzų literatūrai: jis privertė ne vien poetus, dailininkus kreiptis į viduramžį, bet taip pat ir mokslininkus, istorikus.

Mūsų laikais, šimtui metų praslinkus po Chateaubriand'o atstatymo „gotikos katedros" ir „gotikos poezijos", mes apsčiai turim medžiagos, rodančios į milžinišką prancūzų viduramžio kūrybą, prancūzų viduramžio poezijos nepaprastą turtą, į jos didžiai dailingas savybes. Naujausiais laikais visa eilė garsių medievistų, specialistų prancūzų viduramžio poezijos ir literatūros (pradedant Gaston Parisu, baigiant Jeanroy, Bédier) atskleidė uždangą nuo tolimos prancūzų praeities: „gotikos poezija" pasirodė visam savo spindėjime, visoj savo savotiškoj grožėj.

Aišku, Chateaubriand'as, atstatydamas gotikos poeziją, neturėjo beveik jokių davinių toj srity (mat, iki XIX amž. apie prancūzų viduramžio literatūrą, poeziją, neturėta jokios tikslios nuovokos). Chateaubriand'ui čia padėjo ar jo intuicija ar jo tendencingumas, o gal ir viena ir antras. Šiaip ar taip, bet rezultatai buvo labai vaisingi ir labai laimingi.

Idealizuodamas krikščionišką poeziją, viduramžio poeziją par excellence, Chateaubriand'as griežtai tvirtina ir įrodinėja vyravimą krikščioniškos poezijos vaizdų, palyginus juos su antikiškumo mitologija. Jis griežtai sukyla prieš Boileau ir kanonizaciją antikinio mitologijos aparato poetinėj kūryboj. Tasai aparatas, Chateaubriand'o nuomone, pašalinęs tiesą iš kūrybos. Reikią sugrįžti prie krikščioniškos poezijos, poezijos kilnios, tikrai žmoniškos. Kad ir kaip kalbėtų Boileau

ir klasikinė mokykla, kad ir kaip jie keiktų—Miltonas, Tasso, Dantė—genialūs poetai; jų didžiosios poemos atidengiančios naujus poetiškus horizontus.

Reikia pasakyti, kad iš visų didžiųjų krikščioniškų poetų Chateaubriand'as geriausiai yra susipažinęs su Miltonu (jo gyvenimo Anglijoj vaisius). Dantę jis maža tesupranta ar, tiksliau sakant, visai jo nesupranta: Chateaubriand'ui yra svetimas gilus, rafinuotas italų poeto misticizmas.

Norėdamas įrodyti, kad krikščionybės poetai aukščiau stovi už antikinius, jis duoda visą eilę paralelių. Sakysim, jis lygina Euripido, Vergilijaus, Andromachą su Racine'o Andromacha. Jis įrodo, kad Racine'o Andromacha, kaipo švelnios, kilnios motinos tipas, viršija savo antikinį modeli. Kodel? O todel, kad prancūzų tragikas, nežiūrint savo klasikinių tradicijų, turėjęs būti krikščioniškų tradicijų įtakoje. Lygiai ir Racine'o Ifigenija, kaipo dukters tipas, esanti narsesnė, paklusnesnė, labiau mylinti, nekaip jos antikinis prototipas. Ir t.t. ir t.t. Visur ir visur matoma poetiškiausios krikščionybės įtaka.

Krikščionys poetai, tvirtiną Chateaubriand'as, giliau atvaizduoją žmonių geidulius todel, kad religija savo pagalba pakeitusi meilės jausmo charakterį, suteikusi tam jausmui daugiau kilnumo, sudvasinusi jį, padariusi jį skaistesnį sąžinės ugnies pagalba. Puikus pavyzdys tokios meilės, sąžinės išmetinėjimų nuvalytos, grynai moraliu krikščioniškos kilmės momentu, galinti būt, mano Chateaubriand'as, Racine'o Fedra, Rousseau Julija, Bernardin de Saint-Pierre'o Virginija, nekalbant jau apie viduramžio tikrai gyvenusią Eloizą.

Chateaubriand'as patsai iliustruoja skaisčią, moraliu momentu sukomplikuotą (sąžinės momentu) meilę „Atalos" ir „Renės" novelėse, ypačiai „Atalos" (tiesą sakant, tos novelės davė, kaip buvo kalbėta aukščiau, priešingą rezultatą, maža teturintį bendro su „sukrikščionintos meilės" apologija).

Toliau Chateaubriand'as įrodinėja savo poetikoj, kad krikščionybės stebuklai nė kiek nenusileidžią stabmeldystės stebuklams, t. y. mitologijai.

Reikia pasakyti, kad del to labai svarbaus punkto yra kritikoj nemaža įvairių pro ir contra. Vieni kritikai (jų dauguma) įrodinėja, kad antikinės mitologijos stebuklai neturį ekvivalento del savo grožės, del vaizdų turtingumo. Kiti (jų yra žymiai mažiau) tvirtina, kad Chateaubriand'as turįs pilniausią raciją ta prasme. Sakysim, prof. des Essarts, tarp kita ko, sako taip: „Jei politeizmas sako daug vaizduotei, krikščionybė turi nemažiau begalinių resursų ir kai kuriuose punktuose platesnį vyravimą. Dievai ir deivės yra tik antgamtiški vyrai ir moterys. Dieviškos krikščionybės būtybės atskirais atvejais turi charakterį daug kilnesnį, labai simbolišką, labai slėpiningą. Jie išugdo geidulius, bet tai grini, skaistūs geiduliai. Mes čia nė nekalbėsime apie krikščioniško Dievo pranašumą palyginus jį su Jupiteriu... Lygiai ir Biblijos angelai, demonai, serafinai, šventieji duoda medžiagos krikščionybės stebuklams, kuriais galima visada pasinaudoti. Miltono Šėtonas viršija Homero Ajaksą... Dantės Pragaras palieka toli užpakaly savęs Hadesą ir Tartarą. Krikščioniškas Rojus, didžiojo poeto atvaiz-

davime (Dantės) viršija... neaiškius antikinės poemos Eliziejaus laukus..."[1]).

Tikrai, reikia tik įsiskaityti į Dantės Rojų, reikia tik atsiminti iš mūsų laikų charakteristikų nors ir akad. Barrèso charakteristiką, kad Chateaubriand'o tezė pasirodytų mums visam jos rimtume: „Dantės Rojus — tai šviesos, harmonijos ir etero vibracijų kompozicija, poetiškai sako akademikas. Jis (Rojus) yra kartu ir žvaigždėtas skliautas, ir dangiškas choras, ir aukščiausia santaika, valdanti šventąsias dvasias ... Rojus — tai geismų, valios ir kontempliacijos egzaltacija. Tai — sielų sūkurys, nešamų pirmykščio pasaulio judėjimo... Dantė mums rodo skaisčiausius ir paslaptingiausius dvasios gyvenimo elementus — gryną grožės esmę: judėjimą, muziką ir šviesą..."[2]).

Kartoju, jei atsiminsim tai, teks beveik sutikti su Chateaubriand'u: krikščioniški stebuklai, mes pasakytum — krikščioniškas mitologijos aparatas, ne tik kad nemenkesnis už antikinę mitologiją, bet dažnai ją viršija savo sudėtingumu, savo sudvasinimu, savo muzikaliu fonu (atikinė mitologija turi skulptūros foną). Tiesa, čia du skirtingi planai, kurių vertybėms, kaip grynai estetiškoms vertybėms, apskritai, sunku pritaikyti kokybės mastas.

Chateaubriand'as, kaip mes pamatysim tolesniam skyriuje, savc „Kankiniuose" nevykusiai naudojasi krikščionybės epiška mašina Miltono dvasia, krikščioniškų stebuklų dvasia. Jo epiškoji mašina menka, jo

---

1) des Essarts, Chateaubriand dans l'Histoire de la langue et de la litt. franç. sous la direction de Petit de Julleville, éd. A. Colin, s.d. (1896—1900), t. VII, p. 26.

2) Nouvelle Revue d'Italie, 25 juin 1921, p. 583.

krikščioniški stebuklai — teatralūs, dirbtiniai, niekam tikę. Bet tai—kaltė ne krikščioniškos epiškos ar mitologiškos mašinos, ne krikščioniškų stebuklų — čia autoriaus kaltė: jis neturėjo atatinkamo talento, jis neatsižvelgė, be to, į laiko dvasią. Kas genialiai pavyko Dantei XIV amž., nepavyko Chateaubriand'ui XIX a. pradžioje.

Šiaip ar taip, Chateaubriand'as savo poetikoj pasirodė gilus, rafinuotas kritikas. Tokio kritiko prancūzai nuo Boileau laikų, galima sakyti, neturėjo.

Jis pirmas Prancūzijoj, bent pilniausiai ir ryškiausiai, parodė savo „Krikščionybės genijuje" visą reikšmę vietos ir laiko kolorito, t. y. ypatingą, savotišką kiekvienos praėjusios epochos fizionomiją. Ta prasme jis yra lyg prancūzų Herderis. Iki jo Prancūzijoj nesuprasdavo atskirų epochų originalumo, jų savingumo, nesikartojamo charakterio. Chateaubriand'as pirmas parodė tolimų epochų ypatingą minties ir jausmo konstrukciją.

Nežiūrint viso jo estetizmo ir impresionizmo, kaipo kritiko, „Krikščionybės genijaus" autorius yra taip pat prancūzų istorinės kritikos tėvas. Iki Chateaubriand'o, iki „Krikščionybės genijaus", kritikas tebuvo tik žodžių žongleris, maestro sąmojingų posakių, palyginimų, sugretinimų, lengvo tyrinėjimo grynai stilistinių ar ritminių smulkmenų. Daugeliu atvejų tasai tipiškas literatūrinis kritikas prieš Chateaubriand'o epochą—pedantas, siauras formalistas, gaudytojas autorių paklydimų, medžiotojas menkniekių, mažos reikšmės detalių. Visi tie Voltaire'ai, Marmonteliai, La Harpe'ai, Chamfort'ai etc, nežiūrint eilės savo gražių puslapių — nič nieko neįrodo. Visa tai — tik gražus,

sąmojingas estetiškas ir stilistiškas plepėjimas—nedaugiau. (Deja, jis toli gražu neišnyko ir mūsų laikais, ir ne tik Prancūzijoj).

Chateaubriand'as padarė kritiką (literatūrinę) rimtu dalyku, pastūmėjo ją, patsai to nežinodamas, nemanydamas, eiti mokslo keliu, bent stengtis eiti tuo keliu. Be jo (ir be ponios de Staël) nebūtų suprantami ir galimi tokios prancūzų kritikos žvaigždės, kaip Villemainas, Sainte - Beuve'as, kaip Taine'as, kaip Brunetière'as.

Be kita ko, negalima nepažymėti vieno Chateaubriand'o kritiko principo: „Prieš nevaisingą trūkumų kritiką reikia pastatyti vaisinga grožybių kritika". Del to principo yra tokia charakteringa akad. Brunetière'o nuomonė: „Nėra nieko teisingesnio ir drauge nieko klaidingesnio, kaip tasai principas, atsižvelgiant į tai, kaip jis norima suprasti. Nes „trūkumų kritika" turi bent tą gerą pusę, kad verčia jų (trūkumų) vengti; o „grožybių kritika" turi tą savo silpną pusę, kad verčia mus imituoti jas (grožybes), kas būna lygu paprastai gana blogai parodijai...

„Trūkumų kritika yra dažnai išreiškimas kritiko siaurumo ir neįspūdingumo... ji įmaišo dar tikėjimą taisyklių autoritetu, kas turi būt visai svetima tikros kritikos dvasiai... Ir pagaliau... ji yra kliūtis meno formų pažangai ar evoliucijai... Kaip tik tai norėjo pasakyti Chateaubriand'as..."[1]). Sunku nesutikti su Brunetière'o nuomone.

Nors Chateaubriand'ui nėra kritikoj absoliutaus kriteriumo, bet jis visgi netvirtina, kad čia reliatyvumo

[1]) Brunetière, L'évol. des genres dans l'hist. de la litt., 1922, p. 184—186.

viešpatija. Jis apsistoja pusiaukelėj — tarp absoliutaus, nesikeičiančios grožės kriteriumo, ir reliatyvaus, pereinančio, besikeičiančio tos grožės įvertinimo. Jis aiškina tą reliatyvumą labai savivališkai, nurodydamas gan neaiškiai į ryšius, nuo kurių turi priklausyti kritiko sprendimai. Bet jau vienas atsisakymas nuo absoliutaus (klasikinio) kriteriumo labai ir labai daug reiškė literatūrinės kritikos likimui.

Toksai bus bendrais bruožais „Krikščionybės genijaus" charakteris.

Pažymėsime išvadas, kurių galima padaryti susipažinus su „Krikščionybės genijum":

1) „Krikščionybės genijus" yra quasifilosofiška poema, parašyta dailinga ir gražiausia proza. Tai — patetiška daina, savotiškas himnas religijai (Beaunier).

2) „Krikščionybės genijaus" autorius į visą pasaulį, į visus daiktus žiūri sub specie pulchritudinis (Giraud). Jis įvertina pasaulį, kaipo grožės pontifeksas.

3) „Krikščionybės genijus", nežiūrint savo išviršinio sutvarkymo, veikalas iš esmės be tvarkos: jam trūksta nuoseklaus ir organiško sąryšio tarp atskirų dalių.

4) Chateaubriand'o teleologiška Dievo įrodymo argumentacija neišlaiko kritikos, kaip ir visa jo veikalo teologiškai filosofiška dalis.

5) Chateaubriand'o samprotavimai estetikos bei poetikos srity — nimti ir originalūs: jis turėjo pozityvisto gabumų, pastabumo, be to, jame buvo labai išbujojęs poezijos jausmas.

6) Toji „Krikščionybės genijaus“ dalis, kur autorius analizuoja krikščionišką poetiką, kur jis kelia aikštėn viduramžio poezijos grožę, griuvėsių romantiką, kur lygina krikščioniško genijaus produktus su antikine kūryba — toji dalis turi ypatingos reikšmės prancūzų literatūrai, romantikai, kritikai.

7) Savo estetikos bei poetikos pagrindan Chateaubriand'as deda krikščionybę, kaipo vieną iš esmingiausių dvasinės Europos kultūros faktorių, kaipo religiją poetiškausią, humaniškiausią, palankiausią laisvei, menui, literatūrai.

8) Svarbiausias Chateaubriand'o kritiko punktas: krikščioniško genijaus sukurtos estetikos bei poezijos vertybės viršija antikinio pasaulio analogiškas vertybes; krikščionybės idealo nešėjai pralenkia antikinio idealo atstovus.

9) „Krikščionybės genijaus“ autorius atstatė ne tik „gotikos katedrą“ — jis sugrąžino teises „gotikos poezijai“, krikščioniškai ir tautiškai poezijai. Jis pirmas atstatė prancūzų viduramžio kūrybą.

10) „Krikščionybės genijus“ privertė kreiptis į viduramžį ne tik dailingos literatūros atstovus, bet taip pat ir mokslininkus, istorikus.

11) „Krikščionybės genijaus“ autorius stengiasi parodyti poeziją labiau žmonišką, labiau artimą psichologiškai tiesai, giliau atvaizduojančią žmogaus geidulius ir jausmus.

12) Chateaubriand'as iliustruoja, gaudamas priešingų rezultatų, skaisčią, moraliu momentu sukomplikuotą, meilę „Atalos“ ir „Renės“ novelėse, ypač „Atalos“.

13) Chateaubriand'o tvirtinimas, kad krikščionybės stebuklingas elementas nenusileidžiąs stabmeldystės stebuklams, antikinei mitologijai turi pagrindo: krikščioniškas mitologiškas aparatas, reikia manyti, ne tik ne menkesnis už antikinę mitologiją, bet dažnai viršija ją savo sudėtingumu, sudvasininimu, muzikaliu fonu.

14) „Krikščionybės genijaus" autorius parodo vietos ir laiko kolorito reikšmę, savotišką kiekvienos praėjusios epochos fizionomiją. Chateaubriand'as yra prancūzų Herderis.

15) „Krikščionybės genijaus" autorius yra prancūzų istorinės kritikos tėvas.

16) Chateaubriand'as kritikas apsistoja pusiaukelėj tarp absoliutaus ir reliatyvaus grožės kriteriumo. Bet jo ryškus abejojimas del absoliutaus, klasikinio kriteriumo turėjo daug reikšmės prancūzų literatūros kritikai.

X.

Kankiniai. (Les Martyrs).

„Kankinių" autoriaus tikslas, — Epopejos žanro parinkimas.—Kelionė į Rytus.

„Kankinių" siužetas. — III amž. pabaigos epocha. — Demodokas — graikų tautelės kunigas. — Jo duktė Simodosė (Cymodocée) — Mūzų vaidilutė. — Simodosė sutinka krikščionį Eudorą. — Ji aplanko su tėvu Arkadiją — Eudoro tėviškę. — Eudoras pasakoja savo istoriją. — Jo gyvenimas Romoj. — Eudoras kovoja su frankais. — Jo tolimesni žygiai. — Gallų vaidilutė Veleda (Velléda). — Pasakojimo galas. — Eudoro ir Simodosės meilė. — Achajos valdytojo intrigos. — Simodosė — krikščionė ir Eudoro žmona. — Ji važiuoja į Jeruzalę ir ten slapstosi. — Eudoras Romoj. — Dioklecijono ediktas. — Eudoras kalėjime, — Simodosė Romoj. — Kankiniai Koliziejaus arenoj. — Jų baisi mirtis.

Chateaubriand'o dangus.—Dangiško miesto gyventojai.—Pragaras.—Pragariško senato posėdis. — Gašlumo demonas. — Veikalo pradžia.—Frankų aprašymas. — Epizodas apie Veledą.—Peizažai. — Antikiškumo, eleniškumo paveikslai. — „Kankinių" reikšmė.

Bibliografija.

Išvados.

Aukščiau buvo minėta, kad „Kankiniai", tasai krikščioniškas romanas ar, tikriau, toji quasikrikščionybės epopeja, yra glaudžiai susijusi su „Krikščionybės genijum". „Kankiniuose" autorius norėjo vaiz-

džiai demonstruoti krikščionišką poetiką, krikščioniškos epiškos mašinos vertybes. Jis norėjo taip pat parodyti, kiek krikščionybė pagilina charakterių psichologiją, kiek ji darą sudėtinį geidulių žaidimą, palyginus jį su antikiškumu. Jis norėjo tikslesnio dailingo žanro forma duoti dar kartą krikščionybės apologiją. Neveltui pilna kūrinio antraštė buvo tokia: „Kankiniai arba krikščioniškos religijos triumfas" (Les Martyrs ou le Triomphe de la religion chrétienne). Turėdamas tai galvoje, Chateaubriand'as prieš heroišką krikščionybę (jos persekiojimo epocha — III a. gale) pastato antikinį stabmeldišką pasaulį. Be to, barbarų pasaulis turėjo rasti sau vietos jo veikale, kaipo vienas ryškiausių veiksmo fonų.

Pirmo „Kankinių" leidimo pratarmėj (1809) autorius, tarp kita ko, pažymi savo kūrinio ideją ir planą: „Aš nurodžiau savo pirmam veikale („Krikščion. gen."), sako Chateaubriand'as, kad krikščionių religija atrodė man palankesnė už stabmeldystę charakterių plėtojimui ir geidulių žaidimui epopejoj. Aš buvau dar pasakęs, kad tos religijos stebuklai gal galėtų kovoti su mitologijos stebuklais. Tas nuomones, daugiau ar mažiau ginčytinas, aš pasistengsiu įrodyti pavyzdžiu. Kad skaitytojas taptų bešališku teisėju tos didelės literatūrinės bylos, man rodos, reikėjo paieškoti siužetas, kurs talpintų vienuose ir tuose pat rėmeliuose dviejų religijų paveikslą, moralę, aukas, dviejų kultų iškilmingas ceremonijas; siužetas, kame „Genezės" (Biblijos) kalba skambėtų šalia „Odisejos" kalbos; kur Homero Jupiteris galėtų būti šalia Miltono Jehovos, nenusikalstant dievobaimingumui, skoniui ir įpročių teisingumui.

„Nustatęs tą idėją, aš lengvai radau tų dviejų religijų sąryšio istorijos epochą. Veiksmas prasideda persekiojimu, kurį pradėjo imperatorius Dioklecijonas, III amžiaus pabaigoj. Krikščionybė dar nebuvo vyraujanti religija Romos imperijoj; bet jos altoriai jau kilo šalia stabų aukurų.

„Personažai paimti iš dviejų religijų: pirmiausia aš supažindinu su tais personažais; toliau pasakojimas parodo krikščionybės būvį... veiksmo epochoj; likusi kūrinio dalis išugdo tą veiksmą, kurs baigiasi katastrofa, visuotinėmis krikščionių žudynėmis ... Personažai beveik visi istoriniai asmenys ... Aš padariau Dioklecijoną kiek geresnį, ne tokį, koks jis yra jo amžininkų autorių atvaizduotas...“[1]).

Kyla klausimas, kodel Chateaubriand'as krikščioniškai poetikai demonstruoti pasirinko epopejos, poemos žanrą. Mat, prancūzų romantizmo tėvas, „romantizmo sašemas“ visada, nuo pat ankstybos jaunystės, turėjo nepaprastą silpnumą poemai, epopejai. Nuostabus skonio anachronizmas! XIX amž. pradžioje rašyti epopejas buvo keistoka. Ir visgi Chateaubriand'as rašo savo „Kankinius“ (tiesa, buvo nevykusių tos rūšies bandymų ir kitų rašytojų).

Kurdamas tą veikalą autorius, matyt, patenkino savo norą užbaigti krikščionybės apologiją vaizdžiais pavyzdžiais ir savo, jei taip galima pasakyti, „epišką maniją“.

Norėdamas surinkti reikalingą jam medžiagą, svarbiausia, susipažinti su būsimojo kūrinio veiksmo vieta, Chateaubriand'as, kaip žinome, keliavo į Grai-

---

[1]) Les Martyrs, éd. Flammarion, s. d., t. I, Préface, p. 7—8.

kiją ir Rytus. Kelionė turėjo ir kitų motyvų, bet medžiagos paruošimas „Kankiniams“ be ne bus svarbiausias tų motyvų. Ta kelionė davė Chateaubriand'ui daug naujų įspūdžių, daug naujų varsų jo poezijos politrai, įgalino jį parodyti, atvaizduoti „Kankiniuose“ gražius Graikijos ir Rytų peizažus.

Kaip mes žinome, kelionė į Rytus davė medžiagos dar dviem kūriniams: „L'Itinéraire de Paris à Jérusalem“ ir „Les aventures du dernier Abencérage“. Reikia, beja, pažymėti, kad Chateaubriand'o kūryba glaudžiai susijusi su dviem jo kelionėmis: kelionė i Ameriką yra pirmas šaltinis jo amerikoniškos egzotikos, t. y. „Načezų, „Atalos“, „Renės“, „Krikščionybės genijaus“; kelionė į Rytus yra pirmas šaltinis jo „Kankinių“ jo „L'Itinéraire“, jo „Le dernier Abencérage“. Tos kelionės yra, be abejo, savotiški akstinai Chateaubriand'ui kurti, sandėliai įspūdžių, medžiagos jo kūrybai.

Sugrįžkime prie „Kankinių“. Epocha, paimta autoriaus jo krikščioniškai epopejai, yra laikas antikinio pasaulio krizio, yra laikas pradedančios žlugti stabmeldystės, jos aiškaus nykimo, ir prasidedančios krikščionybės pergalės, nors dar plūstančios krauju.

Koksai „Kankinių“ siužetas? Mes persikeliame, kaip sakėme pirmiau, į tolimą epochą, į III amžiaus pabaigą, labai neramų, labai įvairų laikotarpį. Viskas ten verda, kaip katile: įvairiausi geiduliai, tikėjimai, misterijos, erezijos, mokslai susijungė, susimaišė į chaotišką masę. Tai — katilas, bet katilas žmonių sąžinės keisčiausių ir intensiviausių pasireiškimų. Viešpatauja Dioklecijonas. Jis yra protingas žmogus, gan palankus krikščionybei. Imperatorius nepradėtų

naujos religijos persekiojimo, jei nebūtų šlykščių asmenų įtakoje. Pirmiausia jam turi įtakos jo padėjėjas Galerijus, žiaurus, kraugeriškas žmogus, griežtas krikščionybės priešininkas. Paskiau piktojo genijaus rolę krikščionių persekiojime vaidina Hieroklis, Achajos prokonsulas, Galerijaus sėbras, dvaro sofistas ir ateistas. (Piešdamas tą dvarininką ateistą, autorius, matyt, turėjo galvoj kai kuriuos prancūzų revoliucionierius, padariusius dvaro karjerą Napoleono laikais).

Vienas paskutinių Homero ainių, Demodokas, kilęs iš Chioso salos, eina mažos graikų tautelės vyriausiojo kunigo pareigas Mesenijoj. Tasai visų gerbiamas kunigas turi dukterį Simodosę (Cymodocée), kurią jis labai rūpestingai auklėja: „Jo duktė Simodosė augo jo akyse, kaip jaunas alyvų medelis, kurį sodininkas rūpestingai pasodino šalia fontano ir kursai yra dangaus ir žemės meilė..."[1]). Graži Demodoko duktė—idealas antikinės mergelės: ji išmintinga, kaip Atena, ji skaisti, kaip Diana, ji Mūzų vaidilutė.

Kartą vakare Simodosė užtiko šventam gojely besiegantį jauną medžiotoją: „Jo galvą, kiek palenktą ant krūtinės... palaikė ieties rankena, jo ranka, gulinti... ant tos ieties, vos begalėjo nulaikyti virvę su šunimi, kurs, rodos, prisiklausydavo mažiausiam šlamesiui; nakties žvaigždės šviesa, prasiskverbusi tarp dviejų kiparisų, apšvietė jauno medžiotojo veidą: taip Apeleso papėdininkas atvaizdavo Endimijono sapną. Ir tikrai Demodoko duktė pamanė, kad tasai jaunas medžiotojas yra miškų karalaitės numylėtinis..."[2]). Sumišusi mergelė ant kelių maldauja Apolono seserį

[1]) Les Martyrs, t. I, p. 87 (liv. I).
[2]) Ibid., p. 95—96 (liv. I).

(Afroditą) netaikyti į ją savo strėlės. Staiga medžiotojas pabudo. Tarp Simodosės ir jo įvyksta charakteringas dialogas: „Kas čia, sušuko sumišusi Simodosė . . ., ar tu ne medžiotojas Endimijonas?“ „O tu, pasakė jaunas žmogus, nemažiau nustebęs, ar tu ne angelas?“ „Angelas?“ — paklausė Demodoko duktė. Tada svetimšalis, didžiai susijaudinęs, sušuko: „Moteriške, atsistok! klūpoti reikia tik prieš Dievą . . .“[1]).

Tasai susitikimas nustato centralinę veikalo intrigą ir yra svarbus momentas Simodosės gyvenime. Tasai susitikimas yra tuo pat metu dviejų religijų, dviejų genijų, dviejų menų susitikimas.

Kas yra tasai nepažįstamas jaunuolis, matyt, krikščionis, panašus savo grože į mitologijos gražuolį Endimijoną? Pasirodo, kad tas jaunas medžiotojas yra kilęs iš Arkadijos, kilnus Filopomeno ainis, vardu Eudoras, Lasteno sūnus, tikras krikščionis.

Kuriam laikui praėjus, Demodokas su savo dukterimi vyksta į Arkadiją. Mat, Simodosė prikalbino tėvą tai padaryti — Apolono sesuo visgi paleido savo strėlę į mergelės širdį. Arkadijoj jie suranda Eudoro tėvų namus ir jį patį. Demodokas ir Simodosė turi progos susipažinti su krikščionių šeimos įpročiais (Eudoro tėvai—krikščionys). Autorius sustato vieną prieš antrą dvi šeimynas: antikiškai stabmeldišką, Demodoko ir jo dukters asmeny, ir krikščionišką—Eudoro ir jo tėvų asmeny.

Eudoras pasakoja svečiams savo gyvenimo istoriją (ta istorija užima beveik pusę viso veikalo). Kadangi Lasteno pirmatakai priešinosi romenams, kiek-

---

[1]) Les Martyrs, p. 96—97, t. I (liv. I)

vienas vyriausias jų šeimos narys turėjo būt kuriam laikui siunčiamas į Romą, kaipo įkaitas. Tuo būdu, Eudoras gyvendamas Romoj turėjo progos arti susipažinti su Diokleciiono dvaro gyvenimu. Romoj jis susipažino su visomis romenų kultūros ypatybėmis. Jis pats lieka, nežiūrint savo krikščionybės, elenų kultūros auklėtinis. Jis susipažįsta Romoj ir susidraugauja su būsimais šventaisiais Augustinu ir Jeronimu, su būsimuoju imperatorium Konstantinu. Su tais draugais (kaip matom, labai garbinga kompanija) Eudoras leidžia laiką. Šiaip, jis gyvena labai palaidą gyvenimą kurį laiką užmiršdamas religiją.

Su imperatoriaus Diokleciiono dvaru Eudoras vieną vasarą gyvena Bajose, prie jūros kranto. Čia jis susipažįsta dar su daugybe asmenų, tarp kita ko, su šv. Sebastijonu (matyt, autorius nori kuo daugiau šventųjų pastatyti savo didvyrio kely). Tačiau tos visos pažintys su šventaisiais nė kiek nekliudo Eudorui leisti labai maloniai laiką pas vieną turtingą ir elegantišką moterį Aglają. Visas tos epochos epikureizmas ir rafinuotas ištvirkimas yra autoriaus atvaizduotas šiame epizode.

Eudoras, sugrįžęs į Romą, kartą atlanko katakumbas. Čia jį pamato Galerijaus šnipai. Gaierijus parašo Diokleciionui apie tai, reikalaudamas nubausti jauną graiką. Eudoras baudžiamas — jis siunčiamas į Reino krantus, į Konstancijaus armiją, kovojančią su frankais.

Jam teko dalyvauti žiauriame mūšy su barbarais (to mūšio aprašymas yra tikras šedevras, kur puikiai išlaikytas laiko ir vietos koloritas; istorikas Thierry, sako, šio aprašymo įtakoje, pajutęs savo pašaukimą

istorijai). Nors frankai nugalėti, tačiau Eudoras patenka į barbarų rankas. Kurį laiką jis vergauja. Daug jam tenka pergyventi, iškentėti, pamatyti. Jis, be kita ko, dalyvauja didelėj medžioklėj Dunojaus krantuose. Jam tenka atsidurti per tą medžioklę net prie Ovidijaus kapo (autorius to nori, nieko nepadarysim!).

Pagaliau Eudorą paleidžia: frankai paveda jam garbingą misiją pas Konstanciją—pasiūlyti taiką jų vardu. Eudoras, tuo būdu, trumpam laikui virsta „diplomatu". Pabuvęs kiek prie Konstancijaus dvaro, jis yra skiriamas į aukštą karo vietą. Čia jis padaro eilę karo žygių. Eudorui surengiamas net triumfas. Jis skiriamas paskiau Armorikos valdytoju. Čionai jį įsimyli vaidilutė Veleda (Velléda), pažadėjusi dievams savo vainiką. Jos nelaiminga meilė turi baigtis savižudybe. (Epizodas, skirtas Veledos meilei—IX ir X knygos — laikomas šedevru, kaip ir aukščiau minėtas frankų ir romenų mūšio aprašymas — VI knyga).

Veledos mirtis, kuri žūsta iš Eudoro kaltės, privertė pastarąjį kankintis, graužtis, sielotis. Jis palieka savo aukštą vietą kariuomenėj ir vyksta į Rytus (į Egiptą), kur tuo metu buvo imperatorius, prašyti leidimo išstoti iš tarnybos. Po laimingos kelionės (ta kelionė duoda autoriui progos atvaizduoti gražius Rytų peizažus—XI kn.), Eudoras sugrįžta į savo gimtąją Arkadiją ir apsigyvena tėvų namuose. Čia jis gyvena ramiai, daug meldžiasi, norėdamas atgailėti savo jaunystės nuodėmes.

Tokią savo gyvenimo istoriją papasakojo Eudoras Demodokui ir Simodosei.

Daugiau negu aišku, kad Eudoro ir Simodosės meilė turi eiti pirmyn, juo labiau, kad dangus labai

palankus jai (teisybė, pragaras jauniems žmonėms nemaža kliudo). Simodosė, norėdama tapti krikščione, vyksta į Lakedemoną apsišviesti šv. tikėjimo tiesomis pas vyskupą Kirilą. Čia ją apkrikštija, ir ji išteka už Eudoro. Sutuoktuvių dieną jaunavedžiams gresia didelis pavojus, kurio jie stebuklingu būdu išvengia.

Mat, Hieroklis, Achajos valdytojas, bedievis sofistas, netikėtai įsimylėjęs Simodosę, sužinojęs apie savo laimingą konkurentą, apskundžia jį Romoje, kaipo krikščionį. Eudoras važiuoja tuojau į sostinę ginti ne savęs, bet krikščionių. Simodosė yra siunčiama į Jeruzalę: ji turi pasislėpti nuo Achajos valdytojo persekiojimo. Jeruzalėj ji randa prieglaudą pas Eleną, Konstantino motiną (tikras embarras des saints!) Tuo būdu, įsimylėjėliai — dviejose tolimose vietose: vyras Romoj, o žmona mergelė—Jeruzalėj.

Tuo tarpu, kaip tik reikalingu autoriui laiku, Dioklecijonas, Galerijaus ir Hieroklio įtakoje, išleidžia ediktą apie krikščionių persekiojimą. Eudoras, kaipo krikščionis, suimtas ir įmestas kalėjiman drauge su kitais krikščionimis. Jį nuteisė duoti suplėšyti laukiniams žvėrims.

Dievo valia (tiksliau: Chateaubriand'o valia), laivą, kuriuo Simodosė plaukė į Graikiją (ji grįžta į tėviškę taip pat reikalingu autoriaus sumanymams laiku), audra atvarė prie Italijos krantų. Simodosė Romoj. Ją suima ir įmeta kalėjiman, kaipo krikščionę. Simodosei pavyksta pasprukti iš kalėjimo. Deja, tik tam, kad ji susitiktų su Eudoru amfiteatro arenoj, Koliziejuj, krikščionių žudynių dieną.

Simodosė puola į cirko areną, kur Eudoras laukia baisaus tigro, turinčio jį sudraskyti. Ji prisiglaudė

prie jo krūtinės. Jis ją prispaudė prie savęs. „Tigras artinasi prie dviejų kankinių. Jis atsistoja ant pasturgalinių kojų ir, suleidęs savo baisius nagus į Lasteno sūnaus šonus, drasko dantimis narsaus krikščionies pečius. Kai Simodosė, visą laiką prisiglaudusi prie savo vyro, pakėlė ant jo savo akis, pilnas meilės ir baimės, ji pamatė kruviną tigro galvą šalia Eudoro galvos. Tuo akimirksniu šilima apleidžia mergelės nugalėtinės sąnarius; jos akys užsiveria; ji lieka nejudama ant rankų savo numylėtinio, kaip sniego gabalas ant Menalo ar Likejos pušies šakų. Šventos kankinės, Eulalija, Felicija, Perpetua, nužengia (iš dangaus) sutikti savo draugės: tigras sulaužė Homero mergelės kaklą dramblio kaulo baltumo...“ [1]).

Tokia yra „Kankinių“ fabula.

Gali kilti klausimas, kur čia, šiame veikale, griozdiškumas, kur čia demonstracija grynai krikščioniškos poetikos, „krikščioniškų stebuklų“, visos krikščioniškos epiškos mašinos? Mat, aukščiau papasakota tik tai, kas įvyksta žemėje. Jei autorius tuo pasitenkintų, atsisakęs nuo krikščioniškos epiškos mašinos, kūrinys išeitų daug geresnis. Bet kas tada būtų su jo planu, su jo krikščioniškosios poetikos „tiesomis“? Aukščiau išdėstytam siužete buvo apleista viskas, kas įvyksta danguje ir pragare, tuo tarpu kai žemėje žydi Eudoro ir Simodosės meilė. Tie dangiški ir pragariški epizodai, tasai nuolatinis įsikišimas antgamtinių jėgų į žemės veiksmo eigą gali nepaprastai įkyrėti skaitytojui.

Chateaubriand'as, nemokėdamas sudvasinti, nemokėdamas taip simbolizuoti, kaip Dantė, davė sa-

1) Les Martyrs, t. II, p. 328 (liv. XXIV).

vuose dangaus, ir iš dalies pragaro, vaizduose ištisą parodiją, geriausiu atveju, nevykusius, nuobodžius paveikslus. Jo dangaus aprašymas nevykęs Apokalipso perdirbimas, be kokios estetinės vertės. Miltono manieros pamėgdžiojimas, sunkus epiškas balastas dažnai slegia.

O ko vertas Dievo miesto gyventojų aprašymas! Dangiškò miesto gyventojai, pasirodo, užima savo vietas pagal laipsnį (ierarchija nec plus ultra). Kiekvienas jų turi savo amžiną pozą ir savo amžiną užsiėmimą. Gan garbingą, nors toli gražu neaukščiausią, vietą užima patriarchai: jie amžinai sėdi po auksinėmis palmėmts (ir tiek? — paklausite jūs). Pranašų kaktoje žiba du šviesūs spinduliai. Apaštalai nešioja savo širdy šventas evangelijas (?!). Bažnyčios tėvai laiko savo rankoj „amžiną plunksną“ (o, toji „amžina plunksna“ ypač mūsų laikais, kada kiekvienas, sakykim, Kauno gyventojas gal įgyti ją, be jokių savo nuopelnų, Laisvės alejos krautuvėse!). Atsiskyrėliai gyvena dangaus grotose. Kankiniai dėvi žibančius. rūbus. Nekaltos mergelės papuoštos Edeno rožėmis.. ir t.t. ir t.t.[1]).

Kaip tai visa sena, banališka, kiek čia bendrų vietų, žinomų kiekvienam viduramžio žmogui! Koksai nemokėjimas sunaudoti dailės priemones, sukurti net materialinį dangų, materialinį Dievo miestą! Ką gali pasakyti tasai Apokalipso komentavimas, visi tie kybą sodai, triumfalinės arkos, žvaigždžių ir saulių portikai! Visa toji dangiška architektūra, sąmoijngu Lemaitre'o pasakymu, stovi kur kas žemiau už Paryžiaus Pante-

[1]) Les Martyrs, t. I, p. 143 (liv. III).

ono ar Notre - Dame bažnyčios architektūrą[1]). Visi tie patriarchai, amžinai sėdį po auksinėmis palmėmis, visi tie bažnyčios tėvai su savo amžinomis plunksnomis rankoje ir t.t. gali priversti tik nusišypsoti net palankiausią skaitytoją. Materialinis Chateaubriand'o dangus, nežiūrint visų savo juvelyriškų brangenybių, visokio aukso, sidabro, deimanto, visgi yra nuobodus, nevykęs nei filosofiška, nei estetiška prasme.

Kur kas įdomesnis Mahometo rojus su gražiomis gurijomis, materialus aukščiausiam laipsny, bet užtat duodąs amžiną egzaltaciją to, kas žmoguje yra materiališkiausia ir intensingiausia — erotizmo, gašlumo egzaltaciją.

Chateaubriand'as nemoka simbolizuoti, sudvasinti materialių daiktų ir fenomenų. Religinių amžinų idejų pasaulis yra jam visai svetimas. Jam visiškai, kaip buvo nekartą sakyta, trūksta misticizmo. Jo simboliškas dangus dar menkesnis už materialinį dangų. Kokios bespalvės, nieko nesakančios kad ir tokios vietos iš jo „mistiškiausių" aprašymų: „Žodžio šventovė tęsiasi be galo ugnies ir šviesos erdvėse. Dievas Tėvas gyvena tų gyvenimo bedugnių gelmėse. Viso to, kas buvo, yra ir bus principas, praeitis, dabartis ir ateitis jungiasi Jame. Ten paslėpti šaltiniai net pačiam dangui nesuprantamų tiesų: žmogaus laisvė ir Dievo žinojimas; gyvenimas, galįs virsti nieku, ir niekas, galįs virsti gyvenimu; ten ypač vyksta, toli nuo angelų akių, šv. Trejybės paslaptis" etc[2]).

Chateaubriand'o pragaras kiek geresnis, tačiau negalima nė kalbėti apie tolimą palyginimą su Dantės

[1]) Lemaitre, Chateaubriand, p. 182.
[2]) Les Martyrs, t. I. p. 148 — 149 (liv. III).

pragaru. Pragaro aprašymuose „Kankinių“ autoriui pavyksta kartais duoti stiprus ir originalus vaizdas. Sakysim, velniško senato posėdis liepsnojančiam pragaro amfiteatre, Belzebubui pirmininkaujant—neblogas paveikslas, originalus dalykas. Bet žinote kodel? Todel, kad geriausieji pragariško senato kalbėtojai yra antikinės, sofistiškos išminties atstovai (klaidingos išminties demonai). Ko vertas tasai demonas Astartė, demonas—moteris, antikinio epikureizmo ir gašlumo įkūnijimas! (dalykų, kaip mes žinom, labai ir labai artimų Chateaubriand'o širdžiai — iš čia, tur būt, ir autoriaus iškalbingumas). „Gašlumo demonas, norėdamas nusišypsoti pasostėje, kur jis gulėjo, pasistengia ir pakelia galvą. Gražiausias angelas tarp nuslydusių po archangelo sukilimo, jis išlaikė dalį grožybių, kuriomis jį buvo apdovanojęs Įkūrėjas (autoriaus simpatijos tam demonui matomos jau a priori); bet jo žvilgsnių gilumoj, tiek švelnių, jo balso ir šypsenos malonume, galėjai rasti, aš nežinau, kažką klastingo ir nuodijančio. Pagimdytas meilei, amžinas neapykantos vietų gyventojas, jis nekantriai velka savo nelaimę; būdamas perdaug švelnus, kad galėtų pasiutusiai rėkti, jis tik verkia ir sako šiuos žodžius, giliai dūsaudamas (ar ne panašus tik jis į Amelijos brolį?) „Olimpo dievai ir jūs, man mažiau pažįstamos Bramano ir Druido dievybės, aš neslepiu to, taip, pragaras mane slegia! Jūs to nežinote: aš nejaučiu Amžinajam jokios neapykantos, aš tik nuėjau paskui mylimą Angelą — jam sukylant ir nuslystant. Bet kadangi aš nukritau iš dangaus drauge su jumis, aš noriu bent ilgai gyventi tarp mirtingųjų, ir aš nesileisiu pavaromas iš žemės... Mano žvaigždė žiba dar Li-

bano kalne: ten aš turiu dar užkerėtas šventoves... tarp muzikos, gėlių, žalių žolynų, gašlių šokių ir besijuokiančių aukų... Aš priversiu sužinoti mano galybę... Veikiai mano glamonėjimai sušvelnins skaistaus Dievo šiurkščius tarnus. Aš prisijaukinsiu rūsčias nekaltas mergeles ir eisiu į tyrus drumsti ramybės tų atsiskyrėlių, kurie, tuo būdu, mano išvengti mano burtų..." [1]).

Visos pragaro vykusios vietos įrodo kaip tik priešingus dalykus, daro kaip tik priešingus efektus, turint galvoj paties autoriaus planą. Krikščioniški stebuklai, deja, jo kūriny niekur nerodo savo pranašumo, palyginus su antikine mitologija. Visur, kur tik autorius operuoja krikščioniška epiška mašina, jos menkumas, nepakankamumas tuojau krinta į akis. O kada prieš savo valią, nesąmoningai, autorius imasi ta ar kita forma antikinės mitologijos (kad ir pragariško senato posėdy), jis duoda visai vykusius pavyzdžius kaip tik antikinės mitologiškos mašinos grožybių ir pranašumo. Krikščioniškos poetikos likimas „Kankiniuose", demonstravimai visų tos poetikos vertybių, primena likimą jo vad. „krikščioniškų novelių, „Atalos" ir „Renės", kurios, kaip mes matėm, įrodo visai nekrikščioniškus dalykus.

Reikia pasakyti, kad „Kankinių" pradžia, išlaikyta quasiepiškuose tonuose, senų poemų dvasioje, yra tiesiog juokinga: „Aš noriu papasakoti, pradeda autorius, apie krikščionių kovą su pragaro dvasiomis ir apie pergalę, kurią laimėjo jie garbingomis dviejų kankinių, vyro ir žmonos, pastangomis. Dangiškoji

---

1) Les Martyrs, t. I, p. 301—303 (liv. VIII).

Mūza, tu, kuri įkvėpei Sorento poetą (Tasso) ir Albiono neregį (Miltoną)... tu palanki rimtoms mintims, giliems ir kilniems mąstymams, aš maldauju dabar tavo pagalbos. Išmokink mane skambinti Dovydo arfa dainas, kurių aš turiu priversti klausyti... Ir tu, Pindo mergele, išmintingoji Gracijos dukterie, nuženk iš Helikono aukštybių: aš nenumesiu gėlių girliandų, kuriomis tu užkloji kapus, o besijuokianti Išmislo dievybe, tu negali iš mirties ir nelaimės padaryti rimto dalyko! Ateik, melų Mūza, kovoti su teisybių Mūza..."[1]).

Deja, Helikono Mūza, melų Mūza Chateaubriand'o veikale triumfuoja, juokiasi, kloja gėlėmis senus kapus; o vargšė teisybių Mūza (t. y. krikščioniškoji) — tik gailesčio vertas fantomas. Autorius „Kankiniuose" norėjo įrodyti, kaip jau buvo minėta, krikščioniškos poetikos pergalę; kai jis parašė savo veikalą, paaiškėjo, kad, iš tikrųjų, jis įrodė antikinės poetikos grožę ir vyravimą.

Visos tos vietos, kur autorius kalba apie antikinę Eladą—gražios, labai gražios. Žavingi jo Italijos, Graikijos ir Rytų peizažai. Be galo gražu visa, ką Chateaubriand'as turi savy eleniško. Antikiškumo jausmas, grožės jausmas įsivyravęs jame, kaip nė viename jo pirmatakų. Kai autorius atvaizduoja meilę, meilę aistrią, melancholišką, savo Veledos meilę, jis — nesulyginamas dailininkas, jis didysis poetas. Kai jis atvaizduoja barbarus, frankus, mūšį romėnų su frankais, jis parodo gilų istorišką jausmą, istorijos perspektyvų jausmą, epochų skirtumo jausmą.

---

[1]) Les Martyrs, t. I, p. 80 (liv. I).

Viskas tas yra „Kankinių“ vertybės, tas, kas daro iš tų vietų prancūzų literatūros perlus. Susipažinsime bendrais bruožais su kiekvienu pažymėtu punktu, t. y. su frankų epizodu, su Veledos epizodu, su peizažais, su antikiškumo jausmu.

Frankų mūšio aprašymui (VI kn.), autorius pasinaudojo beveik tik antikiniais šaltiniais: Polibiju, Cezariu, Tacitu, Diodoru, Strabonu, Plutarchu, Komenu ir kt. Kritika nurodo tik vieną neantikinį šaltinį — „Eddą“—skandinavų herojišką viduramžio poemą. Bet kaip Chateaubriand'as sunaudojo tuos šaltinius! Joks kitas rašytojas iki jo nebuvo nieko panašaus pasiekęs.

„Apsitaisę lokių kailiais, pasakoja autorius, kailiais jūrų karvių, stumbrų ir šernų, frankai atrodė iš tolo, kaip banda įsiutusių žvėrių. Trumpa ir ankšta tunika leidžia matyti visą jų liemens didumą, nepridengia jų kelių. Akys tų barbarų yra audringos jūros spalvos; jų šviesūs plaukai, drimbą ant krūtinės ir nudažyti raudonu skystimu, panašūs į kraują ir ugnį. Dauguma jų leidžia augti barzdai tik viršuj burnos (t. y. nešioja ūsus), kad padarytų savo lūpas panašias į šunų ir vilkų snukius (kam augino ūsus! o mūsų panelės taip juos mėgsta). Vieni jų turi savo dešinėj rankoj ilgą ietį, o kairėj — skydą, kurį jie sukinėja, kaip greitą ratą; kiti vietoj to skydo turi savotišką svaidomąjį ginklą, vadinamą „angon“, į kurį įkalti du geležiniai smaigaliai; bet visi turi prie juostos baisų „francisque“, savotišką abipusiai aštrų kirvį, kurio rankena yra kieto plieno: mirtingas ginklas, kurį frankas meta, sušukdamas mirties šūkį, ir kurs retai nepasiekia tikslo, akylia akimi numatyto...

Baisus trikampis, kuriame galėjai matyti tik iečių mišką, žvėrių kailius ir pusnuogius žmonių kūnus, artinosi smarkiai, bet lygiai judėdamas, romėnų linijos sulaužyti. To trikampio priešaky stovėjo drąsuoliai su didele pasišiaušusia barzda ir su geležiniu žiedu ant rankos... Kiekvienas vadas... buvo apsuptas savo šeimynos karių, kad būtų narsesnis kovoje, kad nuveiktų ar mirtų kartu su savo draugais. Kiekviena kiltis jungėsi po savo ženklu...

Lygumoj, užpakaly to priešininkų spiečiaus, galėjai pamatyti jų gurguolę, panašią į ūkininkų ir žvejų rinką; ji buvo pilna moterų ir vaikų ir apsupta odinėmis valtimis ir vežimais, į kuriuos buvo įkinkyti dideli jaučiai. Netoli tos gurguolės trys apdriskusios raganos varė iš švento miško jaunus kumeliukus, norėdamos atspėti iš jų bėgsenos, kuriai pusei Tuistonas (dievas) žadėjo pergalę..." ir t. t.[1]).

Visa VI knyga (prie progos: knygos „Kankiniuose" lygios eiliuotų poemų giesmėms, ir skaičius jų tame Chateaubriand'o veikale labai epiškas—24) pilna tokios rūšies nuostabiai vaizdžių paveikslų, kurie sudaro atatinkamą koloritą (tų aprašymų smulkmenose istorikai randa netikslumų, bet en gros koloritas teisingas).

Paimsim antrą epizodą — Veledos epizodą. Tai — aistrios ir melancholiškos meilės istorija. Kritikoj yra nuomonių, kad Veleda esanti tikra Amelijos ir Atalos sesuo, kad ji — retušuotas, taip sakant, Chateaubriand'o sesers Lucilės atvaizdas. Jei galima sutikti su pirma to tvirtinimo puse, nėra jokio reikalo

---

[1]) Les Martyrs, t. I, p. 233—236 (liv. VI).

priimti antrą jo pusę. Chateaubriand'as—tas nekartą buvo sakyta — kaipo romantikas, kaipo aukščiausiam laipsny subjektyvus rašytojas; aišku, negalėjo neįnešti autobiografinių bruožų, bet matyti Veledoj savotišką Lucilės alter ego — nėra prasmės ir pagrindo.

Graži, skaisti gallų vaidilutė, kaip atsimenam iš „Kankinių" siužeto, beviltiškai yra įsimylėjusi Eudorą. Iš pradžių jis visai jos nepaiso. Ji nekartą pasakoja jam apie savo meilę. Reikia tik stebėtis (mes pasakytum) Eudoro šaltumu, juo labiau, kad vaidilutė nepaprastai graži mergelė. Pirmą kartą Veleda, sutikusi Eudorą naktį, taip jam sako: ...„Pasakyk man, ar girdėjai tu paskutinę naktį fontano dejavimą miške ir vėjo skundą žolėj, augančioj po tavo langu?... Tai aš dūsavau tame fontane ir tame vėjy! Aš pastebėjau, kad tu mylėjai vėjų ir vandenų šnibždėjimą... Aš sukeliu tavy tik gailestį... Bet jei tu mane laikai beprote, tu esi tuo kaltas. Kodel tu išgelbėjai mano tėvą, rodydamas savo gerumą? Kodel tu elgeisi su manim taip švelniai? Aš skaisti mergelė... ar ištesėsiu aš savo apžadus ar ne—aš mirsiu. Tu būsi to priežastis. Štai ką aš norėjau pasakyti. Sudiev..."[1]).

Ir nuo to laiko ji, kaip šešėlis, sekioja paskui Eudorą: kur jis būna, kur tik jis eina, jis visur ir visada mato ją. Ji ištisas dienas laukia jo tose vietose, pro kurias jis turi eiti, ir vis kalba jam apie savo meilę. Teisybė, tie aistringi prisipažinimai, tie aistringi meilės žodžiai pagaliau, rodos, pradeda veikti Eudoro jausmus.

Kartą, kai viena vakarą Eudoras vaikštinėjo po

---

[1]) Les Martyrs, t. I, p. 335 — 336 (liv. X).

šventą druidų mišką, prieš jį staiga, kaip visada, pasirodė Veleda. „Tu vengi manęs, tarė ji..., tu ieškai nuošaliausių vietų, norėdamas atsikratyti manimi; bet tai bergždžios pastangos: audra neša tau Veledą, kaip tas išdžiūvusias samanas, puolančias prie tavo kojų... Aš žinau, kad mano skundai tau įkyrūs, aš žinau, kad jie neduos tau meilės: bet, žiaurusis, aš noriu apsvaiginti save savo prisipažinimais, aš mėgstu maitintis savo liepsna, versdama tave patirti visą jos jėgą! Ach, jei tu mane mylėtum, kokia būtų mūsų laimė! Mes surastume savo jausmams išreikšti kalbą, vertą dangaus: o dabar man trūksta žodžių, todel kad tavo siela neatsako manajai..."[1]).

Po to pasikalbėjimo Eudorą pradeda imti baimė. Jis mato, kad jo priešinimasis veikiai bus beprasmiškas, ypač kada gražuolė vaidilutė pašnekesio pabaigoj padėjo savo ranką ant jo širdies. Ilgai jis jaučia „jos rankos degančią vietą". O Veleda vis didina savo meilės „ofenzyvą": ji skambina jam kanklėmis, ji dainuoja jam tarp miškų ir jūros ūžesio.

Pagaliau vieną audringą naktį (pas Chateaubriand'ą, kaip mes žinome, tokie dalykai be audros negali apsieiti), kai putojanti jūra plakė, draskė savo bangomis kranto uolas, kai išblaškyti debesys plaukė, valandėlei atidengdami mėnulį — Eudoras ir Veleda susitiko. Jis jau nebegalėjo priešintis. Eudoras puola prie vaidilutės kojų: „Pragaras duoda ženklą tam niauriam hymenejui; patamsių dvasios staugia bedugnėse; skaisčios patriarchų žmonos nukreipia savo galvas, ir...

---

1) Les Martyrs, t. I, p. 338 (liv. X).

angelas globėjas pakyla ant sparnų, nuskrisdamas į dangų!..."[1]).

Angelas globėjas nulėkė į dangų, tačiau Eudoras, reikia manyti, buvo laimingas vaidilutės glėbyje. Čia verkdama, čia šypsodama Veleda, laimingiausia ir nelaimingiausia iš visų būtybių, tylėjo. Aušra išaušo horizonte. Eudoras sugrįžo į pilį. Paskui jį nuėjo ir vaidilutė. „Dukart žvaigždę, kuri pažymi paskutinius dienos žingsnius, paslėpė... paraudusius veidus tamsumoj, ir dukart žvaigždė, kuri atneša šviesą, atnešė... gėdą ir sąžinės išmėtinėjimus..."[2]). Kitaip sakant, angelas globėjas kelias dienas nė manyti nemanė sugrįžti žemėn, pilin, kur glamonėdavosi Eudoras su Veleda.

Romano padariniai baisiausi. Vaidilutės tėvas, sužinojęs dukterį vainiką praradus, pakelia kovą tarp gallų ir romėnų. Vidury mūšio staiga pasirodo Veleda ir nusižudo šventu auksiniu piautuvu.

Toksai yra epizodas apie Veledą, apie aistrią meilę slėpiningos, sentimentalios ir heroiškos vaidilutės, epizodas, kurs paskiau tapo neišdžiūstamu šaltiniu daugybei romantiškos meilės istorijų (atsiminkim kad ir Hugo „Notre-Dame de Paris" didvyrę — Esmeraldą).

Chateaubriand'as savo „Kankinių" tūloj vietoj atvaizduoja Italijos, Graikijos, Rytų peizažus, kur pieša savo gamtos jausmą. Paimsim vieną kitą fragmentą iš jo didžiai dailingų aprašymų. Štai, sakysim, naktis Graikijoj, tikrai „klasikinė" naktis: „Tai buvo viena tų naktų, kurios permatomi šešėliai rodos bijo

[1]) Les Martyrs, t. I, p. 350 (liv. X).
[2]) Ibid., p. 351 (liv. X).

padengti gražų Graikijos dangų: tai nebuvo tamsa, tai buvo tik dienos stoka. Oras buvo švelnus, kaip pienas ir medus, ir jį įsitraukdamas galėjai jausti neapsakomo malonumo. Taigeto viršūnės, kyšuliai viens prieš kitą—Kolonides ir Akritas, Mesenijos jūra žibėjo švelnia šviesa; jonėnų laivynas, su nuleistomis burėmis įplaukdamas į Koronos uostą, buvo panašus į būrį karvelių, suskleidžiančių savo sparnus pailsėti vaišingam krašte... Piemuo, sėdėdamas slėny, žiūrėjo į mėnulį tarp puikios žvaigždžių palydovių minios, ir jis džiaugėsi savo širdy..."[1]).

Ar vė! Neapolio saulėtas peizažas: „Saulė pakilo prieš mane (pasakoja Eudoras) ant Vezuvijaus; ji nušvietė savo švelniausia ugnimi Salerno kalnų grandinę, jūrų mėlynę, išmargintą baltomis žvejų burėmis, Kapri salą, Oenarią (Ichią) ir Prochytą (Procidą), marias, Mizeno užutakį ir Bajas su visu jų žavingumu. Gėlės ir vaisiai, suvilgyti rasos, ne tiek švelnūs ir ne tiek švieži, kaip Neapolio peizažas, iškyląs iš nakties tamsumo... Ekstazėj prieš tą paveikslą, aš atsišliejau kolonos; be minties, be noro, be sumanymo, aš likdavau stovėti ištisas valandas, tik kvėpuodamas maloniu oru. Susižavėjimas buvo toks gilus, kad man atrodė, jog tasai dieviškas oras pakeitė visą mano būtybę ir jog aš, kaip gryna dvasia, su neapsakomu malonumu kylu į padanges... Aksomiškas laukų blizgėjimas, minkšta oro šilima, apvalūs kalnų konturai, švelnūs upių ir lygumų vingiai, sukelia Neapoly dar didesnę pagundą pojučiams..."[2]).

---

[1]) Les Martyrs, t. I, p. 93—94 (liv. I).
[2]) Ibid., t. I, p. 195—197 (liv. V).

Pagaliau reikia pasakyti, kad Chateaubriand'as savo „Kankiniuose" pirmas iš prancūzų rašytojų rodo gilų antikiškumo jausmą. Joks kits rašytojas iki jo nesugebėjo taip išreikšti to jausmo. Jis atrado, kaip Kolumbas Ameriką, antikinės Elados dvasią. Jis buvo pirmas savotiškas dailininkas archeologas. Paimsim kelias iliustracijas. Simodosė, vienos dainos pradžioje, taip kreipiasi į Mūzas: „Jūs išmokėte žmones visko; jūs—vienatinė gyvenimo paguoda; jūs skolinote dūsavimus mūsų skausmuose ir harmoniją mūsų džiaugsmuose. Žmogus gavo iš dangaus vieną talentą —dievišką poeziją, jūs suteikėt jam tą brangiausią dovaną. O Mnemozinos dukterys, glamonėjančios Olimpo miškus, Tempejo lygumas ir Kastalijos vandenis, palaikykite balsą nekaltos mergelės, pašvęstos jūsų aukurams..."[1]).

Kita vieta: „Jei tu ne dievas, paslėptas po mirtingojo pavidalu, tu, be abejo, svetimšalis, kurį satyrai suklaidino miške. Į kurį uostą įplaukė tavo laivas? Ar atvyksti tu iš Tyro, garsaus savo pirklių turtais? Ar gal tu atvyksti iš malonaus Korinto, kur tavo šeimininkai davė tau brangių dovanų? O gal tu iš tų, kurie aižo marias iki pat Herkulo stulpų? Ar gal tu eini paskui žiauruįį Marsą kovose, ar tik ne sūnus tu vieno tų mirtingųjų, kadaise papuošto karūna, kurie viešpatavo vaisingoj ir dievų mylimoj šaly?..."[2]).

Lyg kas labai pažįstamo prisimena mums beskaitant tokias vietas. Simodosė, prieš savo apsikrikštydinimą ir po jo (krikščionybė visai svetima jos grynai antikiškam stabmeldiškam būdui), yra tikra ku-

[1]) Les Martyrs, p. 129—130 (liv. II).
[2]) Ibid., t. I, p. 97 (liv. I).

rios nors Euripido mergelės sesuo, yra tikra Ifigenijos sesuo, yra tikra Teokrito pastoralių švenčių mergelė.

Koks eleniškas ir stabmeldiškas kreipimasis Simodosės į Eudorą, pradžioj jų meilės: „Pasakyk man, kadangi leidžia mylėti ir jūsų religija, turi būt ir krikščioniškoji Venera? Ar turi ji savo vežimą ir balandžius?... Ar verčia ji jauną mergelę ieškoti jaunikaičio palestroje ir patylomis įvesti jį į tėvo pastogę? Ar daro tavo Venera liežuvį susirūpinusį? Ar išplečia ji gyslose karštą ugnį ir mirties šaltį?... Ar verčia ji... dainuoti mėnuliui ir keikti namų slenkstį? Tu krikščionis, tu, gal būt, nežinai, kad Amuras yra Veneros sūnus, kad jis buvo išaugintas miške laukinių žvėrių pienu, kad jo pirmas šaunamas lankas buvo iš uosio, jo pirmos strėlės iš kipariso, kad jis sėdi ant liūto nugaros, ant centaurų užpakalio, ant Herkulo pečių..."[1]).

Būdama jau krikščionė, kalėjime Simodosė visgi išlieja savo ilgesio jausmą tokioj dainoj (eleniškai stabmeldiškoj):.... „Lengvi Auzonijos laivai, skroskite ramią ir blizgančią jūrą! Neptuno vergai, palikite bures įsimylėjusiam pūstelėjimui vėjų! Nusilenkite prie lengvojo irklo. Sugrąžinkite mane po apsauga mano vyro ir mano tėvo į laimingus Pamisaus krantus. Lėkite, Libijos paukščiai, kurių judrus kaklas linksta grakščiai, lėkite į Ithomo viršūnę ir pasakykite, kad Homero duktė greit pamatys Mesenijos laurus! Kada atrasiu aš vėl savo dramblio kaulo guolį, dienos šviesą, tiek brangią mirtingiems, margų gėlių pievas, kurias laisto tyras vanduo..."[2]).

---

[1]) Les Martyrs, t. II. p. 49 — 50 (liv. XII).
[2]) Ibid., t. II, p. 292—293 (liv. XXIII).

Nėr ką kalbėti apie dievišką kalbą šitų vietų, kalbą, kurios neperdūos joks vertimas: „Légers vaisseaux de l'Ausonie, fendez la mer calme et brillante! Esclaves de Neptune, abandonnez la voile au souffle amoureux des vents! Courbez - vous sur la rame agile. Reportez - moi sous la garde de mon époux et de mon père, aux rives fortunées du Pamisus. Volez, oiseaux de Libye, dont le cou flexible se courbe avec grâce, volez au sommet de l'Ithome, et dites que la fille d' Homère va revoir les lauriers de la Messénie!

Quand retrouverai - je mon lit d'ivoire, la lumière du jour, si chère aux mortels, les prairies émaillées de fleurs qu'une eau pure arrose...?"

Simodosės tėvas Demodokas, kilnus kunigas, primena Homero senelius, Sofoklio choro senelius. Demodoko kalba nuostabiai antikiška ir harmoninga. Kiek eleniškos dvasios kad ir tokiuose Demodoko žodžiuose:... „Mirtingieji ir dievai visgi duodasi harmonijos paliečiami. Orfejus sužavėjo nepermaldaujamą Plutoną; net Parkos, dėvinčios baltus rūbus ir sėdinčios ant auksinės pasaulio ašies, klauso sferų melodijos: taip tą pasakoja Pytagoras, kuris santykiuodavo su Olimpu"[1]).

Toks bus bendrais bruožais Chateaubriand'o veikalas „Kankiniai", kūrinys keistas, mišinys dirbtinumo, nerangumo, skonio trūkumo ir gražiausios poezijos, arfų kalbos, kūrinys turėjęs, kaip buvo sakyta, įrodyti krikščioniškos poetikos pranašumą ir. įrodęs, prieš autoriaus norą, pranašumą antikinio pasaulio, antikinės gyvenimo koncepcijos, antikinio grožės kulto,

---

[1]) Les Martyrs, t. I, p. 132 (liv. II).

viso žemės žavingumo ir džiaugsmo; kūrinys, prikėlęs praeitį, antikinį pasaulį, Galijos ir Germanijos barbarų pasaulį, pirmatakas visų istorinių romanų ir net prancūzų istorijos mokslo.

Iš pažymėtinų raštų skirtų, „Kankiniams", galima nurodyti į aštrią ir gan pamatuotą kritiką Chateaubriand'o amžininko *Hoffmano*, įdėtą į *Journal de l'Empire, 1809*. Su ta kritika galima susipažinti iš Sainte-Beuve'o, jo *Chateaubriand et son groupe littéraire... t. II.* Bet Hoffmano bendras „Kankinių" įvertinimas neteisingas: „blogas veikalas žmogaus didelio talento".

Kiekvienoj aukščiau minėtų monografijų apie Chateaubriand'ą, yra vietų, kur analizuojami „Kankiniai". Iškalbingiausia analizė, kaip paprastai, bus, tur būt, Lemaitre'o. Ilgą filologišką analizę (per 100 puslapių) dviejų išlikusių „Kankinių" rankraščio teksto fragmentų duoda *Giraud*, savo *Nouvelles études sur Chateaubriand*, antrašte: *Les Reliques du manuscrit des Martyrs.*

Trumpos prancūzų literatūros istorikų analizės, sakysim, *Lanson*o, neturi didesnės vertės.

Pažymėtina nedidelė knygelė *Terrade'o*: *Quo vadis et les Martyrs, Paris, Poussielgue, 1902*, kur autorius riša garsųjį Senkevičiaus romaną su Chateaubriand'o kūriniu.

Iš tikrųjų, yra labai charakteringų analogijų ne tik personažuose, intrigoj, situacijose, bet, kas svarbiausia, yra idejų panašumo. Žinoma, Senkevičiaus kompozicija, intriga, psichologizmas tobulesni už Cha-

teaubriand'o, bet antikiškumo jausmu, gamtos jausmo gilumu jis negali prilygti „romantizmo sašemo".

Pažymėtinas dar *Rudlerio* darbas *La politique dans les Martyrs*, „Le Français", 1920, kur kritikas išrodinėja kiek Chateaubriand'o laikų politika atsispindėjo „Kankiniuose".

Padarysim svarbiausias išvadas iš aukščiau duotos „Kankinių" analizės:

1) „Kankiniuose" autorius norėjo vaizdžiai demonstruoti krikščionišką poetiką, norėjo duoti krikščionybės apologiją quasikrikščioniškos epopejos forma.

2) Epopejos, kaipo žanro pasirinkimas, paaiškinamas, tur būt, Chateaubriand'o „epiška manija".

3) Kelionė į Graikiją ir į Rytus suteikė autoriui nemaža medžiagos berašant jam „Kankinius". Tiksliau sakant, toji kelionė buvo vienas stipriųjų akstinų krikščioniškai epopejai sukurti.

4) Krikščioniška epiška mašina, stebuklų mašinerija „Kankiniuose" visai nevykusi. Chateaubriand'o dangus menkas, dažnai tikra parodija. Kiek geresnis jo pragaras, ypač tose vietose, kur demonai atstovauja antikinio pasaulio stabmeldiškai kultūrai.

5) „Kankinių" pradžia, išlaikyta quasiepiškuose tonuose, senų poemų dvasioj, tikrai juokinga.

6) Užtat „Kankiniuose" yra dalykų, kurie daro tą kūrinį prancūzų literatūros šedevru: pirmoj eilėj čia autorius parodo nepaprastai gilų praėjusių epochų jausmą (epizodas apie frankus).

7) Tikras perlas yra epizodas apie Veledą, apie aistrią ir melancholišką vaidilutės meilę.

8) „Kankiniuose“ yra puikiausių Italijos, Graikijos, Rytų peizažų, kur gilus autoriaus gamtos jausmas neturi savo ekvivalento prancūzų literatūroj iki XIX amž.

9) Chateaubriand'o antikiškumo, antikinės grožės jausmas yra be galo originalus ir žavingas. Be to, jis išreikštas tikra arfų kalba.

10) „Kankiniai“ yra kūrinys, kurs, be abejo, buvo pirmatakas visų prancūzų istorinių romanų, su išlaikytu laiko ir vietos koloritu, ir net prancūzų istorijos mokslo.

XI.

Pomirtiniai memuarai.

Les Mémoires d'outre-tombe.

Kada buvo pradėti ir rašomi „Memuarai"? — Chateaubriand'o datos. — Galima „Memuarų" rašymo pradžia.—Rašymo chronologijos svarbumas. — Rašytojo prisipažinimas subjektyvumu. — Svarbiausi „Memuarų" nepasisekimo momentai. — Kritiko Biré „Memuarų" reabilitavimas ir sutvarkymas. — „Memuarų" suskirstymas pagal Biré. — Kiek „Memuaruose" paskirta politikai ir kiek literatūrai? — „Memuarų" parašymo svarbiausi akstinai. — „Memuarai, kaip autobiografiškas romanas.—Veikalo antraštė.— Epigrafas. — Pirmos knygos.—Iliustracijos iš įvairių „Memuarų" vietų.
Bibliografija.
Išvados.

Dabar mums reikės susipažinti su charakteringiausiu Chateaubriand'o veikalu, su jo mylimiausiais „Pomirtiniais memuarais". Tasai autobiografinio pobūdžio kūrinys, kaip mes žinome, buvo rašomas per ilgus metus ir įvairiomis autoriaus gyvenimo epochomis. Pirmiausia paimsim išorinę tų „Memuarų" istoriją. (Chateaubriand'o biografijos pradžioje „Memuarų" klausimas, kaipo šaltinio rašytojo gyvenimo faktams nustatyti, buvo šiek tiek paliestas).

Kada buvo pradėtas tasai veikalas, kada jis buvo rašomas ir kada buvo užbaigtas? Jei galima tikrai

nustatyti „Memuarų“ užbaigimo data, to negalima pasakyti apie jų pradžią, apie atskirų dalių parašymo laiką. Autorius patsai tvirtina, kad jis pradėjęs rašyti „Memuarus“ veikiai po „Kelionės iš Paryžiaus į Jeruzalę“ pasirodymo, 1811 m. Per trejus metus, t.y. nuo 1811—1814 m., Chateaubriand'o žodžiais, jis buvo parašęs pirmas knygas, paskirtas jo vaikystei ir jaunystei iki pat kelionės į Ameriką. Toliau jo politinė veikla, surišta su restauracija, privertusi jį kuriam laikui mesti savo rašymą, atsisakyti nuo literatūros darbo. Bet 1821 m. ir 1822 m., kai jis buvo pasiuntiniu Berlyne ir Londone (reikia manyti, jis turėjo tada daugiau laisvo laiko), Chateaubriand'as vėl imasi rašyti „Memuarus“, aprašydamas revoliucijos pradžią, kelionę į Ameriką, rojalistų armiją, savo kaipo emigranto gyvenimą Anglijoj, sugrįžimą į Prancūziją. Paskiau vėl eina pauza iki 1828 m. 1828 — 1829 m. jis rašo toliau „Memuarus“, pasakodamas apie savo kaipo pasiuntinio veiklą Romoj, apie Karolio X viešpatavimą ir t.t. Pagaliau nuo 1837—1840 m. jis sugrįžta prie daug ankstybesnio savo gyvenimo periodo, t. y. aprašo ką jis buvo patyręs ir matęs nuo 1800 iki 1828 m. Kadangi į tą laikotarpį įeina ir jo literatūrinis periodas, tasai aprašymas turi būt ypačiai įdomus. Autorius perdirbo ir ištaisė rankraštį iki 1841 m. Nors, matyt, ir paskiau, beveik iki savo mirties, jis pridėdavo ranką prie savo mylimiausio kūrinio. Tuo būdu, paties Chateaubriand'o nurodymais, jis rašęs savo autobiografiją per 30 metų su pauzomis. Pradėjęs jis tą veikalą 43 metų amžiaus, baigęs 73 metų senelis.

Mums yra žinoma, kiek galima tikėti autobiografijų autoriais, apskritai, ir tokiu autorium, kaip Cha-

teaubriand'as, išimtinai. Chateaubriand'o kritikai — „apologetai" šventai prisilaiko jo duotų datų. Kiti kritikai del tų datų kiek abejoja. Sakysim, Lemaitre'as mano, kad „Memuarai" buvo pradėti dar 1803 m., besiremiant vieno autoriaus laišku Joubert'ui[1]). Tos pat nuomonės yra ir Beaunier[2]). Savo „Memuarus" Chateaubriand'as retušavo, kaip sakyta, beveik iki mirties — tai labai galimas dalykas. Nesigilindami į smulkmenas, paimsime Chateaubriand'o datas, patikėję šįkart jo žodžiais ir jo kritikais apologetais, tokiu kritiku kaip E. Biré. Kitos išeities nėr del nepakankamumo objektyvių davinių tuo klausimu.

Kurių bendrų išvadų galima padaryti iš Chateaubriand'o autobiografijos rašymo chronologijos, jo paties duotos? Kai autorius pasakojo apie savo vaikystę ir jaunystę, jam buvo 43 metai. Kai jis pasakojo apie savo paskutines keliones, su nepaprasta melancholija, jam buvo per 60 metų. Žiloj senatvėj, turėdamas apie 70 metų, jis pasakoja apie savo politinę veiklą ir Napoleono istoriją. Tuo būdu, aprašinėdamas įvairias savo gyvenimo epochas, jis turėjo gan didelę laiko perspektyvą. Jei tokia perspektyva labai pageidaujama, net būtina, istorikui, ji toli gražu nenaudinga autobiografui, rašytojui, aprašinėjančiam savo gyvenimą (apie tai buvo minėta Chateaubriand'o biografijos pradžioj). Mat, pergyventus atskirus savo gyvenimo momentus galime nekartą atvaizduoti visai kitokioj šviesoj po 20—30 ar 40 metų. Žmogaus gyvenimo prityrimas, jo psichikos evoliucija, ypač senatvėj, uždeda ypatingas žymes viskam praėjusiam, viskam pergyventam,

1) Lemaitre, Chateaubriand, p. 275.
2) Beaunier, Chateaubriand, t. II. 237.

itin jaunystės metais. O jei dar tai yra menininkas su ypatingai jautria, emocionalia ir melancholinga prigimtimi — perdirbimas, padailinimas savo praeities yra aiškus. Šiaip ar taip, bet rašydamas daug metų po to, ką jis buvo patyręs, autorius vėl iš naujo atjautė, perleido per savo emocijas, savo jausmo filtrą visa kadaise pergyventa. Chateaubriand'o autobiografija ta prasme, kaip mes žinom, daugiau dailingas, poetiškas kūrinys, nekaip memuarai, užrašai tikslia to žodžio reikšme.

Pats Chateaubriand'as prisipažįsta kiek subjektyvus, tikriau pasakius, kiek retušuotas ir perdirbtas pasakojimas apie jo tikrąjį gyvenimą. Savo „Préface testamentaire" autorius, be kita ko, sako taip: „Memuarai" suskirstyti į knygas ir dalis, parašyti įvairiu laiku ir įvairiose vietose: tie suskirstymai veda natūraliai prie savo rūšies prologų, kurie turi priminti įvykius, atsitikusius nuo paskutinių datų ir atvaizduoti vietas, kur aš vėl imu savo pasakojimo siūlą. Įvairiausi įvykiai ir besikeičiančios mano gyvenimo formos įeina, tuo būdu, vieni į kitus: atsitikdavo, kad savo sėkmių momentais aš turėdavau kalbėti apie savo nelaimes, ir skausmo dienomis aš pasakodavau apie savo laimės dienas. Įvairūs jausmai įvairių mano gyvenimo laikotarpių, susikryžiuodami ir susimaišydami, kaip išsklaidyti mano gyvenimo atspindžiai, duoda savotišką neapibrėžiamą vienodumą mano darbui: mano lopšys turi kažką iš mano kapo, mano kapas turi kažką iš mano lopšio; mano nelaimės tampa malonumais, mano malonumai—skausmais, ir negali žinoti, ar tie „Memuarai" yra tamsios ar žilos galvos veikalas"[1]).

[1]) Mémoires d'O. - T., par Biré, t. I, p. XLVIII.

Kaip buvo sakyta Chateaubriand'o biografijoj, „Memuarus", be autoriaus sutikimo, pradėjo spausdinti dar prieš jo mirtį 1848 m., laikraščio „La Presse" feljetonuose. Spausdinimas ėjo su pauzomis, pakaitomis su Dumas ir kitų rašytojų nuotykių romanais. Atskiru leidiniu jie išėjo 1849 — 1850 m., 12 tomų, in-8, po 7.50 frankų tomui, t. y. visam kūriniui reikėjo mokėti 90 frankų. Tiek leidimas feljetonuose, skirtas plačiai publikai, maža tesusivokiančiai dailinguose, stilistiškuose, psichologiniuose klausimuose, tiek leidimas, skirtas turtingai publikai buvo nepalankus tam garsiam kūriniui. Tikrai, įsigyti visus 12 tomų „Memuarų" galėjo ar didelis knygų mėgėjas ar didelis Chateaubriand'o garbintojas.

Pirmas „Memuarų" leidimas, suskirstytas į masę visiškai atsitiktinių, besąryšių skyrių (nenusimanančių redaktorių darbo vaisius), darė labai keisto ir labai neigiamo įspūdžio. Nebuvo simetrijos, tos tvarkos, kuri yra kituose jo veikaluose. Taip mano Biré. Tiesą sakant, toji Chateaubriand'o „tvarka" labai įtariama, labai išorinė, dažnai neturi organiško, išvidinio sąryšio. Bet kad pirmas „Mamuarų" leidimas buvo visiškai be tvarkos, del to, žinia, negalima abejoti.

Kritika, apskritai priešinga Chateaubriand'ui jam gyvam tebesant, dar drąsiau pakėlė galvą mirus romantizmo liūtui. Ji tuojau pasiskubino iškelti aikštėn kūrinio netobulumą, aibę jo trūkumų, pilniausią jo menkumą. Sainte-Beuve'as nemaža prisidėjo Chateaubriand'o autobiografijai pasmerkti savo lekcijomis, išėjusiomis vėliau atskira monografija (1860 m.).

Politikos įvykiai pirmų dviejų metų po 1848 m. revoliucijos taip pat nebuvo palankūs Chateaubriand'o

veikalui. Nė vienai politinei 1850 m. partijai negalėjo patikti tasai politinių veikėjų atvaizdavimas, kurį davė Chateaubriand'as savo „Memuaruose". Rojalistai, liepos monarchijos gynėjai, negalėjo dovanoti autoriui, tarp kita ko, už jo charakteristiką Thierry — užsienio reikalų ministerio liepos monarchijos epochoj. Toj charakteristikoj buvo tokia frazė: „Thierry pasodintas ant padirbtos liepos monarchijos, kaip bezdžionė ant kupranugario"[1]). Bonapartistai negalėjo jam atleisti įnirtusio Napoleono diskreditavimo. Respublikonai buvo nusistatę prieš jį už jo kai kurias kūrinio vietas, ypač už jo griežtą prancūzų revoliucijos ir terroro veikėjų užpuolimą[2]).

Kaip matome, keturi minėti momentai — nevykęs pirmas leidimas, bloga redakcija, priešinga kritika (ypač Sainte-Beuve'as), politinių partijų nusistatymas —visa tai turėjo pažeminti „Memuarus" skaitančios publikos akyse. Tik po ilgų metų, kai geiduliai nurimo, kai išnyko anų laikų politikos fantomai, kritika galėjo bešaliskai įvertinti garsųjį Chateaubriand'o kūrinį ir pripažinti „Memuarus" vienu iš nedaugelio nemirštamų dailingos prozos paminklų.

Chateaubriand'o „Memuarus" reabilitavo, jei taip galim pasakyti, *E. Biré*, XIX amž. pabaigoj, ištikimas rašytojo garbintojas, išleidęs tą veikalą su savo pratarme ir komentarais 6 tomuose in-16, 1898—1901 m., maždaug apie 3.000 puslapių. Biré, pasiremdamas Chateaubriand'o nurodymais, tiksliais (bent iš oro) jo kitų veikalų suskirstymais, padalino „Memuarus"

---

1) Biré, Introduction, Mémoires d'O.-T, t. I, p. XVII—XVIII.

2) Ibid., p. XVIII.

į dalis ir knygas, kaip jie buvę suskirstyti, to kritiko nuomone, paties autoriaus. Biré argumentacija gan įtikinama ir su jo suskirstymu galima sutikti.

„Memuarai" savo pirminiam padėjime, pasak Biré, susideda iš keturių dalių, kurių kiekviena suskirstyta dar į keturias knygas. Pirmoji dalis apima Chateaubriand'o gyvenimą nuo 1768 m. iki 1800 m., t. y. nuo rašytojo gimimo iki jo sugrįžimo Prancūzijon po emigravimo. Ji turi 9 knygas. Antroji dalis suskirstyta į 5 knygas ir apima 1800—1814 m. periodą, t. y. svarbiausią jo literatūrinį periodą. Trečioji dalis suskirstyta į 15 knygų ir vaizduoja Chateaubriando gyvenimą nuo 1814—1830 m., t. y. jo politinį periodą. Ketvirtoji dalis 9 knygose apima autoriaus gyvenimo įvykius po liepos revoliucijos. Čia yra ir epilogas.

Iš visų tų knygų pusė, net daugiau, paskirta politikai, pasakojimui apie politinius įvykius ir veikėjus, aišku, surištus su paties autoriaus politine veikla. Literatūrinės veiklos aprašymui paskirta minimalinė dalis — 1/7 ar 1/8, turint galvoje 5 knygas (iš 38), paskirtas 1800—1814 m. laikotarpiui. Bet ir tose penkiose knygose autorius labai maža vietos duoda grynai literatūros atsiminimams.

Aibė autobiografinės politinės medžiagos, ir tik nežymi dalis skirta literatūrai, nurodo, be kita ko, į tai, kuo laikė save Chateaubriand'as per visą savo gyvenimą par excellence, kaip jis žiūrėjo į savo politinę veiklą. Jis juk visada laikė save antruoju Napoleonu ir tik atliekamu laiku, neturėdamas nieko geresnio veikti, rašydavo ar perdirbdavo savo dailingus kūrinius. Antra vertus, tasai politinio elemento gausumas „Me-

muaruose", tasai politikos vyravimas, parodo į pagrindinius patiės autoriaus bruožus, į vieną svarbiausią akstiną, stumiantį jį per daugelį metų rašyti savo gyvenimo istoriją. Negali būt nė mažiausio abejojimo (kritikai tai pripažįsta), kad „Memuarų" atsiradime fatumo rolę suvaidino nežinanti ribų Chateaubriand'o garbėtroška, jo neįtikimas tuštumas. Garbėtroška, tuštumas yra pagrindiniai jo charakterio bruožai, yra pagrindiniai akstinai, pastūmėję jį parašyti autobiografiją. Su Chateaubriand'o egocentrizmu, su jo ultraegoizmu, su jo „aš" kultu, aišku, negalima buvo neparašyti savo gyvenimo istorijos, amžino paminklo savo garbės trokštančiam, tuščiam „aš". Chateaubriand'as, kaip Rousseau (daugely punktų jie panašūs į viens antrą — neveltui jaunystėj Chateaubriand'as, kaip mes žinom, buvo toksai rusoistas), randa didžiausio malonumo, pasitenkinimo, berašydamas apie save, pasakodamas apie įvykius, šiaip ar taip surištus su jo „aš".

Kiekvienam žmogui yra malonu kalbėti ar rašyti apie save. Žinoma, čia daug priklauso nuo savimylos laipsnio. Kas daugiau įsimylėjęs save, tasai turi daugiau malonumo, kas mažiau — to malonumas mažesnis. Tik įsigilinkit valandėlei į save ar dar geriau, prisižiūrėkite savo pažįstamiems: kai žmogus pradeda kalbėti apie save, paliečia savo asmenį, savo poelgius, darbus, jo veidas persimaino, jis pilnas susidomėjimo, tuojau gali pastebėti jo dvasios pakilimą ar net entuziazmą. Pas moteris tai ypač aiškiai matoma.

Jei kiekvienam žmogui, apskritai, malonu kalbėti apie save, galima sau įsivaizduoti malonumą žmonių Rousseau ir Chateaubriand'o tipo, ypačiai Cha-

teaubriand'o (jis buvo kur kas didesnis tuščiagarbis, nekaip gamtos žmogaus ideologas). Ar gali susilyginti su tokios rūšies kūrinio (savo gyvenimo aprašymo) „svarbumu" koksai kitas kūrinys? Aišku, kad ne. Tegul giria, kelia į padanges „Atalą", „Renę" ir kitus veikalus. Autoriui to maža. Jam kažko trūksta. Jam trūksta savojo atvaizdo, savo paties ranka daryto.

Rašydamas „Memuarus" Chateaubriand'as rašė ne autobiografiją, suprantamą paprasta to žodžio reikšme, bet romaną, puikų romaną 3.000 puslapių, kur centralinis didvyris yra jis pats, be jokios literatūrinės kaukės, jis pats, vadinąs save „aš" ir „Chateaubriand'u". Į tą savo „aš" autorius žiūri išimtinai sub specie pulchritudinis. Etinis momentas jam visai nesvarbus, jis jį eliminuoja. Koksai džiaugsmas! Koksai malonumas per 30 metų! Pridėkite dar autoriaus nusimanymą, kad tasai didingas romano didvyris, tasai jo „aš" sub specie pulchritudinis gyvuos gal ištisus tūkstančius metų, kol bus Europos civilizacija...

Jo autobiografinis romanas (tai bus tikriausias „Memuarų" apibrėžimas) buvo jam neišdžiūstamas malonumo šaltinis dar ir todel, kad jis galėjo tame veikale (nors ir post factum) atkeršyti savo priešams (atsiminkim tik jo įnirtimą užpuldinėjant Napoleoną). O kerštas yra „saldesnis už medų" dar pasak Homero.

Nėr ko ir kalbėti, kad tos gausingos pozos (jos skirtos amžinybei), kurias autorius stengiasi duoti savo didvyriui (t. y. pačiam sau), įvesdamas jį į istorijos panteoną — suteikdavo Chateaubriand'ui, tur būt, „dieviškų" momentų.

Jau pati antraštė sako apie kažką nepaprasta: tik pamanykite — „Pomirtiniai memuarai“, „Užrašai iš anapus kapo“! Toji pretensinga ir drauge keista antraštė suteikia kūriniui paslaptingumo, „antgamtiškumo“, iškilmingumo, tai ultra romantiškas vertimas (20-tų metų XIX amž. dvasioj) žodžių: „Užrašai, su kuriais skaitytojas susipažins po autoriaus mirties“. Jau antraštėj matyti Chateaubriand'as visame savo parfum d'auteur.

„Memuarų“ pradžia turi tokį charakteringą epigrafą (lyg viso kūrinio leitmotyvą), paimtą iš Biblijos: Sicut nubes... quasi naves... velut umbra (kaip debesys... lyg laivai... kaip šešėlis). Epigrafas puikus, melancholingas, nuostabiai parinktas, nors, deja, neatatinka pagrindinės „Memuarų“ idejos. Visa greit praeina, daiktai, įvykiai; keičiasi, nyksta visas gyvenimas. Kaip greit praeiną debesys — gyvenimo reiškiniai, lyg pasirodą ir išnykstą jūroje laivai, lyg nesugriebiami šešėliai... Tasai epigrafas verčia užsimąstyti, sukelia eilę melancholingų vaizdų. Jo tonas dažnai skambės „Memuaruose“, nors tai, kaip sakyta, nėra pagrindinė veikalo ideja.

Sunku pasakyti, kuri „Memuarų“ dalis geresnė, gražesnė. Visos dalys tam tikram laipsny turi vienodos vertės. Visur matyti didžiojo menininko ir psichologo ranka. Visur matyti pasakotojo talentas. O tas užkerėto stiliaus skambėjimo krištolas... Nežiūrint savo 3.000 puslapių, „Memuarai“ skaitomi ir mūsų laikais nepaprastai lengvai. Kitaip ir negali būti. Autorius padaręs save centraliniu didvyriu, pasakodamas savo „aš“ istoriją, niekad patsai nenuobodžiauja, vi-

sada giliai susidomėjęs ir, aišku, moka ir mumyse sukelti to susidomėjimo.

Kartoju, pasakyti kuri „Memuarų" dalis yra geresnė — visai subjektyvus dalykas, priklausąs nuo kritiko skonio. Man daugiausia patinka pirmo jo gyvenimo periodo aprašymas, t. y. iki 1800 m., dalinai iki 1814 m. (pirmos kūrinio dalys). Kodel? O todel, kad autorius jose (aišku, kiek tai, apskritai, gali Chateaubriand'as) daugiau naturalus, mažiau aktorius, jo poza ne tiek krinta į akis. O gal tai tik iliuzija — nežinau. Be to, tose dalyse daug puikiausių gamtos atvaizdavimų, kame Chateaubriand'as, kaip žinoma, neturi konkurentų. Čia nemaža žavinčios melancholijos ir net idiliškų tonų (Amerikos įspūdžių aprašyme). Čia nemaža taip pat labai ryškių, stačiai fejeriškų vaizdų iš revoliucijos epochos. Pagaliau antroji kūrinio dalis (1800—1814 m.) turi ir ypatingos, taip sakant, objektyvios vertės todel, kad nors ir savotiškai nušviesta, visgi duoda labai įdomių Chateaubriand'o literatūrinės istorijos smulkmenų.

Ypačiai gražios pirmosios knygos. Tai pripažįsta visi kritikai. Vaikystės metų aprašymai, toji niauri Combourgo pilis, tasai miškas, tos svajonės nuošalume, tos vaikštynės su Lucile, toji išsvajota „silfidė"—visa tai nepaprastai gražu, originalu, melancholinga. Lyg vėl atsiradęs viduramžio Tristanas, tik sudėtingesnis, tik gilesnis.

Man rodos, bus įdomu susipažinti su keliomis charakteringomis „Memuarų" vietomis, aišku, tik fragmentuose (chronologiška tvarka). Tokia iliustracija gali duoti nors tolimą supratimą apie to veikalo autoriaus ypatybes, kaipo savo paties gyvenimo dainiaus.

Pradėsime nuo paveikslų ankstybos vaikystės, praleistos Saint-Malo miestely: „Jūros kranto smėlyje, tarp pilies ir Fort-Royal, renkasi vaikai; ten aš išaugau, bangų ir vėjų draugas. Pirmas mano patirtas malonumas buvo kova su audromis, buvo žaidimas su jūros bangomis, kurios pasitraukdavo nuo manęs ar bėgdavo paskui mane į krantą. Kita pramoga buvo statymas iš pajūrio smėlio paminklų, kuriuos mano draugai vadindavo krosnimis. Nuo to laiko aš dažnai matydavau, kaip stato pilis amžinybei, greičiau sugriūvančias, kaip mano smėlių rūmai . . .“[1]).

Kitas vaizdelis iš Chateaubriand'o mokyklos gyvenimo, kai jis turėjo 11—12 metų. Kartą, jis įlipo į aukštą medį, norėdamas išimti iš ten paukščio lizdą. Mokiniams buvo uždrausta tokios rūšies žygiai. Auklėtojas-abatas, sužinojęs apie tai, pranešė jam, kad jis būsiąs nubaustas. Kai vaikai sugrįžo į kolegiją, abatas pasišaukė į savo kambarį nusikaltėlį: „Mano egzaltuoti jausmai pasireiškė srovėmis ašarų. Aš nurodžiau abatui Egault, kad jis mane išmokęs lotynų kalbos, kad aš buvęs jo mokinys, jo auklėtinis, jo vaikas, kad jis nepanorėsiąs įžeisti savo auklėtinio garbės . . . Aš puoliau prieš jį ant kelių, aš sudėjau rankas ir meldžiau Jėzaus Kristaus vardu pasigailėti manęs: jis liko kurčias mano prašymams. Aš šokau įnirtęs ir spyriau jam į kojį taip stipriai, kad jis suriko. Šlubuodamas jis nubėgo prie durų, tvirtai užrakino jas ir sugrįžo prie manęs. Aš pasislėpiau už jo lovos; jis stengėsi suduoti man ferula (rykšte). Aš prisidengiau antklode ir įsitraukęs į kovą sušukau:

---

[1]) Mém. d'O.-T., t. I, p. 47.

„Macte animo, generose puer!“ („Drąsiau pirmyn, kilnusis vaike!“). Toji mokinio erudicija prajuokino mano priešą; jis pradėjo kalbėti apie paliaubas: mes sudarėme taikos sutartį... Taip baigėsi pirma kova, kuri vertė mane parodyti tą garbės jausmą, kursai tapo mano gyvenimo dievaičiu ir kuriam aš tiek kartų aukodavau savo ramybę, malonumą, turtą...“[1]).

Štai vaizdelis iš Chateaubriand'o gyvenimo Combourgo pily jo ankstybos jaunystės metu: „Gyvenimas, kurį mes gyvenome Combourge, mano sesuo (Lucilė) ir aš, didino mūsų amžiaus ir mūsų charakterio egzaltaciją. Mūsų svarbiausia pramoga buvo vaikščiojimas, vienas šalia kito... pavasarį po žibuoklių kilimus, rudenį po sausų lapų patalus, žiemą po sniego staltiesę... Jauni, kaip žibuoklės, liūdni, kaip sausi lapai, gryni, kaip ūmus sniegas — buvo harmonija tarp mūsų pramogų ir mūsų...

„Poezijos pamėgimas, kurį Lucilė man įkvėpė, buvo alyva, įpilta į ugnį. Mano jausmai įgavo naują jėgos laipsnį; mano dvasią apėmė garbės troškimas; valandėlei aš įtikėjau į savo talentą, bet tuojau sugrįžau prie tikro netikėjimo savim, aš pradėjau abejoti del to talento, kaip aš visada del jo abejojau. Aš žiūrėjau į savo darbą, kaipo į piktą pagundą;... aš lioviausi rašęs, aš pradėjau apverkti savo būsimąją šlovę, kaip kad apverkia praėjusią šlovę.

„Sugrįžęs į savo pirmykšti nieko neveikimą, aš dar labiau jaučiau, kad kažko trūksta mano jaunystei. Aš pats buvau sau paslaptis. Aš negalėjau pamatyti moters be to, kad nepajusčiau nerimo; aš rausdavau,

---

[1]) Mém. d'O.-T., t. I, p. 96—97.

kai ji kreipdavosi į mane. Mano jau gan stipri visų apsupančių baimė buvo tiek didelė moters atžvilgiu, kad aš būčiau bevelijęs nežinau kokį kankinimą, kad tik nelikčiau vienas su... moterimi... Jei man duotų gražiausias haremo verges, aš nežinočiau ko iš jų reikalauti...

„Mano vaizduotės karštumas, mano bailumas, mano vienatvė padarė tai, kad užuot išsiblaškęs šalia savęs, aš susikaupiau pačiam savy; neturėdamas realaus objekto, aš iššaukiau geismų jėga fantomą, kursai manęs jau nepalikdavo. Aš nežinau, ar galima surasti žmonių širdies istorijoj kitas tokios rūšies pavyzdys.

„Aš susitvėriau sau moterį iš visų moterų, kurias aš mačiau: jos liemuo, plaukai ir šypsena buvo viešnios, kuri prispaudė mane prie savo krūtinės; aš daviau jai akis vienos sodžiaus merginos, jaunumą — kitos. Aukštų damų portretai Pranciškaus I, Henriko IV ir Liudviko XIV laikų, kuriais buvo papuoštos salės (pilies), suteikė jai kitų bruožų... Toji gražuolė sekė visur paskui mane; aš kalbėdavau su ja, kaip su gyva būtybe; ji keitėsi mano beprotiskumo valia: nepridengta Afrodita, Diana, dėvinti dangaus mėlynę ir rasą, Talija su besijuokiančia kauke... dažnai ji tapdavo feja, pavergiančia man gamtą... Aš keisdavau taip pat jos papuošalus: aš juos imdavau iš visų šalių, iš visų amžių, iš visų menų, iš visų religijų. Paskiau, kai gaudavau šedevrą, aš vėl iš naujo perdirbdavau savo piešinį ir savo varsas; mano vienatinė moteris virsdavo daugybe moterų, kuriose aš dievinau atskiras grožybes, kuriomis aš grožėjausi sujungta forma...

„Kai aš atsipeikėdavau nuo tų svajonių, aš tapdavau vėl vargšu mažu bretonu, niekam nežinomu, be šlovės, be grožės, be talento, kurie galėtų traukti į mane kieno nors akį...; aš nedrįsdavau pakelti akių į tą žavintį vaizdą, kurį aš prisirišau prie savo kojų. Tasai drugys tęsėsi apie dvejus metus, per kuriuos mano sielos jėgos pasiekė aukščiausią egzaltacijos laipsnį. Aš maža tekalbėdavau, aš visai nustojau kalbėjęs; aš mokiausi dar, aš mečiau tada knygas; mano nuošalumo pamėgimas dar padidėjo. Aš turėjau visus neįveikiamos aistros simptomus; mano akys įdubo; aš menkėjau; aš negalėjau miegoti; aš buvau išsiblaškęs, liūdnas... nekalbus...

„Aš nežinodavau daugiau, kokia buvo mano tikrovė; aš būdavau žmogum ir aš nebūdavau žmogum; aš tapdavau ūkana, vėju, užesiu; aš būdavau skaisti dvasia, oro būtybė, dainuojanti aukščiausią laimę... Staiga išsigandęs savo beprotybių, aš puldavau į savo lovą; aš pasinerdavau į savo liūdesį; aš vilgiau lovą karštomis ašaromis, kurių nieks nematė ir kurios liejosi nelaimingos dėl nesančios būtybės (silfidės)...

„Aš, apskritai, nujaučiau savo būsimojo likimo nelaimes: puikiai galėdamas sudaryti savo kančias, aš atsidūriau tarp dviejų nusivylimų: kartais aš laikydavau save niekam verta būtybe, negalinčia pakilti aukščiau vulgariškumo, kartais jausdavausi turįs ypatumų, kurie niekad nebus įvertinti. Paslaptingas instinktas mane įspėdavo, kad eidamas pirmyn į pasaulį, aš nerasiu nieko to, ko aš ieškau..."[1]).

---

1) Mém. d'O.-T., t. I. p. 141—159.

Paimsim dabar vieną kitą vaizdą iš revoliucijos epochos, kai jaunam karininkui Chateaubriand'ui teko pačiam matyti daug įvykių, atsitikusių jo akyse... „Aš stovėjau, pasakoja jisai, prie viešbučio lango su savo seserimis ir keliais bretonais; mes išgirdome šauksmą: „Uždarykit duris! uždarykit duris!" Minia driskių pasirodė vienam gale gatvės; vidury tos žmonių grupės kyšojo dvi vėliavos, kuriu mes iš tolo negalėjome gerai matyti. Kada jie prisiartino, mes pamatėme dvi galvas suveltais plaukais ir sudarkytas, kurias Marato pirmatakai nešė užmautas ant iečių. Tai buvo galvos pono Foullono ir Bertier (ministerio ir Paryžiaus gubernatoriaus). Visi pasišalino nuo langų; aš pasilikau. Žudytojai apsistojo prie mano lango, nukreipė į mane ietis dainuodami..., pašokdami, kad priartintų prie mano veido išblyškusias galvas. Vienos tų galvų akys, iškritusios..., riedėjo per pajuodusį nuo mirties veidą; ietis buvo perėjusi per burną, kurios dantys kandžiojo geležį: „Žmogžudžiai! sušukau aš... tai jūs taip suprantate laisvę?" Jei aš būčiau turėjęs šautuvą, aš būčiau pradėjęs šaudyti tuos nuskurdėlius, kaip kokius vilkus. Jie pradėjo staugti ir laužtis... į sargo duris, norėdami sulaužyti jas ir prijungti mano galvą prie savo dviejų aukų galvų. Mano seserys apalpo; viešbučio bailiai pradėjo mane barti. Žudytojai, kuriuos persekiojo, neturėjo laiko įsibrauti į namus ir pasišalino. Tos galvos ir kitos, kurias aš netrukus po to pamačiau, pakeitė mano politinį nusistatymą; aš buvau apimtas baimės ir pasipiktinimo, atsiminęs kanibalų puotas. Mano galvoj kilo mintis apleisti Prancūziją ir išvykti į kurią nors tolimą šalį..."[1]).

[1]) Mém. d'O.-T., t. I, p. 275—276.

Ištrauka labai charakteringa ta prasme, kad čia aiškiai matoma Chateaubriand'o paprasta maniera, jo palinkimas prie romantiškų baisenybių ir, aišku, prasimanymų. Vargu bau visa, kas jo papasakota, gali atatikti tikrovę: galvas jis galėjęs matyti, bet aprašymas jo elgesio ir to, kas įvyko po to — daugiau negu romantiška (t. y. prasimanyta).

Dar vienas fragmentas iš pradžios revoliucijos: „Atėjo spalių 5 d. Aš nemačiau tos dienos įvykių. Pasakojimas apie juos pasiekė sostinę anksti rytą spalių 6 d. Mums pranešė taip pat ir apie atvykimą karaliaus (į Paryžių)... Aš nubėgau į Eliziejaus laukus: iš pradžių pasirodė armotos, ant kurių raitos sėdėjo raganos, vagilės, paleistuvės, kalbėdamos nepadoriausias kalbas ir darydamos begėdiškiausius judesius. Toliau, tarp gaujos įvairaus amžiaus ir lyties, žygiavo gvardija, pasikeitusi savo kepurėmis, kardais ir ženklais su tautine gvardija: ant kiekvieno arklio (tautinės gvardijos) jojo dvi ar trys bobos, nešvarios bakchantės, girtos ir ciniškos. Toliau ėjo Tautos susirinkimo deputacija; už jos važiavo karaliaus karietos: jos ritosi dulkėtoj tamsumoj, tarp iečių ir durtuvų miško. Nudriskę anglininkai, mėsininkai su prijuostėmis, nuo kurių varvėjo ant kojų kraujas, su apnuogintais peiliais prie juostos, su užraitytomis rankovėmis, žingsniavo prie karietų langų; kiti... užlipo ant karietų stogo; kiti vėl stovėjo lakėjų vietose ar vežikų pasostėse. Šaudydavo iš šautuvų ir pištalietų; rėkdavo (rodydami į karalių ir jo šeimą karietose): „Štai duonkepys, duonkepė ir mažas duonkepiukas!“ (Jie, matyt, turėjo galvoj pudruotas karališkos šeimos perukas). Vietoj oriflamos (karališkos vėliavos) prie-

šais Liudviko šventojo ainį šveicariečiai alebardistai nešė dvi gvardijos (karininkų) galvas, suraitytas ir nupudruotas Sèvres'o parikmacherio..."[1]).

Paveikslas, kaip matom, ultrarojalistiškoj šviesoj; mat, kai Chateaubriand'as rašė apie tuos įvykius, jis buvo ministeris bei pasiuntinys ir žiūrėjo į revoliuciją labai priešingai.

Paimsim toliau epizodą iš jo emigracijos periodo, kada jam teko būti rojalistų armijoj: „Paprastai kariuomenė susideda iš kareivių, maždaug vieno amžiaus, vieno ūgio, vienos jėgos. Visai kitokia buvo mūsų kariuomenė, neaiškus mišinys žmonių, tinkančių karui, senių ir vaikų, nulipusių nuo savo balandinių, kalbančių normandų, bretonų, pikardų, overnų, gaskonų, provansalų, langvedokų žargonais. Tėvas tarnavo drauge su savo sūnumis; uošvis su savo žentu, dėdė su savo brolėnais, brolis su broliu, pusbrolis su pusbroliu. Visi tie pulkai piliečių, nežiūrint savo juokingumo, turėjo savy kažką gerbtino ir jaudinančio, todel kad jie buvo įkvėpti nuoširdaus įsitikinimo; jie duodavo senos monarchijos reginį ir paskutinį paveikslą pasaulio, kursai jau nyko. Aš mačiau senus bajorus, rimto veido, žilais plaukais, apdriskusius, su krepšiu ant nugaros, su šautuvu ant pečių, vos bepaeinančius, pasiramsčiuojančius lazda, palaikomus po ranka vieno savo sūnų; aš mačiau p. de Boishue, tėvą vieno mano nužudyto draugo..., žingsniuojantį nuošaliai ir liūdnai, basą, purve, nešusį savo batus ant durtuvo, bijantį juos sunešioti... Visa ta varginga armija negaudavo iš princų nė vieno su(sou),

1) Mém. d'O.-T., t. I, p. 280—281.

kariavo savo lėšomis tuo metu, kai dekretai baigdavo ją naikinti materialiai ir mesdavo mūsų žmonas ir motinas į kalėjimus... Šalia mūsų vargingos ir apleistos kariuomenės buvo kita, puiki ir turtinga. Vyriausiam štabe galėjai matyti vežimų pilnų provianto; ten galėjai matyti tik virėjus, lakėjus, adjutantus. Nieks geriau neatvaizduodavo dvaro ir provincijos, merdinčios monarchijos Versaly ir mirštančios monarchijos Du Guesclino ūkanose. Adjutantų mes pradėjom neapkęsti; kai kildavo koks mūšis prie Thionville'io, mes šaukdavom: „Adjutantai, pirmyn!" kaip patriotai (revoliucionieriai) šaukdavo: „Karininkai, pirmyn!" [1]).

Dabar paimsim vaizdelį iš Chateaubriand'o gyvenimo Londone, kada jam teko badauti su vienu savo draugu: „Kai mums beliko vienų vienas šilingas, aš sutikau su savo draugu išlaikyti jį, kad turėtum nors kokį pusryčių panašumą. Mes nutarėm pirktis duonos tik už du su (sous); naudotis tik, kaip paprastai, karštu vandeniu ir arbatininku; nedėti ten arbatžolių; nevalgyti duonos, bet tik gerti šiltą vandenį su mažais gabaliukais cukraus, pasilikusio cukrinėj. Taip praėjo penkios dienos. Alkis mane kankino: aš visas degiau; aš negalėjau miegoti; aš čiulpiau skudurėlius baltinių, kuriuos vilgiau vandeny; aš kramčiau žolę ir popierį. Kada aš praeidavau pro kepyklas, mano kančios buvo baisios. Vieną šaltą žiemos vakarą aš ištisas dvi valandas išstovėjau prieš džiovintų vaisių ir rūkytos mėsos krautuvę, rydamas akimis

---

1) Mém. d'O.-T., t. II, p. 60 — 62.

visa, ką mačiau lange: aš suvalgyčiau ne tik visus valgomus daiktus, bet ir jų dėžes... ir pintines..."[1]).

O štai vaizdelis iš jau prasidedančios Chateaubriand'o šlovės, po „Atalos" pasirodymo: „Nuo „Atalos" pasirodymo prasideda tasai trukšmas, kurį aš sukėliau visuomenėj: aš lioviausi gyvenęs tik savimi, ir mano visuomeninė karjera prasidėjo. Po tokio nepaprasto karo pasisekimo (Bonaparto), literatiškas pasisekimas atrodė stebuklu; bet jo buvo išalkę. Kūrinio keistumas padidino publikos nusistebėjimą. „Atala", nukritusi į imperijos literatūrą, į tą klasikinę mokyklą, atgyvenusią senutę, kurios veidas sukeldavo nuobodulį, buvo savotiškas nežinomo žanro vaisius. Nežinojo, kur ji („Atala") reikia dėti — tarp baidyklių ar tarp grožybių; ar buvo tai Gorgona ar Venera? Susirinkę akademikai vedė mokslingus ginčus del jos lyties ir prigimties... Senas amžius ją atmetė, naujas ją priėmė...

„Aš tapau madnas. Mano galva apsisuko: aš dar nežinojau savimylos džiaugsmų ir aš buvau jais apsvaigęs. Aš mylėjau šlovę, kaip moterį, kaip pirmąją meilę... Mano įgimtas žmonių vengimas, abejojimai, kurių as visada turėdavau del savo talento, mane padarė bejėgį tarp mano triumfų. Aš stengiausi pasislėpti nuo savo blizgėjimo: aš vaikštinėdavau nuošalume, norėdamas užgesinti aureolę, kuria buvo apvainikuota mano galva. Vakarais, užtraukęs savo skrybėlę ant akių, bijodamas, kad nepažintų didžiojo žmogaus, aš užeidavau į kurią nors smuklę skaityti

---

1) Mém. d'O.-T., t. II, p. 120.

savo pagyrimų kokiam nors mažam, nežinomam žurnale..."[1]).

Mes aplenksime toliau aibę puslapių, paskirtų svarbiausia politikai, puslapių, pilnų vykusių, dažnai labai piktų Chateaubriand'o priešų charakteristikų. Mes paimsim dabar senatvės atsiminimus. Čia irgi daug melancholijos ir, kaip visada, labai ir labai daug tuščios garbės, amžinos autoriaus pozos.

Štai, sakysim, puslapis, paskirtas atsiminimams apie Veronos kongresą 1822 m., kuriame Chateaubriand'ui, kaipo Prancūzijos pasiuntiniui, teko aktyviai dalyvauti. Atsiminimus sukėlė rašytojo atsilankymas Veronoje po 11 metų, 1833 m: „Verona, tokia gyva 1822 m. del Europos viešpačių buvimo, 1833 m. vėl sugrįžo į tylą... Kaip žaidė garbėtroška Veronos aktoriuose!... Išskaitykime tuos sapnų konkurentus; atskleiskime piktumo dienos knygą: Liber scriptus proferetur; monarchai! princai! ministeriai! štai ambasadorius, štai jūsų kolega, sugrįžęs į savo vietą (svarbiausia „ambasadorius ir jūsų kolega"): kur jūs? atsakykite.

„Rusijos imperatorius Aleksandras? — Mirė.
Austrijos imperatorius Pranciškus I? — Mirė.
Prancūzijos karalius Liudvikas XVIII? — Mirė.
Prancūzijos karalius Karolius X? — Mirė.
Anglijos karalius Jurgis IV? — Mirė.
Neapolio karalius Ferdinandas I? — Mirė.
Toskanijos kunigaikštis? — Mirė.
Popiežius Pijus VII? — Mirė.
Sardinijos karalius Karolius Feliksas? — Mirė.

[1]) Mém. d'O.-T., t. II, p. 246—250.

Kunigaikštis de Monmorency, Prancūzijos užsienio reikalų ministeris? — Mirė.

Ponas Canningas, Anglijos užsienio reikalų ministeris? — Mirė.

Ponas Bernstorfas, Prūsų užsienio reikalų ministeris? — Mirė.

Ponas Gentzas, Austrijos kancleris? — Mirė.

Kardinolas Consalvi, popiežiaus valstybės sekretorius? — Mirė . . .

„Jei tiek žmonių, buvusių su manim kongreso narių sąraše, įsirašė į pomirtinę metriką; jei tautos ir karališkos dinastijos žuvo; jei Lenkija žlugo; jei Ispanija vėl nuteriota; jei aš nuvykau į Pragą sužinoti apie likučius pabėgėlių tos aukštos rasės, kurios atstovu aš buvau Veronoje — kas gi yra visi žemės dalykai? . . ."[1])

Aišku, žemės dalykai — tuštybių tuštybė, tačiau, reikia manyti, kad autoriaus litanija puikių Veronos kongreso dalyvių yra duodama ne tiek sustiprinti melancholiškoms išvadoms, kiek svarbiausia pabrėžti Chateaubriand'o rolei, jo vietai ir reikšmei Europos likimo tvarkytojų tarpe.

Paimkime iš paskutinių „Memuarų" lapų dar vieną fragmentą, kurs yra lyg savotiška išvada iš Chateaubriand'o gyvenimo: „Jūs matėte mano gimimą; jūs matėte mano vaikystę, mano beprotišką meilę ypatingam sutvėrimui Combourgo pily („silfidei"), mano pristatymą Versaly (karaliui), mano gyvenimą Paryžiuje revoliucijos pradžios akivaizdoj. Naujame pasauly aš sutikau Washingtoną; aš įsigilinau į miškus;

---

[1]) Mém. d'O.-T., t. VI, p. 226—28.

laivo sudužimas atvedė mane prie Bretonijos krantų. Ateina laikas mano kančių, kaipo kareivio, mano skurdo, kaipo emigranto. Sugrįžęs Prancūzijon aš tapau „Krikščionybės genijaus“ autorium. Pakitėjusioj visuomenėj aš turiu ir nustoju draugų. Bonapartas mane sustabdo ir stoja su kruvinu kunigaikščio d'Enghieno kūnu man skersai kelią: aš sustoju savo ruožtu ir lydžiu visur didįjį žmogų nuo jo lopšio Korsikoj iki jo kapo šv. Elenos saloj. Aš dalyvauju restauracijoj, ir aš matau jos galą.

„Tuo būdu, visuomenės ir privatus gyvenimas man buvo žinomas. Keturis kartus aš pervažiavau marias; aš sekiau saulę Rytuose, paliesdamas Memfiso, Kartaginos, Spartos ir Atenų griuvėsius; aš meldžiausi prie šv. Petro kapo ir aš nusilenkiau Golgotai. Pavargėlis ir turtuolis, galingas ir silpnas, laimingas ir nelaimingas, veiksmo žmogus ir minties žmogus, aš uždėjau savo ranką visam amžiui...; gyvenimas man pasirodė akimirksniu tarp iliuzijų, kaip kad žemė pasirodo jūreiviams tarp ūkanų ...

„Kiekvienoj mano trijų karjerų aš pasistačiau sau svarbų tikslą: kaipo keliauninkas, aš tikėjausi atrasti ašigalio pasaulį (nei daugiau, nei mažiau!); kaipo literatas, aš pasistengiau atstatyti religiją jos griuvėsiuose (autoriaus „kuklumas“ vis auga); kaipo valstybės veikėjas, aš stengiausi duoti tautoms nuosaikios monarchijos sistemą (viso labo — „duoti tik tautoms“...), pastatyti Prancūziją į jai prideramą vietą Europoj, sugrąžinti jai jėgą, kurios nustoti privertė ją Vienos kongresas...

„Aš..., po to kai man teko gyventi ir irokezų pirkioj, ir arabų palapinėj, po to kai dėvėjau ir lau-

kinių žmonių rūbus, ir mameliuko marginę, aš atsisėdau už karalių stalo (tik klasykite!), kad paskiau įpulčiau į vargą. Aš pasirašinėjau taikos sutartis ir protokolus; aš dalyvavau apsiaustyse, kongresuose, sostų atstatyme ir sugriovime; aš padariau istoriją ir aš galėjau ją parašyti: ir mano gyvenimas, nuošalus ir tylus, žingsniavo per aukštumus ir trukšmą su mano vaizduotės dukterimis, su Atala, Amelija, Blanca, Veleda... Aš atsidūriau tarp dviejų amžių, kaip prie dviejų upių santakos: aš pasinėriau į jų neramius vandenis, atitoldamas su gailesčiu nuo seno kranto, kur aš gimiau, plaukdamas su viltimi prie kito nežinomo kranto...

„Kai aš rašau šiuos paskutinius žodžius lapkričio 16 d. 1841 m. (matyt, redakcijos data), mano langas, išeinąs į vakarus, į užsienio misijų sodus, atydarytas: šešta valanda ryto; aš matau mėnulį, išblyškusį ir išsiplėtusį; jis leidžiasi prie invalidų namų viršūnės, vos apšviestos pirmu rytmečio auksiniu spinduliu. Galima būtų pasakyti, kad senas pasaulis baigiasi, kad naujas prasideda. Aš matau aušros atspindžius, bet aš nebematysiu saulėtekio. Man telieka sėsti ant krašto savo kapo: po to aš drąsiai nužengsiu su kryžium rankoje į amžinybę“[1]).

Tokie yra paskutiniai „Memuarų“ žodžiai.

Kaip buvo minėta aukščiau, vyriausias „Memuarų“ žinovas yra jų komentatorius, jų sutvarkytojas, jų garbės atstatytojas — *Biré*. Be to, jis yra autorius eilės straipsnių, skirtų „Memuarams“. Kaip Chateau-

1) Mém. d'O.-T., t. VI, p. 473—480.

briand'o egzotiškos kūrybos kompetentingiausias žinovas yra Chinard'as, religijos klausimuose — Giraud, „Memuarų" „pontifeksas" yra, be abejo, Biré. Gaila tik, kad tasai kritikas, kaip buvo sakyta — per didelis Chateaubriand'o garbintojas. Iš čia jo kritiškumo silpnumas, jo šališkumas.

Senesnių žinių apie „Memuarus" galim rasti pas betarpius Chateaubriand'o pažįstamus. Pirmiausia pas *Marcellų (Marcellus)*, prancūzų pasiuntinybės sekretorių Londone, kada jos ambasadorium buvo Chateaubriand'as. Jo veikalas *Chateaubriand et son temps, 1859*, yra savotiškas anekdotiškas daugelio „Memuarų" vietų komentavimas.

Paskiau žinių apie „Memuarus" galim rasti pas *Saint-Beuve'ą* jo *Chateaubriand et son groupe littéraire* ir kituose kritiko straipsniuose, sakysim, jo rinkiny *Portraits contemporains, t. I.*

Iš naujesnių raštų pažymėsim *Lemaitre'o* paskaitą apie „Memuarus" jo *Chateaubriand'e*, *Giraud* skyrelį jo *Nouv. études sur Chateaubriand*, kur kritikas filologiškai analizuoja vieną neišleistą „Memuarų" fragmentą. Daugiau Giraud duoda „Memuarų" nežinomų (ar mažiau žinomų) fragmentų, atrastų Paryžiuje Nacionalinėj bibliotekoj su Nr. 12454, nesenai išėjusioj knygoj: *Chateaubriand, Amour et vieillesse*, éd. Champion, 1922. (Apie tą veikalą buvo kalbėta rašytojo biografijoj). Giraud pasirūpino įdėti fragmentų autografus ir duoti teksto kritiką, kas yra ypač įdomu ir naudinga, turint omeny neaiškią Chateaubriand'o rašyseną, sukelenčią abejojimų del kai kurių tiesiog neįskaitomų vietų.

Kurių bendrų išvadų galima padaryti del „Memuarų", to paskutinio svarbiausio Chateaubriand'o veikalo?

1) „Memuarai" buvę pradėti, reikia manyti, labai anksti, gal 1803 m., t.y. veikiai po „Krikščionybės genijaus" pasirodymo.

2) Pasakodamas savo gyvenimo įvykius po daugelio metų, turėdamas didelę laiko perspektyvą, Chateaubriand'as galėjęs jau vien del psichologiškų priežasčių nušviesti dalykus visai kitoj šviesoj (jis pats nusimano apie tai).

3) Kaipo menininkas, kaipo žmogus apdovanotas ypatingai jautria, emocionalia ir melancholinga prigimtimi — jis turėjęs nesąmoningai perdirbti ir padailinti savo gyvenimo praeitį. Jis turėjęs, be to, kiek pakeisti tikrovę, keršindamas plunksna savo priešams (nors post factum).

4) Keturi svarbiausi momentai — nevykęs pirmas „Memuarų" leidimas, bloga redakcija, priešinga kritika (ypač Sainte-Beuve'o), politinių partijų nusistatymas — visa tai prisidėjo prie „Memuarų" nepasisekimo ir neigiamo to kūrinio įvertinimo (Biré).

5) „Memuarus" reabilitavo, komentavo ir sutvarkė nepaprastas Chateaubriand'o garbintojas kritikas Biré, kuriam galima prikišti tikrą rašytojo įsimylėjimą.

6) Didesnė dalis „Memuarų" yra paskirta aprašymui politinės Chateaubriand'o veiklos. Jis maža, palyginti, kalba apie savo literatūrinę karjerą. Tasai reiškinys pakankamai įrodo, kaip žiūrėjo į save autorius.

7) „Memuarai“ pasižymi garbėtroškos, tuštumo vyravimu — tai savotiškas amžinas paminklas savo tuštumui: nebuvo ir nėra žmogaus pasauly, kuriam būtų tiek malonu kalbėti apie save, kaip Chateaubriand'ui.

8) „Memuarai“, tasai 3.000 puslapių veikalas, iš esmės yra ne autobiografija, bet romanas, kurio vyriausias didvyris yra Chateaubriand'as sub specie pulchritudinis.

9) „Memuarų“ pirmos knygos, reikia manyti, yra gražiausios, „naturaliausios“, nors visur tame veikale matyti didžiojo menininko, psichologo ir stilisto ranka.

10) „Memuarai“, be abejo, yra vienas nemirštamų prancūzų literatūros paminklų, nenusileidžiančių net Rousseau „Išpažinčiai“.

XII.

Chateaubriand'o reikšmė.

Literatūros apžvalga.
Ką naujo įnešė Chateaubriand'as į prancūzų literatūrą?—Gamtos jausmas. — Akad. Brunetière'o formulavimas. — Religinis jausmas. — Istorinis jausmas. — Individualizmas, „aš" kultas. — Rašytojo kalba, stilius.
Chateaubriand'o pėdsakai prancūzų XIX amž. literatūroj.— Hugo. — Lamartine'as. — De Vigny. — Sainte-Beuve'as. — Objektyvaus romantizmo atstovai. — Istorikai ir kritikai.—Chateaubriand'o įtaka XIX amž. antrai pusei. — Loti. Chateaubriand'o įvertinimai. — Th. Gautier. — Akad. Faguet. — Lansonas. — Giraud. — Ką reiškia Chateaubriand'as prancūzų literatūrai?
Išvados.

Geriausią Chateaubriand'o bendrą įvertinimą yra davęs, be abejo, *Giraud* savo *Nouv. études sur Chateaubriand.* Kritikas analizuoja Chateaubriand'o įtaką prancūzų literatūrai per visą XIX amžių.

Šiaip, iš anksto galima numatyti, kad kalbant del Chateaubriand'o literatūrinės reikšmės, reikės rašytojo įvertinimų ieškoti pirmoj eilėj pas prancūzų literatūros istorikus. Kaip žinom, literatūros istorikai daugiausia turi reikalo su bendrais rašytojo įvertinimais, su rašytojų įtakos reiškiniais, su idejine ir dailinga raštijos evoliucija. Jiems kiekvienas įžymus rašytojas yra tam tikras evoliucijos momentas, tam tikras evoliucijos ke-

lio stulpas, tam tikro visuomenės idejinio būvio reiškėjas.

Mes žinome, kad Chateaubriand'as buvo romantikas, pirmas prancūzų romantikas tikra to žodžio reikšme. Jo rolės nušvietimo romantikos judėjime, prancūzų romantiškoj mokykloj reikia ieškoti, tuo būdu, pas kritikus, kurie paskyrė ištisus savo darbus prancūzų romantizmui, to romantizmo istorijai. Reikia pasakyti, kad monografijų, skirtų prancūzų romantizmo judėjimui, yra nemaža. Yra nemaža taip pat visokių prancūzų literatūros istorijos knygų.

Klausimas dabar, kuriuos prancūzų literatūros istorikus, kritikus mes galime laikyti iš tikrųjų kompetentingiausiais kalbamu dalyku. Čia, žinoma, gali būt nuomonių skirtumų, subjektyvumo. Negalima tačiau abejoti, kad toki mokslininkai, kaip akad. *Brunetière'as* (mirė 1906 m.), akad. *Faguet* (mirė 1916 m.), prof. *Lansonas* yra autoritetingiausi naujosios prancūzų literatūros žinovai. Reikės, tur būt, pripažinti, kad prancūzų romantizmo žinovų tarpe žymias vietas užima Th. *Gautier* (Histoire du romantisme, 1874), tas pat *Brunetière'as* (L'évolution de la poésie lyrique en France au XIX s., 2 vol. 1894; 7-e éd. Hachette, 1922), *G. Pellissier* (Le mouvement littéraire au XIX s., 10-e éd. 1921; Le Réalisme du romantisme, 1912), Lasserre'as (Le romantisme français, 1907; nouv. éd. 1919) ir k. Del garsaus anais laikais kritiko Kopenhagos prof. *Brandeso* (L'école romantique en France, trad. Topin, 1902), reikia pasakyti, kad tasai kritikas yra visgi per didelis plepys.

Akad. Brunetière'as, kaip mes žinom — filosofiškiausias, giliausias visų prancūzų literatūros isto-

rikų. Jis perdaug gal dogmatiškas, perdaug „klasikas“, perdaug griežtas savo kritikoj. Nė vienas iš prancūzų kritikų įtikimiau neįrodė, kad literatūros istorija susideda iš pereinamųjų ir nusistovėjusių literatūros epochų, kad literatūros veikalai turi didžiausios reikšmės vienas kitam, kad literatūros reiškiniai yra nuolatiniam judėjime, kad literatūros kūriniai yra surišti tarp savęs genealogijos ryšiais. Jo *Manuel de l'histoire de la litt. française*, 1898; 8-e éd. Delagrave, 1921 (nekalbant apie *Études critiques* 8 vol. ir kitus veikalus), yra be galo ryškus kūrinys. Chateaubriand'o įvertinimas tame veikale yra išreikštas paprasta Brunetière'o maniera — formulių kalba. Del Chateaubriand'o reikšmės daug kalbama akademiko darbe: *L'évolution de la poésie lyrique... t. I.*

Akad. *Faguet*, psichologiškos, „portretiškos“ kritikos pakraipos talentingas atstovas, reikia pasakyti, su neabejojamais impresionistiškais palinkimais, vengia erudicijos, bent jos išviršinio aparato (citatų, šaltinių nurodymų etc). Tasai kritikas — be galo jautrus, subtelus psichologas ir estetas. Iš jo veikalų rimčiausi keturi tomai, paskirti prancūzų literatūros žymiausiems veikėjams XVI, XVII, XVIII ir XIX amž. Etiudas, skirtas Chateaubriand'ui, yra jo *Le XIX siècle*, 1887.

Sorbonos prof. *Lansonas*, mūsų laikų autoritetingiausias prancūzų literatūros žinovas, autorius, tarp kitko, *Histoire de la litt. française*, 1894, kuri išlaikė daug leidimų ir visada autoriaus papildoma, yra istoriškai psichologiškos kritikos šalininkas. Jis nuosaikiai naudojasi visu erudicijos aparatu, jis atsisako nuo impresionizmo, nuo visokių greitų apibendrinimų ir lengvų „Amerikos atradimų“. Visgi subjektyvinis

labai ryškus momentas Lansono kritikoj vaidina svarbią rolę. Bet, turint galvoj jo didelę erudiciją, o impresionistiškų kritikų paprastai labai lengvą žinių bagažą, galima būtų pasakyti: quod licet Jovi, non licet bovi. Lansono bendras Chateaubriand'o įvertinimas mums yra gan svarbus.

Galima dar pažymėti, kad grynai filologišką Chateaubriand'o kalbos įvertinimą, tarp kitko, yra davęs prof. *Brunot*, žymiausias mūsų laikų prancūzų kalbos istorijos žinovas, *VII* tome *Histoire de la langue et de la litt. française sous la direction de Petit de Julleville*, s. d. (1896—1900) 8 vol., éd. A. Colin.

Susipažinę bendrais bruožais su svarbiausiais ir charakteringiausiais Chateaubriand'o veikalais, pasistengsime įvertinti jo kūrybą, tiksliau sakant, jo reikšmę prancūzų literatūrai. Analizuojant atskirus rašytojo kūrinius, mums teko iš dalies kalbėti del jų literatūrinės įtakos. Mes suglausime viską, kas buvo sakyta atskiruose skyriuose. Mes plačiai pasiremsime aukščiau minėtų prancūzų literatūros istorijos autoritetų nuomonėmis. Duodant bendrą rašytojo įvertinimą, ypač svarbu ir reikšminga turėti galvoj „literatūros kritikos generolų" žodžiai. Tų „generolų" nuomonės kartais leidžia atsisakyti nuo vad. „savųjų minčių" tokiais klausimais, kurie puikiausiai ir tiksliausiai formuluoti pirmaeilių žinovų. Moksliškas sąžiningumas reikalauja, kad atpasakojimai savais žodžiais svetimų minčių (o, kaip toji maniera dažnai artima kritikams žemesnio už „generolus" rango!) eitų savo vardu, o ne savų minčių titulu. Aukščiau pasakyta pateisins

mūsų pernelig didelį naudojimąsi citatomis ir tai dar ilgomis citatomis.

Chateaubriand'as, kaip paprastai sakoma, atnaujino gamtos jausmą. Kame yra tasai atnaujinimas? Akad. Brunetière'as gal geriausiai formuluoja šį klausimą[1]). Chateaubriand'as vienspalvius Rousseau gamtos aprašymus pakeitė daugspalviais. Iš Bernardin de Saint-Pierre'o „miniatiurų" jis padarė „freskus". Jis įnešė į tuos aprašymus aistrą daug didesnę už Rousseau aistrą. Jis įnešė nepaprasto įvairumo tiek į egzotiškus, tiek į Europos peizažus. Jis, kaip nieks iki jo, sugebėjo išreikšti glaudžius ir slėpiningus ryšius tarp gamtos ir žmogaus. Jis pirmas panėrė žmogų į gamtą iki visiško jo užsimiršimo. Iš čia vienas esmingiausių poezijos elementų. Iš čia jo gamtos jausmas jungiasi su religiniu jausmu, suprantamu plačia tos sąvokos reikšme.

Chateaubriand'as atnaujino religinį jausmą. Jis sukilo prieš Voltaire'ą ir jo filosofiją. Jis parodė krikščionybės rolę civilizacijoj. Jis parodė, kad nauja literatūra, naujas menas išėjo iš krikščioniškų jausmų ir grožybių, nežinomų antikiniam pasauliui. Jis parodė reikalą to vidaus gyvenimo, kurį pamiršo XVIII amž. salonai. Jis parodė dar ryškiau, nekaip Rousseau, kad yra svarbus ir rimtas pasaulis — vidaus, jausmo pasaulis šalia politikos ir kitų dalykų[2]). Tuo savo darbu Chateaubriand'as iškėlė aikštėn, Brunetière'o žodžiais[3]), tris dalykus: „pirma, kad tikįs žmogus nėra būtinai mulkis arba apgavikas; antra,

[1]) Brunetière, Man. de l'hist. de la litt. franç., 8-éd. Delagrave, 1921, p. 390—391.

[2]) Brunetière, L'évol. de la poésie lyrique, 7-éd. Hachette, 1922, t. I, p. 88.

[3]) Man. de l'hist. de la litt. franç., p. 392.

kad volterianizmas yra istorinės tiesos priešingybė; ir trečia, kad visų religijų mele dar lieka „religinio jausmo“ tikrovė“.

Chateaubriand'as įrodė istorinį jausmą. Jis sugebėjo individualizuoti istorijos epochas[1]). Galima, žinoma, ginčytis del jų kolorito teisingumo. Bet galų gale, kas tai yra teisingas koloritas? Juk juo toliau žengia pirmyn istorijos, archeologijos mokslai, juo romanistų koloritas darosi teisingesnis, sakysim, mūsų laikais. Istoriškas koloritas yra labai reliatyvus dalykas. Kalbant apie tą koloritą, reikia turėti omeny, kaip teisingai pastebi Brunetière'as[2]), rašytojo mokėjimas piešti skirtingus vieną nuo kito žmones įvairių epochų, įvairių tautų. Tasai ryškus skirtingumo įspūdis yra vad. vietos ir laiko kolorito pagrindas. Šiaip ar taip, bet Chateaubriand'as pirmas individualizavo žmones įvariausių laikų ir vietų. Iš čia labai svarbūs, padariniai, kaip mes žinome, ne tik poezijai, dailingai literatūrai, bet ir istorijos mokslui ir literatūros kritikai.

Chateaubriand'as pastatė autoriaus „aš“ kultą, individualizmą į dailingos literatūros centrą. Jis pagilino, praplėtė tąjį „aš“, palyginus su Rousseau. Jis pirmas išreiškė vad. amžiaus ligą, kaipo vieną to „aš“ būvių. O gal jis tą ligą iš dalies yra pats išradęs? Melancholingas nuobodulys po jo tampa madnas. Ypač ta prasme galėjo pasakyti apie rašytotoją Sainte-Beuve'as gale savo monografijos[3]), kaip apie tą, „kurį mūsų amžius dar jaunas sveikino ir turėjo pagrindo sveikinti, kaipo savo Homerą“.

---

[1]) Brunetière, Man. de l'hist. de la litt. franç., p. 392.
[2]) L'évol. de la poésie lyrique, t. I, p. 93.
[3]) Chateaubriand et son groupe litt... t. II.

Chateaubriand'as atnaujino prancūzų kalbą, prancūzų stilių. Jis suteikė stiliui turtingumo, įvairumo, laisvės. Jis pakeitė kalbos posakius, jis praplatino poetiškos kalbos sritį, įpratindamas rašytojus plačiai naudotis leksika. Jis pats nevengė archaizmų, praeities kalbos turtų, sakysim, „la simplesse", „magiquement" ir t. t. Jis toli gražu nevengė ir neologizmų, naujai išgalvotų žodžių, sakysim, „désennui", „enténébrer", „guirlandée ir t. t. Jis drąsiai įvedė į prancūzų kalbą nemaža egzotiškų žodžių: „sachem", „mocassine", „magnolia", „azalea", „pistia", „cyprière" ir t.t. Norėdamas praplatinti savo stiliaus priemones, Chateaubriand'as naudojosi koloritingų metaforų gausumu: „le jour bleuâtre et velouté de la lune"; „la tendre lumière"; „déjà l'ombre repose sur la terre" ir t. t.[1]). Jis praplečia savo stiliaus priemones, be kita ko, naudodamasis vulgarizmais, paprastos, šnekamosios kalbos žodžiais ir posakiais. Jis drįsta pasakyti dailingam kūriny: „le ventre de ta mère"[2]).

Žinoma, visos jo kalbos ir stiliaus naujovės nėra deus ex machina — tai yra laimingas suviršinimas lingvistiško XVIII amž. darbo, to ką buvo padarę enciklopedistai, o dar daugiau Rousseau ir Bernardin de Saint-Pierre'as. Bet „Atalos" ir „Renės" autoriaus stilius žymi svarbią datą prancūzų literatūrinės kalbos ūgyje (nekalbant čia apie jo stiliaus „dvasią", jo stiliaus „užkerėtą krištolą").

---

1) Brunot, Chateaubriand dans l'Hist. de la langue et de la litt. franç. sous la direct. de Petit de Jullev., t. VII, p. 857 — 858.

2) Ibid., p. 858.

Pažvelgsime į tuos ryškiausius pėdsakus, kuriuos paliko Chateaubriand'as prancūzų XIX amž. literatūrai.

V. Hugo, dar būdamas 14 metų vaikėzas, įrašė į savo dienyną: „Aš noriu būti Chateaubriand'u, arba nieku"[1]). Be „Krikščionybės genijaus" nebūtų „Préface de Cromwell, t. y. prancūzų romantiškos mokyklos manifesto, nebūtų „*Notre - Dame de Paris*". Hugo eilių rinkiniuose, sakysim, „Odes et ballades" „Les Orientales" yra nemaža pasisavinimų iš Chateaubriand'o „Kankinių" ir „Kelionės iš Paryžiaus į Jeruzalę": Hugo „Légende des siècles" ideja yra „Kankinių" ir „Načezų" koncepcijoj. Net „Pomirtiniai memuarai" turėjo įtakos tam didžiajam rašytojui[2]).

Lamartine'as be Chateaubriand'o nebūtų galimas. Faktiškai prancūzų XIX amž. lyrikos karalius savo eilėse kartoja „romantizmo sašemo" poetiškas temas, atnaujintas temas. Jis semiasi sau įkvėpimo iš trijų ‚amžinų", bet Chateaubriand'o atnaujintų, pagilintų šaltinių: mirties, gamtos, meilės. Gal tik šaltinių tvarka pas Lamartine'ą, kaip paprastai pas lyrikus, yra tokia: meilė, gamta, mirtis. Ar garsi Lamartine'o poema „Jocelyn" nėra labai ir labai gimininga su „Atala"?

Ar „Les Méditations poétiques" Italijos peizažai nėra imitavimai iš „Kankinių"? Sakysim, „Golfe de Baïa", „Ischia" yra, be abejo, paimti iš V kn. „Kankinių"[3]). Apskritai, Chateaubriand'o kūrybos pagrindinis motyvas — melancholingas nuobodulys yra svarbiausias ir Lamartine'o poezijos motyvas.

---

[1]) Giraud, Nouv. étud. sur Chat., p. 311.

[2]) Lanson, Hist. de la litt. franç., 14e éd. Hachette, 1918, p. 905.

[3]) Brunetière, L'évol. de la poésie lyrique, t.I. p. 83—84.

Kitas garsusis lyrikas de Vigny taip pat nemaža skalnas Chateaubriand'ui, nors pats to nenori pripažinti. Ar galėtų būt jo „La Sauvage" iš rinkinio „Destinées", lyriškai folosofiškų poemų, be „Atalos"? Ar galėtų būt jo „La Maison de berger" be „Kankinių", be Veledos epizodo? Jo poema „Eloa" — be „Krikščionybės genijaus"?[1]). Ar įgautų de Vigny lyrika tokio ryškaus pesimistiško liūdesio charakterio be šatobrianistiškos įtakos?

Pats Sainte-Beuve'as, didysis kritikas ir Chateaubriand'o priešininkas, yra prancūzų romantizmo tėvo įtakoje. Ar iš esmės to kritiko veikalas „Port-Royal" nėra, sąmojingu Giraud pastebėjimu, „Jansenizmo genijus"?[2]).

Net objektyvaus, nuosaikaus romantizmo atstovai, tokie kaip Musset, George Sand, iš dalies Balzacas (pastarasis nėra realistas tikslia to žodžio prasme: tai pusromantikas pusrealistas) ir kiti negalėjo atsikratyti Chateaubriand'o įtaka. Toji įtaka pastebima ir tokiuose istorikuose, kaip Thierry, Michelet, Guizot, tokiuose kritikuose, kaip Villemainas (nekalbant apie aukščiau minėtą Sainte-Beuve'ą).

Nereikia manyti, kad Chateaubriand'o įtaka nustojo savo reikšmės romantizmui nuėjus nuo literatūrinės scenos XIX amž. vidury (pirma XIX amž. pusė perėjo Prancūzijoj, kaip žinoma, po romantizmo vėliava). Ne. Toji įtaka pastebima ir antroj XIX amž. pusėj, net mūsų laikais. Teisybė, per 30 su viršum metų, naturalizmo išsiviešpatavimo metu, didžiausios idealizmo neapykantos metu, t. y. iki 80-tų metų galo,

1) Lanson, Hist. de la litt. franç., p. 905.
2) Giraud, Nouv. étud. sur Chat., p. 313.

Chateaubriand'o vardo nemėgsta, jis išeina iš mados, jis yra paniekoj, jo kūrinių naujų leidimų beveik nėra.

Ir visgi garsusis naturalizmo tėvas Flaubert'as (iš esmės jis buvo pusnaturalistas pusromantikas) nebūtų parašęs savo istorinio romano iš Kartaginos gyvenimo, savo „Salammbô" be „Kankinių". Ir visgi Baudelaire'as savo „Fleurs du mal" nemaža paėmė iš „Načezų" garsaus epizodo — Renės laiško Seliutai [1]). Ir visgi Leconte de Lisle'io egzotizmas (žymiausio antros XIX amž. pusės poeto) remiasi Chateaubriand'o egzotizmu.

Yra kai kurių Chateaubriand'o egzotizmo žymių Anatolio France'o „Thaïs"; labai daug šatobrianizmo turi Vogüé ir Barrès. Chateaubriand'o įtaka ypačiai aiški pas Loti (mirė 1923 m.), egzotiškų romanų autorių. Loti buvo lyg mūsų amžiaus Chateaubriand'as, antras egzotikos Chateaubriand'as. Be Chateaubriand'o nebūtų Loti. Ar nėra jo Madame Chrysanthème kiek pakeista Seliuta? Ar nėra daug iš Renės romane „Pêcheur d'Islande"? Ar „Mariage de Loti", „Aziyade" neprimena daug vietų iš „Atalos"? Ir t.t. ir t.t. ...

Th. Gautier, savo „Histoire du romantisme" 1874, sako taip: „Į Chateaubriand'ą galima žiūrėti kaip į pirmataką, arba, jei norite, kaip į Romantizmo Sašemą Prancūzijoj. „Krikščionybės genijuje" jis atnaujino gotikos katedrą; „Načezuose" jis vėl atidarė didžią uždarytą gamtą; „Renėje" jis išrado melancholiją ir mūsų laikų aistrą".

„Chateaubriand'as yra prancūzų literatūros istorijos data, sako akad. Faguet[2]), didžiausia data nuo

---

[1]) Giraud, Nouv. étud. sur Chat., p. 316.
[2]) Faguet, Le XIX siècle, éd. Boivin, s. d., p. 70—71.

Plejados laikų (XVI amž.). Jis padarė galą literatūros evoliucijai, kuri traukėsi beveik per tris amžius, ir iš jo gimė nauja (literatūra), kuri dar tęsiasi ir besitęs ilgai... Visas Lamartine'as, visas de Vigny, pirma Hugo maniera, pirma George Sand maniera, Musset dalis, didžiausia Flaubert'o pusė eina iš jo, ir Augustinas Thierry išrado modernaus istoriko mokslą beskaitydamas jį. Mes paliekam šaly imitatorius tikslia to žodžio prasme, kurių yra aibės.

„Jo christianizmas... pasidarė net forma, neaiškia ir svyruojančia, moderniško religinio jausmo. Mūsų amžiaus genijaus buvo jame tiek, kad jis lyg atradęs, ką amžiaus mintis turi daugiausia nepastovaus...

„Nusivylimas, melancholija, gyvenimo nuovargis tapo paprastu dvasios būviu po jo... Kurį laiką kiek užmiršti, jie vėl atgimsta mūsų laikais (Faguet rašo 1887 m.).

„Jo literatiškas genijus atvėrė visus didelius šaltinius. Jis suprato visokią grožę, visokių laikų ir visokių tautų... Istorikai, poetai, romanistai, moralistai, filosofai - spiritualistai, religinių idejų istorikai, keliauninkai ir net tie paskutiniai moderniški ateiviai, kurie sakosi išradę „artistišką rašto manierą", besistengdami išreikšti vien matomų daiktų reljefą ir spalvą: visi jie ką nors skalni jam... Nors tikslios formulės yra kiek abejotinos, visada podraug ir per plačios ir per siauros, galima rizikuoti pasakyti, kad jis yra žmogus, kurs atnaujino prancūzų vaizduotę".

„Jis davė individualizmo pamokų, sako Lansonas[1]), kurios įkvėps mūsų romantikus... Nuobodu-

1) Lanson, Hist. de la litt. franç., p. 904—906.

lys, melancholija, visas Chateaubriand'o sielos neapibrėžtumas, atskirtas nuo jos dailingos galios, sudarys lamartinišką srovę... Iš Chateaubriand'o eina Hugo su savo dailingais aprašymais, savo epiškomis vizijomis, istoriškos erudicijos naudojimusi... Žemas romantizmas, romantizmas išdidžiai žiaurus arba skandalingas gali taip pat... išplaukti iš jo... Bendrai, vieta, kurią užima mūsų laikais gamtos piešimas romane..., istorijoj net ir filosofiškuose ir erudicijos veikaluose, nuo Sand iki Loti, nuo Michelet iki Renano... yra Chateaubriand'o nusakyta... Pagaliau istorija... išėjo iš jo..."

„Chateaubriand'as, sako Giraud[1]), yra didžiausias vardas, didžiausia XIX amž. prancūzų įtaka. Pasidarė beveik banališka tvirtinti, kad visas romantizmas yra jame. Romantizmo, kad ir kaip apie jį kalbėjo kartais, nėra viso pas Rousseau: šiame pastarajam nerandamas nei istorinis romantizmas, nei viduramžio romantizmas, nei egzotikos romantizmas, nei romantizmas, nesakau krikščioniškas, bet katalikiškas. Priešingai, visi šie bruožai ir visi tie, kuriuos teisingai pažymi Rousseau — individualizmas, lyriškoji poezija, sentimentalizmas, aistri gamtos meilė—yra labai stipriai pabrėžti Chateaubriand'o. Jame yra tasai romantikos atskiras niuansas, kurį mielai pavadinčiau klasikiniu... kuris yra tame, kad neatmeta garbingos praeities palaikų ir sutaiko, sumaišo drauge skonį ir kultą senų šedevrų su karštu reikalingų naujovių ieškojimu..."

Joks prancūzų XIX amž. rašytojas neturėjo tokios įtakos prancūzų literatūrai, kaip Chateaubriand'as.

1) Giraud, Nouv. étud. sur Chat., p. 309—310.

Nei Lamartine'as, nei Hugo, nei Balzacas, nei Zola, nei tokie istorikai ir kritikai, kaip Renanas ir Taine'as, negali susilyginti savo įtaka su „romantizmo sašemu". Chateaubriand'as paliko savo žymių ne tik dailingai literatūrai, ne tik istorijai ir kritikai — jis paliko jų visai XIX amž. prancūzų raštijai, visokių rūšių poezijai ir prozai. Su jo įtaka gali lygintis tik XVIII amž. literatūros dievaitis — Rousseau.

Galima sutikti su Giraud, kad pasaulinės literatūros istorijoj sunku rasti pavyzdžių platesnės ir gilesnės įtakos, kaip Chateaubriand'o:

„Kas yra, sako Giraud[1]), Dantė italams, Shakespeare'as anglams, Cervantes ispanams, Goethe vokiečiams, Mickevičius lenkams, Gogolis rusams, ... Chateaubriand'as tuo buvo ir tuo ilgai dar bus prancūzams ..."

Svarbiausios išvados:

1) Chateaubriand'as atnaujino gamtos jausmą, padaręs jį įvairesnį, gilesnį, subtelesnį.

2) Chateaubriand'as atnaujino religinį jausmą su visais to padariniais.

3) Chateaubriand'as išrado istorinį jausmą, istorinį koloritą, suprantamą, kaipo mokėjimą piešti įvairių epochų ir tautų skirtingumus (Brunetière'as).

4) Chateaubriand'as pastatė individualizmą į daiingos literatūros centrą. Jis pagilino, praplėtė „aš", palyginus su Rousseau. Jis pirmas išreiškė „amžiaus ligą", kaipo vieną to „aš" būvių.

---

1) Giraud, Nouv. étud. sur Chat., p. 329.

5) Chateaubriand'as atnaujino prancūzų kalbą, prancūzų stilių.

6) Jis paliko giliausių pėdsakų pirmoms romantikų kartoms — Hugo, Lamartine'ui, de Vigny. Jis turėjo įtakos ir objektyvaus romantizmo atstovams, taip pat istorikams ir kritikams.

7) Jo įtaka pastebima XIX amž. antroj pusėj, naujausiais laikais. Loti ypač yra tikras jo paveldėtojas.

8) Chateaubriand'as yra prancūzų literatūros istorijos didžiausia data nuo XVI amž. Iš jo gimė nauja literatūra. Jis atnaujino prancūzų vaizduotę (Faguet).

9) Chateaubriand'as davė romantizmo pamokų, kurios įkvėpė prancūzų romantikus (Lansonas).

10) Pas Chateaubriand'ą galima rasti ne tik rusoistinio romantizmo: individualizmo, lyrizmo, sentimentalizmo, gamtos meilės, bet ir naujo: istorinio romantizmo, viduramžio romantizmo, egzotikos romantizmo, klasikinės priemaišos prie romantizmo (Giraud).

11) Joks prancūzų rašytojas, gal išskyrus Rousseau, neturėjo tokios įtakos prancūzų literatūrai, kaip Chateaubriand'as.

BIBLIOGRAFIJA.

I. Bibliografijos šaltiniai.

Galima rasti smulkių bibliografinių žinių apie Chateaubriand'ą šiuose veikaluose:

1) Kerviler, Essai d'une bio-bibliographie de Chateaubriand et de sa famille, Vannes, Lafolye, 1896.

2) Thieme, Guide bibliographique de la littérature française de 1800—1906, Paris, Welter, 1907 (p. 76—81).

3) Beaunier, Chateaubriand, 2 vol. éd. Plon, s. d. (1912) (antro tomo gale).

4) Chinard, L'exotisme américain dans l'oeuvre de Chateaubriand, éd. Hachette, 1918.

5) Lanson, Manuel bibliographique de la littérature française moderne, 2-e éd. Hachette, 1921 (p. 1079—1089 ir 1673—1674).

6) Bédier et Hazard, Littérature française, 2 vol. in-4, éd. Larousse, 1923—1924 (t. II, p. 169—176).

II. Chateaubriand'o svarbiausieji kūriniai.

A. Originalūs leidimai.

1) Essai historique, politique et moral sur les Révolutions anciennes et modernes, considerées dans leurs rapports avec la Révolution française de nos jours, tome I, 2 parties, Londres, 1797.

2) Atala ou les amours de deux sauvages dans le désert, Paris, an IX (1801) chez Migneret; 5-e éd. an X (1802).

3) Le Génie du Christianisme ou Beautés poétiques et morales de la religion chrétienne, an X (1802), 5 vol., chez Migneret.

4) René buvo įdėtas į Le Génie du Christianisme 1802 m. Atskiras Renės leidimas (kontrafakcija) išėjo antrašte: René ou les effets des passions pour faire suite à Atala, Leipzig, 1802. Drauge su Atala René pasirodė 1805 m. Le Normant'o išleistas.

5) Les Martyrs ou le Triomphe de la religion chrétienne, (dviejų tomų, in - 8 ir trijų in - 18), éd. Le Normant, 1809.

6) Itinéraire de Paris à Jérusalem et de Jérusalem à Paris, 3 vol., éd. Le Normant, 1811.

7) De Buonaparte, des Bourbons, et de la nécessité de se rallier à nos princes légitimes pour le bonheur de la France et celui de l'Europe, éd. Mame, 1814.

8) De la Monarchie selon la Charte, 1816 (trys leidimai vienais metais).

9) Les Aventures du dernier Abencérage pasirodė XVI tome Chateaubriand'o Oeuvres complètes, 31 vol., éd. Ladvocat, 1826—1831.

10) Les Natchez pasirodė pirmą kartą XIX ir XX t. pilno rinkinio, Ladvocat išleisto, 1826; atskiras leidinys 2 vol., pas Lefèvre'ą et Ladvocat, 1829.

11) Le Voyage en Amérique išėjo pirmą kartą VI t. Ladvocat leid., 1827.

12) Vie de Rancé, Paris, s. d. (1844).

13) Mémoires d'outre - tombe pasirodė feljetonuose pradedant spalių 21 d. 1848 m.; atskiras leid. 1848 m. ir 12 tomų 1849—1850.

14) Be Ladvocat išleisto pirmo pilno rinkinio, iki Chateaubriand'o mirties pasirodė visa eilė naujų leidimų. Įdomu, kad 30-tais XIX amž. metais išėjo bent 10 leidimų — tai rodo, be kita ko, į nepaprastą romantizmo įsivyravimą tuo dešimtmečiu.

B. Nauji leidimai.

1) Pilno Chateaubriand'o raštų rinkinio mūsų laikais nėra. Iš nepilnų jo kūrinių rinkinių pažymėtini Garnier frères leidimai skaitytinų rašytojo veikalų: Atala, René, Les Martyrs, Génie du christianisme, Itinéraire de Paris à Jérusalem, Les Natchez, Voyage en Amérique ir k. Garnier leidimas nėra kritiškas, turi daug visokių klaidų tekste.

2) Flammariono populariūs, pigūs leidimai kai kurių Chateaubriand'o kūrinių yra irgi nekritiški. Flammariono išleisti šie veikalai: Atala, René, Le dernier Abencérage, Génie du Christianisme, Les Martyrs.

3) Iš kritiškų leidimų atskirų kūrinių pažymėtinas pirmiausia Biré leid. Mémoires d'outre-tombe, 6 vol. s. d. (1898—1901) su ilgu įvadu.

4) Giraud išleido Atalą, prasilaikydamas pirmo leidimo (1801), su savo įvadu 1906 m. Kritišką Atalos leidimą davė ir Cloranas, New—York, 1911.

5) Renės kritiškas tekstas išleistas Van Bevero, 1917 m.

6) Vie de Rancé, su kritišku Wesembeeko priedu, pasirodė Bruxelles, éd. Didier, 1924.

7) Correspondance générale de Chateaubriand išleido Thomas (dar nepilnas leidinys; viso nustatyta 8 tomai), I—IV t. 1912—1913.

III. Svarbiausios monografijos apie Chateaubriand'ą.

1) Villemain, La Tribune moderne, M. de Chateaubriand, sa vie, ses écrits, son influence politique et littéraire sur son temps, 1858.

2) Sainte - Beuve, Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'empire, 2vol. 1860; 2e éd. C. - Lévy, 1889.

3) Lescure, Chateaubriand, éd. Hachette, s. d. (1892) (yra naujų leidimų).

4) Bertrin, La sincérité religieuse de Chateaubriand, éd. Lecoffre, 1900.

5) Bédier, Études critiques, éd. A. Colin, 1903.
6) Giraud, Chateaubriand, Études littéraires, 1904.
7) Dick, Les plagiats de Chateaubriand, Berne, 1905.
8) Stathers, Chateaubriand et l'Amérique, Grenoble, 1905.
9) Bertrin, Sainte - Beuve et Chateaubriand, 1906.
10) Souriau, Les idées morales de Chateaubriand, 1908.
11) Le Braz, Au pays d'exil de Chateaubriand, 1909.
12) Cassagne, La vie politique de Chateaubriand. Consulat, Empire, Première Restauration, 1911.
13) Lemaitre, Chateaubriand, s. d. (1912).
14) Giraud, Nouvelles études sur Chateaubriand, 1912.
15) Beaunier, Chateaubriand, 2 vol. s. d. (1912).
16) Garabed der Sahagian, Chateaubriand en Orient, Venise et Paris, 1914.
17) Chinard, L'exotisme américain dans l'oeuvre de Chateaubriand, 1918.
18) Levaillant, Splendeurs et misères de M. de Chateaubriand, 1922.
19) Faure, Pèlerinages passionnés, 1922.
20) Giraud, Chateaubriand. Amour et Vieillesse. 1922.
21) Villiers, La Louisiane de Chateaubriand, 1924.

Ši knyga jau buvo pradėta spausdinti, kai išėjo trys labai svarbios monografijos, kuriomis šio veikalo autorius, deja, negalėjo pasinaudoti:

22) Comtesse de Saint--Roman, Le Roman de l'Occitanienne et de Chateaubriand, éd. Plon, s. d. (1925).
23) Giraud, Le Christianisme de Chateaubriand. T. I. Les Origines. Hachette, 1925.
24) Giraud, Passions et romans d'autrefois, Champion, 1925.